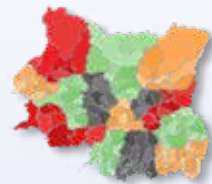

कोशी दर्पण

वर्ष: १

अङ्क: १

२०८१

सगरमाथा, ८८४८.८६ मि.

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
कोशी प्रदेश, विराटनगर

संरक्षक:

श्री केदारनाथ शर्मा, प्रमुख सचिव, कोशी प्रदेश

सल्लाहकार:

श्री बट्टी कुमार कार्की, सचिव, प्रशासन महाशाखा

सम्पादक मण्डल:

प्रधान सम्पादक:

श्री विष्णुप्रसाद पौडेल, सचिव, शासकीय सुधार महाशाखा

कार्यकारी सम्पादक:

श्री अर्जुन निरौला, उपसचिव, शासकीय सुधार महाशाखा

सम्पादक:

श्री डिकेन्द्र प्रसाद सुवेदी, शाखा अधिकृत, शासकीय सुधार महाशाखा

सम्पादक:

श्री कोविद ढकाल, शाखा अधिकृत, शासकीय सुधार महाशाखा

सम्पादक:

श्री दिनेश ढुङ्गाना, शाखा अधिकृत, बैठक तथा प्रशासन महाशाखा

डिजाइन तथा चित्रण:

श्री विनय भास्कर दत्त, कम्प्युटर अधिकृत, बैठक तथा प्रशासन महाशाखा

प्रकाशक तथा सर्वाधिकार:

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, कोशी प्रदेश, विराटनगर

प्रकाशन सङ्ख्या: ४०० प्रति

<https://ocmcm.koshi.gov.np/> मा समेत प्रकाशित

प्रकाशन मिति: २०८०, आषाढ

मुद्रण: गजुरमुखी प्रेस, विराटनगर

प्रकाशित लेख-रचना लेखकका आफ्ना विचार हुन्। बौद्धिक तथा शैक्षिक प्रयोजनार्थ साभार गर्नुपरेमा श्रोत खुलाई प्रयोग गर्न सकिनेछ।

मुख्यमन्त्री

कोशी प्रदेश, विराटनगर, नेपाल

शुभकामना

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय कोशी प्रदेशले कोशी दर्पण (जर्नल) प्रकाशनको आरम्भ गरेकोमा खुसी व्यक्त गर्दछु। यस जर्नलको प्रकाशनले कोशी प्रदेश सरकारको गरिमा बढाउने तथा भविष्यमा प्रदेश सरकारको विषयमा खोज एवम् अनुसन्धान गर्न महत्वपूर्ण दस्तावेज हुने अपेक्षा गरेको छु ।

विश्वव्यापी रूपमा स्थापित संस्थाहरूले जर्नल प्रकाशन गर्ने गरेको इतिहास छ । यस्ता जर्नलहरू खोज र अनुसन्धानका लागि महत्वपूर्ण मानिँदै आएका छन् । जर्नलमा प्रकाशित लेखहरू आफैमा पठनीय र संग्रहणीय हुन्छन्। मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट प्रकाशित हुने 'कोशी दर्पण' आगामी दिनमा थप परिस्कृत र महत्वपूर्ण हुने विश्वास लिएको छु ।

खोज तथा अनुसन्धानकर्ताहरू विविध विषयको अध्ययन गर्नुपर्दा विश्वभर नाम चलेका पुस्तकालय र संस्थाहरूमा पुग्ने गर्दछन्। त्यहाँ लेखिएका वा संग्रह गरिएका जर्नलबाट विगतको विषय अध्ययन गरेर वर्तमानसँग तुलना गर्दै भविष्यको बाटो तय गर्ने गरी खोज गर्दछन् । हाम्रै नेपालको इतिहासका दस्तावेजहरू निर्माण गर्ने क्रममा कतिपय खोजकर्ताहरू दिल्ली र बेलायतका पुस्तकालयसम्म पुग्ने गरेको हामी पाउछौं । नेपालको संविधान २०७२ जारी भएपश्चात नेपाल संघीय शासन प्रणालीलाई अंगीकार गर्दै संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक मुलुकमा प्रवेश गरेको छ। नेपालमा संघीयता कार्यान्वयन भएको पनि छ वर्ष पुरा भइसकेको छ। प्रदेश सरकार शून्यबाट सुरु भएर यहाँसम्मको अवस्थामा आइपुगेको छ । सुरुवाती दिनमा प्रदेशका मन्त्रालय तथा कार्यालयहरू कहाँ राखे, सरकार तथा निकायका पदाधिकारीहरू कहाँ बस्ने र कसरी काम गर्ने ? भन्ने अवस्था थियो । यस्तो संक्रमणकालीन अवस्थाबाट प्रदेश सरकार आजको स्थितिमा आइपुगेको छ। प्रदेश सरकारले विभिन्न संरचनाहरू निर्माण गर्दै आवधिक योजनाहरू बनाएर काम गर्न सुरु गरेको छ। यो आफैमा छोटो समयमा सम्पन्न गर्नुपर्ने चुनौतीपूर्ण काम हो । यस बीचमा प्रदेश सरकारले अवलम्बन गरेका नीति तथा कार्यक्रमले सार्वजनिक प्रशासन, विकास प्रशासन र वित्तीय प्रशासनलाई कसरी सुव्यवस्थित र सेवामैत्री बनाउने भन्ने विषयलाई प्राथमिकतामा राखेका छन् । यिनै कुराहरूलाई समेटेर जर्नलमा विभिन्न जानकारीमूलक लेखहरू प्रकाशित भएका छन्। भविष्यमा यो प्रकाशन पठनीय र संग्रहणीय हुनेमा विश्वस्त छु ।

सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमबाट वर्षमा दुई पटक प्रकाशन गर्ने गरी कोशी दर्पणको सुरुवात गरिएको छ । हरेक प्रकाशन थप परिस्कृत र पठनीय बनाउन यसमा लाग्नुभएका सिङ्गो टिमको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ। अतः यस कार्यमा लाग्नुभएका मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय कोशी प्रदेशका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दै कोशी दर्पण प्रकाशनको सफलताको शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

इति सम्बत् २०८१ असार २७ गते ।

हिक्मतकुमार कार्की
मुख्यमन्त्री

राज्यमन्त्री

शुभकामना

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय कोशी प्रदेश विराटनगरले सार्वजनिक प्रशासनका सवालहरू, प्रदेश सरकारका नीति तथा योजना, शासन प्रणाली, सार्वजनिक सेवा प्रवाह, प्रदेशको आर्थिक सामाजिक विकासका बारेमा विभिन्न प्राज्ञिक वर्गहरूको धारणा र विचार समेटिएको कोशी दर्पण नामक पत्रिका पहिलो पटक प्रकाशन गर्न लागेको हुँदा अत्यन्त खुशी लागेको छ। प्रदेशको समग्र आर्थिक सामाजिक, सांस्कृतिक तथा ऐतिहासिक पृष्ठभूमि समेटिएको तथा विभिन्न प्राज्ञिक अनुभवि ब्यक्तित्वहरूको लेख रचनाहरू समेत समावेश भएको यो पत्रिका विचारमुलक तथा अनुसन्धानमुलक भएको हुँदा प्रदेश सरकारको एक महत्वपूर्ण बौद्धिक सम्पत्तिको रूपमा रहने विश्वास लिएकी छु।

प्रदेश सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमबाट वर्षमा दुई पटक प्रकाशन गर्नेगरी प्रारम्भ गरिएको यो पत्रिका आफैमा ऐतिहासिक र महत्वपूर्ण छ। प्रदेश सरकारले अवलम्बन गरेको नीति तथा कार्यक्रमले प्रदेशका सबै प्रशासनिक संरचनाहरूलाई सुव्यवस्थित र सेवामैत्री बनाउने भन्ने विषयलाई समेत प्राथमिकतामा राखेर विभिन्न जानकारीमुलक लेखहरू प्रकाशन भएकोले यो पत्रिका पठनीय र संग्रहणीय हुने कुरामा विश्वस्त छु। पत्रिका प्रकाशनमा सम्बद्ध मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, कोशी प्रदेशका कर्मचारी टिमलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु। अन्त्यमा यो पत्रिका प्रकाशनले पहिलो प्रयासमै अपेक्षित उपलब्धीहरू हासिल गर्न सफल बनेस् म अन्तरमन देखि नै हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

इति सम्बत् २०८१ असार २८ गते

मा. सिर्जना राई
राज्यमन्त्री

प्रदेश सरकार
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
कोशी प्रदेश, विराटनगर

शुभकामना

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, कोशी प्रदेशबाट पहिलो पटक "कोशी दर्पण" प्रकाशन हुन लागेकोमा मलाई अत्यन्त खुसी लागेको छ । राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूले फुर्सदको समय निकालेर आफ्ना ज्ञान, सीप र अनुभवहरू सबैलाई बाड्ने गरी तयार गरेका सृजनात्मक लेख, रचना तथा प्राज्ञिक क्षेत्रमा कार्यरत मित्रहरूले लेखेका महत्वपूर्ण लेख रचनालाई समेटेर प्रकाशन गरी जिज्ञासु नगरिकलाई सुसुचित गराउन पाँउदा हामीलाई खुसी लाग्नु स्वभाविक नै हो । यस किसिमका प्रकाशनबाट प्रदेश भित्र रहेका ऐतिहासिक, सामाजिक, संस्कृतिक, भौगोलिक, प्रशासनिक लगायतका क्षेत्रहरूको बारेमा धेरैथोर जानकारी प्राप्त हुनुका साथै ऐतिहासिक संग्रहको रूपमा स्थापित गर्न समेत यस अंकले महत्वपूर्ण योगदान दिनेछ भन्ने कुरामा मेरो विश्वास रहेको छ । पहिलो प्रयासको रूपमा तयार गरिएको "कोपिला" सरहको प्रकाशन भएकोले यसमा केही कमी कमजोरी रहन सक्छन भन्ने कुरामा हामी सहमत छौ । यसमा रहेका कमी कमजोरीलाई सुधार गर्नका लागि जिज्ञासु पाठकबाट महत्वपूर्ण राय, सल्लाह र सुझावहरू प्राप्त भई आगामी दिनमा यसलाई सुन्दर फुल बनाउन सहयोग पुरनेछ भन्ने कुरामा हामी विश्वस्त रहेका छौ । स्वभाविक रूपमा नयाँ कार्यको शुरुवात गर्न जति कठिनाई हुन्छ, त्यसलाई दिगो रूपमा निरन्तरता दिन त्यो भन्दा पनि बढी कठिनाई हुन्छ भन्ने कुरामा हामी गम्भिर छौ । त्यसैले भर्खर शुरुवात भएको यस पवित्र र पुनित कार्यलाई आगामी दिनमा थप परिस्कृत र परिमार्जित प्रकाशनको रूपमा विकसित गर्दै प्रदेशभित्रकै महत्वपूर्ण पठनिय सामाग्रीको रूपमा स्थापित गर्नका लागि हामी निरन्तर खटिरहनेछौ भन्ने कुरामा विश्वास दिलाउन चाहान्छौ । यस कार्यमा यहाँहरू सबैको साथ र सहयोग रहने कुरामा हामी विश्वस्त छौ ।

पहिलो प्रयासको रूपमा रहेको यस प्रकाशनलाई साकार रूप दिनको लागि अहोरात्र खट्नुहुने कार्यालयका सबै कर्मचारी साथीहरूलाई धेरै धेरै धन्यवाद दिन चाहान्छु । विना सामाग्री प्रकाशन कार्यले मुर्तरुप लिन नसक्ने हुँदा आफ्ना महत्वपूर्ण लेख रचनाहरू उपलब्ध गराई हाम्रो प्रयासलाई सफल पार्न योगदान दिनुहुने सबै विद्वान लेखकहरू प्रति हामी आभारी छौ र आगामी दिनमा पनि यहाँहरूको योगदान निरन्तर रहने कुरामा हामी विस्वस्त छौ ।

अन्त्यमा आफ्नो अनन्त यात्राको पहिलो पाइलाको रूपमा रहेको यस प्रकाशनले आगामी दिनमा अझ बढी बौद्धिक खुराक पस्कदै निरन्तरता पाउन सकोस भन्ने हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

मिति-२०८१ साल आषाढ २३ गते ।

केदारनाथ शर्मा
प्रमुख सचिव

प्रदेशको परिचय

कोशी प्रदेश नेपालको पूर्वी भू-भागमा हिमाल, पहाड र तराईसम्म फैलिएको छ। यस प्रदेशमा इलाम, झापा, पाँचथर, ताप्लेजुङ, तेह्रथुम, धनकुटा, सुनसरी, मोरङ, संखुवासभा, भोजपुर, सोलुखुम्बु, खोटाङ, ओखलढुङ्गा र उदयपुर गरी जम्मा १४ वटा जिल्लाहरू पर्दछन्। यस प्रदेशको सिमाना पूर्वमा भारतको पश्चिम बंगाल, पश्चिममा मधेश प्रदेश नं र बागमती प्रदेश, उत्तरमा चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बत र दक्षिणमा भारतको बिहार राज्य पर्दछ। यो प्रदेश २६ डिग्री २७ मिनेट १५ सेकण्ड उत्तरी अक्षांश र ९७ डिग्री १६ मिनेट ४७ सेकण्ड पूर्वी देशान्तरमा अवस्थित छ। यस प्रदेशको कूल क्षेत्रफल २५,९०५ वर्ग कि.मि. तथा कूल जनसंख्या ४५,३४,९४३ रहेको छ। मोरङ जिल्लाको विराटनगर यस प्रदेशको राजधानी हो। यो प्रदेशमा जातीय, धार्मिक तथा भाषिक विविधता रहेको पाइन्छ। यहाँ मुख्य रूपमा ब्राह्मण, क्षेत्री, राई, लिम्बु, नेवार, थारू, लेप्चा, तामाङ, गुरुङ, शेर्पा, मेचे, कोचे, यादव, राजवंशी, ल्होमी सिङ्सा, लगायतका विभिन्न जातिहरूको बसोबास रहेको छ। यहाँका मानिसहरूले हिन्दू, बौद्ध, किरात, मुस्लिम, इसाई लगायतका धर्महरू मान्ने गरेको पाइन्छ। नेपाली, मैथिली, लिम्बु, वान्तावा, चाम्लिङ, कुलुङ, थुलुङ, बाहिङ, वाम्बुले, याम्फु, लोहरुङ, याक्खा, सुनुवार, गुरुङ, तामाङ, शेर्पा, लेप्चा, मगर, थारू, ल्होमी सिङ्सा लगायतका विभिन्न भाषाहरू यहाँ प्रमुख रूपमा बोलीचालीमा रहेका छन्। यो प्रदेश सुन्दर पहाड र हिमवत् खण्ड, उच्च हिमश्रृङ्खला जस्ता प्राकृतिक सम्पदाले सुशोभित रहेको छ। विश्वकै सर्वोच्च शिखर सगरमाथाका साथै कञ्चनजङ्घा, मकालु, चोयु, ल्होत्से, जन्तु, यलुङ्गाङ आदि हिमालहरू यस प्रदेशमा रहेका छन्। यी उच्च हिमालय पर्वतहरूले मित्रराष्ट्र चीनसँगको प्राकृतिक सीमाको काम पनि गरेको छ। यस प्रदेशमा इलामको श्रीअन्तु डाँडा, कन्याम, धनकुटाको भेडेटार, सोलुखुम्बुको नाम्चेबजार, सगरमाथा आधार शिविर तथा सुनसरीको तालतलैया लगायतका विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन्। प्राकृतिक सम्पदा, वन्यजन्तु तथा पशुपंक्षिको संरक्षण गर्ने हेतुले स्थापना गरिएका सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज, मकालु बरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज, कोशी टप्पु वन्यजन्तु आरक्षण, कञ्चनजङ्घा संरक्षण क्षेत्र यस प्रदेशमा रहेका छन्। नेपालकै अग्लो ह्यातुङ झरना, टोङ्के र पकली जस्ता ठूला र लामा झरनाहरू पनि यसै प्रदेशमा रहेका छन्। यस प्रदेशमा असङ्ख्य मठ, मन्दिर, पाटीपौवा, गुम्बा, मस्जिदहरू रहेका छन्। प्रसिद्ध धार्मिक तीर्थस्थलहरूमा ताप्लेजुङको पाथिभरा देवीको मन्दिर, इलामको माइपोखरी, झापाको अर्जुनधारा र सतासी धाम, सुनसरीको बराहक्षेत्र, बुढासुब्बा, पिण्डेश्वरी, दन्तकाली र रामधुनी, संखुवासभाको शिवधारा, खोटाङको हलेसी महादेव लगायत बराहपोखरी, साल्पापोखरी, दुधकुण्ड, कालिका देवी, छिन्ताङ देवी, कन्काई आदि यस प्रदेशमा रहेका छन्। यस प्रदेशमा पुवाखोला जलविद्युत आयोजना र थामे जलविद्युत आयोजना निर्माण भई सञ्चालनमा रहेका छन्। त्यस्तै यस प्रदेशमा पर्ने अरुण तेस्रो जलविद्युत आयोजना प्रमुख प्रस्तावित जलविद्युत आयोजनाभित्र पर्दछ। जलश्रोतमा सम्पन्न यस प्रदेशमा अरुण, तमोर, दुधकोशी, मेची, कन्काई र त्रियुगा लगायतका नदीहरू रहेका छन्।

सम्पादकीय

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय, कोशी प्रदेशबाट कोशी दर्पण नामक पत्रिकाको पहिलो अङ्क प्रकाशित गरिएको छ। संघीयता कार्यान्वयनको परिप्रेक्ष्यमा कोशी प्रदेश प्रशासनका सवालहरू उजागर गर्न, प्रदेशका नीति, रणनीति एवम् कार्यक्रमहरूका बारेमा सरल ढङ्गले प्रसार गर्न साथै सार्वजनिक प्रशासन तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा अनुभवी, अध्ययनशील कर्मचारी तथा प्राज्ञिक वर्गको धारणा र विचार उजागर गर्न विभिन्न विचारमूलक तथा अनुसन्धानमूलक/तथ्यमूलक लेख रचना समावेश गरी कोशी प्रदेश सरकारको ऐनाको रूपमा यो पत्रिका प्रकाशनको कार्य सुरुवात गर्न पाउँदा हामीलाई अत्यन्तै खुशि लागेको छ।

प्रकाशनको पहिलो अंक भएकाले पत्रिकाको प्रस्तुतीका सन्दर्भमा तथा समग्र व्यवस्थापनको पक्षमा केही कमी कमजोरी रहे होलान् भन्ने हामीलाई पनि लागेको छ, तथापि यहाँहरूको पृष्ठपोषणमार्फत कोशी दर्पणका आगामी अंकहरू अझ परिस्कृत तथा व्यवस्थित हुनेछ, भन्ने प्रतिवद्धता पनि जाहेर गर्न चाहन्छौं। हाललाई बर्षमा दुईपटक प्रकाशन गर्ने हेतुले पत्रिकाको ढाँचामा यो दर्पण प्रकाशन गरिएको छ।

दर्पण प्रकाशनको अविराम यात्रामा आफ्नो अमूल्य निर्देशन दिनुभएकोमा माननीय मुख्यमन्त्रीज्यू समक्ष हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछौं। त्यसैगरी प्रकाशनका सन्दर्भमा बेला बेलामा हामीलाई मार्गनिर्देश गर्नुहुने माननीय राज्यमन्त्रीज्यू प्रति हामी हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं। संरक्षकको भूमिकामा रही हामीलाई दर्पण प्रकाशनका सन्दर्भमा मार्गप्रशस्त गर्नुहुने हाम्रा अविभावक कोशी प्रदेशका प्रमुख सचिव श्री केदारनाथ शर्माज्यू प्रति हामी हार्दिक आभार प्रकट गर्दछौं। आफ्नो अमूल्य समयबाट फुर्सद निकालेर यस दर्पणलाई सफल बनाउन आफ्ना लेख/रचना हामीलाई उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण लेखक महानुभावहरूलाई मुरी मुरी धन्यवाद दिन चाहन्छौं। हाम्रो अनुरोधलाई स्वीकारी लेख उपलब्ध गराएर दर्पणको ओज बढाइदिनु भएकोमा नेपाल सरकारका पूर्व सचिव एवम् प्रतिनिधि सभा सचिव श्री सुरेश अधिकारीज्यूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छौं। आफ्नो कार्यव्यस्तताका बावजुद हामीलाई लेख/रचना उपलब्ध गराइदिनुभएकोमा माननीय मुख्यमन्त्रीज्यूका आर्थिक सल्लाहाकार डा. मोहन कुमार सुवेदी एवम् प्रदेश योजना आयोगका उपाध्यक्ष श्री राजेन्द्र अधिकारीज्यू (पि.एच.डी) पनि हाम्रा धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ।

आगामी अङ्कहरूमा यसलाई प्रदेश प्रशासनकै एक स्तरीय समकक्ष समिक्षात्मक (Peer reviewed) जर्नलको रूपमा रूपान्तरण गरी अझ पठनीय बनाउने लक्ष्य लिएका छौं। अन्त्यमा तीनै तहका सरकारका सार्वजनिक प्रशासनसँग सम्बन्धित राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरू, अध्ययन अनुसन्धानमा रूची राख्ने बौद्धिक तथा प्राज्ञिक वर्ग तथा पाठकहरूबाट प्राप्त पृष्ठपोषण हाम्रा लागि मार्गदर्शन हुनेछन् जसले हामीलाई दर्पण प्रकाशनको गतिशिल यात्रामा उर्जा प्रदान गर्नेछ, भन्ने अपेक्षा गरेका छौं।

विषयसूची

विषय		पृष्ठ
१	कोशी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना बाट सिक्नु पर्ने पाठ	१
२	प्रशासनिक संघीयता र आगामी कार्यभार	१०
३	Why building public trust is crucial to effective governance	१४
४	संघीयता कार्यान्वयनमा कोशी प्रदेशको उपलब्धिहरू एक समीक्षा	२०
५	कोशी प्रदेशको आर्थिक विश्लेषण स्थिती र सम्भावना (An Economical Analysis of Koshi Province: Current Status and Possibilities)	३३
६	सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सरकारी वकिलको भूमिका (Role of Public Prosecutor in Public Service Delivery)	४७
७	कोशी प्रदेशमा रेन्वो ट्राउट माछा पालनको अवस्था	५२
८	Status of Public Service Delivery at Local Levels in Nepal	६१
९	AI's Transformative Potential: Shaping the Future of Nepalese Education	६९
१०	Inter-Governmental Relations in Nepal: An Assessment of Nepalese Federal Regime	७६
११	प्रदेश किताबखानाको परिचय, स्थापनाको कानूनी आधार र किताबखानाबाट सम्पादन हुने कार्य, प्रकृया र सुझाव	८५
१२	Modernization of Public Administration in Nepal: From NPM to NPG and e-Governance	९३
१३	कृषिको वर्तमान बाधक तथा आगामी गन्तव्य	११२
१४	विकास आयोजनाको कन्टिन्जेन्सी खर्च व्यवस्थापन	११९
१५	सार्वजनिक नैरास्यता: सार्वजनिक प्रशासनको नविन चुनौति (Public Frustration: Novel challenge of Public Administration)	१२८
१६	उत्पादनमा आधारित कृषि अनुदान प्रणाली (Production Based Agriculture Grants System- PBAGS)	१३५
१७	सञ्चार क्षेत्रमा प्रदेश सरकार	१४५

कोशी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना बाट सिक्नु पर्ने पाठ

राजेन्द्र अधिकारी, पीएच.डी.*

लेखसार (Abstract)

कोशी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजनाको समीक्षा गरी आगामी योजना तर्जुमाका लागि नीतिगत विषयहरू उजागर गर्नु यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ। द्वितीयक तथ्याङ्कको आधारमा डेस्क रिभ्यू विधि अपनाई २५ वटा परिमाणात्मक लक्ष्य र उपलब्धिको समीक्षा गरिएको छ। आर्थिक वृद्धि, गरिबी न्यूनीकरण, साक्षरता र कालोपत्रे सडकको अवस्थामा लक्ष्यभन्दा न्यून उपलब्धि देखिएको छ। तथापि, बहुआयामिक गरिबी, आय असमानता र विद्युत् पहुँचमा सन्तोषजनक सुधार भएको पाइएको छ। यद्यपि, लैङ्गिक समानता, बाल मृत्युदर र सुशासनको क्षेत्रमा अपेक्षित प्रगति हुन सकेको देखिएन। दोस्रो आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा पहिलो योजनाबाट प्राप्त अनुभवलाई आत्मसात् गर्दै, वर्तमान चुनौती र अवसरहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्नेछ। यसले दीर्घ आर्थिक विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य र प्रदेशको दीर्घकालीन सोचलाई साकार पार्न योगदान पुर्याउनुपर्नेछ। योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता र प्रतिबद्धता अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुनेछ। आगामी योजनामा उच्च आर्थिक वृद्धि, गरिबी निवारण, शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुधार, पूर्वाधार विकास, लैङ्गिक समानता र सुशासन प्रवर्द्धनलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ। साथै, जलवायु परिवर्तन, प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन र दिगो विकासका लक्ष्यहरू प्राप्तमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

शब्दकुञ्जी (Keywords): आवधिक योजना, सूचक, लक्ष्य, उपलब्धि, आर्थिक वृद्धि

* उपाध्यक्ष, प्रदेश योजना आयोग, कोशी प्रदेश

पृष्ठभूमि (Background)

नेपालको संविधान २०७२ ले संघीय शासन प्रणाली अपनाएपछि देशमा तीन तहको सरकार - संघ, प्रदेश र स्थानीय तह-को व्यवस्था गरेको छ। यस संरचना अन्तर्गत प्रदेश सरकारहरूले आफ्नो क्षेत्रको विकासका लागि आवधिक योजनाहरू तयार गर्न थालेका छन् (नेपाल सरकार, २०७२)। प्रादेशिक आवधिक योजनाहरू प्रदेशको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न केन्द्रित हुन्छन्। यी योजनाहरूले प्रदेशको विशिष्ट आवश्यकता, स्रोत र क्षमतालाई ध्यानमा राख्दै सामाजिक-आर्थिक विकासका लागि रणनीतिहरू निर्धारण गर्छन् (राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७६)। राष्ट्रिय योजना आयोगले तयार पारेको पन्ध्रौं योजना (आ.व. २०७६/७७ - २०८०/८१) ले प्रादेशिक योजनाहरूको महत्त्वलाई जोड दिएको छ र प्रदेशहरूलाई आफ्नो आवधिक योजना तयार गर्न प्रोत्साहित गरेको छ।

नेपालको संविधानले सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली मार्फत देशमा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धि हासिल गर्ने लक्ष्य राखेको छ। यस अनुरूप राज्यको संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहमा विभाजन गरिएको छ। प्रदेश संरचना राज्य पुनःसंरचनाको मुख्य उपलब्धि हो। संविधानको अनुसूची ६ मा प्रदेशको अधिकार, अनुसूची ७ मा सङ्घ र प्रदेशको साझा अधिकार, र अनुसूची ९ मा तीनै तहको साझा अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ। यी जिम्मेवारीहरू पूरा गर्न प्रदेशलाई कानून बनाउने, बजेट तयार गर्ने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने अधिकार संवैधानिक रूपमा प्रदान गरिएको छ (कोशी प्रदेशको आवधिक योजना: कार्यान्वयनको प्रथम समीक्षा प्रतिवेदन, २०८०)। यहि संवैधानिक अधिकार बमोजिम कोशी प्रदेश सरकारले प्रथम आवधिक योजना २०७६/७७-२०८०/८१ कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो र यसको कार्यावधि आगामी ३१ आषाढ, २०८१ मा समापन भै २०८१ श्रावण १ गते बाट दोश्रो आवधिक योजना कार्यान्वयनमा आउने छ।

यस योजनाले प्रदेशको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरूलाई समेटेको थियो, साथैयो राष्ट्रिय स्तरको पन्ध्रौं योजना र संयुक्त राष्ट्रसंघको दिगो विकास लक्ष्यहरूसँग तादात्म्य राख्दै तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको थियो। यो योजना नेपाल सरकारको दिर्घकालिन सोच “समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” तथा कोशी प्रदेशको दिर्घकालिन सोच “स्वच्छ, सुखी र समुन्नत प्रदेश” पुरा गर्नका लागि तयार गरिएको एक महत्त्वपूर्ण मार्गदर्शक दस्तावेज रहेको थियो (कोशी प्रदेश सरकार: प्रथम आवधिक योजना, २०७६)। यो योजनाले दीर्घकालिन सोचलाई देहायबमोजिम तीन मूल स्तम्भमा बर्गीकरण गरेको थियो जसलाई तालिका १ मा प्रदर्शित गरिएको छ।

तालिका १: प्रथम आवधिक योजनाको दिर्घकालिन सोचका तीन मूल स्तम्भ

स्वच्छ	सुखी	समुन्नत
स्वस्थ र सन्तुलित पर्यावरण	परिस्कृत तथा मर्यादित जीवन	उच्च र समतामूलक आय
आधारभूत सरसफाई सुविधानवीकरणीय ऊर्जाजैविक कृषि	सभ्य र न्यायपूर्ण समाज	मानव पूँजी निर्माण तथा सम्भावनाको पूर्णउपयोग
स्वस्थ र सन्तुलित पर्यावरण	सुशासन	सर्वसुलभ तथा आधुनिक पूर्वाधार एवम् सघन अन्तरआवद्धता
आधारभूत सरसफाई सुविधानवीकरणीय ऊर्जाजैविक कृषि	जीवनस्तर	उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व

तालिका १ मा दीर्घकालिन सोचका तीन स्तम्भहरू: स्वच्छ, सुखी र समुन्नतका ४-४ वटा मूल सूचकहरू समेटिएका

थिए, जसको प्रासिवाट प्रदेशको दीर्घकालिन सोच पुराहुने अपेक्षा गरिएको थियो ।

बिस्लेषणात्मक प्रस्तुति (Analysis)

प्रथम आवधिक योजनाले स्वच्छ, सुखी र समुन्नत अन्तर्गत जम्मा ६६ वटा गन्तव्यका सूचकहरू तय गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो तर करिब ५० प्रतिशत सूचकहरूका लक्ष्य प्राप्त भएको र बाकि लक्ष्य पुरा हुन नसक्नुका ठोस कारणहरू पत्ता लगाई तिनीहरूको निदान सहित दोश्रो आवधिक योजनामा समेट्न सके मात्र दीगो विकाश लक्ष्य हासिल हुन सक्छ । यो अध्ययनमा प्रथम आवधिक योजनाका सबै गन्तव्यका सूचकहरूको बिस्लेषण गरिएको छैन । यसभित्र परिमाणात्मक लक्ष्य र उपलब्धि लाई समेटी त्यसबाट निकालिएको निष्कर्ष नै यो अध्ययनको शिर्षक सार्थक हुने अपेक्षा गरिएको छ । प्रथम आवधिक योजनाका परिमाणात्मक लक्ष्य र उपलब्धिलाई तालिका २ (क, ख, ग, घ) मा देखाइएको छ ।

तालिका २ (क) : परिमाणात्मक लक्ष्य र उपलब्धि (आर्थिक क्षेत्र)

सूचक	एकाइ	आ.व. २०७५/७६ को यथार्थ	आ.व. २०७६ /७७ को यथार्थ	आ.व. २०७७ /७८ को यथार्थ	आ.व. २०७८ /७९ को यथार्थ	आ.व. २०७९ /८० को यथार्थ	योजना अवधिको लक्ष्य
आर्थिक वृद्धिदर	प्रतिशत (स्थिर मूल्यमा)	७.०५	-१.५३	४.६७	५.१०	२.३८	९.७
कुल गार्हस्थ उत्पादन (उत्पादकको मूल्यमा)	रु. (दशलाख): (प्रचलित मूल्यमा)	५९९२४२	६९६३४६	६९३१४८	७८०९५०	८४९६४९	८०३५६
कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर	प्रतिशत	६.१५	३.५०	२.९८	२.१६	२.४९	५.६
गैरकृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर	प्रतिशत	५.२	३.५०	२.६०	२.१६	२.३१	११.५
(क) उद्योग क्षेत्र	प्रतिशत	७.८	-४.३२	७.३	११.६	१.८	१४.२
(ख) सेवा क्षेत्र	प्रतिशत	७.४	-४.९	५.२	५.०	२.६	१०.२
प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ उत्पादन	अमेरिकी डलर	१०९७	१०८६	११९४	१३०२	१२९९	१,६२०

श्रोत: कोशी प्रदेशको आवधिक योजना: कार्यान्वयनको प्रथम समीक्षा प्रतिवेदन, २०८०

तालिका २ (क) ले प्रथम आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) ले निर्धारण गरेको ९.७ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धिको लक्ष्य पूर्णरूपमा असफल भएको देखिन्छ । आ.व. २०७९/८० मा यथार्थ वृद्धि दर २.३८ प्रतिशत मात्र रहेको र ४ वर्षको औसत २.६५ प्रतिशत मात्र देखिएको छ । प्रथम आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) को चौथो वर्ष (२०७९/८०) सम्मको तथ्याङ्क बिस्लेषण गर्दा, अधिकांश आर्थिक सूचकहरूमा लक्ष्य र उपलब्धि बीच ठूलो अन्तर देखिन्छ । कुल गार्हस्थ उत्पादन (GDP) निरन्तर वृद्धि भइरहेको देखिए पनि, यसको वृद्धिदर अपेक्षाकृत कम

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

छ। कृषि क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर लक्ष्य ५.६ प्रतिशतको तुलनामा आ.ब. २०७९/८० मा २.४९ प्रतिशत मात्र रहेको छ। त्यसैगरी, गैरकृषि क्षेत्रको वृद्धिदर लक्ष्य ११.५ प्रतिशतको तुलनामा आ.ब. २०७९/८० २.३१ प्रतिशत मात्र छ। उद्योग र सेवा क्षेत्रमा पनि लक्ष्य अनुरूप प्रगति हासिल हुन सकेको छैन, जहाँ आ.ब. २०७९/८० को उद्योग क्षेत्रको वृद्धिदर १.८ प्रतिशत र सेवा क्षेत्रको २.६ प्रतिशत मात्र रहेको छ। प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ उत्पादन पनि लक्ष्यभन्दा कम \$१२९९ मा सीमित रहेको छ।

यी तथ्याङ्कहरूले योजनाको कार्यान्वयनमा विभिन्न चुनौतीहरू रहेको संकेत गर्छन्, जसमा कोभिड-१९ महामारीको प्रभाव, संस्थागत क्षमताको कमी, र अन्य आन्तरिक तथा बाह्य कारकहरू समावेश हुन सक्छन्। यद्यपि, योजनाको अन्तिम वर्षको लक्ष्यले आशावादी दृष्टिकोण प्रस्तुत गरे पनि, वर्तमान प्रवृत्तिका आधारमा ती लक्ष्यहरू प्राप्त गर्न निकै चुनौतीपूर्ण रहेको थियो। यस्तो न्यून आर्थिक वृद्धि लगायत अन्य आर्थिक सूचक पछाडि विभिन्न कारणहरू जिम्मेवार रहेका थिए। कोभिड-१९ महामारी मुख्य कारक भए तापनि, अन्य महत्त्वपूर्ण कारणहरू पनि थिए। प्रदेश सरकारको पूर्वाधार पर्याप्त मात्रामा विकसित नभएको, प्रशासनिक संयन्त्रमा दक्षताको कमी, सुशासनको अभाव, बजेट निकासामा ढिलाइ, र पुँजीगत खर्चको तुलनामा नियमित खर्चको अनुपात उच्च रहेको जस्ता कारणहरूले पनि आर्थिक वृद्धिलाई प्रभावित पारेका थिए। कृषि उत्पादकत्वका लागि अनुकूल मनसुन रहेको भएपनि यी संरचनागत र प्रशासनिक चुनौतीहरूले समग्र आर्थिक वृद्धिलाई सीमित गरेको देखिन्छ। यी तथ्यहरूले भविष्यमा प्रदेश सरकारले आफ्नो संस्थागत क्षमता सुदृढीकरण, प्रशासनिक दक्षता वृद्धि, र पुँजीगत खर्च बढाउनेतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता औल्याउँछन्।

तालिका २ (ख) : परिमाणात्मक लक्ष्य र उपलब्धि (सामाजिक क्षेत्र)

सूचक	एकाइ	आ.ब. २०७५/७६ को यथार्थ	आ.ब. २०७६ /७७ को यथार्थ	आ.ब. २०७७ /७८ को यथार्थ	आ.ब. २०७८ /७९ को यथार्थ	आ.ब. २०७९ /८० को यथार्थ	योजना अवधिको लक्ष्य
गरिबीको रेखा मुनिरहेको जनसंख्या	प्रतिशत	१२.४				१२.४	११
बहुआयामिक गरिबीको जनसंख्या	प्रतिशत	१९.७	१८.६०	१७	१५.९	१४.२	१४
मानव विकास सूचकांक (सन् २०१४)	सूचकांक	०.५०४	०.५८७			०.६०२	०.६००
आर्थिक असमानता- सम्पतिमा (Gini)	सूचकांक	०.३५	०.३८	०.३४	०.३२	०.३१	०.३२
आम्दानीमा माथिल्लो १०रतल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्याको अनुपात (Palma Index)	अनुपात	१.०१	०.९९	१.००	१.३४	१.३०	०.९०

लैंगिकविकाससूचकांक	सूचकांक	०.९२५		०.९०१		०.९६३	
साक्षरतादर	प्रतिशत	७९.१		८१.२०		९९	
खुदभनाईदर (आधारभूत तह)	प्रतिशत	९५		९५.९		९९	
अपेक्षित आयु (जन्मेको समयमा)	वर्ष	७०.७	७१	७१.७५	७१.८	७२	७३.१
बालमृत्युदर (प्रति हजार जीवितजन्ममा)	संख्या	३६	३३	३०	३४	३३	२२

श्रोत: कोशी प्रदेशको आवधिक योजना: कार्यान्वयनको प्रथम समीक्षा प्रतिवेदन, २०८०

यो तालिकाले नेपालको विभिन्न सामाजिक-आर्थिक सूचकहरूको प्रथम आवधिक योजनाका ४ वर्षको प्रगति र लक्ष्य देखाउँछ। गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या २०७९/८० मा १२.४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ, जबकि योजना अवधिको लक्ष्य ११.० प्रतिशत रहेको छ। बहुआयामिक गरिबीको जनसंख्या भने १९.७ प्रतिशत बाट क्रमशः घट्दै २०७९/८० मा १४.२ प्रतिशत मा झरेको छ, जुन लक्ष्य १४ प्रतिशत को नजिक छ। मानव विकास सूचकांक पनि बढेको देखिन्छ। आर्थिक असमानता केही घटेको छ, तर Palma Index मा उतारचढाव देखिन्छ। लैंगिक विकास सूचकांकमा सुधार भएको देखिँदैन। साक्षरता दरमा पनि उल्लेख्य बृद्धि भएको देखिँदैन तर खुद भर्ना दरमा भने केहि सुधार भएको देखिन्छ। अपेक्षित आयु बढेको छ र बाल मृत्युदर केहि घटेको भएपनि लक्ष्य भन्दा धेरै बढिभएकोले हासिल हुन नसकेको अवस्था देखिन्छ। समग्रमा, केहि सूचकहरूमा सकारात्मक प्रगति देखिए पनि धेरैजसो सूचकहरूमा उल्लेख्य प्रगति नदेखिएकोले सामाजिक सूचकहरू समेत पूर्णरूपमा हासिल हुन नसकेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ।

तालिका २(ग) लाई नियाल्दा कोशी प्रदेशको पहिलो आवधिक योजनाको भौतिक पूर्वाधार क्षेत्रमा मिश्रित प्रगति देखिन्छ। कालोपत्रे सडक निर्माणमा उल्लेखनीय प्रगति भएको छ, जहाँ २०७५/७६ देखि २०७९/८० सम्म ४२४.२१ कि.मि. थपिएको छ। तर ५,००० कि.मि. को लक्ष्य पूरा गर्न अझै ठूलो प्रयास आवश्यक छ। सिँचाई क्षेत्रमा चिन्ताजनक अवस्था देखिन्छ, जहाँ सिँचाई योग्य भूमिको प्रतिशत ५३ प्रतिशत बाट घटेर ४३.८ प्रतिशत मा झरेको छ, जबकि लक्ष्य ८० प्रतिशत छ। खानेपानी सेवाको पहुँच ९० प्रतिशत मा स्थिर रहेको छ, तर ९९ प्रतिशत को लक्ष्य पूरा गर्न थप प्रयास चाहिन्छ। विद्युत पहुँचमा भने उत्साहजनक प्रगति भएको छ, ९१.४ प्रतिशत बाट बढेर ९८ प्रतिशत पुगेको छ र ९९.५ प्रतिशत को लक्ष्य नजिक छ। समग्रमा, कोशी प्रदेशले भौतिक पूर्वाधार विकासमा केही प्रगति हासिल गरेको छ, तर योजना अवधिको लक्ष्य प्राप्त गर्न थप गहन र केन्द्रित प्रयासको आवश्यकता देखिन्छ।

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

तालिका २ (ग) : परिमाणात्मक लक्ष्य र उपलब्धि (भौतिक पूर्वाधार क्षेत्र)

सूचक	एकाइ	आ.ब. २०७५/७६ को यथार्थ	आ.ब. २०७६/७७ को यथार्थ	आ.ब. २०७७/७८ को यथार्थ	आ.ब. २०७८ /७९ को यथार्थ	आ.ब. २०७९/८० को यथार्थ	योजना अवधिको लक्ष्य
कूल सडकमा कालोपत्रे-सडक	कि.मि.	१,५४४ ^१	५२.२१	४०.६१	९८.७२	२०६.४८	५,००० जम्मा (४२४.२१)
सिँचाइ योग्य भूमिमा सिँचाइ	प्रतिशत	५३	४२.२	४१.४	४२.६	४३.८	८०
खानेपानी सेवा पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत	९०	९५	९२	८९	९०	९९
विद्युतमा पहुँचप्राप्त परिवार	प्रतिशत	९१.४	९३.४	९५.५	९७	९८	९९.५

श्रोत: कोशी प्रदेशको आवधिक योजना: कार्यान्वयनको प्रथम समीक्षा प्रतिवेदन, २०८०

तालिका २ (घ) : परिमाणात्मक लक्ष्य र उपलब्धि (शासकीय सुधार क्षेत्र)

सूचक	एकाइ	आ.ब. २०७५/७६ को यथार्थ	आ.ब. २०७६/७७ को यथार्थ	आ.ब. २०७७/७८ को यथार्थ	आ.ब. २०७८/७९ को यथार्थ	आ.ब. २०७९/८० को यथार्थ	योजना अवधिको लक्ष्य
कानुनीशासन	सूचकांक	०.५३					०.५८
सुशासनसूचकांक (-२.५ देखि २.५ सम्म)	सूचकांक	-०.७८	-०.४०	०	०.७८	०.५०	१
भ्रष्टाचारन्यूनता अनुभूतिसूचकांक	सूचकांक	३१	३४.८	३३	३३	३४	४१

श्रोत: कोशी प्रदेशको आवधिक योजना: कार्यान्वयनको प्रथम समीक्षा प्रतिवेदन, २०८०

नेपालको सुशासन र कानुनी शासनको अवस्थाबारे तालिकातालिका २ (घ)ले महत्त्वपूर्ण जानकारी प्रदान गरेको छ । कानुनी शासन सूचकांकमा आ.ब. २०७५/७६ मा ०.५३ बाट योजना अवधिमा ०.५८ सम्म पुग्ने लक्ष्य राखिएको थियो, तर बीचका वर्षहरूको तथ्यांक नभएकाले प्रगतिको मूल्यांकन गर्न नसकिएको अवस्था छ। सुशासन सूचकांकमा भने उल्लेखनीय सुधार देखिन्छ, जुन आ.ब. २०७५/७६ मा -०.७८ बाट बढेर आ.ब. २०७८/७९ मा ०.७८ सम्म पुगेको छ। यद्यपि, आ.ब. २०७९/८० मा यो केही घटेर ०.५० मा झरेको छ र योजना अवधिको लक्ष्य १ पुग्न अझै प्रयास आवश्यक छ। भ्रष्टाचार न्यूनता अनुभूति सूचकांकमा पनि केही सुधार भएको देखिन्छ, जुन आ.ब. २०७५/७६ मा ३१ बाट बढेर आ.ब. २०७९/८० मा ३४ पुगेको छ। तर योजना अवधिको लक्ष्य ४१ पुग्न अझै धेरै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ। समग्रमा, यी तथ्यांकहरूले नेपालमा सुशासन र भ्रष्टाचार नियन्त्रणको क्षेत्रमा केही सकारात्मक प्रगति भएको देखाउँछन्, तर लक्ष्य हासिल गर्न थप प्रयासहरू आवश्यक रहेको स्पष्ट छ।

१ नोट: कोशी प्रदेशको आवधिक योजना: कार्यान्वयनको प्रथम समीक्षा प्रतिवेदन, २०८० का अनुसार आ.ब. २०७५/७६ मा प्रदेशको कालो पत्रे सडकको कूल लम्बाई राखिएको र त्यस पछिका वर्षहरूमा प्रदेशले निर्माण गरेको कालोपत्रे सडकको विवरण मात्र राखिएको छ।

२ तालिकामा उल्लेखित केही तथ्यांकहरू प्रत्येक वर्ष मापन नहुने भएकोले त्यस्ता तथ्यांकहरूको लागि खाली ठाउँ छोडिएको छ। साथै, केही तथ्यांकहरू राष्ट्रिय स्तरमा मात्र मापन गरिने हुँदा प्रदेशको तथ्यांकमा पनि त्यही राष्ट्रिय तथ्यांक नै उल्लेख गरिएको छ।

निष्कर्ष (Conclusion)

नेपालको संविधान २०७२ र प्रदेशका योजनाहरूले देशको विकास र समृद्धिको लक्ष्य राखेका छन्। यी योजनाहरूले नेपाली समाजमा व्यापक सुधार ल्याउने महत्वाकांक्षी उद्देश्य बोकेका छन्। यस सन्दर्भमा, योजनाहरूको विश्लेषण गर्दा नेपालको विकासको प्रगति र वर्तमान अवस्थाको मूल्यांकन गर्न सकिन्छ।

योजनाहरूले सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक र सांस्कृतिक क्षेत्रमा सुधार ल्याउने लक्ष्य राखेका छन्। यसले नेपालको समग्र विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। विशेष गरी अर्थतन्त्र, शिक्षा, स्वास्थ्य, पर्यटन, वातावरण लगायतका क्षेत्रमा उल्लेखनीय सुधारका प्रयासहरू भएका छन्।

प्रथम आवधिक योजनाको तथ्याङ्कले आर्थिक क्षेत्रमा योजनाको लक्ष्य र वास्तविक उपलब्धिहरू बीच ठूलो अन्तर रहेको देखाएको छ। आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्य ९.७ प्रतिशत राखिएको थियो, तर वास्तविक वृद्धिदर -१.५३ देखि ५.१ प्रतिशतको बीचमा रह्यो। यसले योजना तर्जुमा गर्दा अति महत्वाकांक्षी लक्ष्य राख्नु र वास्तविकताको ध्यान नदिनुको परिणाम देखाउँछ। कृषि र गैरकृषि क्षेत्रको वृद्धिदरमा पनि यस्तै अन्तर देखिन्छ। विशेषगरी कोभिड-१९ महामारीको कारण आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा नकारात्मक वृद्धिदर देखियो, जसले अप्रत्याशित घटनाहरूको प्रभावलाई ध्यानमा राख्नुपर्ने आवश्यकता औंल्याउँछ। यद्यपि, प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ उत्पादनमा केही सुधार देखिएको छ। यी सबै तथ्यहरूले भविष्यका योजनाहरूमा वास्तविक लक्ष्य निर्धारण गर्न, क्षेत्रगत विकासमा समान ध्यान दिन र आकस्मिक योजनाहरू तयार गर्न आवश्यक रहेको बुझ्न सकिन्छ।

सामाजिक क्षेत्रमा केही महत्वपूर्ण सुधारहरू ल्याएको देखिन्छ, तर अझै पनि चुनौतीहरू बाँकी छन्। गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या र बहुआयामिक गरिबीमा केही कमी आएको छ, जुन सकारात्मक संकेत हो। तर, योजनाको लक्ष्य भन्दा यो कमी न्यून छ। मानव विकास सूचकांकमा सुधार देखिएको छ, जसले जीवनस्तरमा केही सुधार भएको संकेत गर्छ। आर्थिक असमानता र लैंगिक विकास सूचकांकमा पनि सामान्य सुधार देखिएको छ। शिक्षा क्षेत्रमा, साक्षरता दर र खुद भर्ना दरमा वृद्धि भएको छ, तर लक्ष्य भन्दा कम छ। स्वास्थ्य क्षेत्रमा, अपेक्षित आयु बढेको छ र बाल मृत्युदरमा कमी आएको छ, तर यो पनि लक्ष्य भन्दा टाढै छ। यी तथ्यांकहरूले देखाउँछन् कि सामाजिक क्षेत्रमा प्रगति भएको छ, तर यो अपेक्षित गतिमा भएको छैन। यसले भविष्यका योजनाहरूमा अझ बढी ध्यान दिनुपर्ने, वास्तविक लक्ष्यहरू निर्धारण गर्नुपर्ने र कार्यान्वयनमा थप प्रभावकारिता ल्याउनुपर्ने आवश्यकता रहेको शिक्षा दिन्छ। साथै, गरिबी निवारण, शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा थप लगानी र ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि यसले औंल्याउँछ।

त्यसैगरी भौतिक पूर्वाधार क्षेत्रमा केही प्रगति हासिल गरेको देखिन्छ, तर योजनाको लक्ष्य र वास्तविक उपलब्धि बीच ठूलो अन्तर रहेको छ। कालोपत्रे सडक निर्माणमा उल्लेखनीय कमी देखिन्छ, जहाँ ५,००० कि.मि. को लक्ष्य राखिएकोमा जम्मा ४२४.२१ कि.मि. मात्र पूरा भएको छ। यसले योजना कार्यान्वयनमा गम्भीर चुनौतीहरू रहेको संकेत गर्छ। सिँचाइ योग्य भूमिमा सिँचाइको प्रतिशत घटेको देखिन्छ, जसले कृषि क्षेत्रमा थप ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता रहेको देखाउँछ। खानेपानी सेवा र विद्युत पहुँचमा केही सुधार भएको छ, तर यो पनि लक्ष्यभन्दा कम छ। यी तथ्यांकहरूले भौतिक पूर्वाधार विकासमा ठूलो लगानी र प्राथमिकता आवश्यक रहेको शिक्षा दिन्छन्। साथै, भविष्यका योजनाहरूमा वास्तविक लक्ष्य निर्धारण गर्न, कार्यान्वयन क्षमता बढाउन, र निजी क्षेत्रको सहभागिता बढाउन आवश्यक रहेको पनि यसले देखाउँछ। यसका साथै, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन बीच समन्वय बढाउन, स्थानीय आवश्यकता र क्षमतालाई ध्यानमा राख्नु, र नियमित अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई सुदृढ बनाउनुपर्ने आवश्यकता रहेको देखिन्छ।

शासकीय सुधार क्षेत्रमा मिश्रित परिणामहरू देखाएको छ। कानुनी शासन सूचकांकमा केही सुधार देखिएको छ, जसले कानुनी प्रणालीमा केही प्रगति भएको संकेत गर्छ। सुशासन सूचकांकमा उल्लेखनीय सुधार देखिएको छ, जुन एक सकारात्मक विकास हो। यद्यपि, यो अझै पनि योजनाको लक्ष्यभन्दा कम छ। भ्रष्टाचार न्यूनता अनुभूति सूचकांकमा सामान्य सुधार देखिएको छ, तर यो पनि लक्ष्यभन्दा निकै कम छ। यी तथ्यांकहरूले शासकीय सुधारमा थप प्रयासहरू आवश्यक रहेको शिक्षा दिन्छन्। विशेषगरी, भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा थप प्रभावकारी कदमहरू चालनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ। साथै, कानुनी शासन र सुशासनको क्षेत्रमा निरन्तर सुधारको आवश्यकता रहेको पनि यसले देखाउँछ। भविष्यका योजनाहरूमा शासकीय सुधारलाई उच्च प्राथमिकता दिनुपर्ने, सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई अझ प्रभावकारी बनाउनुपर्ने, र पारदर्शिता तथा जवाफदेहिता बढाउनुपर्ने आवश्यकता रहेको शिक्षा यी तथ्यांकहरूले दिन्छन्। अन्त्यमा, यी सूचकांकहरूको नियमित र व्यवस्थित मापन गर्ने प्रणाली स्थापना गर्नुपर्ने र प्रदेश स्तरमा पनि यस्ता सूचकांकहरूको विकास र मापन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

यो अध्ययन र विश्लेषणबाट दोस्रो आवधिक योजनामा निम्न महत्त्वपूर्ण पक्षहरूलाई ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ:

पहिलो, योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि संघीय संरचना अनुरूप केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय तह बीच प्रभावकारी समन्वय संयन्त्र स्थापना गर्नु अत्यावश्यक छ। यसका साथै, योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा स्थानीय सरकार र समुदायको सहभागिता बढाउनुपर्छ। स्थानीय जनशक्तिको क्षमता विकासमा जोड दिँदै, विकास प्रक्रियामा निजी क्षेत्रको सहभागिता बढाउने नीति र कार्यक्रम ल्याउनुपर्छ।

दोस्रो, योजनाको प्रभावकारिता बढाउन स्पष्ट र मापनयोग्य लक्ष्यहरू तय गर्नुपर्छ। बजेट व्यवस्थापन र खर्च प्रणालीमा सुधार ल्याउँदै, वैज्ञानिक र नियमित अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणाली स्थापना गर्नुपर्छ। सीमित स्रोत साधनको अधिकतम उपयोगका लागि योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्नुका साथै राष्ट्रिय योजनालाई दिगो विकास लक्ष्यसँग जोड्नुपर्छ।

तेस्रो, आधुनिक प्रविधिको प्रयोग बढाउँदै, विकास योजनाहरूमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन रणनीतिहरू समावेश गर्नुपर्छ। लैंगिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण र क्षेत्रीय सन्तुलनलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ। युवा जनशक्तिलाई नवीनता र उद्यमशीलतातर्फ प्रोत्साहित गर्ने कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्छ।

त्यसैगरी योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा तथ्यांक र विश्लेषणको प्रयोग बढाउँदै, विभिन्न क्षेत्रहरू बीच समन्वय र एकीकृत दृष्टिकोण अपनाउनुपर्छ। यी सबै पक्षहरूलाई ध्यानमा राख्दै दोस्रो आवधिक योजना तयार गर्दा योजनाको प्रभावकारिता र कार्यान्वयन क्षमता बढ्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ।

प्रदेशको विकास प्रक्रियालाई थप व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन दोस्रो आवधिक योजनामा आयोजना बैंकको अवधारणालाई प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिएको छ। आयोजना बैंक भनेको विभिन्न क्षेत्रका विकास आयोजनाहरूको एकीकृत डाटाबेस हो, जसले योजनाबद्ध विकासलाई सुनिश्चित गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। यसमा सम्भाव्यता अध्ययन गरिएका, विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भएका र कार्यान्वयनका लागि तयार आयोजनाहरू समावेश गरिन्छ। आयोजना बैंकले प्राथमिकताका आधारमा आयोजनाहरूको वर्गीकरण गर्ने, विस्तृत विवरण संकलन गर्ने र तिनको कार्यान्वयन अवस्थाको अनुगमन गर्ने काम गर्छ। यसले प्रदेशको समग्र विकास प्रक्रियालाई गति दिन र स्रोत साधनको प्रभावकारी उपयोग सुनिश्चित गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्छ।

आयोजना बैंकका धेरै फाइदाहरू छन्, जसले प्रदेशको विकास प्रक्रियालाई नयाँ उचाइमा पुर्याउन सक्छ। यसले योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई वैज्ञानिक र व्यवस्थित बनाउँछ, जसले गर्दा स्रोत साधनको बाँडफाँड र प्रयोग अधिक प्रभावकारी

हुन्छ। आयोजनाहरू बीचको दोहोरोपना हटाउन र तालमेल मिलाउन यसले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छ। पारदर्शिता र जवाफदेहिता बढाउने यस प्रणालीले सबै सरोकारवालाहरूलाई आयोजनाको विवरण र प्रगति हेर्ने अवसर प्रदान गर्छ। यसबाहेक, आयोजना बैंकले सम्भावित लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्न मद्दत गर्छ, जसले प्रदेशमा थप लगानी भित्र्याउन सघाउ पुर्याउँछ। अन्तमा, यसले दीर्घकालीन योजना र नीति निर्माणमा सहयोग पुर्याउँदै प्रदेशको समग्र विकास प्रक्रियालाई दिशानिर्देश गर्ने महत्वपूर्ण उपकरणको रूपमा काम गर्छ। तसर्थ, दोस्रो आवधिक योजनामा आयोजना बैंकलाई उच्च प्राथमिकता दिई यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु प्रदेशको हितमा हुनेछ।

यसरी कोशी प्रदेशको दोस्रो आवधिक योजना पहिलो योजनाबाट सिकिएका अनुभवलाई आत्मसात गर्दै, वर्तमान चुनौती र अवसरहरूलाई सम्बोधन गर्ने गरी तयार हुनुपर्छ। यो दीर्घ आर्थिक विकासको राष्ट्रिय लक्ष्यहरू र प्रदेशको आवधिक तथा दिर्घकालिन सोचलाई यथार्थमा उतार्न योगदान पुर्याउनेगरी कार्यान्वयन हुनुपर्छ। साथै, योजनाको सफलताको लागि सबै सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता र प्रतिबद्धता अत्यन्त महत्वपूर्ण हुनेछ।

सन्दर्भ सूची (References)

- कोशी प्रदेश योजना आयोग. (२०७६). कोशी प्रदेशको आवधिक योजना: कार्यान्वयनको प्रथम समीक्षा प्रतिवेदन, २०८०. बिराटनगर : कोशी प्रदेश सरकार.
- कोशी प्रदेश योजना आयोग. (२०७६). प्रथम आवधिक योजना (आर्थिक वर्ष २०७६/७७—२०८०/८१). बिराटनगर : कोशी प्रदेश सरकार.
- नेपाल सरकार. (२०७२). नेपालको संविधान. काठमाडौं: कानून किताब व्यवस्था समिति.
- राष्ट्रिय योजना आयोग. (२०७६). पन्ध्रौं योजना (आर्थिक वर्ष २०७६/७७—२०८०/८१). काठमाडौं: नेपाल सरकार.

प्रशासनिक संघीयता र आगामी कार्यभार

 सुरेश अधिकारी*

१. परिचय

शासन व्यवस्था सञ्चालनको नेतृत्वदायी भूमिका (Leading Role) राजनैतिक क्षेत्रले निर्वाह गर्ने भएपनि शासन व्यवस्थाका लाभहरू (Benefits of governance system) नागरिक स्तरसम्म विस्तार गर्ने संयन्त्र चाहिँ प्रशासन नै हो। त्यसैले भन्ने गरिन्छ कि कुनै पनि देशको शासन त्यस देशको प्रशासनभन्दा राम्रो हुन सक्दैन। सशक्त, प्रतिस्पर्धी, जनमुखी एवं जनउत्तरदायी प्रशासनले मात्र नागरिकहरूलाई राज्यका तर्पमा बाट प्रदान गरिने सेवाहरूको निष्पक्षता र प्रभावकारिता प्रवर्द्धन गर्दछ।

शासन व्यवस्थाले सिर्जना गरेका प्रतिफलहरू Delivery गर्ने उत्कृष्ट र सशक्त संरचनाको रूपमा प्रशासन रहेको हुन्छ। यो यस्तो स्थायी संरचना हो जुन केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्म छरिएको हुन्छ र देशव्यापी पनि।

राजनीतिक क्षेत्रले नीति तर्जुमा (Policy Formulation) गर्ने भएपनि नीति तर्जुमाको लागि आवश्यक सहयोग, परामर्श प्रदान गर्ने पक्ष चाहिँ प्रशासन नै हो। Policy implementation गर्ने निकाय पनि हो प्रशासन। यसैले राजनैतिक क्षेत्रसँग राष्ट्रिय हित प्रवर्द्धनका लागि सहकार्य गर्छ प्रशासनले। प्रशासनिक संरचनाको सबलीकरणबाट मात्रै शासन व्यवस्था उत्कृष्ट (Better governance) हुन सक्छ।

नेपालमा संघीय शासकीय ढाँचा अवलम्बन गरिएको छ। प्रशासनिक सेवा र कार्यहरूको प्रभावकारिताको लागि तथा मुलुकले अवलम्बन गरिएको शासकीय स्वरूप अनुरूप बनाउन प्रशासनको पनि संघीयकरण गरिदै छ। संरचनागत रूपमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका आ आफ्नै प्रशासनले काम गरिरहेका छन्। तर सेवार विकासको आवश्यकता, कर्मचारीको वृत्ति प्रणाली र तीन तहबीचको प्रशासनि अन्तरसंबन्धका पक्षहरूमा चाही अझ धेरै गर्न बाँकी नै छ।

* सचिव, प्रतिनिधिसभा, नेपाल

२. नेपालमा प्रशासनिक संघीयता

नेपालले संविधान बमोजिम नै तीन तहको संघीय प्रशासनिक संरचनालाई अवलम्बन गर्यो । राज्यको संरचना बमोजिम नै प्रशासनिक संरचना निर्माण भएको देखिन्छ । संविधानको अनुसूचीमा उल्लेख भएका सम्बन्धित तहले सम्पादन गर्नुपर्ने कार्य यिनै प्रशासनिक संरचना मार्फत सम्पन्न गरिन्छ ।

(क) संघीय प्रशासनिक सेवाको संरचना:—

केन्द्रीय सरकारसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध भएको, नीति निर्माणमा केन्द्रीत, महत्वपूर्ण निर्णयहरू गर्ने र मातहतका निकायहरूलाई निर्देशित गर्दै शासन व्यवस्थाको समग्र पक्षमा ध्यान दिने प्रशासनिक संरचना हो यो । सरकारका मन्त्रालयहरू, आयोग, सचिवालय, विभाग र विभागस्तरीय कार्यालयहरू यस अन्तरगत पर्दछन् । संघीय सेवामा करीव ४९ हजार कर्मचारी कार्यरत छन् ।

संघीय प्रशासनको कार्यहरू

- राष्ट्रिय नीति/योजना तर्जुमा ।
- प्रादेशिक/भौगोलिक सन्तुलन कायम गर्नु ।
- राष्ट्रिय एकीकरण कायम गर्ने
- वैदेशिक सम्बन्ध कायम गर्ने
- शान्ति/व्यवस्था कायम गर्ने र रक्षा मामला ।
- केन्द्रिय साधन श्रोतको बाँडफाँड
- मौद्रिक व्यवस्थापन संबन्धि कार्य

(ख) प्रादेशिक प्रशासनको संरचना:

प्रदेश भित्रका मन्त्रालय, विभाग, कार्यालय सहितको प्रशासनिक संरचना यस अन्तरगत पर्दछन् । प्रादेशिक नीति, योजना, बजेट बनाउने कार्य यिनीहरूले गर्दछन् । प्रदेश भित्रको विकास निर्माण, सेवाप्रवाह, शान्ति सुव्यवस्था कायम गर्ने, शैक्षिक विकास र सो को अनुगमन, मूल्याङ्कन गर्ने निकाय प्रदेश प्रशासनिक संरचना हुन् । शुरुमा ७ वटा प्रदेशमा ७ वटाको दरले मन्त्रालय र प्रदेश प्रमुखको कार्यालय तथा अन्य कार्यालय रहने व्यवस्था गरियो । हाल विभिन्न प्रदेशमा मन्त्रालयको संख्या बढ्दै गएको पाइन्छ । प्रदेश तहमा करीव २२ हजार कर्मचारी रहने गरी संगठन संरचना तथा दरवन्दी तय भएको छ ।

(ग) स्थानीय तहको प्रशासनिक संरचना:

स्थानीय तह अन्तरगत रहने प्रशासन स्थानीय प्रशासन हो । स्थानीय नीति, योजना, बजेट बनाउने कार्य यिनीहरूले गर्दछन् । सम्बन्धित स्थानीय तह भित्रको विकास निर्माण, सेवाप्रवाह र सो को अनुगमन, मूल्याङ्कन गर्ने निकाय स्थानीय प्रशासनिक संरचना हुन् । हाल नेपालमा ७५३ स्थानीय तहमा करीव ६८ हजार कर्मचारीले सेवा दिने गरी स्थानीय प्रशासनिक संरचना तयार भएको छ । सडक, सिंचाइ, खानेपानी, कृषि, शिक्षा, स्वस्थ्य लगायतका स्थानीय सेवा स्थानीय प्रशासनिक संरचनाबाट नै प्राप्त हुने हो । यिनले वास्तविक रूपमा शासन सञ्चालन गरेका हुन्छन् । शासन व्यवस्थाले सिर्जना गरेका लाभहरू जनस्तरसम्म वितरण गर्ने र नागरिक सम्पर्कमा रहने संयन्त्र हो स्थानीय प्रशासनिक संरचना । यसको सफलता वा असफलता केन्द्रीय राजनीतिसम्म गाँसिएको हुन्छ । यस अन्तरगत स्थानीय सरकारी सेवाहरू समेत रहन्छन् ।

३. प्रशासनिक संघीयता अन्तरगत कर्मचारी व्यवस्थापन

मुलुकमा नयां संविधान जारी भएपछि संघीय स्वरूप बमोजिम प्रशासनिक पुर्नसंरचनाको सिफारिश गर्न २०७३ सालमा कानून तथा प्रशासनविद् काशीराज दाहालको संयोजकत्वमा आयोग गठन गरियो। नेपालको संविधानको अनुसूचीमा उल्लेख भएका संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका अधिकारलाई विस्तृतिकरण गरी २०७४ सालमा कार्यविस्तृतिकरण प्रतिवेदन तयार गरियो। यीनै प्रतिवेदनको आधारमा तीन तहवाट प्रवाह गर्नुपर्ने सेवाको स्पष्टता भयो। तदपश्चात कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ जारी गरी कर्मचारी समायोजनका कार्य भए।

- कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ बमोजिम निजामती कर्मचारी तथा अन्य सरकारी कर्मचारी (विगतको स्थानीय निकाय, दुग्ध क्षेत्र विकास, घरेलु विकास समिती आदी) गरी करीव ८७ हजार कर्मचारीको को संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा समायोजन भएको।
- हाल संघमा करीव ४९,९२२, प्रदेशमा २२,२९७ र स्थानीय तहमा ६७,७९९ गरी कुल ९,३८,६३३ दरवन्दी सृजना भएका। सो मध्ये संघमा ३७,९४४ प्रदेशमा ९४८६३ र स्थानीयमा ३२,२४४ गरी ८७४७४ कर्मचारी समायोजन भएको देखिन्छ।
- हाल कुल कर्मचारी संख्या ९०४ हजार रहेकोमा अझ ९७ हजार जति कर्मचारीको समायोजन हुन नसकेको देखिन्छ।

४. प्रशासनिक संघीयतामा देखिएका समस्या

- संघीय प्रशासनको आकार ठूलो भयो
- प्रादेशिक संरचना ठिक्क आकारको भएपनि काम र सेवाको प्रकृति अनुरूप हुन सकेन
- स्थानीय तहमा आवश्यकता अनुसार संगठन संरचना र दरवन्दी पुनरावलोकन हुन सकेन।
- कर्मचारीको कार्य विशिष्टिकरणको अभाव रहयो।
- कर्मचारी समायोजनमा समस्या रहे। हालसम्मपनि कर्मचारी समायोजन भइनसकेको।
- सेवा प्रवाह र विकासमा कर्मचारीको क्रियाशीलता कमजोर रहयो।
- प्रशासनमा प्रविधीमा आधारित ज्ञानको कमी हुदां प्रविधी मैत्री शासन हुन सकेन।
- तीन तहवीचको प्रशासनिक अन्यौलता कायमै रहयो।

५. संघीय निजामती सेवा विधेयकवाट अपेक्षा

यतिखेर संघीय निजामती सेवा विधेयक संघीय संसदमा विचाराधीन छ। नेपालको संविधान बमोजिम संघीय शासन प्रणाली शुरुवात भएको करीव ९ वर्ष पछि प्रशासनको संघीयकरण गर्ने मूल कानूनमाथि विधायिकामा छलफल हुन लागेको हो। यो विधेयक ऐन बनेको खण्डमा संघमा काम गर्ने ५० हजार वढी निजामती कर्मचारीको सेवा, शर्त, सुविधा सम्बन्धी कुरा त व्यवस्थित हुन्छन नै, प्रदेश निजामती सेवा र स्थानीय सेवांमा कार्यरत अरु झण्डै ९ लाख कर्मचारीको सम्बन्धमा भइरहेको कानूनी जटिलता र अन्यौल समाप्त गर्न पनि यसले मद्दत पुग्ने छ। संघीय निजामती कानून यत्तिका समयसम्म वन्न नसकेको कारणले प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो प्रशासन संचालन गर्न कानून बनाए, कर्मचारीको नियुक्ति र बढुवा पनि गरे तर कर्मचारीको भविष्यको वृत्ति प्रणाली के हुने भन्ने स्पष्ट चाहीं हुन सकिरहेको छैन। यो समस्याको समाधानका लागि पनि प्रस्तावित विधेयकको संसदीय अनुमोदनसम्म पर्खनै पर्ने हुन्छ।

संघीय निजामती कानून केवल निजामती सेवाका सेवा, शर्त र सुविधालाई व्यवस्थित गर्ने आधार मात्रै चाहीं होइन। यो त संघीयता कार्यान्वयनको एउटा महत्वपूर्ण पाटोको रूपमा रहेको प्रशासनिक संघीयतालाइ व्यवहारमा रुपान्तरण

गर्ने औजार पनि हो । सार्वजनिक सेवाको केन्द्रविन्दुमा जहिलेपनि निजामती सेवा रहेका कारण निजामती सेवाको संघीयकरणले प्रहरी, शिक्षक लगायतका सार्वजनिक क्षेत्रलाई पनि संघीय ढांचामा लैजान बाटो खुल्ला हुन्छ । प्रशासनिक काम र सेवालाई संघीय तहसम्म प्रभावकारी रूपमा पुर्याउन, अहिले देखिएको दोहोरोपन र दोहारो जिम्मेवारीको अवस्था अन्त्य गरी संघीय शासनको दक्षता अभिवृद्धि गर्नपनि यसबाट मद्दत पुग्दछ । यो संघीय नेपालको लागि प्रशासन सुधारको मूल आधारपनि हुनेछ ।

६. प्रशासनिक संघीयताको प्रभावकारिताका लागि गर्नुपर्ने कार्य

संघीय संरचना तयार गरेरमात्र पुग्दैन । ती संरचना र अनतरगतका संयन्त्रहरू विकास तथा सेवा मैत्री पनि हुनुपर्दछ । आधुनिक पद्धती र प्रविधिलाई आत्मसात गर्न नसके मुलुक संघीय ढांचामा प्रवेश गरेको अनुभूति नै हुदैन । त्यसैले सबै संघीय तहमा

- सानो तर सक्षम प्रशासनिक संरचना कायम गर्ने ।
- निजी र गैरसरकारी क्षेत्रसंग सहकार्य गर्न सक्ने
- आधुनिक प्रविधिलाई अनुशरण गर्ने
- सक्षम मानव साधन भएको
- अन्तर तह समन्वयत्मक क्षमता र तत्परता भएको
- राजनीतिसंगको बलियो अन्तर संबन्ध, राजनीतिक क्षेत्रलाई सहयोग गर्न सक्ने
- सेवा र विकास प्रतिको सारभूत प्रतिवद्धता भएको प्रशासनिक संयन्त्रको विकास गर्ने ।
- संघीयताप्रति नागरिको अपेक्षा संबोधन गर्ने तत्परता र क्षमताको विकास
- आर्थिक स्रोतको मितव्यायितालाई केन्द्रविन्दुमा राख्ने ।

७. निश्कर्ष

राजनैतिक संघीयताको अभ्यास निकै अघि बढिसकेपनि प्रशासनिक संघीयताको गति भने सुस्त बन्यो नेपालमा । यद्यपी संघीय ढांचामा रूपान्तरण हुंदै गरेको नेपालको सार्वजनिक प्रशासनमा संरचनागत, संस्थागत तथा कार्यगत सुधार गर्ने अवसर प्राप्त भएको छ । संघीय निजामती सेवा ऐनले केवल संघीय निजामती कर्मचारीको सेवा, शर्त र सुविधाका कुरा व्यवस्थित मात्र गर्ने होइन कि प्रदेश र स्थानीय सेवालाई व्यवस्थित गर्ने आधार पनि तयार गर्दछ । यसले अन्तर तह प्रशासनिक संबन्धलाई व्यवस्थित बनाउदछ । कर्मचारी व्यवस्थापन संबन्धि विषयमा समय सापेक्ष सुधार गर्दै समग्र सार्वजनिक प्रशासन सुधारमा योगदान गर्ने भएकोले संघीय निजामती सेवा कानूनको ज्यादा चर्चा र महत्व रहेको हो । संघीय निजामती सेवालाई आधार मानेर नै प्रदेश निजामती सेवा ऐन तथा स्थानीय सेवा ऐन बन्ने वा संघीय ऐनलाई आधार मानेर प्रदेश र स्थानीय तहका उक्त ऐन परिमार्जन गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रशासनिक संघीयतामा संघीय तहहरूका प्रशासनिक अन्तरसंबन्धलाई व्यवस्थित गर्ने अवसरपनि यतिखेर रहेको छ ।

Why building public trust is crucial to effective governance

 Madhav Prasad Pokhrel*

Abstract

This article explores the concept of trust and its role in effective governance. It argues that trust is a foundational element, linking the government and its citizens. The article explores how policy interventions can be used to build, maintain, and validate this trust. It outlines five key policy areas: enhancing public services, combating corruption, implementing electoral reform, strengthening regulatory practices, and promoting openness and inclusiveness. By prioritizing these areas, governments can nurture a culture of trust that fuels effective governance. The article emphasizes the importance of acknowledging the interactions between citizens, private sectors, and the government. It concludes by highlighting the necessity of transparent communication and inclusive practices for establishing and sustaining trust, ultimately enabling governments to better serve society.

Keywords:

Good governance, public trust, public engagement, inclusiveness, transparent government.

Introduction

The government functions as a mechanism that oversees day to day public concerns, that wields authoritative power, while governance incorporates the skill of effectively managing these concerns within society. Governance is characterized by two distinct facets: the policy making political dimension, and policy implementing administrative dimension. The core aspects of governance involve setting up government systems, creating and implementing public policies, and engaging with the public. (Rothstein 2011). Emphasizing the operational aspects of governance, rather than delving into the philosophical aspects, is crucial, as public policies are designed to be executed to achieve specific objectives. Moreover, the quality of policies is measured based on favorable societal impact or lack of it.

On the other hand, effective governance is a joint effort to fulfill public requirements by exercising authority through both formal and informal channels. In effective governance, corruption is notably absent, and people have trust in their leaders. This creates a symbiotic relationship between the government and its citizens.

* *Joint Secretary at CIAA, Kanchanpur*

The careful selection of a capable government is a major concern while discussing the concept of effective governance. There are several crucial questions that should be addressed: What method is employed for the formation of the government? What attributes define the candidates? Who emerges victorious in the election? All these aspects assume significance within the context of effective governance (Rothstein 2011). The effectiveness of the governance is influenced by the nature of the leaders. Equally important is our attention to the selection of bureaucrats, whether they are chosen based on merit or through a system of favoritism (OECD 2013). Clearly, individuals who aren't elected (politicians) or chosen well (civil servants) can't effectively meet citizens' needs, reducing the potential for effective governance. To achieve effective governance, it's important to recognize the limitations that come with wielding power, whether in politics or administration. Decisions should be fair and reach all levels of society, free from bribery, favoritism, nepotism, or clientelism.

The idea of effective governance holds various meanings. Economically, it's about using state resources well for responsiveness, quality, and cost-effectiveness. Sociologists see it as evaluating positive societal changes from government actions. Politically, it's how officials provide public services impartially. This term, "governance effectiveness," is a constant topic of debate. It covers many areas like economic growth, corruption, policies, democracy, trust, and more. This article looks at how citizen trust relates to government effectiveness.

Why trust matters in governance?

Trust involves having a positive view of individuals' or an organization's actions (OECD 2013). This definition reveals two aspects of trust: one at the individual level and the other at the institutional level. At a personal level, it's somewhat subjective. When government actions align with individual preferences, people perceive the government as effective; otherwise, they view it as ineffective. The broader aspect of trust is less defined. When discussing trust in government, we must consider both social and political trust in institutions. Social trust is evident through people's engagement in government activities, while political trust emerges as people's reactions to government actions. This suggests that effective governance is indicated by people's active political participation and their positive sentiments toward governmental institutions.

Trust serves as a moral foundation upon which the legitimacy and endurance of politics rest. Genuine representation holds value when a majority acknowledges the government's genuine efforts for the populace's welfare. Without this acknowledgment, a government's time in office becomes merely a passage of years. When trust exists between citizens and the government, the likelihood of people engaging in policy formulation and implementation increases; otherwise, resistance prevails. Establishing trust is essential to avert resistance and ensure proficient execution of public mandates. In situations where public mandates are not executed, the prospects for effective governance diminish.

On the flip side, citizens want politicians and civil servants who are fair and unbiased when offering services. Popular figures are those who respond to public needs and commitments. Think of governance like a system – if people trust its parts (like politics and administration), it works better. People also ask for openness, honesty, fairness, and good leadership. These qualities make the government respected, leading more people to get involved in policies. This has economic benefits – when policies are well-accepted, the costs of making people follow them decrease. For example, if people trust the government's tax policy, they pay taxes on time, making the state stronger financially. This means more money for development sectors, which boosts the economy. Having a well-funded public treasury also means trust in the nation's economy. The government can invest in people's lives through social programs and better healthcare and education (OECD 2013).

Trust and government performance go hand in hand. When people trust institutions, they work well and fairly with motivation. For instance, law enforcement agencies benefit from trust as it attracts investment, creating jobs and addressing community concerns. This connection highlights that managing people's grievances is a crucial part of effective governance.

When trust is low, there are more social problems and risks (Rothstein 2011). People focus on short-term gains and policymakers may act for popularity. But in a high-trust setting, everyone works together for common goals. This helps the government create lasting policies and reforms, leading to effective governance.

Additionally, strong trust in the government creates a helpful atmosphere during crises like disasters or conflicts. With public support, the government can manage these situations effectively and prevent further harm. Without this support, the government's future could be at risk. If undemocratic forces take advantage, the country could face ongoing problems. So, to improve government effectiveness, building trust with the public and stakeholders is vital (OECD 2017).

From what we've discussed, citizens, private sectors, and the government interact in a continuous loop, affecting each other. When this interaction is reliable, it improves governance quality. Trust in government is influenced by cultural, institutional, economic, and social factors, as well as institutional performance. People prefer cultures and governance that provide freedom and security through capable leadership and effective institutions.

To comprehend the connection between building trust and effective governance, we must also analyze trust across different tiers: macro-level (like democracy's functioning), meso level (in relation to policy-making), and micro-level (its impact on the general public). Maintaining trust at these levels is crucial for ensuring governance quality. While democracy and institutions foster trust in society, it's essential for every institution within the democratic system to be dynamic, operational, and focused on results. Douglass North categorizes institutions based on their openness and access. Respecting people's votes and ensuring periodic elections can propel a country towards development, ultimately leading to effective

governance. In this context, robust public institutions play a pivotal role in determining governance quality.

The connection between government effectiveness and trust is evident in the realm of public goods and services. These directly impact citizens and swiftly gauge government performance. Even small mistakes in areas like civil service, police, taxes, or justice can quickly lead to significant problems. Such errors can be costly for the government. In modern governance, oversight bodies like the mass media and ombudsman play a role. To achieve effective governance, politicians must prioritize building trust among citizens, as the government's performance isn't in isolation.

How policy advocates trust building?

This section of the article discusses five key policy points related to how policies help build trust. These points highlight the major areas where policies can promote trust-building in today's governments.

1. Enhancing public services' access and quality
2. Combating corruption
3. Implementing electoral reform
4. Strengthening regulatory practices
5. Promoting openness and inclusiveness

1. Enhancing public services' access and quality

The first step in building trust is to focus on public service delivery. We can use innovative approaches to provide services to the public effectively. For instance, in areas with difficult terrain, we can use mobile service camps instead of stationary points. In urban areas, e-governance through phone and internet services can be used. Health and education services can utilize telemedicine and online education. Making services more cost-effective and standardized is important. Reliability, fairness, and responsiveness should also be prioritized. By implementing advanced delivery methods, we can gain trust from the public. Civil service reform programs can help enhance service delivery. Public enterprise sector reforms can also impact services like telecommunications, postal services, water supply, and electricity.

2. Combating corruption

One major criticism governments face from their citizens is corruption, whether in developed or developing countries. For example, countries with less or no corruption, like Nordic nations, tend to have higher public trust in governance compared to some developing countries in sub-Saharan Africa (Rothstein and Uslaner 2005). In certain cases, governments immediately address corruption when formed. However, this remains a challenge as many governments fail to maintain trust due to corruption. Policymaking can tackle this issue through a mix of ethical and punitive measures.

3. **Implementing electoral reform**

Elections are vital in democracy, reflecting people's will. Fair ones are crucial for a healthy democracy, letting citizens choose representatives. However, trust is key, and voters drive this process. In some places, conducting truly fair elections is tough. Many are influenced by power, money, and issues like corruption. These problems erode trust in government and parties. These practices have become normal in some societies, hurting people due to dirty politics. Although change won't happen overnight, policies can help. Electronic voting machines can solve issues like voter duplication. Laws against money laundering can track funds better. Media and field programs can aid in choosing candidates. By changing election rules, candidates with criminal backgrounds can be prevented. Addressing voter behavior and stakeholders can build trust in governance.

4. **Strengthening regulatory practices**

Creating and maintaining trust relies on strong regulations that cover citizen services, businesses, and the public sector. Such regulations ensure fairness in providing services to citizens in need and offer a stable environment for business growth. They also guarantee the responsible use of public resources. For instance, the 2009 financial crisis highlighted the consequences of weak regulations on trust in OECD countries (OECD 2017). Regulating sectors like NGOs and private banking can further enhance trust. These regulations demonstrate governments' dedication to serving public interests and contribute to rebuilding and sustaining trust in various aspects of society.

5. **Promoting openness and inclusiveness**

Policies are meant to serve people by addressing their needs and concerns. However, sometimes biased policies can harm certain groups instead of helping them. This can lead to problems and erode trust in the government, even if these policies are favored by the majority. To avoid this, policies should involve input from all groups. Communication through inclusive programs ensures everyone's opinions are considered. Openness and inclusiveness are important for fair distribution of benefits to all. In some cases, lack of inclusiveness triggers political crises and instability. Overcoming this can be achieved by involving marginalized groups in development policies and programs, like empowering women, ethnic groups, and minorities in civil service.

Conclusion

Trust forms the foundation of effective governance, linking the government and citizens. Policy interventions are essential to build, maintain, and validate trust. These policies span various areas, from enhancing public services and combating corruption to implementing electoral reforms and fostering openness and inclusiveness. Through these measures, governments can nurture a culture of trust that drives effective governance. By acknowledging the interactions among citizens, private sectors, and

government, and by prioritizing transparent communication and inclusive practices, governments can establish and sustain trust, enabling them to fulfill their duties and advance society.

References

- Bertucci, G. (2007) *Managing Knowledge To Build Trust In Government*. United Nations Department of Economic and Social Affairs, United Nations Publication, New York.
- Blind, P. K. (2007) *Building trust in government in the twenty-first century: Review of literature and emerging issues*. 7th Global Forum on Reinventing Government Building Trust in Government. Vol. 2007. UNDESA Vienna.
- Brychko, M. and Semenog, A. (2018) Efficiency as a new ideology of trust-building corporate governance. *Business and Economic Horizons* 14 (4), 913-925.
- Caldwell, C. and Karri, R. (2005) *Organizational Governance and Ethical Systems: A Covenantal Approach to Building Trust*. *Journal of Business Ethics* 58 (1/3), 249-259.
- Carlin, R. E., Smith, C. and Love, G. J. (2017) *Measures of interpersonal trust: Evidence on their cross-national validity and reliability based on surveys and experimental data*. Paris: OECD Publishing.
- Cheema, G. S., Popovski, V. and ProQuest (2010) *Building trust in government: innovations in governance reform in Asia*. New York. United Nations University Press.
- MAY, B., 2012. *Building Public Trust by Promoting What We Do*. *Firehouse*, 37(2), pp. 94.
- OECD (2013) *Trust in government, policy effectiveness and the governance agenda*. *Government at a Glance* 2013.
- OECD (2017) *Trust and public policy: How better governance can help rebuild public trust*. OECD Paris.
- Ran, B. and Qi, H. (2019) *The Entangled Twins: Power and Trust in Collaborative Governance*. *Administration & Society* 51 (4), 607-636.
- Rothstein, B. (2011) *The quality of government: corruption, social trust, and inequality in international perspective*. Chicago, Ill: University of Chicago Press.
- Rothstein, B. and Uslaner, E. M. (2005) *All for All: Equality, Corruption, and Social Trust*. *World Politics* 58 (1), 41-72.
- Uslaner, E. M. (2002) *The moral foundations of trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- World Bank, P. S. B. S., ProQuest and World Bank. *Public Sector, B. (2000) Reforming public institutions and strengthening governance: a World Bank strategy*. Washington, DC: World Bank, Public Sector Board, Poverty Reduction and Economic Management.

संघीयता कार्यान्वयनमा कोशी प्रदेशको उपलब्धिहरू: एक समीक्षा

 छविन्द्र पराजुली*

लेखसार

मुलुकमा संघीयता लागू भएको छोटो अवधिमा पनि कोशी प्रदेश सरकारले कानूनी, संरचनागत, नीतिगत क्षेत्रमा उल्लेख्य उपलब्धि हासिल गर्न सकेको पाइन्छ । प्रदेश सरकार गठन र विघटन छिटो-छिटो भएको पाइएता पनि प्रदेश सरकारले कानून, नीति र संरचना निर्माणमा महत्वपूर्ण पूर्वाधार तयार गरेको सन्दर्भमा अब प्रदेश सरकारको ध्यान विकास निर्माण, भौतिक पूर्वाधारको विकास र विस्तार तथा प्रदेशको आर्थिक विकास र सुशासनको लक्ष्य प्राप्तितर्फ अग्रसर हुनु आवश्यक रहेको छ । यसका साथै प्रदेश सरकारले आफ्ना प्रशासनिक संगठनहरूको पुनः संरचना र पुनरावलोकन गर्दै ठिक्क आकारमा राखी सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरयुक्त बनाउँदै जनविश्वास आर्जन गर्नु अति आवश्यक रहेको छ ।

शब्दकुञ्जी:प्रदेश सरकार/प्रदेश कानून/प्रदेश संरचनाहरू/प्रदेश सभा/प्रदेश प्रशासनिक निकायहरू/सेवा प्रवाह ।

*सचिव, प्रदेश प्रमुखको कार्यालय,कोशी प्रदेश, विराटनगर

पृष्ठभूमि

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना, संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको रहेको छ । नेपालको राज्यशक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले नेपालको संविधान तथा कानून बमोजिम गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, स्वाधिनता, राष्ट्रिय हित, सर्वाङ्गीण विकास, बहुदलिय प्रतिस्पर्धात्मक लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संघीय शासन प्रणाली, मानव अधिकार तथा मौलिक हक, कानूनी राज्य, शक्ति पृथकीकरण र नियन्त्रण तथा सन्तुलन, बहुलता र समानतामा आधारित समतामूलक समाज, समावेशी प्रतिनिधित्व र पहिचानको संरक्षण गर्ने हुन् भनी नेपालको संविधानमा स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ । नेपालको संविधानले लोक कल्याणकारी राज्य व्यवस्था स्थापना गर्दै शासकीय सुधार र सुशासनको माध्यमबाट राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गर्ने अटोट लिएको छ ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, स्वाधिनता, राष्ट्रिय हित सर्वाङ्गीण विकास, बहुदलिय प्रतिस्पर्धात्मक लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संघीय शासन प्रणाली, मानव अधिकार तथा मौलिक हक, कानूनी राज्य, शक्ति पृथकीकरण र नियन्त्रण तथा सन्तुलन, बहुलता र समानतामा आधारित समतामूलक समाज, समावेशी प्रतिनिधित्व र पहिचानको संरक्षण गर्ने हुन् भनी नेपालको संविधानमा स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ । नेपालको संविधानले लोक कल्याणकारी राज्य व्यवस्था स्थापना गर्दै शासकीय सुधार र सुशासनको माध्यमबाट राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गर्ने अटोट लिएको छ ।

संघीय शासन प्रणालीमा तहगत सरकारहरूको बीचमा अधिकार, दायित्व एवम् कर्तव्य, कार्य जिम्मेवारी, समन्वय र सहकार्यलाई सुदृढ र सवल बनाउँदै प्रशासनिक संरचनाहरू पनि तन्दुरुस्तर कार्यमूलक हुनु जरूरी हुन्छ । प्रदेश सरकारबाट प्रदान गरिने सेवा र सुविधामा जनताको सहज र समान पहुँच सुनिश्चत गर्दै सुशासन कायम गर्नु प्रदेश सरकारहरूको कर्तव्य हुनेछ । यस लेखमा कोशी प्रदेशको प्रशासनिक संरचना र सुधारको खाकालाई प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरिएको छ । कोशी प्रदेश सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याएका आवधिक योजनाहरू, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेट एवम् संगठन तथा व्यवस्थापन सर्भेक्षण (O&M Survey) आदिका सिफारिसहरूले पनि कोशी प्रदेश सरकारको प्रशासनिक संरचनालाई आजको सञ्जालीकरणमा ल्याइपुर्याउन महत्वपूर्ण सहयोग पुर्याएका छन् । वर्तमान प्रदेश सरकारको संरचना र कार्यालयहरूको उपस्थितिको विश्लेषण गर्दा प्रशासनिक संयन्त्रले प्रदेश भरी आफ्नो उपस्थिति जनाउन सक्षम भएको छ । प्रदेश योजना आयोगले कोशी प्रदेशका दुईवटा आवधिक योजनाहरू निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइसकेको छ । प्रदेश लोक सेवा आयोगले संस्थागत रूपमा जनशक्ति आपूर्ति गर्न थालिसकेको स्थिति छ । प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठानले विभिन्न क्षमता विकासका तालीम कार्यक्रमहरू प्रदेश सरकारमा कार्यरत जनशक्तिका लागि सञ्चालन गर्न थालिसकेको छ । कोशी प्रदेश लगानी प्राधिकरणले कोशी प्रदेशमा लगानीका लागि स्वदेशी र विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षक गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू तयारी गरी कार्यान्वयन गरिरहेको सन्दर्भमा कोशी प्रदेश सरकारले अब विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा ध्यान केन्द्रित गर्नु आवश्यक देखिन्छ । वर्तमान अवस्थामा प्रदेश सरकारहरू बोझिलो र खर्चिलो भएको भन्ने आरोपहरू लागिरहेको सन्दर्भमा प्रदेश सरकारले प्रदेश सुशासन फ्रेमवर्क पनि तयार गरी लागू गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

संघीय शासन प्रणाली अवलम्बन गरेको नेपालमा वि.स. २०७२ मा जारी नेपालको संविधान, अनुसार नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको रहेको छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच राज्य शक्तिको प्रयोग सहकारिता, सह-अस्तित्व र समनवयका आधारमा सञ्चालनमा रहेको छ । वास्तवमा संघीयता विभिन्न तहका सरकारले

एक आपसमा मिलेर शासन सञ्चालन गरी राष्ट्रको समग्र विकास र नागरिकका अपेक्षाहरू पुरा गर्ने व्यवस्था पनि हो । संघीयताको मूल मर्म भनेको स्वशासन मात्र नभएर शासनको साझेदारिता पनि हो । त्यसैले पनि संघीय शासन प्रणालीमा सबै तहका सरकारहरूबीचको अन्तर सम्बन्ध महत्वपूर्ण हुने गर्दछ । संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच साझा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न र विवादहरूको निरूपण गर्न पनि यि तिनै तहका सरकारहरूबीच अन्तर-सम्बन्ध कायम गर्नु आवश्यक रहेको हुन्छ । नेपालको संविधानको भाग-२० मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको अन्तर सम्बन्ध सम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था रहेको छ ।

- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले संविधानको अनुसूची ५,६,७,८ र ९ बमोजिम एकल तथा साझा अधिकारको प्रयोग गर्ने,
- कानून निर्माण गर्दा प्रदेशले संघसँग र स्थानीय तहले कानून निर्माण गर्दा संघ र प्रदेशसँग नवाझिने गरी कानून निर्माण गर्ने,
- नेपाल सरकारले राष्ट्रिय महत्वका विषयमा र प्रदेशहरूबीच समन्वय गर्ने विषयमा प्रदेश मन्त्रिपरिषद्लाई निर्देशन दिन सक्ने,
- राष्ट्रिय सभाको निर्वाचक मण्डलमा स्थानीय तहका प्रमुख, उप-प्रमुख र प्रदेश सभाका सदस्यहरू रहने,
- संघ र प्रदेश तथा प्रदेश-प्रदेश बीचकी विवाद समाधान गर्न प्रधानमन्त्री तथा संघीय मन्त्रीहरू र मुख्यमन्त्रीहरू समावेश अन्तर प्रदेश परिषदको व्यवस्था रहेको,
- प्रदेश विघटन भए संघीय शासन लागू हुने,
- प्रदेश तथा गाउँपालिका वा नगरपालिकाबीच कुनै विवाद भएमा प्रदेश सभाले निर्णय गर्ने,

आर्थिक अन्तर सम्बन्ध:-

- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रमा कर लगाउन र राजश्व उठाउन सक्ने,
- नेपाल सरकारले संकलन गरेको राजश्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच न्यायोचित वितरणको व्यवस्था मिलाउने,
- राष्ट्रिय प्राकृतिक तथा वित्त आयोगको सिफारीसमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरू बीच राजश्व बाँडफाँड हुने,
- नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहबीच अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापनका विषयमा आवश्यक परामर्श तथा समन्वय गर्न अन्तर-सरकारी वित्त परिषद रहनेछ,
- संघले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई, प्रदेशले स्थानीय तहलाई निम्न अनुदानहरू उपलब्ध गराउने
- वित्तीय समानीकरण अनुदान
- सर्शत अनुदान
- समपूरक अनुदान
- विशेष अनुदान
- प्रदेश र स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋणको सिफारीस संघीय सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुने

प्रशासनिक अन्तरसम्बन्ध:

- सरकारी सेवामा रहेका कर्मचारीहरू संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समायोजन गरिएको,
- संघका कर्मचारीहरू संघ र स्थानीय तहमा जान सक्ने,
- प्रदेशमा प्रदेश सचिव र स्थानीय तहमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत संघीय निजामती कर्मचारी रहने,

- प्रदेशभित्रका स्थानीय तहमा कर्मचारीको सुरुवा सम्बन्धित तहको सिफारीसमा प्रदेश सरकारले गर्ने,
- नेपाल सरकारले स्थानीय तहबाटै तलव खाने गरी काजमा खटाउन सक्ने,
- गाउँपालिका र नगरपालिकामा कर्मचारी र कार्यालय सम्बन्धी व्यवस्था प्रदेश कानून बमोजिम हुने।

संघीयता र प्रदेश सरकार एक समिक्षा

प्रदेश तह नेपालको राज्य संरचनाको अर्को एक इकाइ हो । संविधानले संघीय संरचनाभित्र सात वटा प्रदेशको व्यवस्था गरेको छ । संविधानले दिएको अधिकार क्षेत्र भित्र रही राज्यशक्तिको प्रयोग गरी तोकिएको भूगोलभित्र शासन सञ्चालन गर्ने राजनीतिक इकाइ प्रदेश हो । कार्यक्षेत्रको हिसाबले प्रदेशले संघ र स्थानीय तहको बीचमा संविधान बमोजिम पुलको काम गर्नुपर्ने हुन्छ । संघ र स्थानीय तहबाट सामर्थ्य, लागत तथा औचित्यको दृष्टिकोणबाट सम्पादन गर्न उपयुक्त नहुने कार्यहरू प्रदेशको कार्यक्षेत्रभित्र पर्दछ । नेपालको भौगोलिक अखण्डता, राष्ट्रिय हित, नागरिकको मौलिक हक र बहुदलीय प्रतिस्पर्धात्मक लोकतान्त्रिक संघीय शासन प्रणालीको रक्षा गर्नु प्रदेशको पनि जिम्मेवारी हो । प्रदेश तहलाई आ-आफ्नो कानून निर्माण गरी शासन तथा प्रशासन सञ्चालन गर्ने संवैधानिक अधिकार रहेको छ । जस अनुसार हरेक प्रदेशले प्रदेश सरकार कार्यविभाजन नियमावली बनाएर आ-आफ्नो प्रदेश क्षेत्र भित्रको शासन तथा प्रशासनलाई कार्यान्वयन गरिरहेका छन । विशेष गरी प्रदेशलाई प्रदेश निजामती सेवा, प्रदेश प्रहरी, प्रदेशभित्रको तथ्याङ्क व्यवस्थापन, प्रदेश विश्वविद्यालय सञ्चालन, प्राकृतिक स्रोतको व्यवस्थापन, संरक्षण र नियमन लगायतका जिम्मेवारीहरू पनि प्रदेशलाई तोकिएको छ ।

- संविधानको धारा ५७(२) मा प्रदेशको एकल अधिकार सम्बन्धि व्यवस्था, जसमा अनुसूची ६ मा २१ वटा बुदामा प्रदेशको अधिकार समेटिएको छ । उक्त अनुसूची ६ मा उल्लेखित अधिकारहरूको विस्तृत व्याख्या नेपाल सरकारबाट स्वीकृत कार्य विस्तृतीकरण प्रतिवेदनमा गरिएको छ ।
- संविधानको धारा ५७(३) मा संघ र प्रदेशबीचको साझा अधिकार र ५७(५) संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको साझा अधिकार समेटिएको छ । जसमा अनुसूची ७ मा २५ वटा संघ र प्रदेश बीचको साझा अधिकारबारे व्यवस्था गरिएको छ भने अनुसूची ९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको १५ वटा साझा अधिकार जिम्मेवारीहरूको व्यवस्था गरिएको छ ।
- प्रदेश सरकार कार्यविभाजन नियमावलीले प्रदेश क्षेत्रको अधिकारहरू र जिम्मेवारीहरूको व्यवस्था गरिएको छ ।

प्रदेश सरकारको गठन पश्चात भएका उपलब्धी तथा कामहरू

नेपालको संविधानमा संघीय संरचनाका नीनै तहका लागि अधिकार छुट्याइए बमोजिम प्रदेश तहका लागि पनि एकल तथा साझा अधिकारहरू तोकिएको छ । जसको परिधिभित्र रही प्रदेश सरकारले शासकीय संरचना तथा प्रशासनिक संरचनाहरूको निर्माण गरी राज्य तथा जनताको हित कल्याणका खातिर सेवा प्रवाह गरिरहेको छ । विशेष गरी संघीयता कार्यान्वयन गर्ने शिलाशिलामा राजनैतिक संरचनाका रूपमा प्रदेश व्यवस्थापिका र प्रदेश कार्यपालिकाको कामका लागि हरेक प्रदेश तहमा प्रदेश सभा र प्रदेश कार्यपालिका रहेका छन । ती निकायहरूको कामको कानूनी परीक्षण न्यायपालिका तथा अन्य संवैधानिक निकायहरूबाट हुने गर्दछ । प्रदेश सरकारको काम कारवाहीलाई सहजीकरण गरी जनतालाई आधारभूत सेवा प्रवाह गर्नका लागि हरेक प्रदेशमा नेतृत्वदायी विषयगत प्रदेशगत मन्त्रालयहरू तथा ती मन्त्रालय मातहत जिल्लास्थित प्रदेशगत कार्यालयहरू स्थापना गरी प्रदेश सरकारले आफ्ना नीति तथा कार्यक्रमलाई जनता माझ लगी कार्यान्वयन गरिरहेको छ । प्रदेश सरकार स्थापना पश्चात आफ्नो कार्यक्षेत्र अन्तर्गत रही राजस्व परिचालनदेखि आवश्यकता अनुसारका ऐन, कानून निर्माण तथा परिमार्जन जस्ता कार्यहरू प्रदेश सरकार कार्य-विभाजन

नियमावलीको मापदण्ड भन्दा बाहिर नजाने गरी भइरहेको पाउन सकिन्छ। बुदागत रुपमा प्रदेश सरकारबाट भइरहेका कामहरू अथवा प्रदेश सरकारको स्थापना पश्चता प्राप्त उपलब्धीहरू यसप्रकार रहेका छन् ।

- प्रदेश सरकार सञ्चालनका लागि विभिन्न ऐन, कानून निर्माण, परिमार्जन तथा संशोधन,
- आफ्नो कार्यक्षेत्रको दायरा भित्र रही हरेक प्रदेशमा कार्यविभाजन नियमावली निर्माण गरी शासकीय व्यवस्था तथा प्रशासनिक व्यवस्थालाई वैज्ञानिक बनाउनका लागि विषयगत कार्यक्षेत्र बनाई हरेक विषयगत क्षेत्रले पुरा गर्नुपर्ने दायित्वहरूलाई स्पष्ट परिभाषित गरिएको,
- विभिन्न विषयगत संस्थागत संरचनाको निर्माण,
- कर्मचारी व्यवस्थापनका लागि प्रदेश निजामती ऐन निर्माण गरी पदपूर्ति कार्यलाई बाटो खुला,
- सेवा प्रवाह गर्ने शिलशिलामा कर्मचारी अभाव भइरहेको सवालमा संघीय सरकारसँग कर्मचारीहरू माग गरी संघीय कर्मचारीद्वारा पनि सेवा प्रवाह सुचारु,
- सामाजिक समावेशीता तथा सामाजिक सहभागितामा जोड,
- विभिन्न पूर्वाधार संरचनाहरूको निर्माण तथा कार्यान्वयन,
- जनताका आवश्यकता तथा चाहना बमोजिमका योजना तथा कार्यक्रमहरू परिचालन,
- जनतालाई प्रतिनिधित्व तथा सहभागिताको प्रत्यक्ष अधिकार प्राप्त,
- संघीय तथा स्थानीय सरकारसँग सहकार्य गरी योजना/कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन,
- प्रदेश अन्तर्गतका स्थानीय तहहरूलाई आवश्यकता अनुसारका विषयमा निर्देशन, राय, सल्लाह तथा सुझाव प्रदान,
- संघीय सरकार तथा स्थानीय सरकार बीच पूलको भूमिका निर्वाह,
- प्रदेश सरकारका विभिन्न विषयगत मन्त्रालयहरूको प्रशासनिक नेतृत्व संघीय सरकारबाट व्यवस्थापन गरिदा संघीय सरकार र प्रदेश सरकारबीच सह-अस्तित्व तथा समन्वयात्मक सम्बन्ध कायम,
- समग्र प्रदेशभित्रको शान्ति, सुरक्षा, कृषि, उद्योग, सहकारी, वन, वातावरण, पर्यटन, सामाजिक विकास, स्वास्थ्य, पूर्वाधार, खानेपानी जस्ता महत्वपूर्ण विषयमा आधारीत भएर बहु-आयमिक ढंगबाट सेवा प्रवाह गरी नागरिकलाई प्रत्यक्ष सरकारको उपस्थितिको अनुभूति ।

संघीयता कार्यान्वयनका क्रममा प्रदेश सरकारमा देखा पर्ने समस्याहरू

संघीयता कार्यान्वयनका लागि प्रदेश सरकार स्थापना भई नागरिक हितमूखी सेवा प्रवाह भएको लामो समय भइसकेको छ । राजनैतिक नेतृत्व र प्रशासनिक नेतृत्व तथा मातहतका कर्मचारी संयन्त्रलाई परिचालन गरी जनताका चाहना, आवश्यकता बमोजिमका सेवालालाई जनताको प्रत्यक्ष सहभागितामा कार्यान्वयन गरिरहदा विभिन्न बाधा व्यवधानहरू भने आइरहेका हुन्छन् । बुदागत रुपमा प्रदेश सरकारलाई संघीयता कार्यान्वयनका सवालमा आइपरेका समस्याहरू देहाय बमोजिमका रहेका छन् ।

- संविधानको मर्म र भावना बमोजिमको प्रदेश सरकार गठन हुन नसक्नु,
- संघीय सरकारले प्रदेश सरकारलाई पर्याप्त अधिकार प्रदान नगर्नु,
- अवैज्ञानिक कर्मचारी व्यवस्थापन प्रणालीले कर्मचारी-कर्मचारी बीचमा विरोधाभास सिर्जना गर्नु,
- प्रदेश सरकारले राजस्व परिचालनको दायरालाई फराकिलो पार्न नसक्नु,
- आवश्यकता अनुसार ऐन, कानून निर्माण गर्न नसक्नु,
- कतिपय कार्यहरू संघीय सरकारद्वारा निर्मित नमूना कानूनका आधारमा गरिनाले ती कामहरूको औचित्यता

पुष्टाई हुन नसक्नु,

- प्रशासनिक नेतृत्वहरूको दरबन्दीमा प्रदेश सरकारले आफ्नै जनशक्ति व्यवस्थापन गर्न नसक्दा नेतृत्व कर्मचारी र मातहतका कर्मचारीहरू बीच सम्बन्ध राम्रो कायम हुन नसक्नु, साथै संघीय कर्मचारीहरू आफ्नो निजी स्वार्थमा मात्र प्रदेश संरचनामा आइदिदा प्रदेश सरकारको सेवा प्रवाहले स्थिरता नपाएको अवस्था,
- केन्द्रीय संरचनामा आएको राजनैतिक परिवर्तनको प्रत्यक्ष प्रभाव प्रदेश सरकारमा पर्दा प्रदेशमा छिटो-छिटो परिवर्तन भइरहने राजनैतिक अवस्थाले प्रदेशका गौरवका नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन नआउनु,
- कर्मचारीहरूमा उत्प्रेरणात्मक सेवा सुविधाले प्रोत्साहन नगरिदा नैराश्यताको भावना विकास,
- Organization and Management Survey विना अनावश्यक कर्मचारी दरबन्दी सिर्जना, दरबन्दी बमोजिमका कर्मचारीलाई उपयुक्त जिम्मेवारीमा परिचालन गर्न नसक्दा सार्वजनिक कोषको दुरुपयोग,
- सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने निकाय र संयन्त्रबीचमा कार्यगत समन्वय नहुनु
- समयसापेक्ष परिवर्तन व्यवस्थापन गर्ने प्रशासनिक आचारण भएको कर्मचारी नहुनु
- प्रदेशको भविष्यको सार्वजनिक प्रशासनको संरचना वृत्तिविकासबारे प्रदेशको दीर्घकालिन नीति नहुनु
- सेवा प्रवाह, विकास व्यवस्थापन र शासकीय प्रबन्धका क्रियाकलापमा कमजोर राजनैतिक र प्रशासनिक संरचना हुनु
- साझा अधिकारका विषयमा साझा बुझाई र अपेक्षाकृत सहकार्य हुन नसक्नु
- आफ्नै उत्पादित प्रशासनिक संयन्त्र भन्दा आयातित संयन्त्र हुनु
- प्रशासनिक ढंगबाट दिगो विकास लक्ष्यको आन्तरिकीकरण तथा स्थानीयकरणको अपनत्व बढाउन नसक्नु
- सङ्घीयताको मर्म र भावना बमोजिम प्रदेश सरकारको कर्मचारी प्रशासनको ढाँचा तय हुन नसक्नु।
- जनशक्ति र संगठन संरचना हस्तान्तरण भए तर ज्ञान, क्षमता, दक्षता अभाव हुनु
- एकीकृत प्रकृतिका कानुन निर्माण हुन नसक्दा प्रशासनिक गतिविधिमा एकरूपता चुस्तता नहुनु
- बेरुजु उल्लेख्य बढ्नु ।
- प्रदेशको प्रशासनिक संयन्त्रले राष्ट्रिय नीति, रणनीति र कार्य योजना तर्जुमा गर्दा प्रदेशको दायित्व र भूमिकाबारे आफ्नो उपस्थिति जनाउन नसक्नु ।
- सेवा प्रवाहमा देखिएको Gap न्यून गर्न अस्थायी प्रकृतिका संगठन संरचना र दरबन्दी सिर्जना गर्नु।
- प्रदेशबाट संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी पूर्णगठन र नयाँ स्थापना गरिएका संगठन संरचना र दरबन्दी राष्ट्रिय किताब खाना (निजामती) ले प्रविष्टि नगरिदिँदा अवकाश हुने कर्मचारीहरूलाई समस्या पर्ने गरेको,
- स्थानीय कर्मचारी सेवा ऐन नहुँदा वृत्ति विकास र उपदानमा ठुलो कठिनाइ ।
- वित्तीय हस्तान्तरण र बजेट निर्माण प्रक्रियामा अन्तर सरकारी समन्वय गर्ने प्रशासन संयन्त्रको अभाव
- सङ्घीय सशर्त अनुदानमा प्रदेश तथा स्थानीयबाट सञ्चालन हुने कतिपय आयोजना तथा कार्यक्रम संशोधन तथा रकमान्तर गर्नुपर्ने अवस्था आउने गरेको तर स साना आयोजना तथा कार्यक्रम संशोधन गर्न संघमा नै पठाउनुपर्ने हालको व्यवस्थाले गर्दा त्यस्ता आयोजना समयमा कार्यान्वयन गर्न नसकिएको, रकम फ्रिज हुने गरेको र अनावश्यक रूपमा प्रशासनिक काम बढेको।
- प्रदेशमा रहेको प्राकृतिक स्रोत साधनको Mapping गर्न प्रविधि प्रशासन संयन्त्रमा स्थापित हुन नसक्नु।
- प्रदेश प्रशासनसँग यातायात व्यवस्था कार्यालयमा राजस्व असुली, सवारी चालक अनुमति पत्र जारी गर्ने प्रणाली र सफ्टवेयर हस्तान्तरण नभएकोले कार्यसम्पादनमा कठिनाइ रहेको

- सेवा र वस्तुको आपूर्ति, वितरण, मूल्य नियन्त्रण, गुणस्तर र अनुगमन प्रदेशबाट आपूर्ति, वितरण, मूल्य नियन्त्रण, गुणस्तर र अनुगमन संयन्त्रको व्यवस्था।

प्रदेश सरकारका सुधारका क्षेत्रहरू:

प्रदेश स्तरीय ऐन कानूनहरू तथा प्रदेश संरचना र प्रदेशमा रहने संरचना, कार्यालय र जनशक्ति व्यवस्थापन तथा जनशक्तिको क्षमता विकास जस्ता कार्यहरू तुरुन्त संचालन गर्ने ।

स्थानीय तहका सुधारका क्षेत्रहरू:

स्थानीय, आवश्यक कानूनहरू स्थानीय तहको आवश्यकता अनुसार निर्माण गरि लागू गर्ने र जनशक्तिको क्षमता विकासका कार्य र वास्तविक तालिम प्राप्त दक्ष जनशक्तिको आपूर्तिलाई सुनिश्चित गर्दै सेवा प्रवाहमा गुणात्मक सुधार ल्याउने ।

संघियता कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका मुख्य-मुख्य सवालहरू/विषयहरू:

- नेपालको संविधानको भावना र व्यवस्था अनुरूप संघीय सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा अधिकार बाडफाँड गर्ने व्यवस्था कानूनी तवरमा पूरा गर्ने अनिच्छुक रहेको आरोप प्रदेश र स्थानीय तहहरूले लगाउने गरेकोमा सो सम्बन्धी गुनासाहरू उपयुक्त तवरले व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक रहेको छ ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले नेपालको संविधानले परिकल्पना र व्यवस्था गरे अनुरूप सहकार्य, समन्वय र सहअस्तित्वको सिद्धान्त अनुसार कार्य संचालन गर्ने वास्तविक स्वरूप र व्यवहार प्रदर्शन गर्नु अपरिहार्य रहेको देखिन्छ ।
- राजस्व संकलन गर्ने क्षेत्रहरूको अध्ययन र अनुसन्धान गर्न प्रदेश र संघ सरकारले स्थानीय तहहरूलाई सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने तथा राजस्व संकलन क्षमता अभिवृद्धि/विकास गर्न थप सहयोग/सल्लाह पुऱ्याउनु आवश्यक रहेको छ । यसका साथै तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधनमा समेत स्थानीय तहहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु अपरिहार्य रहेको छ ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूबीच एक अर्काको आवश्यक पर्ने सूचना/तथ्याङ्क प्रवाहमा सहजता र तदारूपता ल्याउन पनि सबै तहहरूले निरन्तर सहकार्य, सहयोग र समन्वय गरि तदारूपता देखाउनु पर्ने छ । यसले गर्दा नीति निर्माणमा आवश्यक पर्ने सूचना र तथ्याङ्कहरू स्थानीय तह, प्रदेश र संघीय सरकारमा सहजताका साथ प्रवाह हुन सक्नेछ । यसले नेपालको संविधानले व्यवस्था गरे अनुरूप संघियता कार्यान्वयनमा सबै तीन वटै तहहरूलाई सहयोग पुग्नेछ ।
- संघ र प्रदेशबीच तथा प्रदेश-प्रदेशबीच उत्पन्न हुने विवाद समाधान गर्ने संयन्त्रका रूपमा संविधानमा नै व्यवस्था गरिएको अन्तर प्रदेश परिषद्लाई सक्रिय पारी हाल उठिरहेका धेरै विवादहरूलाई समाधान/व्यवस्थापन गर्न सकिने देखिन्छ ।
- अधिकांश प्रदेश सरकारहरू र स्थानीय तहहरूले संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षण (Organization and management survey) नगरी हचुवाका भरमा राजनीतिक र प्रशासनिक पदहरू सिर्जना गरिसकेकाले भोली जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने विषय ठूलो चुनौतिका रूपमा रहने भएकाले सोको समयमा नै समाधान गरिनु पर्ने देखिन्छ ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूको हाल गरिरहेका कार्यहरूमा दोहोरपना हुने गरेको पाइएकाले सोको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्नु अति आवश्यक छ ।
- नेपालको संविधानले प्रदेश र स्थानीय तहहरूलाई दिएका अधिकारहरू नेपाल सरकारले कानून बनाई संघीय सरकारमा नै फिर्ता लिईरहेको भन्ने प्रदेश र स्थानीय तहहरूले आरोप लगाई रहेको सन्दर्भमा सोको उचित तवरले सम्बोधन गर्न ढिला गर्नु हुन्न ।

कोशी प्रदेश सरकारको शासकीय संरचना

वर्तमान कोशी प्रदेशको शासकीय संरचनाको स्वरूपलाई तलको तालीकाबाट थप उजागर गर्ने कोशिस गरिएको छ ।

क्र.स.	सरकारको कार्यक्षेत्र र संरचना	संवैधानिक व्यवस्थाको विस्तृत विवरण
१.	कोशी प्रदेश सरकार (१) प्रदेश मन्त्रिपरिषद् (२) प्रदेश सभा	<ul style="list-style-type: none"> • प्रदेशको अधिकार अनुसूची ६ मा उल्लिखित विषयमा निहित रहने छ र त्यस्तो अधिकारको प्रयोग नेपालको संविधान र प्रदेश कानून बमोजिम हुने व्यवस्था रहेको । • प्रदेशको कार्यकारिणी अधिकार नेपालको संविधान र प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेश मन्त्रिपरिषदमा निहित हुने व्यवस्था रहेको । • नेपालको संविधान र अन्य कानूनको अधिनमा रही प्रदेशको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र संचालन गर्ने अभिभारा प्रदेश मन्त्रिपरिषदमा रहने व्यवस्था रहेको । • प्रदेशको कार्यकारिणी कार्यहरू प्रदेश सरकारका नाममा हुने व्यवस्था रहेको । • प्रदेशको व्यवस्थापिका प्रदेश सभा नामको एक सदानात्मक रहने व्यवस्था । • प्रदेश सभाको व्यवस्थापकिय अधिकार अनुसूची-६, अनुसूची-७, र अनुसूची-९ बमोजिमको सूचीमा उल्लेख भएबमोजिम हुने व्यवस्था गरिएको ।
२	संघ र प्रदेशको साँझा अधिकार	<ul style="list-style-type: none"> • संघ र प्रदेशको साँझा अधिकार अनुसूची-७ मा उल्लिखित विषयमा निहित रहने र त्यस्तो अधिकारको प्रयोग नेपालको संविधान, संघीय कानून र प्रदेश कानूनबमोजिम हुने व्यवस्था गरिएको ।
३	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साँझा अधिकार	<ul style="list-style-type: none"> • संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साँझा अधिकार अनुसूची-९ मा उल्लिखित विषयमा निहित रहने छ र त्यस्तो अधिकारको प्रयोग नेपालको संविधान र संघीय कानून, प्रदेश कानून र गाउँसभा वा नगर सभाले बनाएको कानून बमोजिम हुने व्यवस्था रहेको ।

वर्तमान कोशी प्रदेश सरकारको प्रशासनिक कार्य सम्पादन स्थितिको समग्र विश्लेषण तलको तालीकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

कोशी प्रदेश सरकारको प्रदेश निकायहरूको सञ्जाल:

क्र.स.	प्रशासनिक निकायहरू (मन्त्रालयहरू प्रादेशिक)
१	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, कोशी प्रदेश
२	प्रदेश सभा सचिवालय, कोशी प्रदेश
३	प्रदेश लोक सेवा आयोग, कोशी प्रदेश
४	मुख्य न्यायधिवक्ताको कार्यालय, कोशी प्रदेश
५	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, कोशी प्रदेश
६	उद्योग, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, कोशी प्रदेश
७	खानेपानी, सिंचाई तथा ऊर्जा मन्त्रालय, कोशी प्रदेश
८	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, कोशी प्रदेश
९	पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय, कोशी प्रदेश
१०	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय, कोशी प्रदेश
११	सामाजिक विकास मन्त्रालय, कोशी प्रदेश
१२	स्वास्थ्य मन्त्रालय, कोशी प्रदेश
१३	प्रदेश योजना आयोग, कोशी प्रदेश
१४	प्रदेश लगानी प्राधिकरण, कोशी प्रदेश

प्रदेश स्तरीय प्रशासनिक संरचनाको सञ्जाललाई तलको तालीकामा उल्लेख गरिएको छ ।

कोशी प्रदेश प्रशासनिक तथा सेवा केन्द्रहरूको सञ्जाल:

क्र.स.	प्रदेश प्रशासनिक निकायहरू (प्रदेश, जिल्ला र सेवा केन्द्रहरू)
१	प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, कोशी प्रदेश
२	कृषि विकास निर्देशनालय, कोशी प्रदेश
३	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्रहरू, कोशी प्रदेश
४	माटो तथा मल परीक्षण केन्द्रहरू, कोशी प्रदेश
५	बीउँ विजन प्रयोगशालाहरू, कोशी प्रदेश
६	बाली संरक्षण प्रयोगशालाहरू, कोशी प्रदेश
७	कृषि ज्ञान केन्द्रहरू, कोशी प्रदेश
८	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, कोशी प्रदेश
९	पशुसेवा तालीम केन्द्र, कोशी प्रदेश
१०	भेटरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरू, कोशी प्रदेश
११	प्रदेश सहकारी रजिष्ट्रर तथा प्रशिक्षण कार्यालय, कोशी प्रदेश
१२	घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयहरू, कोशी प्रदेश
१३	पहाडी क्षेत्र काष्ठफल तथा फलफूल विकास आयोजना, कोशी प्रदेश
१४	खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालयहरू
१५	जलस्रोत तथा सिंचाई विकास डिभिजन कार्यालयहरू
१६	भूमिगत जलस्रोत तथा सिंचाई विकास डिभिजन कार्यालयहरू
१७	विभिन्न सिंचाई व्यवस्थापन कार्यालयहरू
१८	यातायात व्यवस्था कार्यालयहरू
१९	डिभिजन वन कार्यालयहरू
२०	वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्र
२१	प्रदेश वन निर्देशनालय
२२	भू-तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यालयहरू
२३	पर्यटन विकास आयोजनाहरू
२४	ग्रामीण सडक सञ्जाल सुधार आयोजना, (RCIP)
२५	भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यालय
२६	शहरी विकास तथा भवन कार्यालयहरू
२७	पूर्वाधार विकास कार्यालयहरू
२८	यातायात पूर्वाधार निर्देशनालय
२९	प्रदेश खेलकुद विकास बोर्ड
३०	शिक्षा विकास निर्देशनालय
३१	शिक्षा तालीम केन्द्र
३२	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालीम परिषद्
३३	व्यवसायिक तथा सीप विकास तालिम केन्द्रहरू
३४	रोजगार सूचना केन्द्र

३५	प्रदेश संग्रहालय, धनकुटा, कोशी प्रदेश
३६	पोलिटिकल इन्स्ट्रिच्युटहरू
३७	बहुप्राविधिक शिक्षालयहरू
३८	प्रदेश जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला
३९	स्वास्थ्य कार्यालयहरू
४०	स्वास्थ्य निर्देशनालय
४१	प्रादेशिक अस्पताल, प्रादेशिक आयुर्वेद अस्पताल
४२	जिल्ला अस्पतालहरू
४३	मदन भण्डारी अस्पताल तथा ट्रमा सेन्टर, मोरङ
४४	प्रदेश स्वास्थ्य आपूर्ति व्यवस्थापन केन्द्र
४५	जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्रहरू
४६	प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, कोशी प्रदेश

कोशी प्रदेश सरकारले प्रदेशको विकास निर्माण, शान्ति सुरक्षा, सुशासन सेवा प्रवाह आदि विविध क्षेत्रलाई समेटेर लागू गरेका मुख्य मुख्य प्रदेश कानूनहरूको विवरण निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

क्र.स.	प्रदेश ऐन, कानून, नियमावली/कार्यविधि आदि ।
१	प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०७४
२	प्रदेश नं. १ विनियोजन ऐन, २०७४
३	सार्वजनिक लिखत प्रमाणिकरण (कार्यविधि) ऐन, २०७५
४	गाउँ सभा र नगर सभा सञ्चालन कार्यविधि ऐन, २०७५
५	प्रदेश नं. १ आकषमिक कोष संचालन ऐन, २०७५
६	जिल्ला सभा संचालन (कार्यविधि) ऐन, २०७५
७	मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य, अधिकार र सेवाका अन्य शर्त सम्बन्धी ऐन, २०७५
८	मुख्यमन्त्री र मन्त्रीको पारिश्रमिक तथा सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५
९	प्रदेश सभाका पदाधिकारी तथा सदस्यको पारिश्रमिक र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५
१०	गाउँ तथा नगर सभा सदस्यहरूको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५
११	जिल्ला सभा र जिल्ला समन्वय समितिका सदस्यहरूको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५
१२	प्रदेश रेडियो, एफ. एम र टेलिभिजन प्रसारण सम्बन्धी ऐन, २०७५
१३	प्रदेश विनियोजन ऐन, २०७५
१४	अन्तर प्रदेश वासिन्दाको समान सुरक्षा, व्यवहार र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५
१५	जिल्ला सभा ऐन, २०७५
१६	बिपद् व्यवस्थापन ऐन, २०७५
१७	सामाजिक विकास संस्था ऐन, २०७५
१८	प्रशासकीय कार्यविधि (नियमित गर्ने) ऐन, २०७५
१९	प्रदेश नं. १ प्रदेश वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७५
२०	प्रदेश नं. १ प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व सम्बन्धी ऐन, २०७५
२१	प्रदेश घरेलु हिंसा सम्बन्धी ऐन, २०७५

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

२२	प्रदेश सिंचाई ऐन, २०७५
२३	प्रदेश सभा सचिवालय ऐन, २०७६
२४	प्रदेश सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन, २०७६
२५	प्रदेश: खेलकूल ऐन, २०७६
२६	बृहत विराट विकास क्षेत्र सम्बन्धी ऐन, २०७६
२७	आर्थिक ऐन, २०७५
२८	प्रदेश भवन ऐन, २०७६
२९	प्रदेश विद्युत ऐन, २०७६
३०	प्रदेश सहकारी ऐन, २०७६
३१	मनमोहन प्राविधिक विश्वविद्यालय ऐन, २०७६
३२	पर्यटन विकास ऐन, २०७६
३३	प्रदेश लोक सेवा आयोग ऐन, २०७६
३४	सार्वजनिक निजी सहकारी साझेदारी तथा लगानी प्राधिकरण ऐन, २०७५
३५	जाँचबुझ तथा अनुसन्धान आयोग ऐन, २०७६
३६	प्रदेश स्वायत्त संस्था गठन ऐन, २०७६
३७	आर्थिक ऐन, २०७६
३८	प्रदेश विनियोजन ऐन, २०७६
३९	प्रदेश सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०७६
४०	प्रदेश सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७४
४१	प्रदेश सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०७४
४२	केही सार्वजनिक लिखत प्रमाणिकरण नियमावली, २०७४
४३	प्रदेश सभा नियमावली, २०७४
४४	प्रदेश आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०७४
४५	प्रदेश निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विकास कार्यक्रम (सञ्चालन) नियमावली, २०७५
४६	सामाजिक विकास संस्था नियमावली, २०७५
४७	प्रदेश घरेलु हिंसा सम्बन्धी नियमावली, २०७६
४८	कटहरी फलफूल तथा तरकारीथोक बजार संचालन नियमावली, २०७६
४९	प्रदेश बजार अनुगमन नियमावली
५०	प्रदेश निर्वाचन क्षेत्र विशेष कार्यक्रम (सञ्चालन) नियमावली, २०७६
५१	मुख्यमन्त्री ग्रामीण सडक सुधार आयोजना (संचालन) नियमावली, २०७६
५२	प्रदेश खेलकुद नियमावली
५३	कोशी प्रदेश राष्ट्रिय विकास परिषद्
५४	प्रदेश विपद् व्यवस्थापन परिषद्

माथिको तालीकाबाट कोशी प्रदेश सरकार गठन भए पश्चात हालसम्म लागू गरिएका कानूनहरूको सूचीको अध्ययन गर्दा प्रदेश सरकार कानूनी संरचना निर्माणमा पूर्णतया सफल रहेको देखिन्छ । यसका साथै प्रशासनिक संरचनाहरूको निर्माणमा पनि कोशी प्रदेश सरकार अग्रस्थानमा रहेको छ । कोशी प्रदेश सरकारले हालसम्म गरेको कानूनी, नीतिगत र संरचनागत संरचनाहरूको पूर्वाधार निर्माणबाट अब प्रदेश सरकारले गति लिने विश्वास लिन सकिन्छ ।

प्रदेशमा शान्ति सुरक्षा र अमन चयन कायम गर्दै प्रदेश सरकारले लिएको “सुख, शान्ति र समृद्धिको” अभियानलाई साकार पार्न तथा कोशी प्रदेशको दोस्रो आवधिक योजना (२०८१/८२-२०८५/८६) ले लिएका लक्ष्यहरू तथा उद्देश्यहरू हासिल गर्न कोशी प्रदेश सरकारको प्रशासनिक संयन्त्र पनि सक्षम, सवल र गतिशिल हुनु आवश्यक छ । फितलो शासकीय प्रवन्ध र कमजोर तथा निरीह प्रशासनिक संयन्त्र कायम रहेमा सुशासन प्राप्तिको लक्ष्य हासिल हुने कार्यमा गम्भिर असर पर्नेछ । कोशी प्रदेश सरकारले प्रदेश संरचना तथा कार्यालयहरू तथा विद्यमान दरवन्दी र जनशक्तिको पुनरावलोकन गर्दै विस्तृत र कार्यमूलक संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी आवश्यक पदहरू कायम गर्ने र कार्यबोझका आधारमा दरवन्दीहरू मिलान गर्ने कार्य यथाशिघ्र शुरुआत गर्नुपर्ने स्थिति देखिएको छ ।

प्रदेश संरचना तथा प्रदेश सरकारहरूले कार्य प्रारम्भ गरेको छोटो अवधिमा उल्लेखनीय उपलब्धीहरू हासिल गर्न सकेका छन् । कोशी प्रदेश सरकारका सन्दर्भमा छिटो-छिटो सरकार परिवर्तन भइरहेपनि प्रदेश कानूनहरू, प्रदेश नीतिहरू तथा प्रदेश स्तरीय प्रशासनिक संरचनाहरूले प्रदेश सरकारको सेवा प्रवाहलाई सहयोग पुर्याएको पाइन्छ ।

निष्कर्ष

राज्य संरचनाको मूल स्वरूपका रूपमा रहेका संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको आफ्नो पृथक अस्तित्व र अधिकार सम्बन्धि स्पष्टता संविधान मै भएता पनि संघीयता कार्यान्वयनको सवालमा तीनै तहका सरकारहरू बीच सह-अस्तित्व, सहकारीता र समन्वयका आधारमा अन्तर सम्बन्ध अति नै आवश्यक रहेको हुन्छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरू बीचको अन्तर सम्बन्ध बलियो भएमा मात्र हरेक तहका सरकारले स्वतस्फूर्त ढंगबाट सरकार सञ्चालन गरी लोकतन्त्रको केन्द्र विन्दुका रूपमा रहेका जनतालाई खुशी प्रदान गर्न सफल हुनेछन् । जुनै तहका सरकारले गर्दै आएका कार्य प्रकृति वा प्रवाहित सेवामा विभिन्नता देखिए पनि अन्तिम लक्ष्य जनताको खुशी एवम समृद्ध राज्य निर्माणको परिकल्पना नै रहेको हुन्छ । त्यसैले राज्यको मूल संरचनामा रहेका सरकारहरू बीच अन्तर सम्बन्ध कायम गरी संघीयतालाई वैज्ञानिक तथा व्यवहारिक कार्यान्वयन गर्न सक्नु आजको समसामयिक सवाल रहेको छ । प्रदेशमा रहने मन्त्रालयहरूको संख्या राजनैतिक भागवण्डाका आधारमा कहिले जुटाउने र कहिले टुक्र्याउने चलन सबै प्रदेशहरूमा रहेका कारण प्रदेश सरकारहरूप्रति नै सकारात्मक धारणा बढ्न नसकिरहेको वर्तमान स्थितिमा सबै प्रदेशहरूमा एकरूपता कायम रहने गरी प्रदेश मन्त्रालयहरूको एकीन संख्या संविधानमा नै स्पष्ट तोक्ने व्यवस्था गर्न अब ढिला गर्नुहुन्न । यसले गर्दा प्रदेश सरकारहरूलाई सुशासन कायम गर्न समेत सघाउ पुग्नेछ ।

कोशी प्रदेशलाई योजनाबद्ध ढंगबाट विकास पथमा अग्रसर गराउन कोशी प्रदेश सरकारले प्रथम आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/०८१) कार्यान्वयनमा ल्याइसकेको छ । यसका साथै आ.व. २०८१/८२ देखि-२०८५/८६ सम्म दोस्रो आवधिक योजना कार्यान्वयन आउँदैछ । प्रदेशको द्रुततर विकास गर्दै प्रदेशवासीले राखेको विकासको आकाक्षालाई परिपूर्ण गर्न र प्रदेश सरकारप्रति जनविश्वास आर्जन गर्न पनि कोशी प्रदेश सरकारले दोस्रो आवधिक योजनालाई सफलतापूर्वक कार्यान्वयनमा ल्याउनु आवश्यक छ । यद्यपि जनअपेक्षा अनुरूप कोशी प्रदेश सरकारको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, प्रदेश सरकारहरूबाट उपलब्ध हुने सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई सरल, छिटो र प्रविधियुक्त बनाउन नसक्नुका साथै सेवाग्राहीहरूको समेत क्षमता कमजोर रहनु, प्रदेश सरकारको राजश्वका स्रोतहरू सिमित हुनु आदि जस्ता समस्याहरू विद्यमान रहेका छन् । तसर्थ प्रदेशको शासन प्रणालीलाई जनमुखी, उत्तरदायि र स्वचालित बनाउँदै जनताको मनजित्न सक्ने गरी सक्षम प्रदेश प्रशासनिक संयन्त्र बनाउनु आवश्यक रहेको छ ।

प्रदेश सरकारको शासकीय संरचनालाई सवल बनाउन यसले प्रवाह गर्ने सार्वजनिक सेवाहरूलाई पनि चुस्त दुरुस्त बनाउनु पर्नेछ । प्रदेश सरकारले अब विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा ध्यान केन्द्रित गर्दै प्रदेश सरकारप्रतिको जनताको धारणामा परिवर्तन ल्याउदै प्रदेश सरकारहरू जनताका लागि आवश्यक छन् भनी विश्वास जित्न सक्नुपर्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

१. कोशी प्रदेशको दोस्रो आवधिक योजना (आ.व. २०८१/८२-२०८५/८६) प्रदेश योजना आयोग, कोशी प्रदेश ।
२. कार्यक्रम र परियोजना अनुसार बजेट विनियोजन, आ.व.२०८१/८२ प्रदेश सरकार, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, कोशी प्रदेश ।
३. नेपालमा संघीयता कार्यान्वयन-संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको अन्तर सम्बन्ध-छविन्द्र पराजुली ।
४. Governance & bureaucracy, Chhabindra Parajuli.
५. नेपालको संविधान, कानून किताब व्यवस्था समिति ।
६. प्रदेश ऐन संग्रह खण्ड १, २०७६, खण्ड २, २०७६ प्रदेश सरकार, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय, प्रदेश नं. १ विराटनगर ।
७. प्रदेश नियम संग्रह खण्ड १ २०७६, खण्ड २, २०७६ प्रदेश सरकार, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय, विराटनगर ।
८. सोही योजना (२०८१/८२-२०८५/८६) राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाडौं ।

कोशी प्रदेशको आर्थिक विश्लेषण: स्थिती र सम्भावना (An Economical Analysis of Koshi Province: Current Status and Possibilities)

डा. मोहन कुमार सुवेदी*

लेखसार (Abstract):

प्रादेशिक अर्थतन्त्रको आधारक्षेत्रको कुरा गर्दा नेपालको संविधानले तीन तहका सरकारहरूको जिम्मेवारी र अधिकार स्पष्ट गरेसँगै अनुसूची ६ मा प्रदेशको एकल अधिकार, अनुसूची ७ मा संघ र प्रदेशको साझा अधिकार अनि अनुसूची ९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संयुक्त अधिकार सूचीअन्तर्गत रहेर प्रदेश राजस्व संकलित हुने गर्दछ । यसैगरी नेपालको संविधानको धारा ६० मा राजस्व स्रोतको बाँडफाँड र उपधारा (१) मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा कर लगाउन र ती स्रोतहरूबाट राजस्व उठाउन सक्ने व्यवस्था गरेबमोजिम प्रदेशले यिनै एकल अधिकार र साझा अधिकारमार्फत् प्राप्त हुने आर्थिक स्रोत अनि संघबाट आउने समानीकरण, समपूरक र विशेषलगायतका अनुदानबाट प्रदेशको सञ्चालन र विकास अगाडि बढाउनुपर्ने हुन्छ । भौगोलिक रूपमा हिमाल, पहाड र तराई सबैखाले क्षेत्रसहित नेपालको सबैभन्दा होचो र विश्वको सर्वोच्च शिखरसम्म यही प्रदेशमा रहेकाले त्यो विविधताको भरपूर प्रयोग गर्दै प्रदेशको आर्थिक उन्नयन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । पछिल्लो ६ वर्षको तथ्यांक हेर्दा प्रदेशको आन्तरिक आय ५ अर्ब पुग्न नसकेको अवस्था अनि संघबाट आउने समानीकरण, समपूरक र विशेषअनुदानसहित कुल ३३ अर्बभन्दामाथि जान नसकेको अवस्थामा अव प्रदेशको आन्तरिक आयलाई बढाउनेतर्फ ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने टडकारो आवश्यकता छ । २०८१ असार मसान्तमा प्रदेशको पहिलो पञ्चवर्षीय योजना अवधि अपेक्षा गरेभन्दा केही कम उपलब्धिसहित समाप्त भएर हालै श्रावण १ गतेदेखि प्रदेशको दोस्रो पञ्चवर्षीय योजना अवधि केही परिमार्जित लक्ष्यसहित शुरू भएको कारणले समेत प्रादेशिक आर्थिक विकास अव सुधारात्मक दिशामा अगाडि बढ्छ भन्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ । कृषि नै यस प्रदेशको प्रमुख आधार भएकोले कृषिमा आधुनिकीकरण, संस्थागत खेतीप्रणाली, भ्यालु चेनको निर्माण लगायतका कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाउन कन्जुस्याइ गर्न नहुने देखिन्छ ।

* माननीय मुख्यमन्त्रीज्यूको आर्थिक सल्लाहकार, सम्पर्क: ९८५२०३६४८२, Email: emonsubedi@yahoo.com

पर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको कोशी प्रदेशमा परम्परागत रूपमा तेस्रो मुलुकका पर्यटकलाई मात्र पर्यटक मान्ने प्रचलनलाई सुधार्दै बजेटमार्फत् घोषित पर्यटन वर्ष २०८२ मनाउने क्रममा बढीभन्दा बढी भारतीय पर्यटक उतार्नेतर्फ प्रयास केन्द्रित गर्नु जरुरी छ। नवीकरणीय उर्जा र जलविद्युतको अथाह सम्भावना भएको यस प्रदेशलाई दिगो आर्थिक उन्नतितर्फ बढाउन जलविद्युत, सोलारविद्युत र हावाबाट विद्युत उत्पादनलाई निजीक्षेत्रसंगको समेत सहकार्यमा अगाडि बढाउन सकेमा प्रदेशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा दिगो योगदान पुऱ्याउन सकिने देखिन्छ। कृषिजन्य तथा अन्य उद्योग ब्यापारको सम्भावनालाई आत्मसात् गर्दै निजी क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखेर कोशी प्रदेशको उद्योग ब्यापारलाई नयां प्राथमिकतासहित अगाडि बढाउनु जरुरी छ। प्रशस्त मात्रामा प्रदेशमा रहेको वन र चरन क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी आर्थिक गतिविधि अगाडि बढाउनु जरुरी छ। बहुभाषिक र बहुसांस्कृतिक विपेशतासहितको यस प्रदेशको सामाजिक र सांस्कृतिक लगानीलाई उत्पादनशील बनाउन सकिएको खण्डमा आर्थिक क्षेत्रको उत्पादकत्व बढाउन सकिने अवस्थालाई थप ध्यान दिनु जरुरी छ।

शब्दकुन्जी (Key Words): राजश्व अभिवृद्धि, वित्तीय संघीयता, पर्यटन, नवीकरणीय उर्जा र निजी क्षेत्र

वित्तीय संघीयताको सन्दर्भ: पृष्ठभूमि

नेपालको संघीय गणतान्त्रिक संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार नै संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूको जिम्मेवारी र अधिकार स्पष्ट गरिएको छ। संविधानको धारा ५६ र धारा ५७ मा क्रमशः राज्यशक्तिको प्रयोग र राज्यशक्तिको बांडफांडबारे उल्लेख गरिएको छ। संविधानको अनुसूची ५ मा संघको अधिकार, अनुसूची ६ मा प्रदेश, अनुसूची ७ मा संघ र प्रदेश, अनुसूची ८ मा स्थानीय तह र अनुसूची ९ मा संघ, प्रदेश, स्थानीयतहको साझा अधिकार सूची उल्लेख गरिएको छ। नेपालको संविधानको धारा ६० मा राजश्व स्रोतको बाँडफाँडसम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ। यसैगरी उपधारा (१) मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो आर्थिक अधिकारक्षेत्रभित्रको विषयमा कर लगाउन र ती स्रोतहरूबाट राजस्व उठाउन सक्ने व्यवस्था गरेको छ। तीनै तहका सरकारले संविधान र अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम कर र गैरकर राजश्व उठाउन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ। प्रदेशको राजस्व अधिकारका लागि संविधानको अनुसूची ६ अनुसार कृषि आयमा कर, सवारी साधन कर, मनोरन्जन कर, विज्ञापन कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेसन शुल्क, पर्यटन, सेवा शुल्क दस्तुर, दण्ड जरिवाना रहेका छन्। संविधानको अनुसूची ९ अनुसारको साझा अधिकारमा सेवा शुल्क, दण्ड जरिवाना तथा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी, पर्यटन शुल्क रहेको छ। वित्तीय संघीयतालाई राम्ररी कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रदेश सरकारको आन्तरिक राजश्व सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन २०७९ को आधारमा सो प्रतिवेदनमा उल्लेखित भारत, अष्ट्रेलिया, क्यानाडा, जर्मनी, दक्षिण अफ्रिका, स्वीट्जरल्याण्ड, संयुक्त राज्य अमेरिका, ब्राजिल लगायतका देशको वित्तीय संघीयताको लामो अनुभवबाट समेत केही सिक्दै हाम्रो वित्तीय संघीयतामा आवश्यक सुधार गर्दै गएर जनस्तरमा संघीयताप्रति बढेको जनगुनासो कम गर्न सकिने भएकोले त्यतातर्फ समेत आवश्यक ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी देखिन्छ। संयुक्त अधिकारक्षेत्रमा परेर संकलन हुने राजश्वलाई संकलनको प्रारम्भिक रेकर्डबाटै स्वतः बांडफांड हुने सफ्टवेयरको विकास गरी समन्वयात्मक राजश्व संकलनलाई टेवा पुऱ्याउनु उपयुक्त देखिन्छ।

प्रदेशको अवस्थिति

पूर्वतर्फ भारतको सिक्किम र पश्चिम बंगाल, दक्षिणतर्फ बिहार अनि उत्तरतर्फ चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बतसंग अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना जोडिएको एवं पश्चिमतर्फ मधेश प्रदेश र बागमती प्रदेशसंग सिमाना जोडिएको भौगोलिक, धार्मिक, सांस्कृतिक लगायतका क्षेत्रमा विविधता बोकेका १४ वटा जिल्लाहरू अन्तर्गतका १ महानगरपालिका, २ उप महानगरपालिका,

४६ नगरपालिका र ८८ गाउँपालिका सहित कुल १३७ वटा स्थानीय क्षेत्र समेटिएको कोशी प्रदेश आफैमा एक सम्भावना बोकेको प्रदेशमा पर्ने भएकोले यसको विकाश र समृद्धि सम्बन्धमा योजनाबद्ध ढंगले विकाशको नवीनतम अवधारणासहित अगाडि बढ्नु आजको आवश्यकता रहेको छ । भारत र चीनसंग सिमाना जोडिएको यो प्रदेश बङ्गलादेश र भुटानसँगसमेत नजिक सिमानामा रहेको छ । प्रदेशले मुलुकको कूल क्षेत्रफलको १७ दशमलव ६ प्रतिशत ओगटेको छ । प्रदेशको कूल क्षेत्रफल २९९०५ वर्गकिलोमिटरमध्ये १८ प्रतिशत तराईले, ८२ प्रतिशत पहाड र हिमाली भागले ओगटेको छ । विश्वका ६ वटा ८ हजार मिटरभन्दा अग्ला हिमशिखरहरू मध्ये पाँच ओटा हिमशिखरहरू क्रमशः सगरमाथा, कञ्चनजङ्घा, मकालु, ल्होत्से र चोयु यही प्रदेशमा रहेकोले समेत प्रशस्त बाह्य पर्यटक तान्न सकिने अवस्था छ । यस प्रदेशमा हिमाल, पहाड र तराई तीनै प्रकारको भौगोलिक धरातल समेटिएकोले विविधताको फाइदा लिनसकिने अवस्था छ । भौगोलिक विविधताको दृष्टिकोणले नेपालको सबैभन्दा होचो ठाउँ ५८ मिटर उचाइमा रहेको कचनकवलदेखि विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा (८८४८ दशमलव ८६ मिटर) समेत यही प्रदेशमा रहेको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्यांक अनुसार कोशी प्रदेशको कूल जनसङ्ख्या ४९ लाख ७२ हजार २१ रहेको छ । जनसङ्ख्या वृद्धिका हिसाबले हिमाली जिल्ला सङ्खुवासभा, पहाडी जिल्ला उदयपुर र तराईका जिल्लामा झापा, मोरङ र सुनसरीमा वृद्धिदर बढ्दो छ भने बाँकी सबै जिल्लामा घट्दो अवस्थामा रहेको छ । अपाङ्गताको आधारमा हेर्दा कोशी प्रदेशमा पुरुषतर्फ २ दशमलव ४ प्रतिशत र महिलातर्फ १ दशमलव ८ प्रतिशत जनसंख्यामा कुनै न कुनै किसिमको अपाङ्गताको अवस्था रहेको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्यांकले देखाएको छ । जनप्रतिनिधि चयनका दृष्टिकोणले २८ वटा प्रतिनिधिसभा निर्वाचन क्षेत्र र ५६ वटा प्रदेशसभा निर्वाचन क्षेत्र यस प्रदेशमा रहेका छन् ।

राजस्व परिचालनको दृष्टिकोणमा कोशी प्रदेश

पछिल्ला ५ वर्षको बजेट र राजस्व परिचालनको अवस्था हेर्दा प्रदेशको बजेटको कूल बजेटको १० प्रतिशत देखि १४ प्रतिशतको हाराहारीमा मात्र आन्तरिक आयको हिस्सा रहदै आएको छ । प्रदेशको बजेटको मुख्य हिस्सा संघीय सरकारबाट बाँडफाइ भई आउने वित्तीय हस्तान्तरणको रकम, समपुरक, समानीकरण र विशेष अनुदानमा निर्भर रहेको अवस्था छ ।

कोशी प्रदेशको आ.व. २०७५।७६ देखि आ.व. २०८०।०८१ सम्मको आन्तरिक आय, अनुदान र बाँडफाइबाट प्राप्त आयको विवरण रुपैया हजारमा

क्र.सं.	आ.व.	विवरण	लक्ष्य	प्राप्ति	प्रतिशत	कैफियत
१	२०७५।७६	आन्तरिक आय	३६६७८३३.००	२५०२८००.००	६८.२४	
		अनुदान	२२८८७०००.००	१८४९४७६२.००	८०.८१	
		राजस्व बाँडफाँट	९१८११८१.००	६८६७६८२.००	७४.८०	
		जम्मा	३५७३६०१४.००	२७८६५२४४.००	७७.९८	

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

२	२०७६।७७	आन्तरिक आय	३८४९९१०.००	२९६८९००.००	७७.१२	
		अनुदान	२१२०७४००.००	१७९८९९३८.००	८४.८३	
		राजस्व बाँडफाँट	१०५२६७९७.००	७७३७७८०.००	७३.५१	
		जम्मा	३५५८४१०७.००	२८६९६६१८.००	८०.६४	
३	२०७७।७८	आन्तरिक आय	५७५०७४७.००	४२४१८५८.००	७३.७६	
		अनुदान	१५११३८००.००	१७६१०३२०.७०	११६.५२	
		राजस्व बाँडफाँट	१००३५४००.००	८९१३०३०.००	८८.८२	
		ने.स. ऋण	५००००००.००	०.००	०.००	
		जम्मा	३५८९९९४७.००	३०७६५२०८.७०	८५.७०	
४	२०७८।७९	आन्तरिक आय	४३५८९०४.००	४४८४९००.००	१०२.८९	
		अनुदान	१६२९३६००.००	१८४६५५४८.१८	११३.३३	
		राजस्व बाँडफाँट	९८१६५९६.००	१००२३५५८.००	१०२.११	
		जम्मा	३०४६९१००.००	३२९७४००६.१८	१०८.२२	
५	२०७९।८०	आन्तरिक आय	४९८४५४०.००	३८१६३००.००	७६.५६	
		अनुदान	१९३५५८६०.००	१५७८६००१.९३	८१.५६	
		राजस्व बाँडफाँट	११८८२४००.००	९१५०४००.००	७७.०१	
		जम्मा	३६२२२८००.००	२८७५२७३८.४७	७९.३८	
६	२०८०।८१	आन्तरिक आय	४५७७८५०.००	३७३७९३०.५८	८१.६५	
		अनुदान	१६११७०००.००	१३५१०२०६.००	८३.८३	
		राजस्व बाँडफाँट	११६४८१००.००	९७६८७३६.६२	८३.८७	
		जम्मा	३२३४२९५०.००	२७०१६८७३.२०	८३.५३	

नोट: नगद मौज्जात बाहेक मात्र समावेश गरिएको छ । आ।व। २०८०।८१ को असार १९ सम्मको विवरण समावेश गरिएको छ ।

स्रोत: प्रदेश कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालय, कोशी प्रदेश

माथि प्रस्तुत कोशी प्रदेशको आ.व. २०७५।०७६ देखि आ.व. २०८०।०८१ सम्मको आन्तरिक आय, अनुदान र बाण्डफाण्डबाट प्राप्त आयको विवरणलाई केलाएर हेर्दा प्रदेशले आन्तरिक आयलाई बढाउनका लागि विशेष प्रयास गर्नु जरुरी छ ।

कोशी प्रदेशको आ.व. २०७५।०७६ देखि आ.व. २०८०।०८१ सम्मको खर्चको विवरण

रुपैया हजारमा

क्र.सं	आ.व.	बजेट	खर्च	खर्च प्रतिशत	कैफियत
१	२०७५।०७६	३८४९२५३८.९७	२१२०२९२९.७१	५५.०८	
२	२०७६।०७७	४३७१७३२२.००	२९८३३२४४.५०	६८.२४	
३	२०७७।०७८	४३४०८५५०.००	२७९५१२६०.७९	६४.३९	
४	२०७८।०७९	३४७६०८५३.००	२९९६६४३६.०६	८६.२१	
५	२०७९।०८०	३९९२७५४३.३२	३०७५७७८१.५२	७७.०३	
६	२०८०।०८१	३६८९९०७४.००	२८३६७८४९.६०	७७.०५	प्रारम्भिक खर्च

स्रोत: प्रदेश कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालय, कोशी प्रदेश

पछिल्लो ६ वर्षको खर्चको तथ्यांक हेर्दा विनियोजित रकम मध्ये खर्च रकमको प्रतिशत बढीमा (आ.व. २०७८।०७९ मा ८६.२१ प्रतिशत) र घटीमा (आ.व. २०७५।०७६ मा ५५.०८ प्रतिशत) रहेको छ । आ.व. २०७५।०७६ मा प्रदेश सरकार गठनको पहिलो वर्ष भएकोले ऐन कानूनहरु बन्न बाँकी रहेकोले लक्ष्य अनुरूप खर्च हुन सकेन तर अन्य वर्षमा भएको लक्ष्य प्राप्ति नेपालका अन्य प्रदेशको लक्ष्यप्राप्तिभन्दा राम्रो रहेको छ ।

प्रदेशमा योजनावद्ध विकाशको अवधारणा

“समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली” को राष्ट्रिय लक्ष्यपुरागर्न देशले १० वटा दीर्घकालीन लक्ष्य निर्धारण गरेअनुरूप प्रादेशिक रुपमा पनि कोशी प्रदेशले “स्वच्छ, सुखी र सम्मुनत प्रदेश” को नारालाई यथार्ततामा बदल्न “मर्यादित जीवन, सुखी नागरिकको संकल्प” भन्ने नारासहित अगाडि बढेकोपाईन्छ । प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना (२०१९ – २०२४) मार्फत शुरु गरिएको कोशी प्रदेशको योजनावद्ध विकाशको पहिलो चरण यही २०८१ असार मसान्तमा पूरा भएर २०८१ श्रावण १ गतेबाट दोस्रो पञ्चवर्षिय योजना (२०२४ – २०२९) भरखरै शुरु भएको छ । प्रदेश योजना आयोगबाट प्रकाशित प्रदेशको प्रथम आवधिक योजनाको ४ बर्षे (मध्यावधि) समीक्षाका अनुसार निम्न अनुसारको अनुभव प्रस्तुत गरिएको छ : प्रथम आवधिक योजनामा प्रदेशले राष्ट्रले तय गरेको दीर्घकालीन सोचसंग तादात्म्य कायम हुने गरी “स्वच्छ, सुखी र समुन्नत प्रदेश” को दीर्घकालीन सोच लिएको थियो । दीर्घकालीन सोचलाई स्वच्छ, सुखी र समुन्नत गरी तीन महले स्तम्भमा वर्गीकरण गरेको थियो भने प्रत्येक स्तम्भका ४-४ वटा क्षेत्रगत आधार तय गरी स्वच्छताका १०, सुखको २५ र सम्मुन्नतको ३१ सूचक गरी जम्मा ६६ वटा गन्तव्य सूचक निर्धारण गरेको थियो । प्रथम आवधिक योजनाले “सामाजिक न्याय सहितको समृद्ध प्रदेश निर्माण हुने” समष्टिगत लक्ष्य लिएको थियो भने दीर्घकालीन सोच र योजनाको लक्ष्य हासिल गर्नका लागि उत्पादनमुखी क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गरी रोजगारी बढाउने, शिक्षा, स्वास्थ्य सामाजिक सुरक्षामा सुधार गरी मानव संसाधनको विकाश तथा समतामूलक समाज निर्माण गर्ने, गुणस्तरीय एवम् दिगो भौतिक पूर्वाधारको

विकाश गर्ने, वन, वातावरण र जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने, सुशासन अभिवृद्धि गर्ने जस्ता पाँच उद्देश्यहरू योजनाले कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो । .प्रथम आवधिक योजनाले आर्थिक, सामाजिक, भौतिक र शासकिय सुधार जस्ता चार क्षेत्रमा २३ वटा परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरी योजनाको प्रभावकारिता मापनलाई सहज बनाइदिएको थियो । आर्थिक क्षेत्रतर्फ ६ लक्ष्य, सामाजिक क्षेत्रका १० लक्ष्य, भौतिक क्षेत्रका ४ लक्ष्य र शासकिय सुधारका ३ लक्ष्य पहिचान गरेको थियो । योजनाको प्रभावकारिता मापनका लागि निर्धारण गरिएका परिमाणात्मक लक्ष्यहरूको बनौट सन्तुलित पाइएन भने उपलब्धिहरू मापन गर्न सकिने गरी वार्षिक समीक्षा तथा विश्लेषण गरेको देखिएन । योजनाले राखेका कूल २३ वटा परिमाणात्मक लक्ष्य मध्ये आर्थिक तर्फका ६ वटा लक्ष्य मध्ये १ वटा प्राप्त भई सकेको, १ वटा प्राप्त हुने अवस्थामा रहेको, ३ वटा प्राप्त हुन कठिन र १ वटाको तथ्याङ्क उपलब्ध नभएको अवस्था चित्रण गरिएको छ । सामाजिक तर्फका १० वटा लक्ष्य मध्ये १ वटा प्राप्त भएको, ५ वटा प्राप्त हुने अवस्थाका रहेको, ३ वटा प्राप्त गर्न कठिन र १ वटाको तथ्याङ्क उपलब्ध हुन नसकेको जनाइएको छ । यसैगरी भौतिकतर्फका ४ वटा लक्ष्य र शासकीय सुधार तर्फका ३ वटा लक्ष्यहरूको समेत मध्यावधि समीक्षा गरिएको थियो । कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको रचनात्मक रूपान्तरणमा आवधिक योजनाले अपेक्षित नतिजा हासिल गरेको देखिएन । प्रदेशको अर्थतन्त्रमा उद्योगको योगदान बढाउने तथा सेवा क्षेत्रको योगदानलाई सन्तुलनमा राख्ने लक्ष्य हासिल हुन नसकेको देखाइएको छ । यसरी पहिलो योजनालाई मनन गरेर हेर्दा प्रदेश गठन भएको पहिलो पटक भएकोले केही महत्वाकांक्षी योजना बनेको तर कोभिड प्रकोप, ऐन नियम बन्न बांकी र प्रादेशिक संरचनाहरूमा पूर्णता आउन बांकी रहेकोले उक्त लक्ष्यहरू हासिलहुन नसकेको देखिन्छ । यसर्थ परिमार्जित अनुभवसहित आएको दोस्रो योजनाको लक्ष्य पहिलोभन्दा बढी दरमा प्राप्त हुने कुरामा आशावादी बन्न सकिने अवस्था छ ।

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले प्रस्तुत गरेको रिपोर्ट जनगणना प्रतिवेदन बमोजिम १५ वर्षदेखि ४९ वर्षसम्मका जनसंख्यातर्फ महिलाको बाहुल्य रहेकोले आगामी योजनाहरूमा यस प्रदेशमा महिला रोजगारी सृजनालाई थप ध्यानदिनुपर्ने आवश्यकता बढी देखिन्छ । देश संघीयतामा गैसके पछि साझाअधिकारका क्षेत्रहरू तथा संरचनात्मक विकाशहरूमा संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारसमेत तीनै तहले गर्ने कार्यहरूमा दोहोरापना भई पंहुचयोग्य व्यक्तिकेन्द्रित ठाउँहरूमा मात्र विकाश केन्द्रित भएको अवस्था समेत छ । विश्वव्यापीकरणको प्रभावसंगै प्रदेशमा सुशासनलाई पारदर्शी, जवाफदेही र जनतासंग सहजपंहुचमा पुर्याउन प्रशासनिक संयन्त्रहरूलाई क्रमश डिजिटलाइजेशनमा लानुको विकल्प छैन । जसका लागि प्रत्येकवर्ष सम्भव भएका क्षेत्रलाई क्रमश डिजिटलाइजेशनमा लाने कार्यक्रम बनाउनु जरुरी छ । प्रशासनिक संयन्त्रहरूलाई क्रमश डिजिटलाइजेशनमा लानसकेमात्र प्रदेशको राजस्व संकलनमा समेत यसको सकारात्मक प्रभावपर्ने देखिन्छ । प्रदेशबासीहरूको फुड ह्याबिटमा समेत क्रमश सुधार गर्नु जरुरी भएको छ ।

कृषि नै प्रमुख आधार

हिमाल, पहाड, भित्रीमधेश र तराईका सबै खाले विविधता समेटिएको र नेपालका प्रमुख ५ वटा कृषि उत्पादक जिल्लाहरूमध्ये ३ वटा जिल्ला झापा, मोरङ र सुनसरी जिल्लाहरू तथा देशकै उच्चतम रूपमा दुग्ध पदार्थ तथा तरकारी उत्पादन गर्ने धनकुटा, इलाम लगायतका जिल्लाहरू समेटिएको यस प्रदेशका १४ वटै जिल्ला विकाश र सम्भावनाको दृष्टिकोणले प्रचुर सम्भावना बोकेका क्षेत्रहरू रहेकोले यस क्षेत्रकै स्थानीय वासिन्दालाई आधुनिक र संस्थागत खेतीप्रणाली (कॉर्पोरेट फार्मिङ) लाई अवलम्बन गर्न सक्ने क्षमतामा अभिवृद्धि गरी प्रादेशिक विकाशलाई अगाडि बढाउन सकिने सम्भावना प्रशस्त देखिन्छ । केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागले प्रस्तुत गरेको रिपोर्टबमोजिम नेपालको खेतीपाती तथा चरनकोलागि प्रयोग भएको कुल जमीनमध्ये एक चौथाई जमीन कोशी प्रदेशमा नै रहेको र प्रदेशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमध्ये कृषि

तथा उद्योगको २१ दशमलव ८ प्रतिशत हिस्सा योगदान गर्दै देशकै कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा बाग्मती प्रदेश पछि ठूलो योगदान गरिरहेको वर्तमान अवस्थालाई मध्यनजर राख्दै प्रदेशमा कृषिको आधुनिकीकरण आजको प्रमुख आवश्यकता हो भन्ने मान्यताका साथ अगाडिबढ्दै यस प्रदेशको समृद्धि खोज्नुपर्ने टडकारो आवश्यकता हामीसामु छ । नेपालको संविधानमा प्रदेशको एकल अधिकारक्षेत्रभित्र रहेका कृषिमा आवश्यक सुधार गर्दै प्रदेशको राजश्रमा समेत योगदान गर्ने बनाउन प्रदेश तहमा आवश्यक कानून बनाउन जरुरी छ । कानून नबनेसम्मका लागी संगठित कृषि व्यवसायलाई अघि बढाउने गरी कोशी प्रदेशको कर तथा गैरकर राजश्व सम्बन्धी ऐन २०७५ दफा ८ बमोजिम कृषिमा सुधार तथा कर आकर्षित गर्न आवश्यक संसोधन गर्दै अघि बढ्न सकिने तत्कालको उपाय पनि हामीसामु छ । कृषक क्षमताको वृद्धिसंगै उन्नत मलबिउको सहज आपूर्ति गर्दै संस्थागत खेती अवलम्बन गरेर सम्भव भएका उत्पादित कृषि उपजलाई ब्रान्डिङ गर्नेतर्फ समेत प्रदेश अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । संघीयतालाई राज्यको अधिकार विकेन्द्रीकरणको एउटा तरीकाको रूपमा पनि लिन सकिन्छ । सरकारका तहहरूमध्ये प्रदेश सरकार विचमा रहने भएकोले संघीय र स्थानीयदुवै सरकारका सिकाइहरूसमेत प्रयोग गर्दै प्रदेशले आफ्नो दिगो लक्ष्य हासिल गर्नु जरुरी हुन्छ । देशको कुल भूभागको २३ प्रतिशत रहेको कृषि क्षेत्रलाई नै विकाशको मेरुदण्ड मानेर अघि बढ्नुपर्ने आवश्यकता महशुस गर्दै प्रदेश विकाशका लागी समेत उपयुक्त भूउपयोग नीति तयार गर्ने, कृषकको क्षमता विकाश गर्दै कृषिमा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, कृषिमा यान्त्रिकीकरणलाई जोड दिने, बजार विकाश र वितरण सांडलोको विकाश गर्ने, कृषि भण्डारणकालागी कृषि समुहहरूको प्रयोग गर्ने आदि कार्यलाई प्राथमिकतामा राखेर प्रदेशले अघि बढ्नु जरुरी छ ।

प्रादेशिक तथ्यांक अनुसार कोशी प्रदेशमा ५३ प्रतिशतभन्दा बढी कृषि भूमिमा सिंचाइ सुविधा पुगेको अवस्था छ । खाद्यान्न उत्पादनका हिसाबले पूर्ण आत्मनिर्भर र अन्यत्र निर्यात गर्न हैसियत राख्ने प्रदेशमा पर्दछ । धान, मकै, कोदो, फापर, गहुँ र जौमा ३ लाख मेट्रिकटन भन्दा बढी बचत हुन्छ । यो प्रदेशको उपभोक्तालाई चाहिने भन्दा ३७ प्रतिशतले बढी हुन्छ । चिया नेपालको कुल उत्पादन मध्ये ९९ दशमलव २ प्रतिशत यही प्रदेशमा उत्पादन हुन्छ । अलैची ९४ प्रतिशत भन्दा बढी उत्पादन हुन्छ । चिया, अलैची, रुद्राक्ष र सुपारी जस्ता नगदे उत्पादनमा एकाधिकार रहेको अवस्था छ । माछा, मासु, मकै, भटमास, दुध र तरकारीमा पूर्णरूपमा प्रदेश आत्मनिर्भर रहेको छ । राष्ट्रिय उत्पादनमा यस प्रदेशले अलैचीमा ९४ दशमलव २ प्रतिशत, अदुवामा ३४ दशमलव ८ प्रतिशत, आलुमा ३३ दशमलव १ प्रतिशत, मकैमा २८ दशमलव ३ प्रतिशत, धानमा २१ दशमलव ५ प्रतिशत, दुधमा २० दशमलव ७ प्रतिशत र गहुँमा १० दशमलव २ प्रतिशत योगदान गरिरहेको छ । तर अब क्रमश धान, गहुँ मकै, कोदो आदिलाई मात्र प्राथमिकतामा राखेको परम्परागत खेतीप्रणालीबाट हाई भ्यालु दिने खालका खेतीतर्फ कृषिलाई मोड्नु आजको टडकारो आवश्यकता रहेको छ ।

तरकारी र अन्य अन्नबालीको भारत तर्फको निकाशी त्यति सहज छैन, आलु, अलैची, कुचो लगायतका केही बिपेश बाली बाहेक अन्य सबै तरकारीबालीलाई बन्दा काउली (क्याबेज) को नामबाट भारत पठाउन यहाँका किसानहरू बाध्य छन् । हामीले हाम्रा कृषि उत्पादनहरू कुनै प्रसोधन नगरी यथावस्थामा बेच्ने गरेका छौं । सामान्य प्रशोधन गरेर भ्यालुएडिसन गरेर उच्च मूल्यमा बेचन सकेका छैनौं । हामीले बंगलादेश लगायतका देशमा कम मूल्यमा बेच्ने अदुवाबाट बनेका सुठो र मसलाहरू उच्च मूल्यमा आयात गर्न हामीलाई कतिपनि हिचकिचाहट छैन । औषधीजन्य पदार्थमा प्रयोग गर्न गरेर उच्च रूपको आय आर्जन गर्न सकिने गांजाखेतिलाई झण्डै एक सताब्दीदेखि फंडानी गर्ने, निरुत्साहित गर्ने कार्य गरेर बल्ल अब हामी त्यसलाई खुल्ला गर्ने तर्फ हाम्रो ध्यान खुलेको छ, नयां निर्णयलाई बढीभन्दा बढी प्रयोग गरेर प्रदेशको आर्थिक अवस्था सुधार्नेतर्फ अब लाग्नु जरुरी छ ।

पर्यटनको अथाह सम्भावना

विश्वकै सवैभन्दा अग्लो स्थानहरू मध्येका अधिकांश चुचुराहरू र नेपालकै सवभन्दा होचो स्थान केचनाकवल अवस्थित रहेको प्रदेश अनि नेपाल सरकारले देशका प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा पहिचान गरेका १०० वटा गन्तव्य मध्येका १६ वटा गन्तव्यहरू समेटिएको र प्रचुर पर्यटकीय सम्भावना बोकेका धार्मिक शक्तिपीठ तथा पौराणिक महत्वका स्थलहरू पाथीभरा, हलेसी महादेव, बराहक्षेत्र, चतराधाम, दन्तकाली, सिद्धकाली, शिवधारा, विष्णुपादुका, किचकवध, अर्जुनधारा, पिण्डेश्वर, बुढासुब्बा, बौद्धधर्मावलीहरूको प्रसिद्ध स्थल खेम्पालुङ तेडबोचे गुम्बा तथा किराँतकालीन इतिहास र संस्कृति जोडिएका थुप्रै धार्मिक, सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक स्थलहरू कोशी प्रदेशमा नै रहेका छन् । किराँत धर्मगुरु फाल्गुणानन्द, बालागुरु षडानन्द, सिरिजङ्गा, सामाजिक अभियन्ता योगमाया, स्वामी प्रपन्नचार्य लगायतका विद्वान् विदुषीहरूको जन्म भएको यो प्रदेश ऐतिहासिक, सांस्कृतिक तथा पौराणिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण रहेको छ । पर्यटकीय महत्व बोकेका तिनजुरे मिल्के जलजले तेहथुम, गुफापोखरी संखुवासभा, सोलु सल्लेरी, सिद्धिचरण ओखलढुङ्गा, कन्याम माईपोखरी ईलाम, भेडेटार राजारानी धनकुटा, फागुनानन्द पांचथर लगायतका आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूले रुचाएका पर्यटकीय गन्तव्यहरू भएको प्रदेश भएको नाताले यस्ता स्थानहरूमा सहज पहुँच हुने गरी यातायात, संचार, होटल लगायतका पूर्वाधारको विकास गर्दै आवश्यक पर्यटन गन्तव्यको निर्माण र पर्यटनसांडलोको रूपमा रुटको विकास गरी पर्यटनको माध्यमबाट प्रदेशको उन्नति गर्न सकिने सम्भावनालाई ध्यानमा राख्दै प्रदेशको नेतृत्वमा विकासलाई अघि बढाउन सके प्रदेश संरचना सहितको संघीयताको आवश्यकतालाई थप पुष्टी गर्न सकिने अवस्था छ । कोशी प्रदेशको कर तथा गैरकर राजश्व सम्बन्धी ऐन २०७५ दफा ९ बमोजिम राजश्वलाई थप व्यवस्थित गरी पर्यटन क्षेत्रबाट प्रदेश राजश्वको सम्भाव्यता बढाउन सकिने अवस्था देखिन्छ ।

ऐतिहासिक, धार्मिक र सांस्कृतिक धार्मिक आधारमा कोशी प्रदेशमा ६७ प्रतिशत हिन्दु, १७ प्रतिशत किराँत, ९ दशमलव २ प्रतिशत बौद्ध, ३ दशमलव ६ प्रतिशत इस्लाम, १ दशमलव ७ प्रतिशत इसाई, १ दशमलव ३ प्रतिशत प्राकृत धर्म मान्नेहरू रहेका छन् । किराँत राजा यलम्बर, शेन बंसिय राजा देखि महाभारतकालीन विराट राजा सम्मले राज्य गरेको प्रदेश हो कोशी प्रदेश प्राकृतिक स्रोत तथा जैविक विविधता हिमाल, पहाड र तराईको जैविक विविधताले भरिपूर्ण रहेको छ । सङ्खुवासभा, तेहथुम र ताप्लेजुङको संगम विन्दुमा तिनजुरे मिल्के, जलजले अवस्थित विश्व प्रख्यात गुराँसको वन प्रस्तावित लालीगुराँस संरक्षण क्षेत्र पर्छ जहाँ २८ प्रजातिका गुराँस पाइने विशेष क्षेत्र पर्दछ । विराट राजा र किराँत राजाहरूको ऐतिहासिक दरबार क्षेत्रहरूको धरोहरहरूसमेत यस प्रदेशमा रहेको छ । विश्वमा नै दुर्लभ मानिएको रेडपाण्डादेखि विश्वमै नपाइने चरा काँडेभ्याकुरसम्मको बासस्थान यस प्रदेशमा रहेको छ । दर्जनौं सिमसार क्षेत्र, झरना, तालतलैया र पोखरीहरूले भरिएको र सजिएको यस प्रदेशमा विश्वका ६ अग्ला हिमशिखरहरू मध्ये पाँचवटा यही प्रदेशमा रहेका छन् । यसका साथसाथै सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज, मकालु वरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा संरक्षित क्षेत्र, कञ्चनजङ्गा संरक्षित क्षेत्र, कोशी टप्पु वन्यजन्तु आरक्ष लगायतका प्राकृतिक सम्पदाहरूसमेत रहेको यो प्रदेशमा पर्यटनको प्रचुर सम्भावना रहेको छ ।

नेपालसंग रीतिरिवाज र रहनसहन मिल्ने भारतको बिहारको बृहत तराई भूभागमा रहेको ठूलो जनसंख्यालाई लक्षित गरी नेपालका तराई नजीक रहेका चिसो ठाँउको सेवा र पर्यटन सेवामा आकर्षित गर्न सकेमात्र नेपालको पर्यटनले गतिलिन सक्छ भन्ने कुरा हामीले बिर्सन हुन्न । भारतीय गाडी र पर्यटकलाई दुख दिएर भन्दा न्यानो आतिथ्य दिएर हाम्रो प्रदेशको अर्थतन्त्र अगाडि बढाउन सकिन्छ तर अवस्था उल्टो छ, उदाहरणको लागी पूर्णिया बिहारबाट विराटनगर हुँदै ताप्लेजुङ पाथीभरा पुगेर आउने एउटा भारतीय पर्यटकको गाडीले उक्त भ्रमण अवधि भरिमा कति ठाँउमा दुख: पाउछ

भन्ने लेखाजोखा गर्न निक्कै गाह्रो छ । यसर्थ प्रदेश सरकारले घोषणा गरेको प्रदेश पर्यटन वर्ष २०८२ मा बढी भन्दा बढी भारतीय पर्यटक भित्र्याउन कार्यक्रमहरू तय गरी अगाडि बढ्नु जरुरी छ ।

उद्योग व्यापारको सम्भावना र निजी क्षेत्रको संलग्नता:

विश्वव्यापी रूपमै फैलिएको कोभिडको प्रकोपपछिको औद्योगिक व्यवसायिक वातावरणमा प्रशस्त चुनौतीहरू थपिएको अवस्थामा नेपालको कोशी प्रदेशमा समेत यस क्षेत्रमा चुनौतीका चाडहरू रहेका छन् । राजश्वका क्षेत्रमा उल्लेख्य योगदान पुऱ्याइरहेको र देशको अग्रणि औद्योगिक व्यवसायिक इतिहास बोकेको यस प्रदेशका निजी क्षेत्रका व्यवसायीहरूसंगसमेत प्रदेशको विकाशमा हातेमालो गर्दै प्रदेशको द्रुत विकाशमा निजी क्षेत्रलाई अझ दरिलो र विश्वासिलो ढंगले समेट्नु जरुरी छ । प्रदेश पाश्र्वचित्रमा उल्लेख भएबमोजिम आ.व. २०७८।०७९ सम्ममा कुल ८०७ उद्योग र ७६०५९ साना उद्योगहरू दर्ता भई यस क्षेत्रमा कुल ५५५ दशमलव ६ अर्ब लगानी रहेको वर्तमान अवस्थालाई हेर्दा अब कृषिमा आधारित उल्लेख्य रूपमा रोजगारी श्रृजना गर्न सक्ने केही ठूला उद्योगहरूसमेत स्थापना गर्नतर्फ निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरी रोजगारी वृद्धिसहित यस प्रदेशको आर्थिक क्षेत्रलाई थप चलायमान बनाउनुपर्ने आवश्यकता छ । प्रादेशिक गौरवका ठूला परियोजनाहरूका लागि संघीय सरकार, बैदेशिक दातृसंस्था र लगानीकर्ताहरू, स्थानीयसरकारहरूसहित निजी क्षेत्रसंग सहकार्य गर्दै स्थानीय साधनस्रोतको प्रयोग गर्ने योजना तयार गरी अगाडि बढ्न सके देशको सहश्राव्दी विकाश लक्षमा पुग्न सकिने अवस्था रहन्छ । दक्ष जनशक्ति विदेश पलायन हुने क्रमलाई रोक्दै स्वदेशमै रोजगारी उपलब्ध हुन्छ भन्ने भावना जगाउन प्रदेश सरकारले समेत आवश्यक कार्य गर्नु जरुरी छ । कोशी प्रदेशअन्तर्गतका ११८ स्थानीय तह भएर बग्ने १७७ खोलाका ३०९ स्थानबाट ढुङ्गा गिटी बालुवाजस्ता नदीजन्य पदार्थहरू उत्पादन हुन सक्ने सम्भावना यसअघिको राजश्व प्रक्षेपण प्रतिवेदनले देखाइसकेको छ । प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण तथा वातावरणीय मूल्याङ्कन भैसकेका ठाउँमा यस कार्यलाई अगाडि बढाउन आवश्यक गृहकार्य गरी त्यसबाट प्रदेश र स्थानीय तहको आवश्यक विकाशमा प्रयोग गरिने खालको प्रयास जरुरी छ । यसै गरी प्रदेश ऐन नियमावलीको अभावमा बनपैदावार क्षेत्रसमेतको समुचित प्रबन्ध नभएको वर्तमान अवस्थामा सो क्षेत्रबाटसमेत प्रदेश राजश्व संकलन हुन सक्ने अवसरबाट ऐन नियमावलीको अभावमा बन्चित भैरहेको अवस्था विद्यमान भएकोले त्यसको सुधारमा लाग्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

वन र चरन क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग:

११३९५ बर्ग किलोमिटर वन क्षेत्र रहेको कोशी प्रदेशबाट लौठ सल्लाको खोटो, चिराइतो, अल्लोलगायतका जडीबुटीजन्य र मूल्यवान बनपैदावारका बारेमा आवश्यक अनुसन्धान गर्दै अन्तर्राष्ट्रिय बजारसम्म पुर्याएर किसानहरूको जीवनस्तर उकास्नेतर्फ प्रयास गर्न सकिने अवस्था छ । कोशी प्रदेशमा अथाह रूपमा पाइने झाडीलाई प्रयोग गरेर बायोब्रिकेट बनाएर आन्तरिक खपतमात्र गर्न सक्ने हो भने पनि इन्धनको आयात घटाउन सकिने अवस्था छ । यसका लागि आवश्यक अध्ययन गरी उत्पादन र प्रयोगमा प्रोत्साहन गर्न सके उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

कोशी प्रदेशको कृषि तथा वनसम्बन्धी जानकारी			२०८० पुष महान्त
विवरण	परिमाण		एकाइ
कुल सिंचित क्षेत्रफल	३१५,८११		हे
कुल खेतीयोग्य क्षेत्रफल	७७९,५८४		हे
खेती गरिएको क्षेत्रफल	७०२,०४१		हे
वनजन्य उत्पादन			
काठ	११,९२८,२३७.२		क्युबिक फिट
दाउरा	१,३३०.८		चट्टा
औषधिजन्य वस्तु	१,७०७.५		म.टन
अन्य उत्पादन	१,०३२.८		म.टन

स्रोत: कृषि निर्देशालय, डिभिजन वन कार्यालय, कोशी प्रदेश

यसरी हेर्दा अब मुख्य सुधारको खांचो कृषिपद्धतिमा आधुनिकीकरण, जडीबुटी एवं वन पैदावारको सदुपयोग गर्दै दुग्धजन्य र पशुजन्य, मासुजन्य उत्पादनमा बुद्धि गर्दै प्रदेशको हाल कायम रहेको प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन १२६७ डलरलाई बढाउन आवश्यक कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । दिगो, समावेशी, समतामूलक र वातावरणमैत्री प्रदेश विकाशका लागि निर्धारण गरिएका रणनीतिक प्राथमिकताहरूलाई अघि बढाउँदै स्वास्थ्य, शिक्षा, पिउने पानी, सडक र यातायातमा सहज पहुँच, संचारको उपलब्धता, व्यवस्थित बसोवाससहित प्रदेशमै मर्यादित रोजगारी सृजना गर्दै अघि बढ्न आवश्यक योजना बनाउने तथा विदेश पलायनलाई रोक्ने नीति जरुरी छ । प्रदेशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा ६१ दशमलव ८ प्रतिशत हिस्सा योगदान गर्ने सेवाक्षेत्रको विकाशमा समेत प्रदेश योजनाले उत्तिकै ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ ।

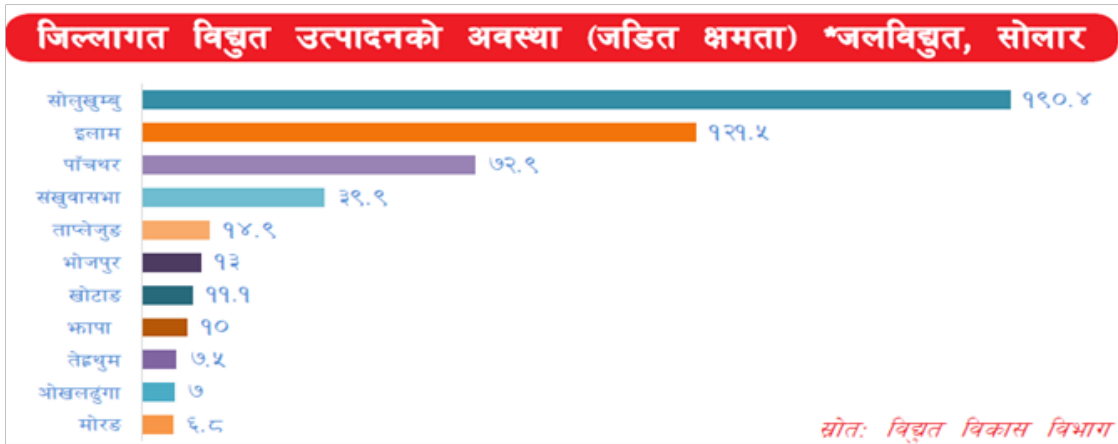
भौगोलिक क्षेत्रको आधारमा प्रदेशको कुल क्षेत्रफल २५,९०५ वर्ग किमीको ४० दशमलव २९ प्रतिशत हिमाल, ३३ दशमलव ५३ प्रतिशत पहाड, ७ दशमलव ९६ प्रतिशत भित्री मधेश र १८ दशमलव २१ प्रतिशत तराईमा पर्दछ । भू स्रोत व्यवस्थापनका हिसावले खेतीयोग्य जमीन तराई र भित्री मधेशमा १७ प्रतिशतमात्र छ । पहाडमा भिरालो र गरामा खेती हुने जमीन २४ प्रतिशत, घाँसपातका निम्ति २४ प्रतिशत र बन्यजन्तु संरक्षण र पर्यटनका निम्ति उपयुक्त जमीन १५ प्रतिशत छ । झण्डै २० प्रतिशत जमीन अति भिरालो वा चट्टान र बरफले ढाकेको छ । यी फरक फरक विशेषता भएका सबैखाले क्षेत्रलाई उत्पादकत्व बृद्धि हुनेगरी प्रयोग गर्ने नीति अवलम्बन गरी प्रदेश संरचना अगाडि बढ्नु जरुरी छ ।

हाम्रा सार्वजनिक वन, कबुलियती वनलगायतका वनक्षेत्रका रुखविरुवा र काठपात झन्झटिलो कानुनी व्यवस्थाका कारणले सहजै नगदमा परिणत हुन सकेका छैनन्, वनका यस्ता काठदाउरा सडेर गैरहको अवस्थामा मलेशियालगायतका देशबाट हामीले ठूलो मात्रामा काठ आयात गरिरहेको अवस्था छ । प्रदेशहितसंग जोडेर यसतर्फ नीति परिमार्जनमा लाग्नु जरुरी छ । वन, जडिबुटी तथा निकुञ्जले प्रदेशको कुल ४३ दशमलव ३ प्रतिशत भाग ढाकेको छ । वनक्षेत्र मध्ये २३,४४९ हेक्टर क्षेत्रफलमा दिगो वन व्यवस्थापन भएको छ । ३६४५ सामुदायिक वन, ९४२ कबुलियती वन, ३९ धार्मिक वन र २,०१४ निजी वन रहेको अवस्था छ । हरेक वर्ष २५५० मेट्रिकटन जडीबुटी र गैरकाष्ठ वन पैदावार उत्पादन हुने गरेको छ । वनमा आधारित ५१० जडीबुटी प्रशोधन र भण्डारण उद्योग र ३११ वटा एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन भएका क्षेत्रहरू छन् । यसर्थे प्रदेशमा ठूलो मात्रामा रहेको वन र चरन क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गर्दै उत्पादनशील क्षेत्रमा प्रदेशले प्रयोग गर्नु जरुरी हुन्छ ।

नवीकरणीय उर्जा र जलविद्युतलाई प्राथमिकता:

नवीकरणीय उर्जालाई अधिकतम रूपमा प्रयोग गर्नु आजको आवश्यकता हो । राष्ट्रिय तथ्यांक आयोगको रेकर्डबमोजिम कोशी प्रदेशबाट सञ्चालित ११ विद्युत प्लान्टबाट हाल ३ सय २७ मेघावाट मात्र उत्पादनमा रहेको छ । विद्युत उत्पादन र सम्भावनाको तथ्यांक हेर्दा जलस्रोत तथा ऊर्जामा पनि यो प्रदेश प्रशस्त संभावनायुक्त देखिन्छ । यस प्रदेशले कुल ३४ हजार मेघावट विद्युत उत्पादनको क्षमता राख्दछ । प्रदेशको कुल जनसंख्याको ९१ दशमलव ४ प्रतिशतले विद्युत सुविधा उपभोग गरिरहेको अवस्था छ । हालको आवश्यकता पूरा गर्न १२९ मेघावाट कमी रहेको छ । प्रदेश योजना आयोगले प्रकाशन गरेको तथ्याङ्कअनुसार अरुण तेस्रो ९०० मेघावाट र अन्य ५ सय २१ मेघावाट विद्युत निर्माणाधीन अवस्थामा छन् । २ हजार १ सय ७५ दशमलव ९ मेघावट क्षमताका विद्युत आयोजनाहरू अध्ययनको चरणमा छन् । राष्ट्रिय विद्युत उत्पादनमा यस प्रदेशको योगदान झण्डै १७ प्रतिशत रहेको छ । जलविद्युत विकाशबाटै आर्थिक क्षमता विस्तार गरेको भुटानको उदाहरण हेर्ने हो भने यी अध्ययनका क्रममा रहेका जलविद्युत योजनाहरूलाई प्राथमिकतामा राखेर निर्माण गर्न सके कोशी प्रदेशको प्रमुख आयस्रोत यही बन्न सक्ने देखिन्छ । यसका साथै सोलारबाट

निकाल्न सकिने बिद्युतलाईसमेत प्रदेश प्राथमिकतामा समावेश गर्नु जरुरी छ । जिल्लागत रुपमा बिद्युत उत्पादनको अवस्था निम्न बमोजिम छ ।

घरायसी प्रयोजनका लागि बढी बिद्युत खपत गरेर आयातित ग्याँस बचाउ गर्न सकिने अवस्था छ । बढी बिद्युत खपत गर्ने घरायसी ग्राहकलाई बढीदरमा बिद्युत महशुल असुल्ने नीति अत्यन्तै अब्यवहारिक छ, यसलाई सुधारनु जरुरी छ ।

सामाजिक, सांस्कृतिक र सेवा क्षेत्रको लगानीलाई उत्पादनशील बनाउन नसकिएको अवस्था:

नेपालमा विगतमा चलनचल्तीमा नरहेका कतिपय विदेशी धर्मको प्रचार र मान्छे तान्ने होडवाजीसंगसंगै हाम्रा पुराना चलनचल्तीका धर्म मान्ने बर्गहरूमासमेत देखासिकी र धार्मिक केन्द्रहरूमा लगानी माग गर्ने क्रम बढेको छ । प्रदेश सरकारसमक्ष माग भई आएका धार्मिक स्थलहरूको मागको चाँडले यस कुराको पुष्टी गर्छ । सामाजिक र सांस्कृतिक लगानीलाई उत्पादनशील बनाउनका लागि रीतिरिवाज, मठ मन्दिर तथा अन्य धार्मिक क्षेत्रमा गरिने लगानीलाई पर्यटनमैत्री बनाउनु जरुरी छ ।

सेवा क्षेत्रअन्तर्गतको निर्माण र भौतिक विकाश निरन्तर चलिरहने कार्य हो । निर्माणमा चाहिने नदीजन्य पदार्थको कारोवारमा चोरीपैठारी एवं अनौपचारिक कारोवारको बाहुल्य छ , नदीदोहन रोक्ने भन्ने नाममा हामी यस्ता कार्यलाई अप्रत्यक्ष रुपमा प्रोत्साहन गरिरहेका छौं, यसर्थ नदीदोहनको कुरालाई ख्यालमा राख्दै निर्माणमा चाहिने नदीजन्य पदार्थको कारोवारलाई प्रदेश राजश्वको दरिलो स्रोतका रुपमा प्रयोग गर्न सकिने कुरालाई हामीले राम्ररी ध्यान दिन सकेका छैनौं । नेपालका बोर्डर आसपासका अधिकांश भारतीय निर्माणमा नेपाली नदीजन्यपदार्थ चोरी पैठारी हुनेगरेको सहजरुपमा अनुमान गर्न सकिन्छ । दैनिक रुपमा नदीजन्य पदार्थ बोकेर भारतीय सिमातर्फअघि बढेका सयौं टिपरको वास्तविक डेस्टिनेशन हामीले राम्ररी ख्याल गर्न नसक्नु हाम्रो कमजोरी हो जस्तो लाग्छ । यसर्थ प्रदेशको एकल अधिकारक्षेत्रमा परेको यस्ता कारोवारबाट प्रदेशले वास्तविक रुपमा आयआर्जन गर्नेतर्फ राम्ररी ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता छ ।

प्रदेशको राजश्व अभिवृद्धि तथा आर्थिक समृद्धिका लागि गर्नुपर्ने केही कार्यहरू (सल्लाह सुझावको रुपमा)

- संघीय राजधानी रहेको बागमती प्रदेशबाहेक अन्य सबै प्रदेशभन्दा अब्बल रहेको कोशी प्रदेशका कतिपय सूचकहरू पछिल्लो दिनमा घटेको देखिएकाले यसमा सुधार गर्न विभिन्न सन्धीसम्झौताअनुरूपका प्रादेशिक गतिविधिको संचालन, लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटको निर्माण, जातीय भेदभावविहीन सामाजिक संरचना, बालविवाहजस्ता विकृतिलाई निरुत्साहित गर्ने खालको सांस्कृतिक वातावरणको निर्माण लगायतका प्रादेशिक सूचकहरूलाई उकासेर प्रदेशको ख्याति जोगाउनुपर्ने देखिन्छ ।

- संविधानबमोजिमको एकल अधिकारका २१ वटा क्षेत्रमा समेत प्रदेशले कानून बनाउनका लागि संघीय कानूनको अभाव र कर्मचारीहरूमा समेत केन्द्रीयताको मानसिकताको कारणले हालसम्म प्रदेशले आफ्नो पूर्ण अधिकार प्रयोग गर्न नसकेकोले सोअवस्थालाई सुधार गरी प्रदेशको गतिविधिलाई पूर्णता दिदै आन्तरिक आय बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- नजिक भएर पनि हामीले ब्यापारबाट भरपुर फाइदा लिन नसकेको ब्यापार क्षेत्र हो बंगलादेश र भुटान । कोशी प्रदेशले दक्षिणतर्फको रहनसहन र धार्मिक आस्था मिल्ने करिव डेढ अर्ब जनसंख्या रहेको भारत, उत्तरतर्फ रहेको अर्को डेढ अर्ब हाराहारी जनसंख्या रहेको चीनका साथसाथै नजिक रहेका भुटान र बंगलादेशसंग ब्यापार र पर्यटन दुवैमा प्रदेश सरकारले फाइदा लिन सक्ने गरी दीर्घकालीन सोचका साथ कोशी प्रदेश अगाडि बढ्नु जरुरी छ ।
- प्रदेश सरकारको अभ्यास शुरु भएदेखि नै नीति तथा कार्यक्रममा परेका तर परियोजनाको पूर्ण कार्यान्वयन हुन नसकेका बृहत् विराट क्षेत्र अवधारणाको कार्यान्वयन, विराट राजाको दरबारको संरक्षणलगायतका कार्य एवं आन्तरिक राजस्व सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन २०७९ मा उल्लेखित सुझावहरूको कार्यान्वयन अगाडि बढाउँदै प्रदेशको आय र विकाश दुवैमा संगसंगै बढोत्तरी ल्याउनु जरुरी छ ।
- प्रदेश लगानी प्राधिकरणमार्फत् प्रादेशिक लगानी सम्मेलन गराउँदै वैदेशिक र नेपालका निजी क्षेत्रका लगानीकर्ताहरूसहित लगानी बोर्डले अघि सारेका प्रदेश गौरवका ठुला आयोजनाहरूलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाई जनतामा देखिने खालका केही कार्यहरू सकेसम्म चाँडो गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।
- संघीय सरकारअन्तर्गतको महान्यायधिवक्ता कार्यालयसंग समन्वय गर्दै प्रदेश कानून उल्लंघनका घटनाहरूलाई अदालतसम्म सहजरूपमा पुऱ्याउन प्रदेशको मुख्य न्यायधिवक्ता कार्यालयलाई अभियोजनको अधिकार दिलाउनेतर्फ अग्रसर भई प्रदेश राजस्वसंग सम्बन्धित राजस्व चुहावटलाईसमेत नियन्त्रण गर्न आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- प्रदेशमा आयोजना बैंकको सफल कार्यान्वयनका लागि स्थानीय सरकारका प्रतिनिधि, प्रदेशसभा सदस्यहरू, योजना आयोगका कर्मचारी र पदाधिकारीहरू, मन्त्रालयका योजनासम्बद्ध कर्मचारीहरू सबैलाई अभिमुखीकरणमार्फत् बुझाई र सिकाईमा एकरूपता बढाई आगामी आर्थिक वर्षदेखि अनिवार्य रूपमा आयोजना बैंकको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- चिसो र स्वच्छ वातावरणलाई आधार बनाएर बढीभन्दा बढी भारतीय तथा तेस्रो मुलुकका पर्यटकलाई कोशी प्रदेशमा भित्र्याउन कोशी प्रदेशको हिमाली र पहाडी क्षेत्र समेटेर पर्यटक ट्रेकिङ्ग रुटको विकाश गर्ने, प्रदेश पर्यटन वर्ष २०८२ लाई भब्यतासाथ मनाउने, मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रको अभिलेखीकरण र प्रचार बढाउने, चीन र भारतका पर्यटकहरूका लागि विशेष प्याकेजहरू निर्माण गरी ब्यापक प्रचारप्रसार गर्ने कार्य गरी पर्यटनलाई प्रदेश आयको महत्वपूर्ण स्रोत बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- चीनसंग यस प्रदेशलाई जोड्ने किमाथांका नाकासम्मको सडक सञ्जाल लगभग पुरा भएको वर्तमान अवस्थामा सो नाकाको भरपुर प्रयोग गरी कोशी प्रदेशको उद्योग, ब्यापार र पर्यटनलाई नयां ढंगले बढाउनुपर्ने देखिन्छ । यसका लागि सो स्थानमा नेपालतर्फ आवश्यक प्रशासनिक संयन्त्र तथा भौतिक संरचना अविलम्ब तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ । भारत केन्द्रित रहेर हामीले धार्मिक र विशेष क्षेत्र पर्यटनको ब्यापक प्रचार प्रसार गरी भारतीय पर्यटक आकर्षण गर्नु जरुरी छ ।
- कृषिमा भ्यालु एडिसनमार्फत् कृषि आय वृद्धिका लागि कृषिजन्य उद्योगको स्थापना र संचालन गर्न निजीक्षेत्र

समेतलाई प्रोत्साहित गरी प्रदेश सरकार अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । यसका साथै प्रदेश सरकारअन्तर्गत रहेका प्राविधिक विश्वविद्यालय, कृषि अनुसन्धान केन्द्रहरू, कृषि र वन अध्ययन केन्द्रहरूलाई प्रयोग गर्दै प्रदेशको आवश्यकताबमोजिमका जनशक्ति उत्पादनलाई प्राथमिकता दिएर प्रदेशले अगाडि बढ्नु जरुरी छ ।

- कोशी प्रदेशमा वर्षेभरि जल प्रवाह हुने नदीहरू जस्तै सप्तकोशी, अरुण, तमोर, मेची, कन्काई, दुधकोशी, सुनकोशीलगायतका नदीहरू रहेकाले जलविद्युतको उत्पादनका साथसाथै जलयातायातको सञ्चालन गरी अन्तरप्रदेश पर्यटक र बिदेशी पर्यटक आकर्षित गर्नेतर्फ लाग्नुपर्ने देखिन्छ । .
- कतिपय प्रदेश नियमावलीको अभावका कारण प्रदेशका वन क्षेत्रमा रहेका वनपैदावार, काठ, दाउराको निकासी तथा बिक्री, ढुङ्गा गिट्टी बालुवाको उत्खनन् हुन नसकेको, सबै भन्सार बिन्दुहरूमा पटके करलगायतका यातायात कर उठाउने संयन्त्र व्यवस्थापन हुन बाँकी रहेकोले सम्भावित प्रादेशिक राजश्व सङ्कलन हुन नसकी गुमिरहेको अवस्था कायम रहेकोले आन्तरिक राजश्व बढाउन प्रदेश सरकारले अविलम्ब अभियान नै थाल्नुपर्ने अवस्था छ ।
- खुल्ला बोर्डरको चुनौतीलाई कम गर्दै राजश्व सुरक्षाको डेडिकेटेड निकाय निर्माण गरी राजश्व चुहावट कम गर्ने, झिटिगुन्टाको रूपमा व्यापक रूपमा नियमित ओसारपसार हुने ब्यवसायिक सामानको आयातलाई निरुत्साहित गर्ने, सबै छोट्टी तथा मुख्य भन्सार नाकाहरूमा प्रदेशको अधिकार क्षेत्रभित्रको पटके कर संकलन ब्यवस्थित गर्नुपर्नेलगायत कार्य गर्न सम्बन्धित निकायहरूहरूलाई सक्रिय बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- हालसम्मका प्रदेशका प्रशासनिक गतिविधिहरू खर्च र निकाशा ब्यवस्थापनमा बढी केन्द्रित भएकाले परिवर्तित परिस्थितिमा प्रदेश राजश्व बढाउन सकिने क्षेत्रहरूको पहिचान र तत्काल कार्यान्वयनको सुझावका लागि एक अध्ययन कार्यदल गठन गरी एकल र साझा अधिकारका सबै क्षेत्रहरूबाट राजश्वका तत्कालीन र दीर्घकालीन सम्भावनाहरू प्रक्षेपण गरी प्रदेशको आन्तरिक आय बृद्धि गर्नेतर्फ अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ ।

यी माथिका सुझावहरूको कार्यान्वयनका लागि प्रदेश सरकारअन्तर्गतका सबै मन्त्रालयहरूलाई सम्मिलित गराएर विशेष जिम्मेवारी तोकेर कार्यको प्राथमिकिकरण गर्दै सरकारले कार्य गराउन सके प्रदेश आर्थिक उत्थान हुने तथा आन्तरीक राजश्वसमेत अभिवृद्धि हुने ठान्दछु ।

निष्कर्ष

तुलनात्मक रूपमा संघीय सरकार भन्दा प्रदेश सरकार जनताको नजिक रहन्छ । संघीय सरकारको ध्यान नपुगेका क्षेत्रहरूमा प्रदेश सरकारको प्राथमिकता रहनुपर्दछ । जसकालागि स्थानीय सरकारसंगको सहकार्यमा ग्रामीणमुखी र जनमुखी कार्यहरूको खोजीगरी अगाडि बढाउन सके जनस्तरमा प्रदेश सरकारप्रतिको निकटता महशुस गराउन सहज हुन्छ । यसै गरी विकाशप्रतिको हाम्रो परम्परागत सोचमा कंही न कंही त्रुटि न कंही त्रुटि भएकै कारणले देशले उल्लेख्य रूपमा विकाशमा फट्को मार्न सकेको छैन । यसर्थ विकाशप्रतिको हाम्रो परम्परागत सोचमा समयानुकूल परिमार्जनको खांचो महशुस भएको छ । नयां नेपाल र नयां सोचका साथ देशविकाशलाई अगाडि बढाउन जरुरी भएको छ । जनस्तरमा पछिल्ला दिनहरूमा प्रदेश संरचनाप्रतिको वितृष्णा देखिन थालेको वर्तमान परिस्थितिमा संविधानतः प्रदेशको भूमिका र अधिकारक्षेत्र बढाउन आवश्यक लबिड, परामर्श र छलफल चलाउने कार्य नगर्ने हो भने प्रदेशको वर्तमान संरचनाप्रतिको वितृष्णा जनमानसमा रहिरहन सक्दछ । केन्द्रीय राजनीतिको प्रभाव प्रत्यक्ष रूपमा प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा परिरहेको अवस्था छ । राजनीतिक अस्थिरताका कारण जनतामा निराशाको अवस्था भएकोले जनमत स्विड हुने अवस्था रहेको छ । सङ्घीयताको कार्यान्वयनको पक्ष अधिक केन्द्रीयताको कारणले कमजोर रहेको अवस्था छ । प्रदेशमा हस्तान्तरण हुनुपर्ने धेरैजसो अधिकारहरू अहिलेसम्म हस्तान्तरण भएको छैन । निजामती सेवा ऐन

नबन्दा प्रदेशको हातमा कर्मचारी संरचना छैन । केन्द्रीय खटनपटनका रहेका कर्मचारीहरूको केन्द्रमुखी मानसिकताले पनि प्रभाव पारेको छ । प्रहरी समायोजन हुन नसकेको अवस्था छ । केन्द्रीय सत्ता र सरकारको प्रत्यक्ष प्रभाव, दवाव, छाँया र आदेशमा प्रदेश सरकारहरू चलिरहेको अवस्थामा प्रदेश संरचनाकै औचित्य माथि जनस्तरबाट प्रश्न उठन थालेको अवस्था छ । युवापंक्तिमा असन्तुष्टि बढिरहेको कारणे विदेशिनेको संख्या बढ्दो अवस्थामा छ । बसाइसराइले पहाडी जिल्लाहरूमा जनसङ्ख्या निरन्तर घट्दो अवस्था छ । केन्द्रीकृत र नियन्त्रित सार्वजनिक प्रशासनमा संघीयताको मर्मबमोजिम सुधार र परिवर्तन ल्याउन सकिएको छैन । यसर्थ हाम्रा काम गर्ने तौरतरिकामा समेत समयानुकूल सुधार गर्दै अगाडि बढ्न सकेमात्र प्रदेश विकाश र आर्थिक उन्नति सम्भव देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- राष्ट्रिय तथ्यांक आयोगद्वारा प्रकाशित तथ्यांकहरू
- सार्वजनिक निजी सहकारी तथा लगानी प्राधिकरण ऐन २०७६
- बृहत् विराट क्षेत्र विकाश सम्बन्धी ऐन २०७६
- नेपाल राष्ट्र बैंकद्वारा प्रकाशित विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरू
- नेपालको सोह्रै पञ्चवर्षिय योजना २०८०।८१ – २०८५।८६
- प्रदेश सवारी तथा यातायात ब्यवस्था ऐन २०७६
- प्रदेश औद्योगिक ब्यवसाय ऐन २०७७
- प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन २०७४
- प्रदेश आर्थिक कार्यविधि तथा बित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७८
- प्रदेश विद्युत ऐन २०७६
- प्रदेश निजी तथा साझेदारी फर्म दर्ता ऐन २०७७
- प्रदेश योजना आयोगद्वारा प्रकाशित पहिलो पञ्चवर्षिय योजना २०७५।७६ – २०८०।८१
- प्रदेश कर तथा गैर कर राजस्व सम्बन्धी ऐन २०७५
- कोशी प्रदेशको दोस्रो पञ्चवर्षिय योजनाको मस्यौदा २०८०।८१ – २०८५।८६
- कोशी प्रदेशको आन्तरिकराजस्व सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन २०७९
- पत्रपत्रिकामा प्रकाशित विभिन्न लेखहरू

सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सरकारी वकिलको भूमिका (Role of Public Prosecutor in Public Service Delivery)

 बिजया नेपाल*

लेखसार

सार्वजनिक सेवा प्रवाह सार्वजनिक उद्देश्य प्रसीका लागि जनतालाई केन्द्रमा राखी दिइने नाफा रहित सेवा हो । यसको मुख्य प्रदायक राज्य हो । जनताको जिउ, ज्यान तथा सम्पत्तिको सुरक्षा गर्नु राज्यको मुख्य सार्वजनिक सेवा हो भने यसको हनन भएमा न्याय निरूपणमा सरकारको प्रतिनिधीका रूपमा जनताका साथ सरकारी वकिल रहन्छ । कानूनी रूपमा नेपाल सरकारको र व्यवहारिक रूपमा हरेक जनताको कानूनी सल्लाहकारका रूपमा कार्यरत सरकारी वकिल आफैमा सार्वजनिक सेवा प्रदायक हो भने अन्य सेवा प्रदायक निकायको निरिक्षक समेत हो । जनशक्ति एवं स्रोत साधनको अभाव तथा सेवाग्राही जनतामा कानूनी साक्षरताको कमीले यस संस्थाको सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा केहि समस्या रहे ता पनि निरन्तर संस्थागत सुदृढिकरण र अन्तर निकाय सहकार्यका कारण यी समस्या समाधान गरी सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सरकारी वकिलले अभिन्न भूमिका खेल्दै आएको छ ।

शब्दकुञ्जी

सरकारी वकिल (public prosecutor), फौजदारी न्याय (criminal justice), पिडित (victim), पिडक (perpetrator), अभियोजन (prosecution) ।

* सहायक जिल्ला न्यायाधिवक्ता, सुनसरी सरकारी वकिल कार्यालय । फोन: ९८६१५८५९०८ ।

ईमेल: bijaya.nepal1998@gmail.com

पृष्ठभूमि

"नेपाल सरकारको तर्फबाट बहस गर्न उपस्थित छु श्रीमान !"

अदालतमा न्यायाधिशको अगाडि गरुंगो फाईल र फाईल भित्रका व्यक्तिहरुको असिमीत अपिलहरु बोकी उभिएको एक सरकारी वकिलको जिम्मेवारी भनेकै नेपाल सरकारको साथ पिडित सम्म पुर्याई उसलाई डोहोर्थाएर ईजलास हुदै न्याय सम्म पुर्याउनु हो। सार्वजनिक सेवा प्रवाहको मुख्य कारक तत्व सरकार, सरकारको मुख्य सार्वजनिक सेवा जनताको जिउ, ज्यान र धनको सुरक्षा र त्यहि सुरक्षा हनन भएमा न्यायलयमा नेपाल सरकारको तर्फबाट पिडितको साथमा उभिने सरकारी वकिल!

कानूनद्वारा जनताको हक हित को सुरक्षा गर्दै सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने दाईत्व सरकारको हुन्छ भने त्यही सरकारको कानूनी सल्लाहकार हो सरकारी वकिल । तसर्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यलय अन्तर्गतको हरेक सरकारी वकिलको कर्तव्य नेपाल सरकारलाई कानूनी सल्लाह दिनु, मुद्दाको अभियोजन गर्नु, पिडितलाई न्याय र पिडकलाई सजय दिलाउनु सम्म भए ता पनि मुख्य कर्तव्य सार्वजनिक सेवा प्रवाह नै हो ।

हाल संघियताको अवधारणा सँगै सरकारी वकिलको काम कर्तव्य महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, उच्च तथा जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयमा मात्र नभई प्रदेश सरकार मातहतको मुख्य न्यायधीवक्ताको कार्यालय सम्म समेत फैलिएको छ । बदलिदो राज्य संरचनासँगै सरकारी वकिलका कार्यक्षेत्र बदलिदै गए पनि सार्वजनिक सेवा प्रवाहको कार्यक्षेत्र सदैव साझा छ ।

परिचय

मानव सभ्यताको विकासको सिलसिलामा जब देखी व्यक्ति सामुहिक बसोबास गर्न थाल्यो तब देखि नै सार्वजिक सेवाको सुरुवात भयो । हुंगे युगबाट कृषि युग सम्मको यात्राको विचमा कतै कबिलामा बस्नेहरुले सरदारका मार्फत सार्वजनिक सेवा लिए त कतै प्लेटो को कम्युनिटी अफ वाईफ एन्ड चिल्ड्रेनको अवधारणामा झै परिवारको मुखियाबाट व्यक्तिगत सुरक्षा, बाह्य आक्रमणबाट रक्षा तथा समुहको हितका अन्य काम लगायत सेवा लिई सार्वजनिक सेवाको थालनी भयो । यहि सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई व्यवस्थित बनाउन नै राज्यको आविष्कार भयो र राज्यलाई शक्ति र श्रोत दिएर यी कार्यहरुको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मा दिइयो । राज्य निर्माणको सन्दर्भमा चाहे जोन लक को सभ्य नागरीकले गरेको सामाजिक करारको अवधारणा होस् या थोमस हब्सको अभद्र नागरिकहरुले गरेको सामाजिक करारको अवधारणा होस् , दुबै अवस्थामा स्वतन्त्र व्यक्तिहरुले एक सार्वभौम नेता छानेर आफ्ना अधिकार उसका हातमा दिएर त्यो नेताबाट आफ्नो जिउ ,ज्यान सम्पत्तीको सुरक्षाको सार्वजनिक सेवाको अपेक्षा राखेको देखिन्छ ।

सार्वजनिक उद्देश्य प्राप्तिका लागि नाफारहित रूपमा प्रवाह गरिने सेवा नै सार्वजनिक सेवा हो । सरकार सञ्चालन कुनै व्यापार होईन । यसमा नाफा घाटा भन्दा पर रही जनहित मुख्य उद्देश्य हुने भएकाले नै सार्वजनिक सेवा बजारका नियम लागु हुने निजी सेवा भन्दा फरक छ भने यसका निम्न विशेषता छन् ;

- यो कानूनद्वारा परिभाषित छ ।
- यो सार्वजनिक कोषबाट सञ्चालित छ ।
- यो सामाजिक लक्ष्य प्राप्तिमा केन्द्रित छ ।
- यसले सार्वजनिक जबाफदेहिता खोज्छ ।
- यो गैरनाफामूलक र समतामूलक छ ।
- यसमा सबैको पहुँच छ ।

राज्य सार्वजनिक सेवा प्रदायक हो । यसका हरेक अंग सार्वजनिक सेवाको प्रबन्ध व्यवस्थापन तथा पहुँच विस्तार मा नै केन्द्रित हुन्छन् । यिनीहरू मध्येका केहीले नीति निर्माण गरिदिएर सार्वजनिक सेवा वितरणका आधार मापदण्डहरू दिन्छन्, केहीले आफैँ सेवा वितरण गर्दछन् भने केही सेवा वितरणको अनुपालन भए नभएको परीक्षण गर्दछन् । यी सबै कार्यमा जनतालाई केन्द्रविन्दुमा राख्दै जर्मी बेन्थमकले भने जस्तै 'अधिकतम व्यक्तिहरूको महत्तम खुसी' दिनका लागि नै राज्य सक्रिय रहने गर्दछ ।

राज्य संयन्त्रमा सार्वजनिक सेवा वितरण गर्ने प्रमुख पात्र मध्ये एक सरकारी वकिल पनि हो । यस संस्थाको कार्य परिधी भित्र समग्रमा कानून तथा न्याय क्षेत्रको सार्वजनिक सेवा प्रवाह पर्दछ । राज्यले आवश्यक र मौलिक सेवाहरू मानिएका सेवाहरू शान्ति सुव्यवस्था, जिउधनको रक्षा, न्याय सम्पादन, संविधानको कार्यान्वयन, बाह्य खतराबाट रक्षा जस्ता कामहरूमा प्राय प्रत्यक्ष संलग्न हुने गर्दछ । यी सम्पूर्ण कार्यमा सरकारी वकिलको विशेष भूमिका रहन्छ ।

विक्षेपणात्मक प्रस्तुति

सरकारी वकिलका कर्तव्य र सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा भूमिका;

१. संवैधानिक एवं कानूनी विषयमा नेपाल सरकार र नेपाल सरकारले तोकिदिएको अन्य अधिकारीलाई कानूनी राय सल्लाह प्रदान गर्ने ।
२. नेपाल सरकार वादी वा प्रतिवादी भई दायर भएका मुद्दा मामिलामा नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रतिरक्षा गर्ने ।
३. हिरासतमा रहेको व्यक्तिलाई मानवोचित व्यवहार नगरेको वा त्यस्तो व्यक्तिलार्ई आफन्तसँग वा कानून व्यवसायी मार्फत भेटघाट गर्न नदिएको भन्ने उजुरी परेमा वा जानकारी हुन आएमा छानवीन गरी त्यस्तो हुनबाट रोक्न सम्बन्धित अधिकारीलाई आवश्यक निर्देशन दिने ।
४. अदालतबाट भएका आदेश वा फैसलाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न गराउन उपयुक्त देखेमा सम्बन्धित मन्त्रालय, सचिवालय, विभाग वा कार्यालयलाई ध्यानाकर्षण गराउने ।
५. प्रचलित कानूनको कार्यान्वयनको क्रममा कुनै कठिनाई आई परेमा वा कुनै विषयमा तत्काल कानून बनाउनु पर्ने वा भइरहेको कानून संशोधन गर्न वा बनिरहेको कानून लागू गर्नुपर्ने देखिएमा कारण खुलाई नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने ।
६. नेपाल सरकार वादी हुने मुद्दाको अनुसन्धान प्रकृया अपर्याप्त भएको वा अनुसन्धानमा कुनै खास तरिका वा विधि अपनाउनु पर्ने वा अनुसन्धान सम्बन्धमा अन्य निर्देशन दिन उपयुक्त देखेमा अनुसन्धान तहकिकात गर्ने अधिकारीको विभागीय प्रमुखलाई आवश्यक निर्देशन दिने ।
७. कारागारमा रहेका कैदीको मानवअधिकारको अवस्थाबारे अनुगमन गरी सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिने ।

सार्वजनिक सेवा प्रवाहका मूल मन्त्रको कार्यान्वयनमा सरकारी वकिल:

सरकारी वकिलको सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताको आयाम मापन गर्न सार्वजनिक सेवा कै मापनका आधार प्रयोग गर्दा निम्नानुसारको अवस्था देखिन्छ;

१. सेवाकोपरिमाण (Quantity)

फौजदारी न्याय प्रशासनमा पिडीत र पिडक दुबैका कानूनी अधिकारको सुनिश्चितता सरकारी वकिलले गर्दछ । यसका साथै नेपाल सरकारको कानूनी सल्लाहकारका साथै 'समुदायमा सरकारी वकिल' जस्ता नविनतम अवधारणाको कार्यान्वयन गर्दै यस संस्थाले आफ्नो सेवाको लाभदायी वर्गमा नेपाल सरकारका साथै सम्पूर्ण नेपाली जनतालाई अटाएको छ ।

२. सेवागुणस्तर (Quality)

न्याय सेवा अन्तर्गतको चयन पद्धती प्रयोग गरि कुशल जनशक्ति निर्माण गरि सेवा प्रवाहमा तल्लीन यस संस्थाले आफ्नो सेवा गुणस्तर वृद्धिका लागि कानूनी तथा प्रकृयागत जटिलताका विषयमा निरन्तर महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत निर्देशन दिई तथा जनशक्तिको कार्यकुशल वृद्धिका लागि तालिम र क्षमता अभिवृद्धिका कार्य गरी सेवाको गुणस्तर वृद्धी गरिरहेको अवस्था छ ।

३. कार्यकुशलता (Efficiency)

यस कार्यालयले विज्ञान प्रवीधीको विकास र जनमानसमा यसको प्रभाव मुल्यांकन गरी वेबसाईट मार्फत जानकारी प्रवाह, अनलाईन अभियोग, हेल्लो साक्षी कार्यक्रम लगायतबाट कार्यकुशलता वृद्धी गरीरहेको छ ।

४. समता (Equity)

यस कार्यालयले संवैधानिक व्यवस्था अनुसार नेपाल सरकारको कानूनी सल्लाहकार हुनुका साथै व्यावहारिक रूपमा हरेक नेपाली नागरिकको कानूनी सल्लाहकारको रूपमा काम गरी कानूनी हकको कार्यान्वयनको अवस्था हेरी फौजदारि न्याय प्रणालीमा पिडित तथा पिडक दुबैका तर्फबाट समता मूलक प्रतिनिधित्व गर्ने गरेको छ ।

५. प्रभावकारिता (Outcomes)

सार्वजनिक सेवाको रोहबाट हेर्दा सरकारी वकिलको कार्यको प्रभावकारिता उसले गरेका अभियोजनको सफलताबाट भन्दा पनि ऊ मार्फत फौजदारी न्याय प्रणालीमा सर्वसाधारणको स्वच्छ सुनुवाईका साथ सक्रिय सहभागिताबाट देखिन्छ । अनुसन्धान, अभियोजन, वहस पैरवी तथा फैसला कार्यान्वयन सम्म अपराध पिडितको हक र पिडकको स्वच्छ सुनुवाईको हक सुनिश्चितता गरी यस कार्यालयले आफ्नो कार्यको प्रभावकारिता देखाएको छ ।

सार्वजनिक सेवा प्रवाहका मूल मन्त्र र तिनको प्राप्तिमा सरकारी वकिल

- नागरिकग्राहकहोइनस्वामीहो भन्ने अवधारणा कार्यान्वयन (Citizens are not customer, they are owner) नागरिकको कानूनी हकका लागि कार्यरत सरकारी वकिलले नागरिकका फौजदारी न्याय प्रशासनका हरेक हकको कार्यान्वयनका लागि काम गर्दछ ।
- सरकारव्यापकनागरिकहितप्रतिउत्तरदायीहुनुपर्दछ (Government must be accountable to larger public interest) सरकारी वकिलले दिने हरेक कानूनी सल्लाह तथा निर्देशन व्यापक नागरिक हित प्रति केन्द्रित हुन्छन् ।

सरकारी वकिल र सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा चुनौती

मौलिक हक तथा मानव अधिकारका मुलभूत तत्वलाई विचार गरी फौजदारी न्याय प्रणालीको कार्यान्वयन देखि सरकार तथा सम्पूर्ण नेपाली जनताको कानूनी सल्लाहकार सम्मको बढ्दो दायित्वका साथ सिमित जनशक्तिका कारण सरकारी वकिलको सेवा गुणस्तर तथा प्रभावकारीतामा केही समस्या आएका छन् । सेवाग्राही को सन्तुष्टी सार्वजनिक सेवा प्रवाहको अभिन्न अंग हो । यस क्षेत्रमा भने सरकारी वकिलको पुर्ण प्राप्तिको अवस्था छैन । कानूनको परिपालनामा पिडित र पिडक दुबैको प्रमाणको रोहमा कसुर तथा पिडाको मापन हुनेमा निस्पक्ष न्यायलयको फैसला उपरको असन्तुष्टि बेला बेला सरकारी वकिलको काधमा पोखिने गरेको छ ।

निष्कर्ष

महान्यायाधिवक्ता कार्यालय अन्तर्गत रहेका हरेक सरकारी वकिलको आफ्नो काम कर्तव्य नै न्यायिक क्षेत्रमा सार्वजनिक सेवा प्रवाह हो । फौजदारि न्याय प्रशासन अन्तर्गत भ्रष्टाचार निवारण , सामाजिक सुरक्षा, सम्पत्ती संरक्षण , मौलिक अधिकार कार्यान्वयन, दायित्व बहन , अपराध निवारण जस्ता विभिन्न आयाम परेकाले सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्ने हरेक निकायको कार्यक्षेत्र यस संस्थाको कार्यक्षेत्रमा पर्ने गर्छ । तसर्थ सरकारी वकिलको सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा आफू प्रवाहक रहने मात्र नभई अरु निकायको निरीक्षक, मार्ग निर्देशक र परिपालकको रूपमा पनि भूमिका छ । जनशक्ति तथा श्रोत साधनको अभाव तथा जनतामा रहेको कानूनी अनभिज्ञताले गर्दा यस संस्थाको सार्वजनिक सेवा प्रवाह केहि हद सम्म फितलो रहे पनि सुधारका प्रसस्त कार्य भईरहेका छन् । हरेक वर्ष सरकारी वकिल समूहमा नयाँ जनशक्तिको प्रवेशसँगै नयाँ उर्जा भरिएको अवस्था छ । साथै संस्थागत सुदृढिकरणका निती तथा कार्यक्रम एवं अनुसन्धान कर्ता तथा अन्य समान कार्यक्षेत्रका निकायसँगको सहकार्यले यस संस्थाको सार्वजनिक सेवा प्रवाह अझ प्रभावकारी ढंगमा अधि बढ्दै गरेको अवस्था छ ।

सन्दर्भ

१. नेपालको संविधान, मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४, मुलुकी फौजदारी कार्यविधि नियमावली, २०७५ तथा सरकारी वकील सम्बन्धी नियमावली, २०७७
२. उमेशप्रसाद मैनाली, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सुधारका नवीन आयाम, प्रशासन पत्रीका, १० असार २०८१
३. सरकारी वकील दिग्दर्शन, २०६३, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय (पाँचौँ संस्करण , २०८०)
४. Contributions to the History of the Social Contract Theory, David G. Ritchie, Political Science Quarterly, Vol. 6

कोशी प्रदेशमा रेन्वो ट्राउट माछा पालनको अवस्था

 लाक्पा रिदर भोटे सैचा*

1. पृष्ठभूमि (Background)

यस कोशी प्रदेश अन्तर्गत जम्मा १४ वटा जिल्लाहरू रहेको मध्ये ३ वटा जिल्ला (झापा, मोरङ र सुनसरी) तराई भूभागमा पर्दछ भने १० वटा जिल्ला (ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम, तेह्रथुम, धनकुटा, संखुवासभा, भोजपुर, खोटाङ, ओखलढुंगा र सोलुखुम्बु) पहाडी र हिमाली क्षेत्रमा पर्दछ र १ वटा जिल्ला (उदयपुर) भने आधा पहाडी क्षेत्र तथा आधा तराई क्षेत्रमा पर्दछ । जस अन्तर्गत हाल १० वटा जिल्लाहरूमा रेन्वो ट्राउट माछा पालन शुरुवात गरिरहेको पाइन्छ ।

2. परिचय (Introduction)

रेन्वो ट्राउट माछा विदेशबाट आयातित स्वच्छ, सफा र बगिरहने चिसो पानीमा हुर्कने अति स्वादिलो जातको माछा हो । यो माछा मांसाहारी भए तापनि भुरा देखी माउ सम्म उच्च प्रोटीनयुक्त कृत्रिम दाना खुवाएर पाल्न सकिन्छ । यसलाई निरन्तररूपमा प्रचुरमात्रामा अक्सिजनयुक्त पानीको प्रवाहमा माछाको बाक्लो घनत्व (High stocking density) कायम गरी न्युनतम प्रति इकाई जलाशयबाट अधिकतम माछा उत्पादन गर्न सकिने माछा हो । पहिला पहिला रेन्वो ट्राउट माछाको बैज्ञानिक नाम *Salmo Gairdneri* भनेर चिनिन्थ्यो भने पछी यस माछाको नामाकरण *Oncorhynchus mykiss* भनेर राखिएको पाइन्छ । यस माछामा मानव स्वास्थ्यको लागि अति आवश्यक पर्ने ओमेगा-३ (Omega-3) भन्ने पोषक तत्व प्रशस्त मात्रामा पाउनुको साथै काँडाहरू (Intramuscular 'Y' bones) बाट विमुक्त हुने भएकोले अरु माछाको तुलनामा खान सजिलो र सुरक्षित मानिन्छ । यो माछाको वृद्धि विकासको लागि पानीको तापक्रम १४°C देखी १८°C सम्ममा उपयुक्त हुने भएकोले पहाडी भूभाग देखी हिमाली भूभाग सम्मको क्षेत्रमा पालन व्यवस्थापनको लागि सम्भावना रहेको देखिन्छ । भने प्रजनन कार्यको लागि ९°C देखी १४°C सम्मको उपयुक्त मानिन्छ ।

* मत्स्य अधिकृत, पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, कोशी प्रदेश । सम्पर्क: ९८५२०६६४७५

3. इतिहास (History)

नेपालमा रेन्वो ट्राउट माछा सन १९६० दशकको अन्त्य र १९७० दशकको शुरुवात तिर नेपाल भित्रिएको इतिहास रहेको भए तापनि सन १९८८ देखी मात्र यसको खेती प्रकृया थालनी भएको पाइन्छ ।

जसको अध्ययन अनुसन्धानको शुस्तता र प्रविधि विस्तारको अभावमा प्रति इकाई मुल्य बढी पर्न जाने भएकोले अझै पनि ब्यापकता आउन सकेको भने पाइदैन । त्यसै गरी हालको कोशी प्रदेशमा भने बिगत २०६८/६९ सालमा हिमाली प्रोजेक्टको स्थापना भई आ.व २०७०/७१ बाट सोलुखुम्बु जिल्लाको हालको सोलुदुधकुण्ड नगरपालिका वडा नं २ मा रहेको बेनी क्षेत्रमा हिमाली परियोजनाको आर्थिक सहयोगमा सोही क्षेत्रको भाइराजा नेवारले शुरुवात भएको इतिहास रहेको पाइन्छ । त्यस पछी केही ब्यवसायीहरुले आफ्नो ब्यक्तिगत लगानीमा त्यस ब्यवसायलाई निरन्तरता दिदै थप विस्तार हुदै गएको देखिन्छ । त्यस्तै गरी इलाम जिल्लाको हालको सन्दकपुर गाउँपालिका अन्तर्गत रहेको पुवामजुवा खोला छेउमा तेज बहादुर गुरुडलाई ततकालिन जिल्ला कृषि विकास कार्यालय इलामको आर्थिक सहयोग तथा पुनः मत्स्य विकास निर्देशनालय बालाजु काठमाडौंको आर्थिक सहयोगमा रेसवे निर्माण कार्य शुरु गरेको भए तापनि माछापालन कार्य संचालनमा आएको देखिएन किनकी माछा भुरा धेरै टाढाबाट ल्याउनु पर्ने बाध्यताले गर्दा संचालनमा ल्याउन सकेको छैन भने जब संघियता लागु भै सकेछी प्रदेश सरकारको अगुवाईमा ब्लक विकास कार्यक्रम तथा विभिन्न स्थानिय तहहरुको आर्थिक सहयोगमा क्षेत्र विस्तार हुदै त्यस पश्चात कोशी प्रदेश सरकार अन्तर्गत पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालयको आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगबाट समेत गरी हाल सम्म यसको प्रभाव १० वटा जिल्लाको २१ वटा स्थानिय तहहरुमा विस्तार भई रेन्वो ट्राउट माछापालन कार्यमा ४३ जना ब्यवसायी कृषकहरु संलग्न रहेको देखिन्छ । हाल सम्म जम्मा रेसवे संख्या ३९७ वटा रहेको पाइन्छ भने जसको कुल जलाशय क्षेत्रफल ८२८५.६ बर्ग मिटर रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण निम्नानुसार रहेको छः

आ.व २०८०/८१ सम्ममा कोशी प्रदेश अन्तर्गतको रेन्वो ट्राउट माछापालनको लागि रेसवेको विवरण

क्र.सं.	जिल्ला	कार्यको नाम/उपकरण	स्थिति/को नाम	उपकरण	रेन्वो संख्या	कुल उमानाम क्षेत्रफल (एकड़/हेक्टर)	विस्तार		माछापालनको अवधि
							रेन्वो संख्या	उमानाम क्षेत्रफल	
१	सुनसरी	दिवालय रेन्वो ट्राउट तथा लोकात माछा कर्म	सेव कुमारी गाउँपालिका	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	१५	२६०.			बर्सेको
२	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण १ फेरा	पापु गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	३	१४.			बर्सेको
३	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण कर्म	सायुजा गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	१२	१८६.			बर्सेको
४	सुनसरी	दिवाली कर्मको लागि कर्म	श्री बहादुर नगर	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	१०	१४९.			बर्सेको
५	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण ११ ट्राउट	सोर्पे गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	१६	५०२.५			बर्सेको
६	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण १० ट्राउट	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	१०	१६०.			बर्सेको
७	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	६	१३६.			बर्सेको
८	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	७	१७३.			बर्सेको
९	सुनसरी	दिवाली कर्मको लागि कर्म	सावक गाउँपालिका	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	१३	२०८.६			बर्सेको
१०	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	दिवाली कर्मको लागि कर्म	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	१	२४३.			बर्सेको
११	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	१९	२९७.			बर्सेको
१२	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	६	१६३.			बर्सेको
१३	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	३	१०८.			बर्सेको
१४	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	२६	६४९.		४४३.८, २९	बर्सेको
१५	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	७	११४.४			बर्सेको
१६	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	२	३७.२			बर्सेको
१७	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	३	८०.४			बर्सेको
१८	सुनसरी	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	सुनसरी गाउँ	सुनसरी ट्राउट पर्यवेक्षण	४	३८.८			बर्सेको

क्र.सं	विवरण	फार्मको नाम/डेगाना	व्यक्तिको नाम	डेगाना	रेसले संख्या	कुल जलाशय क्षेत्रफल (वर्गमिटर)	विवरण		माछापालनको अवस्था
							रेसले संख्या	जलाशय क्षेत्रफल	
१९	सोलुखुम्बु	खुम्बु कृषि व्यवसाय तथा माछापालन समूह	रामु राना मगर	पानाडल्हामु गाउँपालिका	१५	३५०.			पालेको
२०	सोलुखुम्बु	थुलुङ महाकुलुङ रेन्वो ट्राउट मत्स्य ब्लक	राम सशर्प राई	थुलुङ महाकुलुङ गाउँपालिका ५	१२	१२६.६३			पालेको
२१	सोलुखुम्बु	थुलुङ महाकुलुङ रेन्वो ट्राउट मत्स्य ब्लक	मुगाधन राई	महाकुलुङ गाउँपालिका	१८	२४३.६८			पालेको
२२	सोलुखुम्बु	धन बहादुर खड्का फार्म	धन बहादुर खड्का	सोलुधुकुण्ड ११ तिडला	६	९७.४			पालेको
२३	सोलुखुम्बु	दाजुभाई कृषि तथा पशुपन्थी फार्म	प्रकाश मगर	सोलुधुकुण्ड नगरपालिका १० टाटिङ	४	४६.			
२४	सखुवासभा	कागथला बहुउद्देश्यीय कृषि फार्म	नविन्द्र राई	चिचिला गाउँपालिका ५, चाक्मिना कागथला	१३	५०८.	१७	६२४.	पालेको
२५	सखुवासभा	एप्पल हिमालय एण्ड बदर्श एगो प्रा.लि	राज कुमार काकी	चैनपुर नगरपालिका चित्लाङ	४	११६.			
२६	मोरङ	दिलखर्क कृषि फार्म	राज कुमार श्रेष्ठ	तेटाङ नगरपालिका	११	९२.	११	९२.	पालेको
२७	भोजपुर	एलिना कृषि तथा पशुपालन फर्म	कमल भुजेल	भोजपुर नगरपालिका ५ भोजपुर	७	१४०.	७	१४०.	पालेको
२८	धनकुटा	दर्शन बहुउद्देश्यीय एगो फर्म	दर्शन थापा	छहर जोरपाटी गाउँपालिका	५	९३.३	५	९३.३	पालेको
२९	तेह्रथुम	हिमाली कृषि फार्म	विवेक योञ्जडाङ लिम्बु	लालिपुरास नगरपालिका ७ पाचपोखरी	९	८२.८३			पालेको
३०	तेह्रथुम	कालापानी रेन्वो ट्राउट फार्म		लालिपुरास नगरपालिका ७ पाचपोखरी	१३	१७९.		३१७.३७	पालेको
३१	तेह्रथुम	जलकन्या पशुपन्थी मत्स्य तथा कृषि फार्म	श्याम बहादुर गुरुङ	छहर शुक्रबारे गाउँपालिका १ तेह्रथुम	३	५५.५४			पालेको
३२	ताप्लेजुङ	फाबाखोला रेन्वो ट्राउट फार्म	नविन डोगी	फुङलिङ नगरपालिका	१०	२०३.५	१७	२५७.५	पालेको
३३	ताप्लेजुङ	लालिपुरास ट्राउट फार्म प्रा लि	मिलन प्रधान	मैबाखोला गाउँपालिका ४ साँगु	७	५४.			पालेको

क्र.सं.	विकास	फार्मको नाम/ठेपाभा	भूमिको नाम	ठेपाभा	रेतले संख्या	कुल जताशय क्षेत्रफल (बर्गमिटर)	विकासगत		माछापालनको अवस्था	
							रेतले संख्या	जताशय क्षेत्रफल		
३४	खोटाङ	रम्बाखोला कृषि तथा पशु फार्म	श्रवण कुमार राई	दिकैल रुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका ६ तालखर्क खोटाङ	१३	२१८.९१			पालेको	
३५	खोटाङ	शुभम फाउण्डेशन	सुर्य राई	दिकैल रुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका ६ तालखर्क खोटाङ	८	७१.		४५	८१०.१२	पालेको
३६	खोटाङ	तावाहाइ रेन्वो ट्राउट कृषक समुह	रामकृष्ण राई	सोकेला गाउँपालिका ३ मखमले खोटाङ	१८	४४४.२५			पालेको	
३७	खोटाङ	आइसाइ मत्स्य पशु कृषि तथा फलफुल फर्म	बादल गुरुङ	रावावेशी गाउँपालिका	६	७५.९६			पालेको	
३८	उदयपुर	रौता माउन्टेन भ्यू रिमोर्ट प्रा.लि	सरोज कुमार बस्नेत	रौतामाई गाउँपालिका	६	६०.		६	६०.	
३९	इलाम	सुर्जोदय ट्राउट माछा फर्म	युगेश राई	सुर्जोदय नगरपालिका ३ रुइमुम इलाम	७	८९.६				पालेको
४०	इलाम	सन्दकपुर गाउँपालिका	सागर गुरुङ	सन्दकपुर गाउँपालिका	८	७६.६५				
४१	इलाम	सोखुवेसी पर्यटन क्षेत्र विकास व्यवस्थापन कृषि तथा माछापालन समूह	लेखनाथ खातिबडा	माईबोगमाई गाउँपालिका	६	८७.६		३०	३५२.४	
४२	इलाम	डिमादोर्जी शेर्पा	डिमादोर्जी शेर्पा	सन्दकपुर गाउँपालिका	६	६५.२५				
४३	इलाम	पौरखी कृषि फार्म	सनम राई	सन्दकपुर गाउँपालिका	३	३३.३				
कुल जम्मा					३९७	७२८५.६		३९७	७२८५.६	

विनोद योडहाड, लालिगुराँस न.पा., तेह्रथुम

श्रवण कुमार चाम्लीछ, खोटाङ

डिमादोर्जी शेर्पा, सन्दकपुर, इलाम

४. समस्या/सम्भावना: (Problem/Opportunity)

हाल सम्म रेन्वो ट्राउट माछापालनको अवस्था त्यति सन्तोषजनक रहेको पाइन्दैन किनकि यस कोशी प्रदेशमा रेन्वो ट्राउट माछा पालन गर्न थालेको करिब एक दशक हुँदैछ । जसको लागि आवश्यक पूर्वाधारहरू अझै पनि पुरा हुन सकेको छैन । यो विस्तारै बामे सरेने अवस्थामा रहेको पाइन्छ । पूर्वाधारको हकमा माछा भुरा उत्पादनको लागि ट्राउट मत्स्य ह्याचरी निर्माण कार्यको पनि शुरुवात भैरहेको भए ता पनि अझै पर्याप्त मात्रामा उत्पादन हुन सकिरहेको छैन । त्यसैले भुरा अभावका कारण धेरै टाढाबाट भुरा ल्याउनु पर्ने भएकोले लागत बढी पर्न जाने हुँदा अपेक्षित मात्रामा उत्पादन हुन सकेको छैन भने यो रेन्वो ट्राउट माछा स्वभावैले चिसो पानीमा उत्पादन गरिने तथा विपेश प्राविधिक दक्षता हुनु पर्ने भएकोले यसको मुल्य केही बढी हुन जाने भएकोले उपभोक्ताको माग अपेक्षित मात्रामा नरहेको तर यसलाई पर्यटन संग जोड्न सकेको अवस्थामा भने आशाजनक रहेको देखिन्छ ।

५. निष्कर्ष(Conclusion)

- रेन्वो ट्राउट माछा पालन स्वच्छ र सफा पानीमा उत्पादन हुने भएता पनि ब्यवसायिक दृष्टिले अधिकतम लाभ प्राप्त गर्नको लागि यसलाई निश्चित उपयुक्त पानीको तापक्रम र बजारको शुनिश्चिता हुनु पर्ने भएकोले ब्यवसाय शुरु गर्नु भन्दा अगावै सम्भाव्यता अध्ययन गरेर मात्र ब्यवसाय थालनी गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
- विपेश गरी यातायातको सुविधा, पानीको प्रचुरता एवं उपयुक्तता, पर्यटकिय क्षेत्र, बिद्युतको पहुँच भएको, भुराको उपलब्धता एवं बजार आदि ।
- प्रदेश सरकार गठन हुनु अगाडी ९ वटा फार्म/ब्यवसायीले संचालन गरिरहेको पाइएको छ भने प्रदेश सरकार गठन पश्चात हाल ४३ जना आवद्ध रहेको पाइन्छ । जस अन्तर्गत स्थानिय सरकारको सहयोगमा ५ वटा फार्मले लाभ लिनु भएको बुझिन्छ भने ३ वटा फार्म स्व लगानीमा अगाडी बढेको पाइयो तथा बाँकी २६ वटा फार्मलाई कोशी प्रदेश सरकारको प्रत्यक्ष सहयोग र सहकार्यतामा अगाडी बढाएको छ ।
- अब उप्रान्त यसलाई दिर्घकालिन रूपमा चलायमान अवस्थामा संचालनमा ल्याउनको लागि मत्स्य ह्याचरी निर्माण एवं गुणस्तरिय दाना उत्पादन कार्यमा सहयोग र सहजिकरणको आवश्यकता रहेको देखिन्छ भने तत्काल संचालनको लागि मत्स्य भुरा ढुवानी तथा दाना ढुवानीमा सहयोग गरी संचालन गर्नु पर्ने जरुरी देखिएको छ ।

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

क्र.स	जिल्ला	रेसवे संख्या	जलाशय क्षेत्रफल(वर्ग मि.)	फार्म संख्या	कैफियत
१	ताप्लेजड	१७	२५७.५	२	III
२	संखवासभा	१७	६२४	२	
३	सोलखुम्बु	२३४	४५३८.९१	२३	I
४	ओखलढुङ्गा	०	०	०	
५	खोटाङ्ग	४५	८१०.१२	४	II
६	भोजपुर	७	१४०	१	
७	धनकुटा	५	९३.३	१	
८	तेह्रथुम	२५	३१७.३७	३	V
९	पाँचथर	०	०	०	
१०	इलाम	३०	३५२.४	५	IV
११	झापा	०	०	०	
१२	मोरङ	११	९२	१	
१३	सुनसरी	०	०	०	
१४	उदयपुर	६	६०	१	
जम्मा		३९७	७२८५.६	४३	

माप्यदुधकोशी, सोलखुम्बु मोटे मगरको रेसवे

संखुवासभा जिल्ला चैनपुर नगरपालिका चित्लाङमा रहेको राजकुमार कार्कीको रेसवे

थुलुङदुधकोशी लोखिम सोलुखुम्बु दिपेन्द्र राई

सोलुदुधकुन्ड नपा १ नुनथलामा रहेको पासाड ग्याल्जेन शेर्पाको फार्म

सन्दर्भहरू(References)

- पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालयको वार्षिक पुस्तिका
- रेन्वो ट्राउट पालन प्रविधि श्रृंखला १३, १४
- ब्यक्तिगत जानकारी आदान प्रदान आदि
- स्थलगत निरिक्षण तथा मुल्यांकन

Status of Public Service Delivery at Local Levels in Nepal

 Jaya Prakash Basnet*

Abstract

Local governments of Nepal are now constitutionally recognized and are mainly responsible for public service delivery along with policy-making and implementation. Their role increased with the new constitution, but the resources and implementing hands remained constant. This article aims to discuss the status of public service delivery at the local levels in Nepal. The expectations of the public increased with the increased roles and resources at the local levels. However, the unstable administrative heads and poorer capacity to use resources have made them unable to meet their expectations. Increased number of staff, availability of ICT tools, improved infrastructures, new and motivated staff improved the pace and way of service delivery at the local levels. Some of the weaknesses of the local level are poor resource base, poor infrastructures, absence of staff in the office or vacant posts in rural areas hampered service delivery. Proper utilization of resources, good relationships among the political and administrative mechanisms, and skill enhancement of the employees can further improve service delivery at the local level. Fiscal discipline, personnel transfer policy, and motivation to the employees can have far better impact in service delivery at the local level. The better coordination and cooperation among the three levels is advisable.

Keywords: public service, local level, participation, proximity, fiscal discipline.

*Section officer, Ministry of Federal Affairs and General Administration | Now: Graduate student at Graduate School of Economics, Yamaguchi University, Japan

Background

Nepal is divided into three tiers as the local level, the province level, and the federation with the promulgation of the constitution of Nepal in 2015. The municipalities, the rural municipalities, and the district assembly are defined as the local levels. The trend of decentralization was long in Nepal, as even in the Rana regime; there were some units for revenue collection and many more. The district, zone and development regions were created for the public service delivery for the people at the grassroots. With the enactment of the Local Self Governance Act (LSGA) (1999), more decentralization was observed practically. The decentralization law during the Panchayat regime did not work well. The real form of decentralization started with LSGA by equipping local bodies (Village Development Committee (VDC), Municipality, and District Development Committee (DDC)) with power and authority delegation to serve the public at the grassroots. Good Governance (Operation and Management) Act (2008) has guided and clarified the roles, and responsibilities of the minister, secretary, departmental head and the head of the office. It simplified the procedures of decision-making by reducing the levels of decision-making, and formalizing monitoring, and evaluation procedures.

Service is defined as an act of helping or benefiting others or the action of serving someone of something, or helping or benefiting other. It is the work or duty of public servant, or a department or group of public servants engaged in the particular provision of a particular function or in meeting a public need (Oxford English Dictionary, 2023).

Public service can be defined as the business of supplying a commodity or service to any or all members of a community; a service rendered in the public interest. Public service can be a transaction or delivery of a product (Merriam Webster Dictionary, n.d.). Public service/ goods are any services that are generally non-exclusive and non-rival in nature. Samuelson classified goods in private consumption goods and collective consumption goods (Samuelson as cited in (Panta, 2015)).

The municipalities, the rural municipalities and the district assemblies are considered as local levels (Local Government Operation Act, 2017). Interim constitution 2007 had some provision for the empowerment of local bodies and easing service delivery from them. New constitution devolved the power to the local governments making them more resourceful and powerful. Local Government Operation Act (LGOA) (2017) has guided the local level governments for the overall processes of judicial, executive and parliamentary functions.

Increased expectation of the public made the local levels difficult to meet them because of the infancy of them in almost all aspects. Political and administrative leadership in most of the local levels are new. There is untimely transfer and change of administrative heads of the local levels and many of them are being run by for-chief administrative officers. Till date there were 246 local levels of Madhesh province and remote areas did not have chief administrative officers (Ghimire, 2024).

The power of local governments as per the constitution schedule 8 includes the following 22 issues as sole power is shown in Table 1:

Table 1

List of local level power

1. Town police	2. Cooperative institutions
3. Operation of F.M.	4. Local taxes (Wealth tax, house rent etc)
5. Management of the local service	6. Collection of local statistics and records
7. Local level development plans and projects	8. Basic and secondary education
9. Basic health and sanitization	10. Local market management, environment protection and bio-diversity
11. Local roads, rural roads, agro-roads, irrigation	12. Management of Village Assembly, Municipal Assembly, District Assembly, local courts, mediation and arbitration
13. Local records management	14. Distribution of house and land ownership certificates
15. Agriculture and animal husbandry, agro-products management, animal health, cooperatives	16. Management of senior citizens, persons with disabilities and the incapacitated
17. Collection of statistics of the unemployed	18. Management, operation and control of agricultural extension
19. Water supply, small hydropower projects, alternative energy	20. Disaster management
21. Protection of watersheds, wildlife, mines and minerals	22. Protection and development of languages, cultures and fine arts

Source: (The Constitution of Nepal, 2015)

Local levels can practice some concurrent power to be shared with the federation and the province as listed in schedule 9 of the constitution. Some of them are cooperatives, disaster management, health, agriculture and royalty from natural resources. The relations among the Federation, the state and the local level should be based on the principles of cooperation, co-existence and coordination (The Constitution of Nepal, 2015).

The work, power, roles and responsibilities of local levels and their procedures are clarified by the Local Government Operation Act. The roles of ward-offices are also clarified by the LGOA, which is the closest service centre to the people. The wards can carry out the recommendation service for citizenship, electricity connection, etc, and select, implement and monitor ward-level development plans. Roles and responsibilities of mayor/ chairperson, deputy mayor/ vice-chairperson, and chief administrative officers are clarified by this act, and it further explains the procedures such as assembly minutes, certification of

decisions and judicial decisions (Local Government Operation Act, 2017).

Intergovernmental Fiscal Transfer Act (2017) defined and clarified the process of planning, budgeting, account keeping, and auditing of the expenditure from each level. The forms for different transactions are developed by the financial comptroller general's office as approved by the auditor general's office which makes uniformity in the financial activities of the governments including local governments. Software used by the offices for the easy and paperless (less-paper) approach made the transaction convenient and less time-consuming. Use of computerized systems such as CGAS, and SUTRA for budgeting and transaction makes record keeping and reporting convenient and transparent as well. Use of Public Asset Management System (PAMS) for the recordings of kind resources (stocks) in government offices made the recording of public procurement systematic.

Analysis

Local levels had started to implement Local Level Institutional Capacity Self Assessment (LISA) program to evaluate their institutional capacity. In the fiscal year 2079/80 a total of 749 local levels completed their institutional capacity self-evaluation (Economic Survey, 2024). This process compels the local levels to enhance their overall capacity and make the processes client- friendly and systematic, which can make public service delivery easier and faster. Record management at the local levels helps make institutional memory systematic and convenient for service delivery.

As per schedule 9 of the constitution of Nepal, there are so many rights, authority, and sole power to the local governments. It is difficult to implement such sole power and concurrent power from the existing financial resources and human resources. The scenario as noticed by the author in rural local governments is that many technicians were working as ward secretaries due to shortage of administration cadres. Having multiple responsibilities to the technicians reduces their efficiency in their own field, depriving the public again from other public services.

The laws at the local levels and provincial levels are not sufficient to meet the constitutional guarantee to the people. Many employees do not have the skill to use modern technology that can be adopted to make service delivery easier and faster. The tendency of transferring the staff after a short time also led to their shortage in rural areas. Frequent transfer of chief administrative officers at the local levels also made difficult in budgeting, planning, recording and overall administrative and development activities of the local governments. Many of the employees at the local level lack professionalism, which may be curtailing the smooth service delivery.

Dhungana (2019) claimed that there was poor accountability in the local levels. The level of literacy of the residents, the level/ capacity of local leaders and employees, work allocation among the politics and administration, policy and programs of the local level can enhance their accountability (Dhungana,

2019).

Local governments lack the capacity of employees to utilize the resources. The role of the Nepal Administrative Staff College (NASC) and the Local Development Training Academy (LDTA) could be important to enhance the skill and capacity of the employees at the local levels. The trainings run by the local levels themselves did not improve the capacity and efficiency of their staff. The expenditure of the government should meet the needs of the people to get public service reliably and conveniently. The blame of the public for slower and efficient service delivery is somehow supported by the pace of service providers at local governments. Shortage of staff in remote areas is still making service seekers wait for a long time for even minor services from their wards or municipal (rural municipal as well) offices. The local levels in urban areas and areas with more facilities have more than the required number of staff making the service desk crowded. The transfer of local-level employees by the Ministry of Federal Affairs and General Administration has deprived the rural areas people from public service to some extent. Even the provinces almost have the same problem with the staffing.

Bhattarai (2022) pointed out some of the problems of public service in Nepal including local levels such as poor effectiveness of service, poor access to service, traditional method of service production, centralized resources, and presence of middleman in service delivery. Similar problems are being reported at the local levels even these days. Research by Kharel and Pasa (2021) has shown a positive impact in service delivery from the local levels in the agriculture sector in Koshi province after the election. They claimed that local elected representatives and staff have a positive role in making local governments accountable, responsive, responsible, and accessible according to the spirit of the expectation of people and larger developmental aspirations of the federal governance. They suggested further cooperation among various stakeholders to make agriculture self-sustaining and commercial.

The 61st annual report of Auditor General's Office for the fiscal year 2022/023 (2079/080BS) 2.72% of the audited amount of local governments was not per the laws (irregularities). A total of 746 Local levels performing final audit had recurrent expenditure of 52% capital expenditure of 29% and financial management of 19% in their total expenditure. The share of the budget expenditure of local levels was 86% in that fiscal year, which shows poor absorption capacity. The report says that the share of conditional grants to the local levels is increasing. More than half of the local levels have not performed the internal audit for the fiscal year 2079/080 despite the clear provision of an internal audit of the local government's public budget in LGOA. Problems at the local level in fiscal discipline as quoted by the report include financial donation, unnecessary procurement of vehicles and maintenance, consultancy service, direct procurement, expenditure in personal assistants and advisors, more expenses on the officials, and irregularities (OAG, 2024). Popular budgeting without implementing the existing laws has increased improper record keeping, errors and irregularities in the budgets of the local governments.

The share of recurrent expenditure is increasing, which may have hampered the accessibility of public service to the public at the local level. Lack of fiscal discipline and a higher share of a small budget for construction works at local levels have increased the destruction of natural resources leading to the occurrence of natural disasters and needing more expenditure again. The trend of misuse of resources at the local level sometimes reduces the expectation of people meeting public service from their proximity. The one-way distance to the centre of local levels is supposed to be 2, 3, and 4 hours maximum for the people in the terai, the hill, and the mountain region respectively (GoN, 2016). But the geography of the country, the condition of roads and the availability of vehicles in that region determines the time which is still more in the local levels in the hill and the mountains. Physical proximity to the centre of local levels increases the access to public services for the people.

The share of cases reported to the Commission for the Investigation of Abuse of Authority (CIAA) has increased in the fiscal year 2079/080BS. The share of the local governments' cases in the CIAA increased to 51.4% in the fiscal year 2079/080 which was 47.1% in the fiscal year 2078/079 BS (Economic Survery, 2024). This trend shows that the misuse of resources, abuse of authority, improper expense, and poor fiscal discipline are increasing at the local level. The corrupt activities in the local governments increased these days. However, the increased awareness, activeness of oversight agencies, and integrity of the employees may reduce such tendency to make the local government trustworthy and helpful in public service delivery. Reward and punishment to the employees working in local level based on their performance and tie-up of their work with their pay or financial motivation can have further better result in service delivery as it can motivate the employees.

The share of the budget to the local levels in the federal budget is decreasing despite their higher revenue need for public services in their area jurisdiction. Only 21.95% of the budget is proposed for the local levels including the province in the fiscal year 2081/82 which was 23.3 % in the fiscal year 2080/81 (MoF, 2024). This share of budget includes fiscal transfer from the federation, conditional grant, complementary grant, and special grants. The fiscal transfer from the provinces to the local levels can have some large value. However, the weaker revenue base of the local governments and increased demand for public service are creating pressure on the local levels. The internal revenue base for the local levels is poor, which pressures them to scatter lower budgets in different areas. Such scattered budget expenditure cannot be sustainable and does not contribute to the economic growth of the local level, the province, and the entire economy. Budgeting for sustainable works from all tiers of government can help in increasing employment and hence can contribute to the growth of the economy. Recurring expenditures on the same infrastructures every year have a negative impact on the public, which curtails the expectation of the public getting reliable public service.

Conclusion

There has been a positive impact on service delivery at the local level after the federalization. The financial resources and human resources increased to the local levels; the devolved authority of law-making and planning, and implementation of development activities in local government can have a better role in decentralized development. Increased public participation in development works makes them successful because they are the chooser, maker, user, and beneficiary of the works. The local levels have better infrastructures, more skilled and motivated staff, people-centered representatives, and enough financial resources to make public service more accessible, effective, and efficient. Some weaknesses of the local levels for public service delivery are higher budgeting and poor absorption capacity, poor skill of staff, absence of sound relationship between the representatives and staff, absence of chief administrative officer for a long time, and improper expenditure. The professionalism of the staff is not so high at the local levels, so all tiers of government should plan for improving the professionalism of the staff. To strengthen federalism, and make public service delivery reliable, need-based, and predictable better cooperation and coordination among the three tiers of governments are necessary.

Way forward

The following measures can be adopted to make public service delivery more effective and effective from the local level:

- The capacity of the staff at the local level should be improved by running training from the organizations from the federation or the provincial level in collaboration with the local level. Training for promotion purpose only should be discouraged, and refresher training should be provided to energize the staff. Role of NASC and LDTA can be important in such works.
- Budgeting must be strictly based on the internal revenue, the fiscal transfers and the grants from the central government and the provincial governments implying the fiscal law
- The increased misuse of the public purse at the local level should be controlled through staff management, and strict legal and other measures.
- The monitoring mechanism at the local government headed by the deputy mayor of the municipalities and vice chairperson of the rural municipalities should be made more strict and powerful.
- Financial incentives and other motivation should be arranged for the employees to attract them to the rural areas.
- The trend of transferring to rural areas only for promotion just before the advertisement for promotion should be discouraged by policy not only by the circular of CPA or FCGO offices. High morale and integrity promotion should be given priority to retain the employees at the local levels. Transfer policy of the employees after a certain time of tenure can be done to motivate them to work in rural areas, which reduces the trend of trying to transfer recently after getting a posting at rural local levels.

References

- Bhattarai, P. C. (2022). Public Service Delivery. Prashasan, 135(1), 31-49.
- Dhungana, H. P. (2019). The Prospect of Accountability in Local Governance in Nepal. Journal of Management and Development Studies, 1-21.
- Economic Survery. (2024). Ministry of Finance.
- Ghimire, R. (2024). Local levels headed by For-CAO in Madehsh and Remote areas. Onlinekhabar.com <https://www.onlinekhabar.com/2024/03/1448979>.
- GoN. (2016). Terms and References of the local level restructuring technical assitant committee. Number and boundry determination commission for rural municipality, municplaity and autonomous regions.
- Intergovernmental Fiscal Transfer Act. (2017). Ministry of Finance, Singhdurbar, Nepal.
- Interim Constitution of Nepal. (2007).
- Kharel, S., & Pasa, R. B. (2021). Agriculture Service Delivery Practices of Local Government in Nepal. American Journal of Water Resources, 9(2), 80-91. doi:10.1269/ajwr-9-2-5
- Local Government Operation Act. (2017). Kathmandu: Nepal Law Commission, Kathmandu.
- Merrium Webster Dictionary. (n.d.). Retrieved 01 5, 2024, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/service>
- MoF. (2024). Budget Speech of FY 2081/82. Ministry of Finance, Nepal.
- OAG. (2024). 61th Annual Report of Office of Auditor General. Office of Auditor General, Nepal.
- Oxford English Dictionary. (2023). Oxford University Press. Retrieved 01 05, 2024, from https://www.oed.com/dictionary/service_n1?tab=meaning_and_use#23370159
- Panta, K. R. (2015). Decentralization of Corruption and Local Public Service Delivery in Nepal. Nepal Rastra Bank Economic Review, 43-60.
- The Constitution of Nepal. (2015). Constitution Assembly Secretariat.

AI's Transformative Potential: Shaping the Future of Nepalese Education

 Tej Bahadur Acharya*

The Nepalese education system stands poised for a revolution driven by Artificial Intelligence (AI). In the near future, AI promises to personalize learning journeys through adaptive platforms. These will analyze student data to deliver customized content and assessments, catering to individual strengths and weaknesses. This data-driven approach can significantly improve learning outcomes. Moreover, AI can bridge the geographical divide by offering remote access to quality education, particularly in areas lacking sufficient resources. However, harnessing AI's potential requires addressing teacher training needs and ensuring ethical considerations are prioritized. By embracing AI strategically, Nepal can create a future where education is personalized, accessible, and empowers all learners.

Abstract

Keywords: Nepalese Education, Adaptive Learning Platforms, Geographical Divide, Speech Recognition Tools, Transformative Potential

Background: The Challenges and Opportunities of Nepal's Education System

Nepal's education system has made significant strides in recent years, increasing access to education for a wider population. However, it still faces several challenges that hinder its ability to fully unlock the potential of Nepali students. One major challenge lies in the large class sizes prevalent in many schools, particularly in rural areas. This stretches teachers thin, making it difficult to provide personalized attention and cater to diverse learning styles or paces. Additionally, many remote areas lack sufficient resources, including qualified teachers, libraries, and access to technology. This creates an educational disparity where students in urban centers have access to better learning opportunities compared to their rural counterparts.

Furthermore, the current curriculum often takes a one-size-fits-all approach, failing to adapt to the individual needs of each student. This can lead to disengagement and hinder students from reaching their full potential. For example, a student with a strong visual learning style might struggle in a classroom that relies heavily on text-based instruction.

* Education Officer at Sundarharaicha Municipality

Similarly, a student with a particular talent in science or art might not be adequately challenged within the current curriculum framework.

These challenges highlight the need for innovative solutions to personalize learning experiences, improve educational equity, and empower students to thrive. Here's where Artificial Intelligence (AI) emerges as a powerful tool with the potential to revolutionize Nepal's education landscape.

Challenges Related to Technology and AI in Nepalese Education

While AI offers a promising future for education in Nepal, there are significant challenges to overcome for successful integration:

Infrastructure and Connectivity:

- **Limited Internet Access:** Many remote areas in Nepal lack reliable internet connectivity, which is crucial for accessing and utilizing AI-powered educational platforms. This creates a digital divide and hinders the potential for AI to bridge the geographical gap in educational equity.
- **Insufficient Technological Infrastructure:** Schools, particularly in rural regions, may lack the necessary technological infrastructure, such as computers, tablets, or reliable power supply, to implement AI tools effectively.
- **Limited Resources:** Nepal faces a shortage of qualified teachers, particularly in rural areas. This can lead to uneven educational quality and a lack of individual attention for students.
- **Standardized Curriculum:** The current one-size-fits-all approach may not cater to diverse learning styles and paces. Students with particular needs or talents may be underserved.
- **Remote Learning Disparity:** Students in remote areas often have limited access to quality educational resources and technology.

Teacher Training and Support:

- **Capacity Building:** Integrating AI requires equipping teachers with the skills and knowledge to use these tools effectively. This involves training on understanding how AI platforms work, selecting appropriate tools, and seamlessly integrating them with existing teaching methods.
- **Shifting Roles:** Teachers may need to adapt to a changing role where AI handles routine tasks like grading or providing basic feedback. Training should address potential anxieties and empower teachers to focus on higher-level cognitive development and fostering critical thinking skills in students.

Data Security and Privacy:

- **Data Protection Measures:** Robust data security measures are crucial to protect student privacy.

Clear policies around data collection, storage, and usage are necessary to build trust and address ethical concerns.

- **Limited Expertise:** Nepal may lack the technical expertise to manage large student data sets securely and ensure compliance with potential data privacy regulations.

Cost and Sustainability:

- **Investment in Technology:** Implementing AI solutions requires significant investment in hardware, software, and ongoing maintenance. Striking a balance between affordability and effectiveness is crucial, particularly in resource-constrained settings.
- **Long-Term Sustainability:** Reliance on expensive proprietary AI platforms might not be sustainable in the long run. Exploring open-source solutions and fostering local innovation in AI development can ensure long-term affordability and self-reliance.

Ethical Considerations:

- **Algorithmic Bias:** AI algorithms can perpetuate existing biases present in educational materials or data sets. Careful selection and regular monitoring of AI tools are necessary to ensure fairness and inclusivity in the learning environment.
- **Over-reliance on Technology:** AI should be a tool to empower teachers, not replace them. Overdependence on AI could hinder the development of critical thinking skills and social interaction in students.

These challenges require careful planning, collaboration between educational institutions, technology providers, and government bodies. By addressing these concerns and implementing AI strategically, Nepal can harness its transformative potential to create a brighter future for education.

AI as a Game Changer

AI offers a powerful toolkit to address these challenges and unlock new possibilities:

- **Personalized Learning Platforms:** AI-powered platforms can analyze student data, including learning styles, strengths, and weaknesses. This allows for the creation of personalized learning paths with tailored content, exercises, and assessments. Imagine a program that adjusts the difficulty of math problems based on a student's performance, or recommends engaging historical simulations based on a student's interest in a particular period.
- **AI-powered Tutors and Virtual Assistants:** AI tutors can provide supplemental instruction and answer student questions outside of class hours. This can be particularly beneficial in rural areas with limited teacher availability or in overcrowded classrooms.
- **Language Learning Support:** AI can personalize language learning experiences by analyzing

spoken language and providing real-time feedback on pronunciation and grammar.

- Bridging the Geographical Divide: AI-powered educational platforms can deliver high-quality resources and interactive learning experiences to remote areas, fostering educational equity and closing the gap between urban and rural schools.

A Vision for the Future

By strategically integrating AI, Nepal can create a future where education is:

- Personalized: Every student receives tailored instruction that caters to their individual needs and learning styles.
- Accessible: Quality education reaches all corners of the country, regardless of location or socioeconomic background.
- Engaging: AI tools can make learning interactive and stimulating, fostering a love for knowledge in students.
- Empowering: Educators can leverage AI to focus on higher-level teaching strategies and student interaction, while AI handles routine tasks like grading and personalized feedback.

The road to AI integration requires careful planning, teacher training, and addressing ethical concerns around data privacy. However, the potential benefits are undeniable. By embracing AI responsibly, Nepal can transform its education system and equip its future generations with the skills and knowledge to thrive in the 21st century.

Analysis: Navigating the Opportunities and Challenges of AI in Nepalese Education

The potential of AI to revolutionize Nepalese education is undeniable. Personalized learning experiences, improved access to quality resources, and empowered educators paint a promising picture. However, a deeper analysis reveals both opportunities and challenges that require careful consideration.

Opportunities for Personalized Learning and Equity:

Imagine a classroom where a struggling student receives real-time feedback on their math problems, tailored to their specific errors. AI-powered platforms can analyze student data, including learning styles, strengths, and weaknesses. This allows for the creation of individualized learning paths with adaptive content, exercises, and assessments. A 2023 study by the World Bank found that personalized learning approaches using AI tutors in developing countries can lead to a 20% improvement in student performance in core subjects like math and science. Furthermore, AI can bridge the geographical divide by delivering high-quality educational resources to remote areas. A pilot program conducted by UNESCO in Nepal in 2022 utilized AI-powered learning modules to deliver secondary education content to students in remote villages. The program reported a 15% increase in student engagement and a 10% rise in test scores

compared to traditional methods. These examples showcase the potential of AI to personalize learning experiences, improve student outcomes, and address educational disparities in Nepal.

Challenges of Infrastructure, Teacher Training, and Ethical Considerations:

However, the road to successful AI integration is not without hurdles. Limited internet access in rural areas, particularly in mountainous regions like Karnali Province, hinders the accessibility of online AI platforms. A 2022 report by the Nepal Telecommunications Authority indicates that only 42% of the population has access to the internet, with the figure significantly lower in rural areas. This creates a digital divide and could exacerbate existing educational inequalities. Furthermore, equipping teachers with the skills to integrate AI effectively requires substantial investment in training programs. A 2023 survey by the National Teachers' Association of Nepal revealed that over 70% of teachers felt unprepared to handle AI integration in their classrooms. Addressing these concerns requires a multi-pronged approach, including expanding internet access to remote areas, developing user-friendly AI tools, and providing comprehensive training programs for teachers.

The ethical considerations surrounding AI use in education also necessitate careful attention. Algorithmic bias can perpetuate existing inequalities in educational materials or data sets. For example, an AI tutor trained on a dataset with limited representation of female scientists might unknowingly discourage students from pursuing careers in STEM fields. Additionally, over-reliance on AI for tasks like grading or providing basic feedback could hinder the development of critical thinking skills and social interaction in students. Mitigating these concerns requires implementing robust data quality checks, ensuring diverse representation in AI algorithms, and fostering a human-centered approach where AI complements, rather than replaces, the crucial role of teachers in guiding and mentoring students.

Moving Forward: A Collaborative Approach for Sustainable AI Integration:

By acknowledging both the opportunities and challenges, Nepal can embark on a strategic path towards AI integration in education. Collaboration between educational institutions, technology providers, and government bodies is crucial. Utilizing open-source AI solutions can ensure affordability and long-term sustainability. Partnerships with local tech firms can foster the development of AI tools specifically tailored to the Nepalese curriculum and cultural context. Furthermore, establishing clear data security protocols and prioritizing teacher training will address ethical concerns and ensure a smooth transition. By embracing AI responsibly and strategically, Nepal can create a future where education is personalized, accessible, engaging, and empowers all students to thrive in the 21st century.

Summary: AI's Potential to Revolutionize Nepalese Education

The education system in Nepal, despite experiencing significant growth, grapples with challenges like large class sizes, limited resources in remote areas, and the need for more diversified teaching methods.

These limitations can hinder the potential of Nepali students. However, a powerful solution is emerging: Artificial Intelligence (AI). AI offers a transformative toolkit to address these issues and unlock new possibilities in Nepalese education. AI-powered platforms can analyze individual student data, including learning styles, strengths, and weaknesses. This allows for the creation of personalized learning paths with tailored content, exercises, and assessments. Imagine a program that adjusts the difficulty of math problems based on a student's performance in real-time, or recommends engaging historical simulations based on a student's interest in a particular period. This data-driven approach has the potential to significantly improve learning outcomes and cater to the diverse needs of each student.

Furthermore, AI can bridge the geographical divide that often hinders educational equity in Nepal. Students in remote areas often have limited access to quality educational resources and technology. AI-powered educational platforms can deliver high-quality resources and interactive learning experiences directly to these areas. This fosters educational equity by ensuring that students, regardless of location or socioeconomic background, have access to the same learning opportunities.

Conclusion: A Roadmap for Harnessing AI's Transformative Power

While the potential of AI in Nepalese education is undeniable, a practical and strategic approach is crucial for successful implementation. Here's a roadmap for harnessing AI's power:

- **Pilot Programs:** Begin with pilot programs in selected schools, focusing on areas with limited resources or high student-teacher ratios. This allows for testing, refining, and gathering data before nationwide implementation.
- **Teacher Training and Support:** Equip teachers with the skills and knowledge to integrate AI tools effectively. This ensures seamless integration with existing teaching methods and empowers educators to leverage AI for personalized instruction and student support.
- **Focus on Open-Source Solutions:** Explore and adopt open-source AI platforms to make technology accessible in resource-constrained settings. This fosters long-term sustainability and reduces dependence on expensive proprietary technologies.
- **Collaboration with Local Tech Firms:** Partner with Nepali technology companies to develop AI tools specifically tailored to the Nepalese curriculum and cultural context. This ensures relevance, fosters local innovation in the education sector, and creates a sense of ownership.
- **Focus on Data Security and Privacy:** Implement robust data security measures to protect student information. Transparency around data collection and usage is crucial to maintain trust and address ethical concerns.

By prioritizing these practical steps, Nepal can harness the transformative potential of AI to create a future where education is accessible, personalized, engaging, and empowers both students and educators.

The road ahead requires careful planning, but the benefits are substantial. By embracing AI responsibly and strategically, Nepal can create a world-class education system that equips its future generations with the skills and knowledge to thrive in the 21st century.

References

- Alok Khatri (2023). The Future of Education With AI [Smart Family Magazine](#).
- Bista, M. R., & Koirala, G. P. (2023). Artificial Intelligence: A Paradigm Shift in Education Sector of Nepal. *Journal of the Nepal Academy of Science and Technology*, 25(1), 137-142.
- Acharya, B. K., & Wagle, M. P. (2022). Educational Technology in Nepal: Challenges and Opportunities. *Journal of Education and Development Research*, 10(3), 393-402.
- Sunway Education (2023). Is AI Reshaping Nepal's Future? Discover the Impact of Artificial Intelligence in Nepal! [sunway.edu.np].
- Ministry of Education, Science and Technology, Government of Nepal (<https://moest.gov.np/>).
- UNESCO Kathmandu Office (<https://www.unesco.org/en/fieldoffice/kathmandu>)
- World Bank (2023). World Development Report 2023: Artificial Intelligence for Inclusive Development (<https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023>)
- Andreas Hoppe, et al. (2023). The Role of Artificial Intelligence in Shaping the Future of Education at Higher Secondary Level [ResearchGate](#)
- Pioneering the AI Evolution in Education: Adapting, Advancing, and Innovating [myRepublica](#)
- Shaping the Future of Education: Exploring the Potential and Consequences of AI and ChatGPT in Educational Settings [MDPI](#)
- Gartner (2023). Hype Cycle for Emerging Technologies [gartner.com]
- Department of Education, Tribhuvan University (<https://tu.edu.np/>).
- Educational Development Center, Inc. (EDC) (<https://edc.org/>).
- UNESCO Institute for Information Technologies in Education (<https://iite.unesco.org/>).

Inter-Governmental Relations in Nepal: An Assessment of Nepalese Federal Regime

 Hrishik Yadav*

Abstract

This article explores the theoretical notion of federalism and intergovernmental relations in Nepal, focusing on the major constitutional and statutory arrangements in that respect. The author delves into how federalism aims to distribute power among the federal, provincial, and local levels and minutely examines the suitability of our constitutional provisions and structures established to manage intergovernmental relations, with special emphasis on the role of the Constitutional Bench and the National Natural Resources and Fiscal Commission for facilitating the intergovernmental disputes and fiscal federalism respectively. Then, it assesses the different facets of Federal, Province, and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020, which has been promulgated in order to strengthen coordination and cooperation among different levels of government. In parallel to the presentation of constitutional and statutory provisions, the author has also identified numerous challenges being witnessed at the practical level such as a lack of federal culture and power struggles between different levels of government that remain significant obstacles to effective federalism in Nepal. Lastly, the article makes recommendations to uphold a workable and functioning co-ordination among the different layers of the government to make federalism as the cause of better and dignified democracy.

*BALLB Final Year Student (with specialization in Constitutional Law) at Kathmandu School of Law and a freelance writer.

Introduction

The term 'federalism' is derived from the Latin term "foedus" which means unions. In the most common parlance, federalism is a system of government in which power is divided between a central authority and various constituent units of the country. Federalism is the distribution of force of the State among a number of co-ordinate bodies each originating in and controlled by the Constitution.¹ It is the constitutional distribution of political, economic and administrative powers in a state. In federalism, a national government exercises control over national political matters and other levels of government exists for regulating regional and local issues. It should be noted that all levels of governments enjoy their power somewhat independent of the other.²

According to Black's Law Dictionary, federalism is meant to be the legal relationship and distribution of power between the national and regional government.³ Debid Brayn, a noted Federal System Scholar defines, Federalism is the division of sovereignty, or ultimate governing authority between national government and state government. Similarly, IDEA International provides a more sophisticated understanding of Federalism stating it is a means of ensuring peace, stability and mutual accommodation in countries that have territorially concentrated differences of identity, ethnicity, religion or language. It adds Federalism, especially in large or diverse countries, can also improve service delivery and democratic resilience, ensure decisions are made at the most appropriate level, protect against the over-concentration of power and resources, and create more opportunities for democratic participation.

In federalism there automatically comes the quest of intergovernmental relation as there are at least two or more governments. In this backdrop, Intergovernmental relation refers to the fundamental relationship that exists between and among the different levels of government within a state. As Federalism is a structural outline of the levels of government, the Intergovernmental relation describes the types of communication between these levels. The afore-discussed two concepts are intertwined, and they provide a relatively clear guide for evaluating and discussing governmental relationships in a federal jurisdiction.

Federalism and Intergovernmental Relations in Nepal

Federalism in Nepal has been a relatively new concept, introduced in the country's political system with the adoption of a new constitution in 2015. The transition to federalism has brought a shared sense of hope and optimism to many after more than a decade of political instability. To add it more, federalism in Nepal is witnessing itself to be a promising concept that can promote harmony among the people and satisfy people's willingness to self-rule. Talking about the inherent form of Nepalese federalism, it seems to have opted for 'cooperative federalism' in contrast to the 'competitive federalism.'⁴ Cooperative federalism, also known as marble-cake federalism, has a flexible relationship between the federal and

1 AV Dicey, 'Law of the Constitution', Liberty Fund Publication, UK, 2011, p141

2 K.L. Bhatiya, ; Federalism and Frictions in Centre-State Relations', Deep and Deep Publications, New Delhi, 2001, p.14

3 Black's Law Dictionary, 8th Edition(South Asian),P.644

4 In cooperative federalism, two or more than two federal units cooperative with each other. Robert French AC, former chief justice of Australia says Cooperative federalism describes an attribute of a federation in which its governments engage in cooperative action to achieve common objectives.

state governments in which both work together on a variety of issues and programs.

Constitutional Provision

The Constitution of Nepal has been the youngest constitution embracing a federal structure as the governance system, promulgated by a popularly-elected Constituent Assembly.⁵ The constitution states that the main structure of the Federal Democratic Republic of Nepal shall be of three levels, namely the Federation, the province and the Local level.⁶ Accordingly, seven provinces and 753 local levels are in full-fledged operations based on the norms and values of federalism. Regarding the scope of exercise of power, Schedules 5,6,7,8 and 9 mentions the list of exclusive and concurrent powers of different governments.⁷

Nepal's federalism is uniquely grounded on the principle of coordination, cooperation, and coexistence. One of the pillars of Nepal's federal system is cooperative government; the three levels of government must cooperate with one another to ensure that the federal system delivers to the citizens the services the Constitution promises.⁸ The constitution of Nepal has made several provisions for directing the intergovernmental relations among the levels of government. Most specifically, Part-20 titled 'Interrelationship between Federation, Province and Local Level' has made some remarkable provisions in support of workable and effective co-ordination among the three tiers of the government. The notable provisions enumerated in the constitution are mentioned below: -

- a. The crux of the constitution is that the 'Relations between the Federation, Provinces and Local Levels shall be based on the principles of cooperation, co-existence and coordination.'⁹
- b. Regarding the 'Relations between States', the constitution states one province shall render assistance in execution of legal provisions, judicial and administrative decisions or orders of another province. Further, it states a province on matters of common interest and concern, consult and co-ordinate each other's and extend mutual assistance.¹⁰
- c. Another institutional platform arranged to settle political disputes that may arise between the federation and states and between states is an Inter-Provincial council (IPC). The council is constituted by the following ex-officio members:-¹¹
 - i) Prime-Minister-Chairperson
 - ii) Minister of Home Affairs-Member
 - iii) Minister of Finance-Member
 - iv) Chief Minister of the concerned Province-Member

⁵ Yubaraj Sangroula, 'Three Tiers of Government, the List under Schedule 8 and 9, and Fiscal Federalism', A Treatise on the Constitution of Nepal, Kathmandu University School of Law, 2020, p.463

⁶ Article 56, The Constitution of Nepal (*Nepal ko Samvidhan*)

⁷ The listing of local government powers in the Nepali Constitution follows the trend set in Brazil (1988), India (1992), South Africa (1996) and Nigeria (1999), among others.

⁸ Nico Steytler, 'The Pivotal Role of The National Natural Resources and Fiscal Commission in Nepal's Intergovernmental Fiscal System', The Asia Foundation, 2019, P.30

⁹ Article 232, The Constitution of Nepal (*Nepal ko Samvidhan*)

¹⁰ Article 233, The Constitution of Nepal (*Nepal ko Samvidhan*)

¹¹ Article 234, The Constitution of Nepal (*Nepal ko Samvidhan*)

In most of the federal system, Inter-Provincial Council¹² are established as a response to the need for proper, watertight coordination between the various divisions of power. Periodical interactions between governments are regarded as major lubricants of co-operatives federalism.¹³ However, the condition in our context is frustrating. There is no effective and interactive communication between the states and center on issues of common interest to strengthen the spirit of cooperative federalism. Despite the demands from the Chief-ministers of the province, the Prime-minister is still not serious to work for this cause.

- d. The constitution has directed the Federal Parliament shall make necessary laws in order to maintain coordination between the Federation, Province and Local level.¹⁴
- e. With the objective of promoting the broader national economic and financial interest of the nation, the constitution has made provision for Inter-Province Commerce that prohibits any state or province to make any kind of obstruction to the carriage of goods or extension of services by a province to another state or province. It also prohibits them from levying tax, fee or any financial charge thereon or to make any kind of discrimination on the carriage or extension of such services or goods across the state borders.¹⁵

Constitutional Bench: The Center of Settling the Legal Dispute

There is a separate Constitutional Bench in the Supreme Court as provided the Constitution of Nepal to settle the legal disputes between different tiers of the government¹⁶. The Bench is chaired by the Chief justice and it comprises four other justices designated by the Chief Justice on the recommendation of the Judicial Council. It has an original jurisdiction to hear cases involving intergovernmental disputes between Federal, State and Local level. The bench, being a new provision in the constitution history has been entrusted with the adjudicating authority in case of failing of settlement of disputes by negotiation or any peaceful means. But, the performance of the Constitutional Bench has never been very effective due to multiple reasons. The court's performance is tiringly sluggish.¹⁷ The judges are not

¹² The practice of Inter-Province Council is taken as one of the best practice to rationalize federalism. In Australian federal system, the premier and commonwealth prime minister meet periodically to discuss matters of ranging from financial resources to constitutional reform. The Governor's conference in the United States and Dominion-provincial conference in Canada are cases of similar institutions in two leading federal states of the world. Likewise, in the post 1990s, the liberalisation of the Indian economy and the emergence of regional parties reinforced the need for holding inter-governmental consultations. After a longtime, the Indian government, in 2016, convened the meeting of ISC to institutionalise 'co-operative' federalism in India. (Noted from The Kathmandu Post, available at <https://kathmandupost.com/opinion/2018/10/08/the-significance-of-the-inter-state-council>)

¹³ Pramod Mishra, 'he Significance of the Inter State Council', The Kathmandu Post, 8 October 2023, available at <https://kathmandupost.com/opinion/2018/10/08/the-significance-of-the-inter-state-council>

¹⁴ Article 235, The Constitution of Nepal (*Nepal ko Samvidhan*)

¹⁵ Article 236, The Constitution of Nepal (*Nepal ko Samvidhan*)

¹⁶ Article 137, The Constitution of Nepal (*Nepal ko Samvidhan*)

¹⁷ For instance, the Madhesh government challenged the then KP Sharma Oli government's decision of June 2019 to bring the Sagarnath Forest Development Project under the Timber Corporation of Nepal. The government of the Madhesh Province, then called Province 2, challenged the decision arguing that the federal government had breached the jurisdiction of the province. It has filed five other petitions challenging the federal government. However, except for issuing an interim order, no verdict has been reached in any of the cases. (Noted from The Kathmandu Post), available at <https://kathmandupost.com/national/2023/06/08/crucial-disputes-linger-as-constitutional-bench-fails-to-act>, assessed on 19th April 2024

expert of constitution and federalism as well as there is not regular functioning of the court in the development of ethos of federalism as expected from the drafters of the constitution.

National Natural Resources and Fiscal Commission of Nepal (NNRFC): The Custodian of Fiscal Federalism

The Constitution has established an independent constitutional commission, the National Natural Resources and Fiscal Commission (NNRFC), with a permanent structure to deal with matters of fiscal and natural resource federalism. The constitution provisions this powerful constitutional body, with its functions, duties and powers included in assuring its responsibility for laying down a broad framework for the distribution of natural resources among federal, provincial and local levels along with making reforms in revenue mobilization and expenditure at all three units of the government. ¹⁸The NNRFC's role as custodian of fiscal and natural resource federalism makes it a critical actor to mitigate Nepal's historical centripetal inertia and thus ensure the realization of the Constitution's federal vision. ¹⁹The Commission's mandate is set out in the Constitution, the National Natural Resources and Fiscal Commission Act, 2017 and the Intergovernmental Fiscal Arrangement Act, 2017. The Act mandates the Commission to play a further role in intergovernmental relations, namely, 'to facilitate and provide assistance necessary to resolve disputes' between the different governments where the conflict relates to the distribution of revenues. ²⁰Unfortunately, the role by this institution in institutionalizing the base of federal-cum-fiscal federalism in the nation is also abruptly missing.

Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020(2077): The Major Statutory Regime

As per constitutional responsibility entrusted to federation to form necessary statutes, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020 has been promulgated. As stated in its preamble, the Act has maintained its purpose to manage the inter-relations between the Federation, Province and Local Level to exercise the state powers under the Constitution of Nepal on the basis of cooperation, co-existence, coordination and mutual cooperation. Additionally, this has also aimed to provide legal frameworks for strengthening the multiparty competitive federal democratic republican system of governance based on pluralism that is adopted by the state.

Major Highlights of the Act

a. Establishment of National Coordination Council and Provincial Constitution Council

In order to manage the coordination and inter-relations between the Federation, Province and Local

18 Article 251 and 252, The Constitution of Nepal (*Nepal ko Samvidhan*)

19 'Report on The National Natural Resources and Fiscal Commission: A Custodian of Federalism in Nepal Strengthening Constitutionalism in Nepal', Niti Foundation, p.1, available at https://nitifoundation.org/wp-content/uploads/2023/02/Strengthening-Constitutionalism-in-Nepal-3_print.pdf, assessed on 15th April 2024

20 Section 31(1)(c) National Natural Resources and Fiscal Commission Act, 2017

Leel, the Act has formed a National Coordination Council under headship of Prime Minister.²¹ The major duties of the council is to coordinate between Federation, Province and Local Level on formulation of laws and policies on matters of concurrent powers, matters concerning national interest and concern to be implemented at the Province and Local Level, and for the resolution of the complexities relating to the implementation of national plan, policy and laws at the Province and Local Level.

Furthermore, the Council has been burdened with the responsibility to review and analyze or cause to analyze the police, laws and plans formulated at the Federation, Province and Local Level in course of implementation of federalism, to carry out necessary activities in order to maintain harmony in the delivery of service at the Federation, Province and Local Level, provide suggestions to the Government of Nepal, Provincial Government and Local Level on matters relating to formulation and implementation of laws and to hold discussion and coordination as required on matters forwarded for discussion from the Government of Nepal, Council of Ministers, thematic committees and Provincial Coordination Council. The Act permits the Council to form special committees as required to manage its function and activities.

²²Also, the Act states that in order to maintain coordination among the concerned ministries of the Federation and Province that have business responsibilities and Local Level and bring effectiveness in implementation of policies and plans and development works, there shall be thematic committees.²³

The thematic committees have been expected with playing key role in carry out necessary coordination to maintain uniformity, continuity and quality in the thematic plan, policy and programs and to bring effectiveness to the implementation of laws, plans, policies and strategies and other tasks. The Act has established Provincial Coordination Council in each Province, in order to manage the coordination or interrelations between Province and Local Level or between Local Levels located in more than one District within a Province, under headship of Chief-ministers.²⁴ However, the council has hardly been serious to convene their regular meetings and finalize on the agenda of strengthening the federal system in the nation.

b. Guiding Principles relating to Formulation of Law, Policy and Plans

The Act mentions that the Federation shall not encroach upon exclusive powers of Province and Local Level and to be appropriate to implement certain matters by Province and Local Level from the point of view of the cost, sustainability or effectiveness of service delivery. Moreover, the Act has obliged the federation to avoid duplication of function.²⁵ The similar consideration is also imposed upon Provinces and Local levels. However, the central government has not left to intervene in the exclusive jurisdiction of province and local government due to their centralized mentality. This has created systematic hurdles in culturing the spirit of federalism in the action of politics and governance.

c. Clarification on Execution of Exclusive and Concurrent Powers

21 Section 16, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

22 Section 23, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

23 Section 21, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

24 Section 24, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

25 Section 4, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

Responding to the constitutional ambiguities and anomalies in respect to the power of the government, the Act mandates the three governments to enact necessary law on the matters of respective powers and implement their exclusive powers enumerated in the constitution whilst Section 6 has clarified the confusions regarding the concurrent powers.²⁶ Further, the Act has stressed that determination of an offence and punishment, construction of infrastructure of national level or national importance or expanded from more than one Province and determination and regulation of quality standards to be applicable equally in all Provinces shall be in accordance with the federal law.²⁷ Similarly, province is granted with the responsibility of Construction and operation of infrastructures of provincial level like roads, electricity, drinking water supply and irrigation, Promotion of public awareness on the matters like education, health and environment, Employment promotion, entrepreneurship development, social security, Service delivery at provincial level and Province level regulation of public health, consumer's interest, quality standard in public service delivery. Lastly, Service delivery and public health at local level, consumer's interest, regulation of quality standard in public service to be delivered at local level and public awareness shall be in accordance with local laws falls under the domain of local level. The strict adherence of this jurisdictional distribution is key to uphold working federalism in the nation.

d. Emphasis on Effective Coordination and Consultation among the governments

Importantly, the Act provides that Government of Nepal shall coordinate and consult with the provincial government While enacting law and formulating policies on matters of concurrent powers referred to Schedule-7 of the Constitution, implementing large projects of national importance, interprovincial level projects or programs, and developing national plans and policies that are to be abided and implemented by the Province as well. Similarly, the Government of Nepal has to coordinate and consult with the Local Level while formulating national plan and policies that are to be abided and implemented by the Local Level as well. Also, The Government of Nepal shall, as per necessity, coordinate and consult with the Province and Local Level in enacting laws and formulating policies on matters of concurrent powers referred to in Schedule-9 of the Constitution and on policy matters in course of revenue sharing and introduction of a new tax system and on sharing of natural resources and their benefits.²⁸ These provisions are instrumental and vigilant towards making a meaningful exchange and communication among the different layers of the government.

e. Extension of Principle of Mutual Support and Collaboration

Another hallmark of the Act is that it illustrates that the Government of Nepal may, in case of a request from Province and Local Level in formulation of law, policy and plans on the matters fallen under the exclusive list of powers and business responsibilities of the Province and Local Level, as the case may be, provide the necessary support therefor.²⁹ Further, the Act has identified the necessity of workable

26 Section 5, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

27 Section 6, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

28 Section 11, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

29 Section 14, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

and effective coordination stating that Federal Parliament, Provincial Assembly and Local Level may, in order to maintain consistency and uniformity in legislative procedures and activities, establish collaboration.³⁰ These resonances with the best principle of ‘cooperative federalism’.

f. Additional Responsibility to by District Coordination Committee(DCC)

Beside the constitutional mandate of coordinating the local levels in the district, the District Coordination Committee (DCC)³¹ has been endowed with the responsibility of coordinating on Development works to be carried out by the Federation or Province at the Local Level and the business to be performed by the Federal Government offices and Provincial Government offices located in the district, and by Local Level mainly.³² However, there is disillusionment regarding how to coordinate in the absence of clear guidelines. The monitoring work of the DCC has not begun in any meaningful sense. They are still expecting recognition of their power by the local governments.³³ This unwillingness towards activating DCCs has no doubt led to a popular public opinion questioning the usefulness of this authority.

g. Arrangement of Inter-governance Dispute Resolution System

The Act has favored to perform business of governance in a non-controversial manner by stating that The Federation, Province and Local Level while performing business of their respective jurisdictions of powers shall perform in such a way so that there shall be no disputes. As stated earlier, the Inter-Provincial Council and Constitutional Bench have been crafted for the cause of settling the political and legal disputes respectively.³⁴ The Act has comprehensively mentioned the pattern and procedures of the settlement of dispute. Here, it is also important to note that the Act has also suggested the Inter-provincial Council to resolve the dispute through negotiations, discussion, consultations and conciliation before resorting to any legal means.

Concluding Words

Implementing federalism in Nepal has been a challenging and complex process, with several issues and challenges that need to be addressed. One of the significant challenges is the lack of a federal culture to replace the unitary political culture. Federalism requires a shift in the mindset and behavior of the people, from a centralized system to a decentralized one, where power and resources are shared among the different levels of government. This shift is not easy, and it requires time, effort, and resources.

³⁰ Section 15, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

³¹ Article 220 of the constitution has made provision for District Assembly and District Coordination Committee. According to Article 220 Sub Article (1) there shall be a District Coordination Committee to undertake coordination between the Village Bodies and Municipalities within the district. Similarly, Section 92 of Local Government Operation Act, 2074 stipulates that The District Coordination Committee does necessary co-ordination in the identification and management of development work inside village municipal and urban municipal. It manages record of development works carried out by the government and non-government sectors inside the district.

³² Section 26, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

³³ Girdhari Dahal, ‘Role of District Co-ordination Committee in Nepalese Federalism’, International Scholars Journal of Arts and Social Science Research, Volume 3, Issue 3, January 2021, p.187-188

³⁴ Section 27, The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020

Power struggles at various levels and involving different stakeholders pose a challenge to the effective implementation of the new federal system. For example, conflicts have arisen between local and provincial governments, with local authorities viewing provincial governments as hindrances to their constitutional powers. Additionally, tensions between provincial and federal authorities have emerged, particularly regarding the control of local security forces and the administration of local bureaucracy. Moreover, disputes between mayors and deputy mayors have surfaced during power exercises, further complicating governance.

Thus, there must be strict adherence to the spirit of constitution and The Federal, Province and Local Level (Coordination and Inter-relation) Act, 2020 to justify the federal system in true sense. Since the dispute and misunderstanding in a newly born federalism is inevitable, it requires honest observation of existing legal frameworks to realize the prosperous and balanced federalism in the country. Last but not the least, the successful implementation of federalism requires a shift in mindset from the centralized system to a decentralized one, where regional units have genuine autonomy and can make decisions that are more representative of their localized health needs.

प्रदेश किताबखानाको परिचय, स्थापनाको कानूनी आधार र किताबखानाबाट सम्पादन हुने कार्य, प्रकृया र सुझाव

 भुवन काफ्ले*

लेखसार

प्रदेश सरकारबाट मिति २०७९।१०।२२ गते संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण(O&M) स्वीकृत भई मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय मातहतको शाखाको रूपमा रहेको प्रदेश किताबखाना प्रदेश भित्रका सम्पूर्ण (प्रदेश निजामति सेवा, स्थानीयसरकारी सेवा अन्तर्गतका कर्मचारीहरूको व्यक्तिगत विवरण राख्ने निकाय हो। यसले नीतिनिर्मातालाई कर्मचारीहरूका विषयमा आवश्यक विवरण एवंतथ्याङ्क उपलब्ध गराउनुका साथै सेवाबाट अलग भएका कर्मचारी/कर्मचारीको आश्रीत परिवारका सदस्यहरूलाई निवृत्तभरण, उपदान, पारिवारिक निवृत्तभरण, असाधारण पारिवारिक वृत्ति, शैक्षिक वृत्ति तथा सन्तती वृत्ति जस्ता सुविधाहरू प्रदान गर्ने कार्यमा प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

शब्दकुञ्जी: निजामती, किताबखाना, कर्मचारी, PIS, निवृत्तिभरण

*अधिकृतस्तर छैटौं, शहरी विकास तथा भवन कार्यालय, मोरङ्ग (पूर्व कर्मचारी, प्रदेश किताबखाना, कोशी प्रदेश) | सम्पर्क: ९८६२३९८६७० | ईमेल: kafflebhuban@gmail.com

परिचय तथा स्थापनाको कानूनी आधार

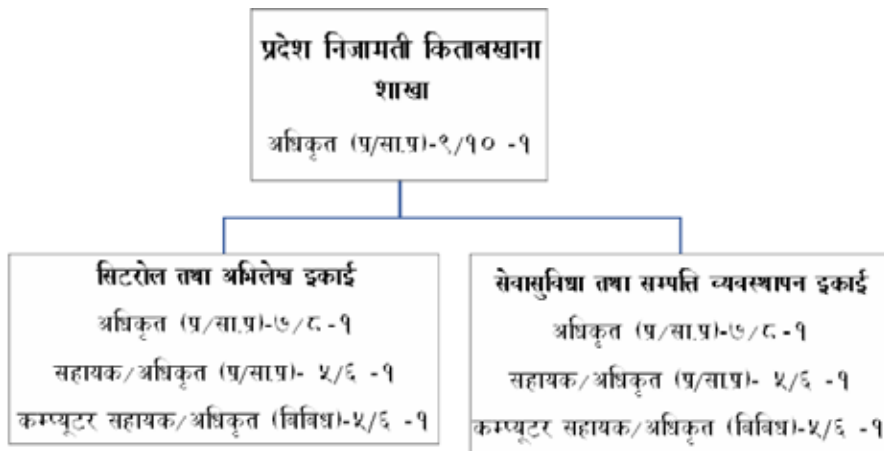
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको शाखाको रूपमा रहेको प्रदेश किताबखानालेकोशी प्रदेश (साविकमा १.प्रदेश)मा तथा कोशी प्रदेश भित्र रहेका सम्पूर्ण पालिकाहरूमा समायोजन भई आएका साथै प्रदेश लोकसेवा आयोगबाट सिफारिस भई नियुक्ति भएका प्रदेश निजामती सेवा/स्थानीय सरकारी सेवा/अन्य सरकारी सेवाकासम्पूर्ण कर्मचारीहरूको शुरु नियुक्ति देखि अवकाश पछिसम्मको (उपदान, निवृत्तिभरण, पारिवारिक निवृत्तिभरण, असाधारण पारिवारिक वृत्ति जस्ता सुविधाहरू प्रदान गर्ने) अभिलेख राख्ने निकाय हो। यसले नीति निर्माताहरूलाई कर्मचारीसम्बन्धी आवश्यक विवरण एवं तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनुका साथै नयाँ नियुक्ति भएका कर्मचारीहरूको वैयक्तिक विवरण फारम (सिटरोल) दर्ता, सरुवा, वढुवा, पदस्थापना, पुरस्कार तथा विभागिय कारवाहीको अभिलेख राख्नुको साथै वार्षिक रूपमा तलबी प्रतिवेदन पारित गर्ने, सेवाबाट अलग भएका कर्मचारीहरूलाई उपदान, निवृत्तिभरण, पारिवारिक निवृत्तिभरण, असाधारण पारिवारिक वृत्ति, शैक्षिक भत्ता तथा सन्तति वृत्ति जस्ता सुविधाहरू यकिन गरी सिफारिस गर्ने सम्पत्ति विवरण दर्ता तथा भण्डारण सम्बन्धिकार्यहरू गर्दछ।

सर्वप्रथम किताबखाना स्थापनाको इतिहास हेर्दा वि.सं. १९०३ मा नेपालमा राणाशासनको शुरूवात भएपछि पजनी हुने कर्मचारीहरूको लगत राख्न एकजना कर्मचारी व्यवस्था गरिएको र त्यसैलाई निरन्तरता दिँदै पछि निजामती, जंगी, प्रहरी कर्मचारीहरूको लगत व्यवस्थित रूपमा राख्ने प्रयोजनको लागि वि.सं. १९०५ मा "मुलुकी किताबखाना" को रूपमा किताबखाना स्थापना भएको पाइन्छ। वि.सं. १९३३ मा "कमाण्डर इन चिफ" को मातहतमा रहने गरी मुलुकी किताबखानालाई कमाण्डरी किताबखाना" मा परिणत भएको र जसले तत्कालीन समयमा नयाँ भर्ना हुने कर्मचारीको नाम दर्ता गर्ने कार्य गर्दथ्यो र वि.सं. १९९७ पश्चात् सेवा निवृत्त कर्मचारीहरूलाई निवृत्तिभरण (पेन्सन) दिने व्यवस्था लागू भएपछि कर्मचारीको वैयक्तिक विवरण फारम (सिटरोल) भराई राख्न शुरू गरिएको पाइन्छ भने २००७ सालसम्म कमाण्डर इन चिफको मातहतमा रहेको संघिय सरकार मातहतको निजामती किताबखाना कार्यालय २००८ साल पछि गृह मन्त्रालय, मन्त्रिपरिषद् सचिवालय, प्रशासन व्यवस्था विभाग अन्तर्गत रहँदै पछिसंघिय मामिला तथा सामान्य प्रशासनमन्त्रालय अन्तर्गतको एकमात्र विभागको रूपमा रहेको इतिहासबाट देखिन आउछ र २०२२ सालदेखि निजामती किताबखानाको रूपमा नामाकरण भएको अभिलेखबाट देखिन्छ। मुलुक संघिय संरचनामा जानु पूर्व निजामती किताबखानाले निजामतीतर्फका सम्पूर्ण सरकारी निकायहरूको अभिलेख राख्नुको साथै त्यहाँ रहने दरवन्दी एवं कर्मचारीहरूको अभिलेख अद्यावधिक गर्दै आईरहेको थियो र भ्रष्टाचार निवारण ऐन २०५९ को दफा ५० बमोजिम सम्पूर्ण कर्मचारीहरूको सम्पत्ति विवरण व्यवस्थित रूपमा राख्ने कार्य गर्दै आईरहेको छ।

ऐतिहासिक संविधान सभाबाट वि. स. २०७२ असोज ३ गते नेपालको संविधान, २०७२ जारी भए पश्चात मुलुक संघियतामा गएको र संविधानको अनुसुचि ४ बमोजिम नेपाललाई ७ प्रदेशमा विभाजित गरिएको साथै संविधानले संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहका सरकारका बीच सहकारीता, सह-अस्तित्व र सहकार्यको सम्बन्ध परिकल्पना गरेको छ। प्रादेशिक संरचना स्थापना भएसँगै साविकमा केन्द्रिय सरकार मातहत निजामती सेवा तथा विभिन्न सेवा अन्तर्गत कार्यरत कर्मचारीहरूलाई संविधान अनुरूप तीन तहका सरकार सञ्चालनको लागि कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ बमोजिम कर्मचारीको संरचनालाई समेत संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी ३ भागमा विभाजन गरी सोही ऐन बमोजिम निजामती सेवा, प्रदेश निजामती सेवा, स्थानिय सरकारी सेवामा समायोजन गरिएको थियो। यस कोशी प्रदेश (साविकमा १ नं. प्रदेश) भित्र समायोजन भई आएका कर्मचारी तथा पछि प्रदेश लोकसेवा आयोग स्थापना भई पश्चात नियुक्ति भएका कर्मचारीहरूको सेवा, सर्त तथा सुरक्षाको लागि कोशी प्रदेश सरकारले प्रदेश निजामती सेवा ऐन, २०७९ र स्थानीय

सरकारी सेवा(गठन तथा सञ्चालन) ऐन, २०८० जारी भए पश्चात प्रादेशिक निकायहरू/स्थानीय तहहरूमा कार्यरत कर्मचारीहरूको अभिलेख राख्ने प्रयोजनको लागि मिति २०७९।१०।२२ गते संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण (O&M) स्वीकृत गरीमुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय मातहतको शाखाको रूपमा प्रदेश निजामति किताबखानाको स्थापना भएको हो । किताबखाना सञ्चालनको लागि प्रदेश किताबखाना (कार्यसञ्चालन) निर्देशिका, २०८० जारी भई हाल कार्यान्वयनमा रहेको छ । यसै सन्दर्भमा संघियमामिलातथासामान्य प्रशासनमन्त्रालयमा मातहतको राष्ट्रिय किताबखानाबाट मिति २०८०।०२।२२ गते प्रदेश र स्थानीय सेवाका कर्मचारीहरूको अभिलेख राख्ने प्रयोजनको लागि राष्ट्रिय किताबखाना (निजामती)द्वारा तयार पारिएको प्रादेशिक वैयक्तिक सूचना प्रणाली (PIS) पोर्टल यस प्रदेशलाई हस्तान्तरण भई आएको र प्रदेश निजामति सेवा ऐन, २०७९ तथा स्थानिय सरकारी सेवा (गठन तथा सञ्चालन) ऐन, २०८० र प्रदेश किताबखाना कार्यसञ्चालन निर्देशिका, २०८० ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी राष्ट्रिय किताबखाना (निजामती) हरिहरभवन, ललितपुरबाट यस प्रदेशलाई हस्तान्तरण भई आएको प्रादेशिका वैयक्तिक सूचना प्रणाली (PIS) पोर्टल प्रदेश किताबखानामा सञ्चालनमा रहेको छ । मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको शाखाको रूपमा रहेको प्रदेश किताबखानामा शाखामा २ वटा ईकाई सहित संगठन संरचना तथा दरबन्दी तेरिज निम्न बमोजिम रहेको छ ।

शासकीय सुधार महाशाखा अन्तर्गत रहेको प्रदेश निजामती किताबखाना शाखाको संगठन संरचना तथा दरबन्दी विवरण

किताबखानाबाट सम्पादन हुने कार्य र प्रकृया

विद्यमान निजामती सेवा ऐन, २०४९, प्रदेश निजामति सेवा ऐन, २०७९, स्थानीय सरकारी सेवा (गठन तथा सञ्चालन) ऐन, २०८० र कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ बमोजिम प्रदेश तथा स्थानीय तहमा समायोजन हुनुपूर्व कर्मचारी बहाल रहदाको तत्कालीन ऐन, नियमहरूको अधीनमा रही प्रदेश किताबखानाले निम्न कार्यहरू सम्पादन गर्दछ ।

१) अभिलेख अध्यावधिक गर्ने: किताबखानामा सिटरोल दर्ता गरी संकेत नम्बर प्राप्त गरेका कर्मचारीहरूको सेवाकालमा भएका नियुक्ति, सरुवा, वढुवा, पदस्थापना, विदा, पुरस्कार, औषधि उपचार खर्च,स्वदेश वा विदेशमा तलबी वा बेतलबी अध्ययन विदा वा असाधारण विदा लिई अध्ययन गरेको वा तालिम लिएको विवरण, विभागिय कारबाही/सजाय, तथा सेवा सम्बन्धि विवरणमासम्बन्धित कर्मचारी वा कार्यालयबाट प्राप्त हुन आएमा (PIS) मा संशोधन/अध्यावधिक गरी सम्बन्धि कर्मचारीको व्यक्तिगत फाईलमा राखेर अध्यावधिक भएको विवरण जिम्मेवार व्यक्ति वा निकायबाट माग भएको बखत उपलब्ध गराउने कार्य ।

२) पद तथा कार्यालय दर्ता गर्ने:

कुनै नयाँ कार्यालय स्थापना गर्ने वा हाल भई रहेको कार्यालयको पद तथा दरबन्दी थपघट वा अध्यावधिक गर्ने निर्णय भएपछि सम्बन्धि मन्त्रालय वा स्थानीय तहले देहायका विवरण र कागजात सहित किताबखानामा पद तथा संगठन दर्ताको लागि लेखि पठाएपछि किताबखानाबाट पद तथा कार्यालय दर्ताको कार्य सम्पादन हुनेछ ।

- पद दर्ता फाराम चार प्रति (पूर्ण रूपमा भरी प्रमाणित गरिएको)
- प्रदेश सरकार, मन्त्रिपरिषद्को निर्णयको प्रतिलिपि तथा स्थानीय तहको हकमा गाँउ वा नगरसभाको निर्णय र कार्यपालिकाको सिफारिसको निर्णयको प्रतिलिपि
- प्रस्तावित संगठन संरचना एवम् दरबन्दी तैरिजको एक/एक प्रति

सम्पूर्ण कागजात तथा विवरण किताबखानामा प्राप्त भएपछि आवश्यक प्रक्रिया पुर्याई पद तथा कार्यालयको विवरण किताबखानाले कम्प्यूटर सफ्टवेयरमा प्रविष्ट गरी सोको जानकारी सम्बन्धित मन्त्रालय वा स्थानीय तहलाई दिनेछ । नयाँ सृजना तथा अध्यावधिक भएका पदहरूको किताबखानामा दर्ता भएपछि मात्र पदपूर्तिको कार्य शुरु गर्नुपर्नेछ ।

- ३) तलबी प्रतिवेदन पारित गर्ने: प्रदेश मन्त्रालय र मोरङ्ग जिल्लाभित्रका प्रदेश सरकार मातहतका कार्यालय र स्थानीय तहहरूमा कार्यरत कर्मचारीको प्रदेश किताबखाना र मोरङ्ग जिल्ला बाहेक अन्य जिल्लास्थित कार्यालय/स्थानीय तहका कर्मचारीको सम्बन्धित प्रदेश लेखा नियन्त्रक ईकाई कार्यालयबाट र प्रदेश लेखा नियन्त्रक ईकाई कार्यालय स्थापना नभएको जिल्लाहरूको हकमा सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट तलबी प्रतिवेदन पारित गराउनु पर्नेछ र तलबी प्रतिवेदन पारित नगराई तलब र भत्ता खर्च लेख्नु हुँदैन । तलबी प्रतिवेदन पारित नगरी तलब, भत्ता भुक्तानी गरेमा त्यस्तो कर्मचारीले पाएको तलब, भत्ताको रकम भुक्तानी गर्ने पदाधिकारीबाट असुल उपर गरिनेछ । तलबी प्रतिवेदन पारित गर्न कार्यालयले देहायका कागजात तथा विवरण पेश गर्नुपर्नेछ ।

- तलबी प्रतिवेदन फाराम दुई प्रति र सोको विधुतीय प्रति
- गत वर्षको स्वीकृत तलबी प्रतिवेदनको प्रतिलिपि
- नयाँ नियुक्ति वा बढुवा भएका कर्मचारीको हकमा नियुक्ति वा बढुवा पत्रको प्रतिलिपि
- अन्यत्र कार्यालयबाट सरुवा वा बढुवा भई आएका कर्मचारीको हकमा निजको साविक कार्यालयबाट गत वर्ष पारित तलबी प्रतिवेदनको प्रतिलिपि ।

सम्पूर्ण कागजात तथा विवरण किताबखानामा प्राप्त भएपछि किताबखानाले आवश्यक प्रक्रिया पुर्याई बढीमा ६० दिन भित्र तलबी प्रतिवेदन पारित गर्नेछ । तलबी प्रतिवेदन पारित गराउने कार्यालयहरूको विवरण तयार गरि राख्नेछ । तलबी प्रतिवेदन पारित नगराउने कार्यालयहरूको वार्षिक विवरण तयार गरी सम्बन्धित तालुक मन्त्रालयमा पठाई कार्यालयको तलब निकास रोक्का गरी शीघ्र तलबी प्रतिवेदन पारित गर्न लेखि पठाउनेछ ।

- ४) वैयक्तिक विवरण फाराम (सिटरोल) दर्ता गर्ने: प्रदेश तथा स्थानीय तहको स्थायी पदमा नयाँ नियुक्ति पाएको कर्मचारीले सेवा प्रवेश गरेको एक महिना भित्र अनिवार्य वैयक्तिक विवरण फाराम (सिटरोल) पाँच प्रति भरी किताबखानामा दर्ता गरी प्रमाणित गराई सङ्केत नम्बर प्राप्त गर्नुपर्नेछ । कर्मचारीले वैयक्तिक विवरण फाराम (सिटरोल) दर्ताका लागि देहायका कागजात तथा विवरण पेश गर्नुपर्नेछ ।

- सिटरोल विवरण फाराममा उल्लेखित सम्पूर्ण विवरणहरू अनिवार्य रूपमा उल्लेख गरी सम्बन्धित कर्मचारीले औँठा छाप तथा दस्तखत गरी कार्यालय प्रमुखबाट प्रमाणित गराई कार्यालयको छाप लगाएर पठाउनुपर्ने ।
- हालसालै खिचेको पासपोर्ट साईजको फोटो टाँसी सो फोटोमा पर्ने गरी कार्यालय प्रमुखले फोटो प्रमाणित गरेको हुनुपर्ने ।

- शैक्षिक योग्यताको प्रमाण पत्र, नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र, स्थायी नियुक्ति पत्र, पदस्थापना पत्र, शुरु हाजिरी भएको मिति उल्लेख भएको पत्र, शपथ ग्रहण र निरोगिता लगायतका गजातहरूको प्रतिलिपिमा कार्यालय प्रमुखबाट प्रमाणित गराई कार्यालयको छाप लगाएको हुनुपर्ने ।
- सिटरोलमा नेपाली नागरिकतामा उल्लेख भएको ठेगाना लेख्नुपर्ने र विवाहित कर्मचारीको हकमा निजको पति तर्फको ठेगाना उल्लेख गर्ने चाहेमा विवाह दर्ता प्रमाण पत्रको प्रमाणित प्रतिलिपी संलग्न राख्नु पर्ने साथै प्रमाणपत्रहरूमा नाम, थर, ठेगाना फरक परेमा सम्बन्धित स्थानीय तहको सिफारिस संलग्न राख्नुपर्ने ।
- ईच्छाईएको मलहमा कुनै विवरण नभएको भए हाल कसैलाई पनि नईच्छाईएको भनि कार्यालय प्रमुखबाट प्रमाणित गरेको हुनुपर्ने ।

सम्बन्धित कार्यालयबाट रितपूर्वक प्रमाणित भई प्राप्त भएको वैयक्तिक विवरण फाराम (सिटरोल) लाई किताबखानाले विधुतीय अभिलेख (PIS) मा प्रविष्टी गरी सङ्केत नम्बर उपलब्ध गराउनेछ ।

- ५) फाईलिङ व्यवस्थापन गर्ने: प्रदेश तथा स्थानीयमा समायोजन भई आएका तथा नयाँ नियुक्ति भई सङ्केत नम्बर लिएका र विवरण अधावधिक भएका बहालबाला कर्मचारीको व्यक्तिगत फाईल फाईलिङ सम्बन्धि कार्य PIS प्रणालीबाट प्राप्त स्वचालित कोड (Automated Location Code Number) अनुसार निर्धारित स्थानमाराख्नेछ । किताबखानाबाट PIS प्रणालीमा रहेका फाईलहरू अन्य कुनै कार्यालय/शाखा वा व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गर्दा PIS प्रणालीमा अभिलेख राखेर मात्र लिने/दिने गर्नुपर्नेछ । PIS प्रणालीमा फाईल रहेको कुनै कर्मचारी सेवानिवृत्त भएमा तत्सम्बन्धि पत्र अन्य विवरण अधावधिक गरेर मात्र सेवा सुविधा यकिन गर्नुपर्नेछ ।
- ६) सेवा अवधि जोड्ने: किताबखानाले कुनै कर्मचारीको सेवा अवधि जोड्ने तथा उमेर गणना गर्ने कार्य सम्बन्धित कर्मचारीको सेवा, समूह, सञ्चालन गर्ने ऐन, नियम तथा प्रचलित कानूनको आधारमा गर्नुपर्नेछ ।
- ७) स्थायी बतन परिवर्तन (ठेगाना) परिवर्तनको अभिलेख राख्ने: कर्मचारी सेवा प्रवेश गर्दाको अवस्थामा कायम भएको स्थायी बतनबाट अन्यत्र बसाईसराई गरी गएको व्यहोरा निजको अभिलेखबाट संशोधन गर्नुपर्ने भएमा देहाय बमोजिम प्रमाण सहित कार्यालयबाट सिफारिस भई आएमा स्थायी बतन संशोधन गर्न सक्नेछ ।
 - प्रदेश सरकारलाई थप आर्थिक दायित्व पर्ने अवस्थामा बसाईसराईको अभिलेख सामान्यतः नोकरी अवधि भरमा एक पटक भन्दा बढी संशोधन हुने छैन
 - स्थायी बतन परिवर्तनको लागि हाल बसाई सरी आएको स्थानीय तहबाट प्राप्त प्रमाण पत्र र सम्बन्धित कार्यालयको सिफारिस पत्र संलग्न हुनुपर्नेछ ।
 - विवाहित महिला कर्मचारिको हकमा विवाहदर्ताको प्रमाण पत्र र पतिको नेपाली नागरिकता प्रमाणपत्रको प्रतिलिपी पेश गर्नुपर्नेछ ।
- ८) ईच्छाईएको व्यक्ति कायम वा परिवर्तन गर्ने: कर्मचारीले वैयक्तिक विवरण फाराम (सिटरोल) भर्दा कुनै पनि व्यक्तिलाई इच्छाईएको रहेनछ पछि थप गर्न चाहेमा सम्बन्धित कार्यालयको सिफारिस सहित निवेदन दिनुपर्नेछ । कर्मचारीले वैयक्तिक विवरण फाराम (सिटरोल) भर्दा इच्छाईएको व्यक्ति परिवर्तन गर्नुपरेमा कारण, प्रमाण सहित सम्बन्धित कार्यालयको सिफारिस सहित अनुरोध भई आएमा किताबखानाले इच्छाईएको व्यक्ति परिवर्तन गर्नुपर्नेछ । सिटरोल भर्दा पति वा पत्निलाई इच्छाईएकोमा पति वा पत्नि मध्ये कसैलाई परिवर्तन गर्नुपरेमा निजसँग सम्बन्ध विच्छेद भएको वा मृत्यु भएको वा अंश बुझी छुट्टी भित्र भएको वा अन्य कानूनी आधार प्रमाण पेश गर्नुपर्नेछ । शुरुमा पति पत्नि बाहेक अन्य व्यक्तिलाई इच्छाईएकोमा पछि सो व्यक्तिलाई हटाई पति वा पत्निलाई समावेश गर्न चाहेमा विवाह दर्ताको प्रमाण पत्रसाथ कार्यालयको सिफारिस पेश गर्नुपर्नेछ । इच्छाईएको व्यक्तिले

पाउने सुविधा सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

- ९) उपचार खर्चको अभिलेख राख्ने: प्रदेश सरकारका निकाय तथा स्थानीय तहले प्रचलित कानून बमोजिम कर्मचारीलाई दिइने औषधी उपचार खर्चको रकमको अभिलेख किताबखानामा अधावधिक गरेर मात्र भुक्तानी दिनुपर्नेछ । कुनै कर्मचारी वा निजको परिवारलाई कडा रोग लागि सम्बन्धित सेवा, समूह सञ्चालन गर्ने प्रचलित कानून बमोजिम प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहबाट थप आर्थिक सहायता प्रदान गर्न सिफारिस गर्नुपूर्व किताबखानामा अभिलेख राख्नु पर्नेछ ।
- १०) अनिवार्य अवकाशको सूचना पठाउने: प्रत्येक आर्थिक वर्षमा अनिवार्य अवकाश पाउने कर्मचारीहरूको अनुमानित विवरण सोही आ.व.को साउन मसान्त भित्र किताबखानाले वेवसाइटमा राख्नेछ । अनिवार्य अवकाशको मिति वा उमेर वा सेवा अवधि कायम गर्दा सम्बन्धित सेवा, समूह, उपसमूह सञ्चालन गर्ने प्रचलित कानूनमा भएको व्यवस्था अनुसारको विधिलाई अवलम्बन गर्नुपर्नेछ । कर्मचारीको उमेर वा जन्ममिति वा योग्यताको निर्धारण गर्दा कर्मचारीले सेवा प्रवेश गर्दा पेश गरेको नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्रमा उल्लेखित जन्म दिन वा वर्षबाट हुन आएको उमेर एवम् जारी मिति, वैयक्तिक विवरण फाराममा रहेको जन्म मिति वा उमेर वा वर्षबाट र शैक्षिक योग्यताको प्रमाण पत्रमा उल्लेखित जन्म मिति वा उमेर वा वर्षबाट खुलेको मितिलाई आधारभूत प्रमाणको रूपमा लिनु पर्नेछ । कर्मचारीले सेवा प्रवेश गर्दा पेश गरेको प्रमाणपत्रहरूमा जन्ममिति फरक देखिएमा निज जुन जन्ममितिको आधारमा पहिले अवकाश हुने देखिन्छ सोही जन्ममिति अवकाश मिति कायम गरी अनिवार्य अवकाशको सूचना प्रकाशित गरिनेछ ।
- ११) उपदान रकम किटान गर्ने: प्रदेश निजामति सेवा ऐन, २०७९ , स्थानीय सरकारी सेवा (गठन तथा सञ्चालन) ऐन, २०८० र कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ बमोजिम प्रदेश तथा स्थानीय तहमा समायोजन हुनुपूर्व कर्मचारी बहाल रहदाको तत्कालिन ऐन, नियमहरूको आधारमा प्रदेश किताबखानाले कर्मचारी तथा निजको परिवारले पाउने उपदानको रकम किटान तथा सिफारिस गर्नेछ । उपदान रकम किटान गर्दा सेवा निवृत्त कर्मचारी तथा निजको परिवारले तपसिल बमोजिम कागजातहरू पेश गर्नुपर्नेछ ।
- अवकाश पत्र वा राजिनामा स्वीकृत वा मृत्यू भएको जनाईदिने सक्कलै पत्र
 - उपदान रकम एकिन गरि सम्बन्धित कार्यालयबाट किताबखानालाई लेखिएको पत्र
 - सेवा अवधिमा गयलकट्टी भए/नभएको, असाधारण विदा लिए/नलिएको र सेवा अवधि टुटे/नटुटेको विवरण खुलेको कार्यालयको सिफारिस पत्र
 - उपचार खर्च लिए/नलिएको पत्र
 - बरबुझारथ गरेको प्रमाणपत्र
- १) निवृत्तभरणको अधिकारपत्र तयार गर्ने: बीस वर्ष वा सो भन्दा बढी अवधि सेवा गरेको कर्मचारी अवकाश पाएमा वा राजिनामा स्वीकृत गराई पदबाट अलग भएमा वा भविष्यमा सरकारी सेवाको लागिअयोग्य नठहरिने गरि पदबाट हटाइएमा देहाय बमोजिम मासिक निवृत्तभरण आजिवन पाउनेछ ।

जम्मा सेवा अवधि X आखिरी तलब रकम

५०

२०४९ साल कार्तिक २९ गते भन्दा अघिदेखि साविक निजामति सेवामा बहाल भई ५८ वर्ष उमेर पुरा भएको कारणबाट अनिवार्य अवकाश हुने कर्मचारीको सेवा अवधिमा निवृत्तभरण प्रयोजनको लागि दुई वर्ष सेवा अवधि थप गरी निजको जम्मा सेवा अवधि कायम गरिनेछ ।

- २) पुरानो अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने: सेवानिवृत्त कर्मचारीले निवृत्तभरण, उपदान लगायत सेवा, सुविधा लिईसकेपछि निजहरूको फाइललाई PIS प्रणालीमा कम्प्यूटरमा प्रविष्टी गरी अभिलेख राखिनेछ ।
- ३) सम्पत्ति विवरण दाखिला र व्यवस्थापन: भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ५० को खण्ड (क) र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३० को उपदफा (१) बमोजिम प्रत्येक कर्मचारी तथा स्थानीय तहका पदाधिकारीले प्रचलित कानूनले तोकेको अवधिभित्र आफ्नो सम्पत्ति विवरण किताबखानामा आईपुग्ने गरी पेश गर्नुपर्नेछ । सेवा निवृत्त भए पश्चात पनि सेवा निवृत्त भएको आर्थिक वर्षको सम्पत्ति विवरण नयाँ आर्थिक वर्षको साठी दिन भित्र किताबखानामा प्राप्त हुने गरी पठाउनुपर्नेछ । प्राप्त भएका सम्पत्ति विवरणलाई किताबखानाले कम्प्यूटरमा प्रविष्टि गरी आर्थिक वर्षको अलग अलग हुने गरी क्रमबद्ध मिलाएर राख्ने व्यवस्था गर्नेछ ।

निष्कर्ष तथा सुझाव

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको शाखाको रूपमा रहेको प्रदेश किताबखाना कर्मचारीको शुरु नियुक्तिदेखी अवकाश पछि उपदान, निवृत्तभरण, पारिवारिक निवृत्तभरण, असाधारण पारिवारिक वृत्ति, शैक्षिक वृत्ति तथा सन्ततीवृत्ति जस्ता सुविधाहरू प्रदान गर्ने र सोको अभिलेख राख्ने र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ बमोजिम प्रदेश सरकार मातहतका निकाय तथा कार्यालयहरूमा सार्वजनिक पद धारण गरेका कर्मचारी (कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ बमोजिम समायोजन/कामकाजमा खटिआएका कर्मचारी बाहेकका) पदाधिकारी र स्थानीय तहका जनप्रतिनिधी/कर्मचारीहरूको सम्पत्ति विवरण दर्ता तथा सुरक्षित भण्डारण गरि राख्ने दायित्व भएको महत्वपूर्ण निकायको रूपमा स्थापना भएको प्रदेश किताबखानाको कार्यक्षेत्र व्यापक तथा विस्तृत रहनुका साथै कार्यसम्पादनमा विभिन्न चुनौतीहरू रहेका छन् जस्तै प्रदेश किताबखानाको प्रमुख कार्यको रूपमा रहेको तलबी प्रतिवेदन पारित गर्ने कार्य हालसम्म पनि शुरू हुन सकेको छैन जसले गर्दा वर्षेनी प्रदेश सरकारलाई बेरुजुको भार क्रमशः थपिदै गईरहेको छ यसको प्रमुख चुनौती भनेको पाच वर्ष वा सो भन्दा बढि सेवा अवधि पुरा भई प्रदेश तथा स्थानिय पालिकाहरूमा समायोजन भएका कर्मचारीको सम्बन्धमा कर्मचारी समायोजन ऐन २०७५ मा ग्रेडको सम्बन्धमा कुनै स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नभएकोले गर्दा प्रदेश/स्थानिय पालिकाहरूमा समान तहमा समायोजन भएका कुनै कर्मचारीले समायोजन हुनुपूर्व खाईपाई आएको तलब भन्दा कम तलब पाईरहेका छन् भने कुनै कर्मचारीले सम्मानित सर्वोच्च अदालतको अन्तरिम आदेश बमोजिम समायोजन पूर्वको खाईपाई आएको ग्रेड रकम (ग्रेड मिलान) समेत थप गरी मासिक रूपमा तलब भुक्तानी पाईरहेको/ खाईरहेको अवस्था विद्यमान छ जसले गर्दा समान तहमा समायोजन भएका कर्मचारीहरूविच विभेदपूर्ण अवस्था देखिन्छ तसर्थ यस्तो विभेदपूर्ण अवस्थाको अन्त्य गर्न प्रदेश सरकारले अविलम्ब संघिय सरकारसँग समन्वय गरी सबै प्रदेशमा समायोजन भएका कर्मचारीको तलबमा एकरूपता कायम हुने गरी स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरी वर्षेनी बढ्दै गई रहेको बेरुजुको भारलाई कम गर्नुपर्ने देखिन्छ । हाम्रो विद्यमान प्रदेश किताबखानाको संगठन संरचना

तथा दरबन्दी तेरिज कार्यप्रकृती तथा कार्यक्षेत्र अनुरूप नभएको हुदाँ प्रदेश किताबखानाको विद्यमान संगठन संरचना तथा दरबन्दी तेरिजलाई परिवर्तन गरी छुट्टै निकाय/कार्यालयको रूपमा स्थापना गरी विज्ञ प्राविधिक/कानूनी ज्ञान भएको (विविध सेवा, न्याय सेवा, ईन्जिनियरिङ्ग सेवा) जनशक्तिको समेत उपस्थिती हुने गरि दरबन्दी श्रृजना गरि कार्यसम्पादन शुचारु गरिएमा प्रदेशमा किताबखानाको स्थापनाको उद्देश्य अनुरूपको सेवा प्रवाह गर्न सक्षम हुनेछ र प्रदेश सरकारको मेरुदण्डको रूपमा रहेको प्रशासनिक संघियता कार्यान्वयन सहयोग पुगी आम नागरिकहरुले प्रादेशिक संघियताको अपनत्व ग्रहण गर्न सहयोग पुग्ने विश्वास गर्दछु ।

धन्यवाद ।

Modernization of Public Administration in Nepal: From NPM to NPG and e-Governance

 Binay Bhaskar Dutta *

Abstract

Although Nepal has remained independent since antiquity and has been able to defend itself from colonial powers; the influences in the state mechanisms due to colonization in the neighborhood can't be denied. Mostly after the end of Rana autocracy and institutionalization of democracy in 1951, the only system to imitate for state affairs was the traditional public administration model of the west. However, in the journey through seven decades of democratic state exercises, various attempts have been made to bring reforms in the public administration.

This work tries to explore the emerging concept of Public Governance, often called New Public Governance (NPG), in the context of Nepal and establish a proposition that e-Governance and NPG are match made in heaven. One complements the other. The exponential growth in the use of ICT (Information and Communication Technology) in every sector has influenced governments around the world to leverage the potentials of ICT as tools for good governance (e-Governance). Since the very first use of computers in the census of 1971(2028 BS), Nepal has also experienced a massive penetration of ICT (forecasted 79% internet penetration until 2025) and extensive efforts from the government towards the expansion of e-Governance. The paper highlights the endeavors of e-Governance in Nepal and how it complies with the concepts of New Public Governance. It concludes by providing recommendations for dealing with the deficiencies of the Nepalese Public Sector and imbibing full-fledged e-Governance.

Keywords: governance, public administration, NPM, NPG, e-governance

* Computer Officer, Office of the Chief Minister and Council of Ministers, Koshi Province | 9843500499 | namaste2077@gmail.com

ABBREVIATIONS

EU	European Union
G2B	Government to Business
G2C	Government to Citizen
G2G	Government to Government
HLCIT	High Level Commission for Information Technology
ICT	Information and Communication Technology
IT	Information Technology
KIPA	Korea IT Industry Promotion Agency
MoCIT	Ministry of Communication and Information Technology
MOST	Ministry of Science and Technology
NEMP	National E-Government Master Plan
NITC	National Information Technology Center
NPG	New Public Governance
NPM	New Public Management
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OPMCM	Office of the Prime Minister and Council of Ministers
TPAM	Traditional Public Administration and Management
UN	United Nations
UNDP	United Nations Development Program
WB	World Bank

Background

"My child's school bus could not come to my place because of gravel dumped on the road by the Ward Office. The ward chair whenever called on telephone assured to get the leveling work done within few hours, but this assurance didn't fetch any result for 2 days. It's causing inconvenience for many school going children, due to partial blockage of the road."

This was a complaint I filed with the Hello Sarkar application. It registered my complaint and channeled it to the concerned authority, i.e Biratnagar metropolitan office in this case. The leveling work was done the next day.

The Hello Sarkar system is an endeavor of OPMCM. The current settlement rate of complaints is more than 58% (Source: <https://gunaso.opmcm.gov.np/home>) which is quite realistic. This is just one use-case among numerous implementations of e-Governance in Nepal. Whether the basic works like inter-agency communication or complex works like budgeting, accounting and auditing of entities, e-Governance has made it possible. It has enabled the connectivity between the state and the citizens, ultimately providing a means of empowerment to the sovereign people.

This work tries to explore the emerging concept of Public Governance, often called New Public Governance (NPG), in the context of Nepal and establish a proposition that e-Governance and NPG are match made in heaven. One complements the other.

Although Nepal has remained independent since antiquity and has been able to defend itself from colonial powers; the influences in the state mechanisms due to colonization in the neighborhood can't be denied. Mostly after the end of Rana autocracy and institutionalization of democracy in 1951, the only system to imitate for state affairs was the traditional public administration model of the west. The world market was trying to recover after wars and the expanded role of state in the economy was sought after. The concept was further reinforced by the recommendations of John Maynard Keynes who suggested the need to introduce interventionist measures to correct market failures. The governments around the world kept getting bigger. Governments started getting involved in economic activities through creation of public enterprises and market regulations. Meanwhile, European states devised democracy with socialism and introduced the concept of welfare states.

While in developing countries, governments became all-embracing. The scope of administration expanded to the extent that almost every activity in human life was considered within the scope of government (Acharya, 2021). This ensued the growth of bureaucracy in unsustainable proportions.

The Public Administration in Nepal was also characterized by the key elements as expressed by Hood (1991) like:

The dominance of the “rule of law”; focus on administering set rules and guidelines; central role for the bureaucracy in making and implementing policy; the “politics–administration” split within public organizations; a commitment to incremental budgeting; and the hegemony of the professional in public service delivery.

However, in the journey through seven decades of democratic state exercises, various attempts have been made to bring reforms in the public administration, Buch commission's recommendations of 1952 being the first. The commission's report recommended merit-based recruitment systems, frequent inspection of subordinate offices and exemplary demonstrations by superiors. The report also spoke on the need to tackle various forms of corruption besides monetary gratifications like “nepotism and patronage” in matters of appointment, granting of privileges, permits and contracts (Manandhar, 2014). Like many other commission reports, most of the Administration Reform Commissions' reports also proved to be just lip service of the authorities rather than some genuine efforts.

Objective of the study

The study was conducted with an objective of exploring the journey of development of public administration in Nepal. Being an ancient civilization, public administration has always been there in the country whose indications are evident from various archaeological artifacts and documents. The contemporary system of public administration and service delivery is thought to have developed from the middle of the 18th century when King Prithvi Narayan Shah of Gorkha realized the unification of different kingdoms and principalities to a nation state, Nepal as a substantial presence in the region. However, the modernization endeavors only began after the 50's when the wave of democracy in the region brought new impressions in the public administration arena of Nepal. The purpose of this paper is to present the modernization journey of Nepal's public administration through assessment of various regimes of NPM, NPG and the implementation of e-Governance apparatus to realize the goals of economic, efficient, effective, ethical and equitable delivery of public services.

Literature Review

The period from the late 1940s until the 1970s is often characterized in governance terms as being a time of hierarchy and the era of public administration (P. Dickinson et al., 2008). Over time this mode was critiqued for being inefficient, consuming too much of a nation's resources and serving the interests of public service professionals rather than those of citizens (H. Dickinson, 2016). With an increasing tide of democracy, the governments had enormous pressure to meet the demands of decentralization, innovation, flexibility, adaptability, competition and quality services.

Globally, the governments were being criticized for being expensive and inefficient. During 70's and 80's, new ideas to bring reforms in public administration started to emerge, especially influenced

by policies of Regan in the USA and Thatcher in the UK, who advocated the strengthening of the private sector and shrinking of the public functions. The solution to the challenges posed by traditional public administration in many liberal economies was to make governments more 'businesslike' by the introduction of markets into some areas of the public sector and, in the process, 'hollowing out' government(Peters, 1993).

Hood's "A Public Management For all Seasons"(1991) and Gaebler & Osborne's "*Reinventing Government: A Government that Works Better and Costs Less*"(1992) are considered to be monumental works to promote NPM suggesting various measures of making the public administration economic, efficient and effective.

In "A Public Management For all Seasons",(Hood, 1991)Hood describes NPM as a doctrine including seven components- hand in professional management in the public sector, explicit standards and measures of performance, greater emphasis on output controls, shift to dis-aggregation of units in the public sector, shift to greater competition in public sector, stress on private sectors' styles of management practice, stress on greater discipline and parsimony in resource use.

Similarly, Osborne and Gaebler presented Ten Principles of public sector reform- Catalytic government: steering rather than rowing, Community-owned government: empowering rather than serving, Competitive government: injecting competition into service delivery, Mission-driven government: transforming rule driven organizations, Result-oriented government: funding outcomes not inputs, Customer driven governments: meeting the needs of the customer not the bureaucracy, Enterprising government: earning rather than spending, Anticipatory government: prevention rather than cure, Decentralized government: from hierarchy to participation and teamwork, Market oriented government: leveraging change through the market

The application of NPM based reforms can also be seen in the Scandinavian countries. Their reform processes are influenced mainly by the managerial theories of NPM such as management by objectives, managerial autonomy, and power devolution etc. The tweaked NPM model is often pronounced as Neo-Weberian State (NWS) model which basically has these features along with the positives of Weberian model and customization of NPM:

- Steering and regulating by a strong state
- Result focused
- Steady modernization and professionalization of the state
- Citizen centric

These practices have been well established in the Scandinavian administrative traditions within the broad values of welfare states(Christensen & Per Lagreid, 2001).

Methodology

The study is qualitative in nature and information is collected from secondary and primary data. Secondary information collected from reform reports, policy documents, books and articles. Along with the study of above-mentioned documents, I have also included insights obtained through enquiry, in order to understand contemporary perception about e-Governance endeavors in Nepal.

Primary information is collected from discussions with purposively selected officials working in the field of public administration in Nepal. The article also incorporates information from my experiences since I have been working in the Nepalese bureaucracy for almost a decade.

The article first highlights the theoretical notions of New Public Management (NPM) and New Public Governance(NPG) and exhibits the relevant reforms in Nepal. Then the article tries to establish a correlation between NPG and e-Governance. The article mainly focuses to analyze the current status of e-Governance in Nepal and how NPG and e-Governance can be powerful tools to attain transformation in the public administration.

Analysis of Public Administration Regimes and the Nepalese Context

New Public Management:

Gautam (2008) observes the NPM in the context of Nepal as:

NPM basically sprouted from the developed world with a motive to enhance the overall state operations which were already at a certain point of stability only requiring a slight push towards furtherance by learning from the efficiency and managerialism of the private sector. It was characteristically applicable in countries like Britain, New Zealand, Australia and USA. However, since 1990s NPM has been applied in developing countries too. In Nepal, various efforts for reforming public administration have taken place since early 1960s. However, reform efforts after 1990 have introduced some reforms ideas related to the NPM model for making public sector more effective and result oriented. Among them redefining the role of the State, delegation of administrative power and authority, procedural simplification, application of NPM work culture are the major reform components.

Some good practices that came into existence were the introduction of citizen charter, performance evaluation of bureaucrats, merit-based appointments, contracting out, shrinking the size of bureaucracy, liberalization and deregulations and privatization of many state-owned enterprises. However, all these efforts seemed mere formalities with no serious positive impacts. The government had to privatize

various entities with a motive to cut expenses of their maintenance and operations as they failed to produce profits and incurred huge losses and liabilities to the government.

The 3 E's of NPM: **Economy, Efficiency and Effectiveness** was expected, but the shadow of old public administration still haunted the public service arena. The decisions were taken expected to comply with the practices of NPM, but they proved to be taken out of hunch lacking seriousness and planning. Strong hierarchies, hegemony of professionals, inefficient bureaucrats, lengthy and process-oriented services, red tape, corruption and centralized authorities prevailed.

Over the last seven decades in Nepal's administrative history, starting from the Buch Commission in 1952, seven high-level commissions have been formed to offer suggestions and recommendations to reform Nepal's highly paternalistic, slothful bureaucracy.

- (1) Buch Commission 1952;
- (2) District Administration Reorganization Commission 1956;
- (3) Commission on Decentralization of Administrative Authority 1963;
- (4) Administrative Reform Commission Report 1970;
- (5) Administrative Reform Commission Report 1975-76;
- (6) Administrative Reform Commission Report 1991;
- (7) Administrative Restructuring Commission 2009.

These periods marked key turning points in Nepal's political history and the commissions provided valuable insights into the workings of Nepal's public administration and suggested the reform measure.

The decade of 90's also saw the rise in political instability resulting in a decade long civil war by Maoists(1996-2006) that claimed more than 17000 lives. The Comprehensive Peace Agreement between the Maoists and the Seven Party Alliance in 2006 paved a path for the realization of true democratic, federal republican state. It took one more decade to institutionalize the federal, democratic, republican system through the promulgation of Constitution of Nepal in 2015. The decades of transition from monarchy to democracy are full of discrepancies in the public management mostly due to two major factors- political instability and bureaucratic behavior. The new constitution tries to provide a detailed framework for the activities of the state which is envisioned as a socialism-oriented welfare state as mentioned in the Directive Principles of the state:

"The political objective of the State shall be to establish a public welfare system of governance, by establishing a just system in all aspects of the national life through the rule of law..."(GoN, 2015)

New Public Governance:

While NPM has encouraged the use of private sector management techniques, there may be risk

associated with adopting some private sector practices (Flynn, 2002). Most areas of public service and administration have distinct political, ethical, constitutional and social dimensions and these factors make the public sector different from the private sector. NPM is inappropriate for the public sector as it has more complex objectives, more intricate accountabilities and a more turbulent political environment than the private sector. Moreover, the relationship between public sector managers and political leaders is of a different order to any relationships in the private sector (Mongkol, 2011). The criticism of NPM also involves ethical issues. Even though NPM provides transparency for the public sector, it can nonetheless lead to corrupt practices (Barberis, 1998). NPM can undermine ethical standards and lead to corruption. Increased managerial autonomy has brought blurred accountability and higher risk for public managers to become corrupt and allows more opportunities for unethical behavior.

NPM is controversial enough within Western countries too and applying these principles to developing countries may add additional layers of complexity. UNDP in 1997 pointed out that some items of NPM are not useful for developing countries since NPM ideas have derived from a few countries of the OECD.

Major points to consider for suboptimal implementation of NPM in case of developing countries could be:

- state's capacity is a precondition for successful implementation of NPM
- decentralization is difficult since governments in developing countries retain central authority of decision making
- developing country governments often have only little experience of market principles
- difficult for the government to move to contractual arrangements for the service delivery since necessary laws and the enforcement of contract are not well established

In Nepal's context, added limitations are the everlasting political instability and the bureaucratic behavior which lacks professionalism and ethics. Moreover, the integration of local market with the global market also requires augmentation of the state capacities.

Above mentioned limitations demand other innovative concepts in the field of public administration. In the aftermath of the global economic crisis of 2009-10, there was a renewed interest in the proposition of Keynes, who advocated for a stronger role of government as stabilizing force and for inducing growth.

Rhodes (1997) contends that government's authority, autonomy and power have been dispersed – upward to the supranational level, for example the EU, the WB the International Monetary Fund, the UN agencies; outwards through privatization; and downwards through the creation of agencies and quangos. A 'differentiated policy' requires a new form of coordination which, according to Rhodes (1997), emerges through networks.

This latest shift towards networked forms of governance is largely equated with the move towards what Osborne (2010) refers to as new public governance, which has a strong focus on collaboration and horizontal ties between individuals and agencies. The state, it is argued, can no longer assume a monopoly of expertise or resources necessary to govern, and must look to a plurality or interdependent institutions drawn from the public, private and voluntary sectors (Newman, 2004).

Stoker (1998) highlighted the following characteristics of NPG:

- Network of Institutions and actors within and beyond
- Blurring of responsibilities for tackling social and economic issues
- Power dependence among institutions involved in collective action
- Autonomous self-governing networks of actors
- Capacity to get things done which does not rest on the power of government to command or use its authority

Hence, government now just remains as one of the many actors involved in the process of governance. It implies that the government is not the only entity with the power to shape public policies. Public policies are the result of a collaborative effort between various agencies such as multilateral entities, non-profit organizations, interest groups, private corporations, and the general public. These agencies have a direct or indirect influence on governance through their demands, opinions, and actions.

Nepal's new constitution has incorporated the concepts of pluralism and discrete but overlapping levels of governance at federal, provincial and local levels. It calls for their cooperation, coexistence and coordination. The democratic, plural and inclusive discourse requires building consensus, sharing and pooling of resources of multiple actors in the process of governance. NPG becomes indispensable to achieve all of that (Acharya, 2021).

Nepal has always been active in adopting modern practices of the world. It is true in case of embracing of practices of various regimes of Public Administration as well. The following table lists different elements witnessed in the Nepalese Public sector and their relevance to different regimes of governance in terms of magnitude of implementation.

Features	TPAM	NPM	NPG	Remarks
Hierarchy				
Rule of Law				Theoretically and with loopholes
Administrative Restructuring				
Meritocracy				Efficient public service commission
Agencies				Autonomous agencies like the central bank, public service commission, CIAA etc.
Political-Administrative Dichotomy				

Performance Measurement				
Decentralised authority				
Citizen charter				Need of citizen charter along with the provision of compensation
Participation				Public Private Partnerships, roles of NGOs and civil society
Contracting Out				
Cost cutting				Lowest evaluated bid, shrinking of bureaucracy, suboptimal remuneration, number of ministries fixed by the constitution
Transparency				Presence of RTI, but National Information Commission needs to be strengthened
Accountability				Lacks enforcement of accountability to individuals for their decisions
Multilateral Governance				Influence of Supranational entities
Inter-agency collaboration				Lacks quality data and trust in information sharing
Quality Service				No proper mechanism to evaluate the quality of services
Goal Oriented				Focused on compliance with the process rather than goal
Human Resource Development				
Responsive				
Efficient & Effective				
Equity & Inclusion				Inclusion as envisioned by the constitution in decision-making is still far from realization
Citizen centered				Sovereign power rests with the people as per constitution
Ethics				No strict code of conduct
e- Governance				Progressing rapidly, requires more collaboration and integration

Table: Features of Public Administration in Nepal and their magnitude of implementation along various regimes

■ Fully Implemented

■ Partly Implemented

(Source: Author)

The discourse of e-Governance and NPG:

The pluralist nature of state and society and the conceptualization of NPG in the 21st century much relevant to the Nepali context induce to build upon a powerful and comprehensive apparatus of governance, the e-Governance.

E-Governance is defined as the application of ICT in establishing interaction between the different levels of government, business, and the citizenry. e-Governance also involves implementing internal government operations meant to simplify and improve both the democratic and business aspects of governance (Asian Development Bank Institute. & आशिया विकास बैंक अनुसन्धान संस्थान, 2007). Thus, e-Governance is intrinsically a practice of NPG since it involves the interconnection between government entities, citizens and the market through the ICT infrastructure and protocols (internetworking).

Compliance of e-Governance with NPG can be summarized as follows:

Compliance	
NPG	e-Governance
Network of Institutions and actors within and beyond	Meta-network of networks (internetworks between entities) through internet infrastructure (computers, servers, intra and internet, routers, gateways etc.)
Blurring of responsibilities for tackling social and economic issues	Medium of social and economic interaction: e.g applications like HelloSarkar, CGAS, LMBIS and other G2G, G2C, G2B applications (collective role of multiple actors in dealing with issues)
Power dependence among institutions involved in collective action	Information collected and generated by institutions is shared as and when required (interdependence between entities for successful implementation of policies)
Autonomous self-governing networks of actors	Actors are autonomous, e.g. autonomous entities and their networks like departments, offices under ministries which interact intra and inter-department
Capacity to get things done which does not rest on the power of government to command or use its authority	Relies on internet infrastructure and protocols which isn't governed by any single entity, one entity can't hold the authority of the networks

Table 1: Compliance of e-Governance with NPG

(Source: Author)

The ultimate goal of e-Governance is good governance, by providing efficient and effective services in an economical way, and bringing national, regional and local administrations closer to the common people thereby promoting equitable policies and delivery of services. People in Nepal still long for a transparent and accountable administration, and the government of Nepal has yet to fully provide effective services. E-Governance has to be the best medium to address this problem. For the first time in

history, Nepal hired some calculators and computers for population census calculation. Since then, the growth in the field of Information Technology is rapid and progressive. It all started with the use of IBM 1401, a second-generation mainframe computer that was used in the census of 1971 AD.

In Nepal, the High-Level Commission for Information Technology (HLCIT) was an apex body formed under the chair of the Prime Minister to provide crucial strategic direction to formulate appropriate policy responses for the development of the ICT sector. National Information Technology Center (NITC) was instituted as the secretariat of HLCIT and was established in the year 2002 in line with IT Policy 2000, and was originally under the Ministry of Science and Technology (MOST). NITC's main objectives are to build a knowledge-based society by supporting knowledge-based institutions and promote and develop ICT by making it accessible to the public. NITC is responsible for the implementation of any ICT-related initiatives in the government including e-Government.

HLCIT and NITC jointly developed the National e-Government Master Plan (NEMP) with technical assistance from Korea IT Industry Promotion Agency (KIPA). The masterplan was completed as scheduled in July 2006.

The top 20 priority projects were selected and classified under G2C, G2B, G2G, or infrastructure. G2C projects included National ID, a Government Representative Portal, a Passport Registration System, e-health, e-election, e-vehicle registration, e-driver's license, e-petition, and e-agriculture. G2B projects included Recruitment and Employment Information System, e-customs, e-procurement, e-patents, e-tourism, and e-commerce. G2G projects included e-tax, an Immigration Management System, e-education, e-land, a Management Information Systems, and e-authentication. Infrastructure projects included public key infrastructure, a Government Integrated Data Centre, and enterprise architecture. The projects were implemented in two phases — first phase (2007-8) and second phase (2009-11). The first phase focused on the Government Representative Portal, National ID, Enterprise Architecture, Government Integrated Data Centre, Public Key Infrastructure, ICT organisation, the establishment of basic Acts, national unified code system development, and the expansion of ICT infrastructure. These priorities and efforts have led to achieve many of them which serve as the foundation of today's e-Governance structure.

The Vision of E-government masterplan stated '*The Value Networking Nepal*' through:

- Citizen-centered service
- Transparent service
- Networked government
- Knowledge based society

E-government mission was to:

"Improve the quality of people's life without any discrimination, transcending regional and racial differences, and realize socio-economic development by building a transparent government and providing value added quality services through ICT."

Similarly, the Digital Nepal Framework, 2019 provides a blueprint of the roadmap to how digital initiatives can:

- Contribute to economic growth
- Find innovative ways to solve major challenges facing society in a shorter period with fewer resources
- Identify opportunities for Nepal to participate in the global economy

The Digital Nepal Framework encompasses the concept of

- One Nation
- Eight Sectors
- 80 Digital Initiatives

Status of e-Governance in Nepal:

The United Nations and American Society for Public Administration (UNASPA, 2001) suggested an e-government model with five stages which are as follows:

- **Stage I - Emerging presence:** A single or a few independent government web sites provide formal but limited and static information
- **Stage II- Enhanced presence:** Government web sites provide dynamic, specialized and regularly updated information
- **Stage III- Interactive presence:** Government web sites act as a portal to connect users and service providers and the interaction takes place at a more sophisticated level
- **Stage IV- Transactional presence:** Users have the capability to conduct complete and secure transactions, such as renewing visas, obtaining passports and updating birth and death records through a single government web site and
- **Stage V- Seamless or fully integrated presence:** Governments utilize a single and universal web site to provide a one-stop portal in which users can immediately and conveniently access all kinds of available services

Nepal can be said to be currently between stage III and IV. This means government websites and applications are able to provide modes of interaction through forms, e-mails and queries. At the fourth stage, there shall be two-way transactions, access to services through various channels, knowledge-based administrative processes, and pan-governmental collaborative network for knowledge sharing. At present, expansion in transaction capabilities of systems can be seen. Integration of electronic transactions with banks and digital wallets have enabled the people to receive services efficiently.

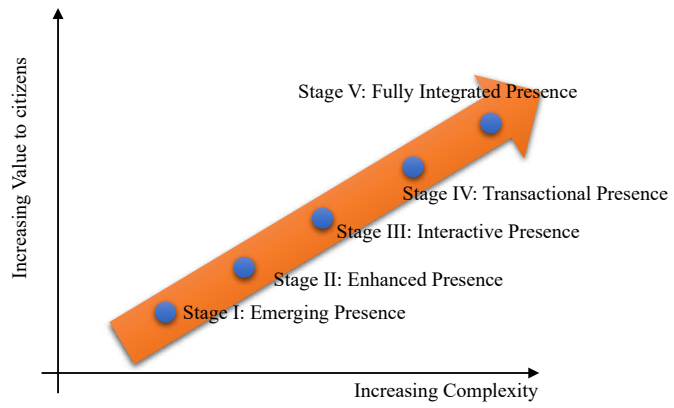

Fig: 5-stage Maturity model for e-Governance(based on UNASPA e-government model)

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

Ranging from simple display of information to interaction between different stakeholders to interoperable systems for smooth collaboration and mutual knowledge sharing, the e-Governance arena in Nepal is continuously evolving towards excellence. The following table lists inter-alia, various leading applications/tools/systems functioning in diverse sectors of public governance.

S.N.	Softwares/Application/Service	Stages of Maturity of e-Gov	Ramark	Type of Service
1	Nagarik	5 (approaching Integration)	Developed by MoCIT as an effort to integrate various public services	G2G, G2B, G2C,
2	LRIMS	3(Interaction)	Management of information regarding transfer of land rights	G2C
3	LMBIS	3(Interaction)	Budget formulation	G2G
4	SuTRA	4(Transaction)	Budget formulation and public expenditure at Local Level	G2G, G2B
5	CGAS	4(Transaction)	Management of Public expenditure and accounting	G2G, G2B
6	TSA	4(Transaction)	Management of consolidated government fund	G2G
7	ASYCUDA	4(Transaction)	Management of Customs data	G2B, G2C
8	NID Pre-enrollment	3(Interaction)	Application for National ID	G2C
9	RMIS	4(Transaction)	Revenue management	G2C, G2B
10	ePassport	4(Transaction)	Application for ePassport	G2C
11	Property Tax Payment	4(Transaction)	Online payment of property taxes at local level	G2C, G2B
12	BIPAD Portal	3(Interaction)	Reporting of disasters	G2C
13	Voter ID Enrollment	3(Interaction)	Registration of voters by Election Commission	G2C
14	NEA Bill payment	4(Transaction)	online payment of Electricity bill	G2C, G2B
15	PSC Online Application	4(Transaction)	Registration of applicants for public service commission exams	G2C
16	PIS	3(Interaction)	Management of government personnel information	G2G
17	Hello Sarkar	3(Interaction)	Filing complaints about public entities	G2C
18	EPF iPortal	4(Transaction)	Management of provident fund of employees	G2C, G2B, G2G,
19	Taxpayer Portal	3(Interaction)	Filing of tax information at Inland Revenue Department	G2C, G2G, G2B,
20	VRS	3(Interaction)	Vehicle Registration	G2C

21	Driving License	3(Interaction)	Enrollment for Driving Licensing Exams	G2C
22	PPMO e-GP	3(Interaction)	Online Bidding for Public Procurement	G2B, G2C

Table: Leading e-Governance Applications/Services

(Source: Author)

Conclusion

In Nepal, Administrative Reform Commission of 1991 and Governance Reforms Program of 2001 were the two important reform initiatives in introducing NPM ideas. Following the democratic political regime, the early 1990s reforms based on NPM orientation were internally initiated (Gautam, 2008). The efforts towards modernization of public administration seems to pace up since 2006-2007. The Interim Constitution of Nepal, 2007 provided for the concepts like participation of citizens self-governance, good governance, decentralization and devolution of powers. Similarly, the Good Governance (Management and Operation) Act, 2008 was issued to guarantee good governance through clear provisions of responsibilities of officials. The Right to Information Act, 2007 was a step to promote transparency of public systems to make them accountable to citizens. The High Level Seminar on e-Governance organized by the Asian Development Bank Institute, National Information Technology Center and the United Nations Asian and Pacific Training Centre for Information and Communication Technology for Development in 2006 produced the initial framework and drafted the action plan for the implementation of e-Governance in Nepal. The seminar provided the following precepts to warrant smooth implementation of e-Governance.

- Enterprise Architecture with a set of principles, guidelines and standards for a common structure of e- Governance systems
- Robust ICT Infrastructure
- Capable and Trained Human Resource
- Leading Software Applications for seamless interaction of intra and inter-governmental bodies, non- governmental organizations and communities and efficient service delivery
- Implementation through awareness, trainings, policies and regulations.

Perfect governance (seamless integration of self-organizing and autonomous networks) may be a utopia, but we can certainly bring improvements to current situations through sincere efforts of implementation of NPG principles and e-Governance. I recommend to deal with the following underlying causes in order to modernize our public administration.

Political Instability:

NPM and NPG demand radical changes in organizational structures, in hierarchy, in work cultures, in the roles and responsibilities, in organizational relationships, in exercising power and authority, and

ultimately in overall politico-administrative system(Gautam, 2008). Such kinds of changes can be led by a stable government with strong political will and progressive long-term vision. Nepal is yet to see a full-term government since the declaration of democracy in 1951. The serious issue of political instability needs to be dealt with for expected results from public governance.

Bureaucratic behavior:

Radical changes in prevalent bureaucratic behavior and administrative culture of public administration sector are recommended for effective implementations of NPM, NPG practices and e-Governance. Bureaucratic behavior and administrative culture in Nepal seem to be characterized by two types of relationships:

- Relationships between bureaucrats (vertical and horizontal): Hierarchy is celebrated and there's huge power distances. Wide gaps between superiors and subordinates deters efficient policy formulation and implementation. The statement "पदेनज्ञाता"/ *paden gyata* is often uttered in criticism, which means a "person holding a higher position considers himself knowledgeable".
- Relationships between bureaucrats and citizens: The colonial imprint of bureaucracy is still obvious. The citizens are treated as subjects to be administered by administrators. It is a general charge that government employees create many hurdles and show corrupt behavior when people go to public offices. Therefore, for the general public, it has been increasingly difficult to receive services and facilities provided by the state. Dhakal (1998)pointed that the Nepalese bureaucracy largely remained as a master of society keeping distance from the general masses.

Above characteristics are aided by the "reluctance to change" behavior of political leadership and members of bureaucracy. Due to path dependency, they find it difficult to adopt changes in practices and technology. Hierarchy based structure and pay system, lifetime job and permanence, and centralized decision-making process are some of the paths of Nepalese public administration based on the Weberian model of bureaucracy(Gautam, 2008). Decentralization, deregulation, flatter organizational structures, contracts, competition, collaboration, coordination and less paper work advocated by new models of governance seem important to be absorbed in the public administration sector of Nepal.

References

- Acharya, M. R. (2021). *Business of Bureaucracy* (Fifth). Vidyarthi Pustak Bhandar.
- Asian Development Bank Institute., & アジア開発銀行研究所. (2007). *High Level Seminar on e-Governance : 5-6 May 2007, Kathmandu, Nepal*. ADB Institute.
- Barberis, P. (1998). *The new public management and a new accountability*.
- Christensen, T., & Per Lagreid. (2001). *A Transformative Perspective on Administrative Reforms*.
- Dhakal, Dr. G. (1998). Bureaucracy and Citizens: A Case of Nepal. *PAAN (Public Administration Association of Nepal), A Journal of Public Affairs Management*, 6(7).

- Dickinson, H. (2016). *New Public Management to New Public Governance: The implications for a "new public service."*
- Dickinson, P., Dickinson, E., & Dickinson, H. (2008). *Managing and Leading in Inter-Agency Settings.*
- Flynn, N. (2002). *Explaining New Public Management: The Importance of Context.*
- Gautam, B. R. (2008). *Factors Affecting Application of New Public Management Oriented Reforms for Reforming Nepalese Public Administration Topic Factors Affecting Application of New Public Management Oriented Reforms for Reforming Nepalese Public Administration To be Presented.*
https://digitalrepository.unm.edu/nsc_research
- GoN. (2015). *THE CONSTITUTION OF NEPAL.*
- Hood, C. (1991). *A Public Management For all Seasons.*
- Manandhar. (2014). Corruption travails .*The Kathmandu Post.*
- Mongkol, K. (2011). *The Critical Review of New Public Management Model and its Criticisms.* <https://dx.doi.org/10.3923/rjbm.2011.35.43>
- Newman, J. (2004). *Modernizing the State: A New Style of Governance?*
- Osborne, S. P. (2006). *The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance.*
- Peters, B. G. (1993). Managing the hollow state. In K. A. Eliassen & J. Kooiman (Eds.), *Managing Public Organizations: Lessons from contemporary European experience.*
- Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding Governance.*
- Stoker, G. (1998). *Governance as theory: Five propositions.*
- UNASPA. (2001). *Global survey of e-government.*

कृषिको वर्तमान बाधक तथा आगामी गन्तव्य

 दुर्गा बहादुर तिरुवा*

लेखसार (Abstract)

वि.स. २०१३ सालमा प्रथम पन्चवर्षिय योजना लागु हुदा कृषिमा उत्पादन वृद्धि गर्ने र रोजगारीका अवसरहरु जुटाउने भनि प्राथमिकिकरण गरिएको थियो । त्यसै गरि आउदै गरेको सोह्रौं योजनाले (२०८१/८२ - २०८५/८६) पनि कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने विषयका सवालहरु लाई समावेश गरेको छ । संघ, प्रदेश र स्थानिय तहमा कृषि क्षेत्रको विकासका लागि विभिन्न शाखा, परियोजना, फार्म, प्रयोगशाला, कार्यालय तथा मन्त्रालयको सांगठनिक संरचना भएको पाईन्छ। वर्तमान सविधान २०७२ को धारा २३२ बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानिय तहबीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित भनेर उल्लेखित भएता पनि तीन तहका सरकार मध्ये कस्ता प्रकारका कार्यक्रम कुन तहको सरकारले गर्ने भन्ने नीतिगत व्यवस्था प्रभावकारी नै छैन । कृषिका बालीवस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्वको वृद्धि गर्न अति नै आवश्यक पर्ने वीउविजन, मल तथा सिंचाइको अभाव तथा समयमा प्राप्त गर्न नसक्दा पनि कृषि क्षेत्र पछि परेको छ । त्यसैगरि विभिन्न बैंक, लघुवित्तिय तथा ऋण सहकारी भएता पनि कृषकलाइ सहूलियत दरमा ऋण पाउने सरल किसिमको नीतिगत व्यवस्था नै छैन तसर्थ चर्को व्याजमा ऋण लिइ खेति गर्न बाध्य भएका छन् । कृषकको परिचयपत्रको व्यवस्था तथा कृषकको वर्गिकरण गर्नु पर्दछ । तीनै वटा निकायबाट कृषकको समस्या, माग र आवश्यकताको सम्बोधन हुने गरि अध्ययन, अनुसन्धान र प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ । पहिला हामी बजार खोजौं, हाम्रो बजारमा कुन तरकारी तथा फलफूल कुन समयमा कति माग हुन्छ भन्ने कुरा पत्ता लगाउ अनि सोही अनुसार उत्पादन गरौं ।

शब्दकुञ्ज (Keywords)

कृषि(Agriculture), उत्पादन(Production), कृषक(Farmer), पेशा(Occupation), अध्ययन(Academy)

*निमित्त प्रमुख, कृषि ज्ञान केन्द्र, सोलुखुम्बु। सम्पर्क न: ९८४१८४४३०५। ईमेल: dbturuwa305@gmail.com

पृष्ठभूमि (Background)

नेपाल एक कृषि प्रधान देश हो । करिब ६० प्रतिशत जनसंख्या कृषि पेशामा आवद्ध छन् भने कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा २४ प्रतिशत कृषि क्षेत्रको योगदान रहेको पाईन्छ । वि.स. २०१३ सालमा प्रथम पन्चवर्षिय योजना लागु हुदा कृषिमा उत्पादन वृद्धि गर्ने र रोजगारीका अवसरहरु जुटाउने भनि प्रथमिकिकरण गरिएको थियो । हाल सम्म १५ वटा आवधिक योजनाहरु सम्पन्न भइसकेका छन् भने हरेक आवधिक योजनामा कृषि क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखिएको थियो । हाल पन्ध्रौ योजना (२०७६ देखि २०८१) कार्यान्वयन भैसकन लागेको छ, यस योजनाले पनि कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने भनि दीर्घकालीन राष्ट्रिय रणनीति राखेको छ भने योजनाको अन्त्यमा प्रमुख खाद्यन्नबालीको उत्पादकत्व ३.१ मे.टन प्रति हेक्टर बाट ४ मे.टन प्रति हेक्टर पुराउने लक्ष्य राखेको छ । त्यसै गरि आउदै गरेको सोह्रौ योजनाले (२०८१/८२ - २०८५/८६) पनि कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने विषयका सवालहरु लाई समावेश गरेको छ । कृषि तथा उद्योग क्षेत्रमा रहेको बढ्दो उत्पादन लागत र कमजोर प्रतिस्पर्धी क्षमताको अवस्थालाई सम्बोधन गर्नु, औद्योगिक कच्चा पदार्थको सहज आपूर्तिको लागि कृषिमा आधारित उद्योगको स्थापना गर्ने सवालमा जोड दिएको छ । कृषि, वन र मत्स्यपालनको आ.व. २०७९/८० मा रहेको २.८ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरलाई बढाएर ४ प्रतिशत र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको योगदान २३.९ प्रतिशतबाट २९ प्रतिशतमा पुर्याउने सोह्रौ योजनाको लक्ष्य रहेको छ । कृषि क्षेत्रको विकासका लागि वि.स. १९७८ मा कृषि अड्डाको स्थापना काल देखि हाल सम्म विभिन्न नतिजामुलक तथा प्रतिफलात्मक कार्य भैरहेको पाईन्छ । कृषि क्षेत्रको विकासको लागि अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रचारका कार्य पनि विगत देखि नै संचालनमा हुदै आएको छ । अध्ययन क्षेत्रमा ९/१० कक्षा देखि विश्वविद्यालय सम्म कृषि पाठ्यक्रम समावेश तथा स्थापना भएको, अनुसन्धानका क्षेत्रमा ८४ बालीका ७२८ जातहरु दर्ता तथा उन्मोचन देखि नयाँ जातका पशुपन्छी भित्रिएको, त्यसैगरि प्रसार क्षेत्रमा तराई देखि हिमाल सम्म अध्ययन अनुसन्धानका प्रविधिहरु गाउँ गाउँमा प्रयोगमा आएको पाईन्छ । संघिय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्था लागु भए पश्चात कृषिको कार्य जिम्मेवार तथा क्षेत्र धेरै नै फराकिलो भएको पाउन सकिन्छ । संघ, प्रदेश र स्थानिय तहमा कृषि क्षेत्रको विकासका लागि विभिन्न शाखा, परियोजना, फार्म, प्रयोगशाला, कार्यालय तथा मन्त्रालयको सांगठनिक संरचना भएको पाईन्छ ।

नेपालको अर्थतन्त्रको मुख्य आधार भनेको कृषि नै हो । त्यसमा पनि ग्रामिण जनताको जीविकोपार्जनको प्रमुख माध्यम कृषि क्षेत्र बनेको छ । जीवन निर्वाह, रोजगारी, खाद्यन्नको आपूर्ति, औद्योगिक विकासको आधार, पशुपालन व्यवसायको आधार, राजस्वको स्रोत आदि कारणले नेपालमा कृषि क्षेत्रको महत्व विगत देखि भविष्य सम्म कायमै रहनेछ । कृषक र कृषिको विकासका लागि कृषि क्षेत्रमा विभिन्न किसिमका थुप्रै कार्यक्रम तथा परियोजना विभिन्न कालखण्डमा संचालन भएता पनि जनस्तरमा गुनासो भने सधै सुन्ने गरेको पाईन्छ । कहिले उत्पादन भएन त, कहिले उत्पादनले बजार पाएन भन्ने यस्तै गुनासो तथा आलोचना सुन्ने गरिन्छ । कृषि क्षेत्रको विकास तथा बालीनाली उत्पादनको लागि राष्ट्रिय तथा वैदेशिक लगानी पनि त्यतिकै भएको छ तर न त कृषक व्यवसायिक भए न त उपभोक्ताले सहज र न्यूनतम मूल्यमा कृषि उत्पादक प्राप्त गरेका छन् । बिउ, मल, सिंचाई तथा प्रविधिको अभावमा नै उत्पादन गरेको छौं भन्ने बनाइ कृषकस्तरमा छ भने उपभोक्तास्तरमा खोजेको कृषि उत्पादन भनेको समयमासहज र न्यूनतम मूल्यमा कृषि उत्पादक प्राप्त नगरेको गुनासो तथा समस्या रहेको छ । तर पनि हामी सबैमा सन्तुष्टिको सिमा भने भेटाउन सकेको छैनौं । सबैले एक अर्कालाई दोष दिने प्रवृत्ति दिन दिनै बढ्दो क्रममा रहेको छ । आज भन्दा करिब २० वर्ष अघि सम्म गरिवि र बेरोजगारको मात्र धेरै भएता पनि हाल गरिवि २०.४ प्रतिशत छ भने रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा ३६.५ प्रतिशत रहेको छ । जुन एक प्रकारको सकारात्मक परिवर्तन हो जस्तो लाग्छ । कृषि क्षेत्रमा भएको व्यवसाय प्रवर्द्धन

कार्यक्रम तथा वैदेशिक रोजगारका अवसरहरुको नै मुख्य योगदान रहेको छ । राज्यको विशेष अनुदान कार्यक्रम तथा पूर्वाधार विकास निर्माणका कार्यले पनि कृषकस्तरमा कृषि पेशा जिवननिर्वाहमुखी नभएर व्यवसायमुखी भएको पाइन्छ । सुगममा मात्र हरेक प्रविधिको पहुच थियो भने अहिले हिमालका विभिन्न दुर्गम क्षेत्रमा पनि कृषिका नयाँ-नयाँ प्रविधिको प्रयोग भएको पाइन्छ जस्तै हाईटेक टनेल, थोपा सिंचाई तथा यान्त्रिकरण आदिको प्रयोग भएको छ ।

विश्लेषणात्मक विषय (Analysis Subject)

हाल कृषि क्षेत्रका बाधकहरु

१) कृषि पेशा मर्यादित हुन नसक्नु

जिवन जिउनको लागि मुख्य आधारहरु भनेको गास, बास, कपास हुन जुन कृषि क्षेत्रबाट नै प्राप्त हुन्छ । हाम्रो पूर्वाधारले गर्दै आएको कृषि पेशा आज सम्म पनि एउटा मर्यादित पेशाको रूपमा स्थापित हुन सकेको छैन । यो कृषि पेशा कस्ले गर्छ त ??? जसले पढ्न सकेन, जागिर खान सकेन, विदेश जान सकेन वा अन्य कुनै व्यवसाय गर्न सकेन, जसले गर्दा हाम्रो जिवन जिउने आधारको प्रमुख स्तम्भको रूपमा रहेको कृषि पेशामा सुधारात्कम परिवर्तन गरौं भन्ने सोच कम्मै व्यक्तिमा आउने गरेको छ । पहुच भएका महासयहरुले कृषि भन्दा अन्य क्षेत्रमा लगानी गर्न जोड गर्नु हुन्छ । पहुच नभएका वा कृषिमा केही गर्नु पर्छ भन्ने सोच भएका व्यक्ति नीति निर्माण गर्ने स्थानमा पुग्न सक्नु हुन्न । यो कृषि क्षेत्र निर्वाहमुखी पेशाको रूपमा स्थापित हुन बाध्य भयो ।

२) अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रसार प्रचारको समन्वयात्मक अभाव

कृषि क्षेत्रमा अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रचार प्रसारको समन्वय तथा अन्तरनिहित सम्बन्धको अभाव रहेको छ । पहिला भन्दा केही मात्रामा फरक भएता पनि जुन गतिमा काम भएको छ त्यसको सहि प्रयोग हुन सकेको छैन । च्याउ उम्रे जस्तो अध्ययन संस्थानहरुको स्थापना भएको छ, जसले गर्दा बेरोजगारीको जालो झन मौलाएको छ भने अर्को तिर ब्रेन ड्रेनको समस्या पनि त्यतिकै बढेको छ । पढेर सबैलाई जागिर नै खानु पर्ने छ, कृषि व्यवसाय गरेर बस्न लाज मात्रै गर्दछन् । अनुसन्धान क्षेत्रमा प्राय एउटै विषयमा सधै अनुसन्धान गर्ने तथ्याङ्क मिलाउने काम भएको छ । नतिजामुलक अनुसन्धानका बारेमा प्रचार प्रसार नै भएको देखिदैन । राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान परिषदमा (नार्क) पनि दिग्गज अनुसन्धानकर्ताहरु हुनुहुन्छ तर उहाँहरु सगको ज्ञान सिप तथा अनुभवहरु अन्य कृषि प्राविधिक तथा कृषकस्तरमा आदान प्रदान भएको देखिएन । चाइना र भारतबाट आयात हुने तरकारी तथा फलफूलजन्य उत्पादन नेपाली बजारमा महिनौं सम्म ताजा रूपमा देख्न सकिन्छ, उत्पादन पछि हुने क्षतिको न्यूनिकरण कसरी गर्ने भन्ने विषयमा हाम्रो अध्ययन अनुसन्धान हुन सकेन । तसर्थ हाम्रा कृषकमा नयाँ प्रविधिको ज्ञान र सिपको जानकार नहुदा निर्वाहमुखी कृषि पेशा लाई नै अंगाल्न बाध्य भएका छन् ।

३) तीनै तहका सरकारमा नीतिगत व्यवस्थाको अभाव

वर्तमान सविधान २०७२ को धारा २३२ बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानिय तहबीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित भनेर उल्लेखित भएता पनि तिन तहका सरकार मध्ये कस्ता प्रकारका कार्यक्रम कुन तहको सरकारले गर्ने भन्ने नीतिगत व्यवस्था प्रभावकारी नै छैन । सबैले एउटै प्रकारको कार्यक्रम गर्दा अनुदानग्राहीमा दोहोरोपन देखिएको छ भने बजेट अनुसारको प्रतिफल पाउन सकेको छैन जसले गर्दा न त कृषि क्षेत्रको विकास भएको अनुभूति हुन्छ न त जनस्तरमा कृषि पेशा सुरक्षित छ भनेर प्रत्याभूति नै हुन्छ । प्रदेश तथा स्थानिय तहमा आफ्नो स्थायित्वको उपस्थिति देखाउन संघले साना तिना कार्यक्रम पठाउने गर्दछ तर कार्यविधि तथा मापदण्ड पठाउन धेरै

समय लगाउने र पठाएका मापदण्ड पनि अस्पष्ट र दोहोरो अर्थ लाग्ने छन् जसले गर्दा काम गर्न गाह्रो हुने र राम्रो नतिजा नआउने गरेको छ । कृषि अनुदान, काम गर्ने ले भन्दा पनि कागज मिलाउन सक्ने ले प्राप्त गरेको तथ्याङ्क देखिन्छ ।

४) कर्मचारी तथा दक्ष जनशक्तिको अभाव

संघियताले गर्दा कुनै तहमा कर्मचारी फालाफाल छन् भने कुनै तहमा ताना तानाको अवस्था छ । कृषि क्षेत्रका कर्मचारी प्रदेश तथा स्थानिय तहमा ज्यादै न्यून छन् । पाचौं तथा छैटौं स्तरका कर्मचारीले कृषि ज्ञान केन्द्रको प्रमुख भएर कार्यालय चलाउने बाध्यता रहेको छ भने स्थानिय तहमा कृषि प्राविधिक भेटाउनै गाह्रो छ । करार सेवाबाट कतिपय प्रदेश तथा स्थानिय तहमा केही काम गर्ने प्रयास त भएको छ तर त्यो पनि दिगो छैन । स्थलगत अनुगमनमा पनि कर्मचारीको दक्षता भने जस्तो प्रभावकारी तथा ज्ञानमूलक छैन । कृषकका खेतबारीमा समस्या पहिचान गर्न नसक्ने कृषि प्राविधिक र कृषकका समस्यालाई सम्बोधन गर्न सक्ने कार्यक्रम तथा नीति निर्माण ल्याउन नसक्ने अवस्था रहेको छ । भूगोल र प्राविधिक दृष्टिकोणले उपयुक्त तथा कृषकको माग र आवश्यकताको आधारमा कार्यक्रम तथा बजेट माग गर्न सक्ने दक्ष प्राविधिक जिल्लास्तरमा भेटाउन गाह्रो छ ।

५) वीउविजन मल तथा सिंचाइको अभाव

कृषिका बालीबस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्वको वृद्धि गर्न अति नै आवश्यक पर्ने वीउविजन, मल तथा सिंचाइको अभाव तथा समयमा प्राप्त गर्न नसक्दा पनि कृषि क्षेत्र पछि परेको छ । वर्षौं विभिन्न बालीनालीका जातहरूको दर्ता, उन्मोचन तथा सिफारिस भएता पनि वास्तविक कृषकको खेतबारीमा त्यी जातहरूको प्रयोग भएको छैन । खुल्ला सिमा क्षेत्र भएको हुदा तराईका केही क्षेत्रमा भारतीय नाकाबाट अवैधरूपमा मल भित्रिने गर्दछ तर सुरक्षाकर्मीले ५ के.जी. भन्दा बढी मल भित्राउन नदिने नीतिगत समस्याले गर्दा कृषकहरूले आफ्नो खेतबारीमा समयमा मल प्रयोग गर्न पाएका छैन भने सरकारले पनि कृषककलाइ विउविजन तथा मलको पहुचको सुनिश्चिताको प्रत्याभूति गराउन सकेको छैन । हाल सिंचाइयोग्य भूमिमध्ये वर्षेभरि सिंचाइ सुविधा पुग्ने भूमि ३३ - ३५ प्रतिशत मात्र रहेको छ जसले गर्दा उत्पादनमा प्रत्यक्ष असर गरेको छ । कृषि क्षेत्रमा सिंचाइको क्षेत्र विस्तार गर्न सिंचाइ र कृषि कार्यालय विच समन्वय नै छ । तसर्थ कृषक सधैँ साना कृषक नै बन्ने भए कहिलै व्यवसायिक कृषक बन्न सकेन ।

६) बजारको अभाव तथा सहूलियत व्याजदरको ऋण दिने प्रणाली कमजोर

उत्पादन भएका बालीबस्तुको सहूलियत तवरबाट विक्रिवितरण गर्न पनि बजार अभाव तथा उत्पादन लागत अनुसारको आम्दानी पाउन पनि कृषकलाइ सकस परेको छ । त्यसैगरी विभिन्न बैंक, लघुवित्तिय तथा ऋण सहकारी भएता पनि कृषकलाइ सहूलियत दरमा ऋण पाउने सरल किसिमको नीतिगत व्यवस्था नै छैन तसर्थ चर्को व्याजमा ऋण लिइ खेति गर्न बाध्य भएका छन् । पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा स - साना कृषकहरूलाइ एक डोको साग बजार सम्म लगेर विक्रि गर्दा उल्टो घाटामा पर्ने अवस्था रहेको छ । देशको चरम महंगीले गर्दा कृषिका उत्पादनलाइ प्रत्यक्षरूपमा असर गरेको छ । कृषि उपज विक्रि गरेर दैनिकि गुजरा गर्नु पर्ने मालसमान महंगो हुदा, प्रतिस्पर्धि कृषि प्रणाली व्यवहारमा आउन सकेन ।

७) कृषकस्तरमा जनचेतनाको कमि

अझै पनि जनगुनासो के छ भने, वास्तविक कृषक पछि परे अनि वास्तविक कृषकले अनुदान पाएन बन्ने गरेको सुनिन्छ । झोले कृषकले मात्र अनुदान पाए, राज्यले वास्तविक कृषकको समस्या पहिचान गर्न सकेन भनेर यत्रतत्र सर्वतत्र यस्ता समस्या आउने गरेको छ । यो वास्तविक समस्या पनि हो तर वास्तविक कृषकले पनि कृषि कार्यालय देखु भएको

छैन र राज्यको नीति अनुसार कृषि अनुदान प्राप्त गर्न पान नम्बर, व्यवसाय दर्ता प्रक्रिया अपनाउनु पर्ने हुन्छ । कृषि अनुदानमा वास्तविक होइन कि व्यवसायिक कृषक समावेश हुनु पर्दछ तर वास्तविक कृषकले प्रक्रिया अनुसारको काम गर्न सक्दैन र न्यून मात्रामा व्यवसायिक कृषक छन् ।

कृषि क्षेत्रको भावी कार्यदिशा

१) कृषिलाई मर्यादित पेशाको रूपमा स्थापित गर्ने

देशको मेरुदण्डको रूपमा रहेको कृषि क्षेत्रको पेशालाई मर्यादित पेशाका रूपमा स्थापित गर्न जनस्तर देखि संसद सम्म अहम्म भूमिका खेल्नु पर्ने तथा नीतिगत व्यवस्थामा जोड दिनु पर्दछ । कृषकको परिचयपत्रको व्यवस्था तथा कृषकको वर्गिकरण गर्नु पर्दछ । कृषि संग सम्बन्धित हरेक कार्यक्रममा वास्तविक र व्यवसायिक कृषकको उपस्थित हुनु पर्ने तथा समस्याको पहिचान गर्नु पर्दछ । कृषकको खेतबारीको मुल्यलाई मान्यता दिनु पर्यो यो होइन कि बजारको छेउमा रहेको एक टुक्रा घडेरीको व्यक्तिलाई मान्यता दिने प्रचलनको अन्त्य गरौ । कृषकको उत्पादनको आधारमा प्रोत्साहन र सम्मान गरौ । हरेक स्थानीय तहबाट प्रत्येक वर्ष धेरै उत्पादन गर्ने कृषकलाई उत्कृष्ट कृषक सम्मान गरौ ।

२) अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रचार प्रसारलाई एकअर्कामा नीतिगतरूपमा समन्वयत्माक बनाउने

कृषि क्षेत्रका अध्ययन, अनुसन्धान तथा प्रचार प्रसारलाई एक अर्कामा नीतिगतरूपमा समन्वयत्माक हुने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । कृषि क्षेत्रका अध्ययन संस्थानहरूले कृषकको खेतबारीमा देखिएका समस्या तथा आवश्यकताका आधारमा पाठ्यक्रम परिमार्जन गर्नुपर्दछ । सैद्धान्तिक भन्दा प्रयोगात्मक पाठ्यक्रममा धेरै जोड दिदा ठिक होला । अनुसन्धान क्षेत्रले पनि कृषकको खेतबारीमा देखिएका समस्या तथा आवश्यकताका आधारमा कृषकको खेतबारीमा गरिने अनुसन्धानलाई सत्यतथ्य तथ्याङ्कको आधारमा प्रभावकारी, नतिजामूलक तथा समाधानमूलक प्रतिवेदन बनाउनु पर्दछ । प्रचार प्रसार गर्ने निकायले पनि कृषि क्षेत्रमा आएका नयाँ प्रविधिहरूलाई गाउँ - गाउँ, ठाउँ - ठाउँमा कृषकको पहुच हुने गरि प्रचार प्रसार कार्यलाई निरन्तरता दिनु पर्दछ । र यि तीनै वटा निकायबाट कृषकको समस्या, माग र आवश्यकताको सम्बोधन हुने गरि अध्ययन, अनुसन्धान र प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ । चिन र भारतबाट आयत हुने तरकारी तथा फलफूल जस्तै महिनौ दिन सम्म त्यी कृषि उत्पादनलाई ताजा हुने प्रविधि र मौसमि तथा वेमौसमि उत्पादनलाई बढाउन सकिने विषयमा कृषक तथा प्राविधिकलाई दक्ष बनाउने नीति कार्यक्रम तथा बजेट ल्याउनु पर्दछ ।

३) तीन तहका सरकार विज प्रभावकारी नीतिगत व्यवस्था हुनुपर्ने

वर्तमान सविधान २०७२ को धारा २३२ बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानिय तहबीचको सम्बन्ध सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित भनेर उल्लेखित भएको हुदा तत् अनुसारका कृषकको माग तथा आवश्यकता सम्बोधन गर्न कुन निकायले कुन कार्य गर्ने भन्ने विषय संविधानको अनुसूचि बमोजिम स्पष्ट नीतिको व्यवस्था हुनु पर्दछ । अनुदानका विषयमा हुने दोहोरोपन हटाउन विशेष किसिमको सफ्टवयर निर्माण गरि प्रयोगात्मक ढंगबाट संचालन गर्नु पर्दछ । अनुदानलाई नियमन, निगरानि तथा नियन्त्रण गर्न सबै निकायबाट ध्यान दिनु पर्दछ । विउमल तथा सिचाइमा स्थानिय सरकारले प्रत्यक्षरूपमा कृषकहरूलाई सुरक्षितको प्रत्याभूति गराउनु पर्दछ । अनुदानका विषयमा प्रदेश तथा संघिय सरकारले व्यवसायिक कृषकको लागि अनुदान रकम मात्र नभइ व्याज अनुदान ऋण उपलब्ध हुने उपयुक्त प्रकारको नीतिगत व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । कृषक वर्गिकरणका आधारमा कृषि कार्यक्रमहरू गाउ गाउमा संचालन हुनु पर्दछ । कार्यक्रम देखाउने भन्दा समस्यालाई सम्बोधन गर्ने प्रकारको भएमा कृषकलाई केही राहत होला की । परिणाममूखि भन्दा पनि नतिजामूखि कार्यक्रम तथा बजेट समावेश हुनुपर्दछ ।

४) कर्मचारी व्यवस्थापन बलियो बनाउने

तत्काल निजामति कर्मचारी ऐन लागु गरि तीनै तहको कर्मचारीको पदपूर्ति गर्ने व्यवस्था मिलाउने। दरबन्दी भन्दा कम र स्तर भन्दा तलको कर्मचारीले शाखा, कार्यालय तथा विभिन्न निकायहरूको जिम्मेवारी लिइ कार्य गर्न बाध्य भएको हुदा जवाफदेहिता तथा सुशासनको कार्य प्रभावकारी हुन सकेको छैन। युवाहरू वेरोजगार भएर बसेका छन् भने पुराना कर्मचारीहरूमा पनि पुरानै ज्ञान सिप अनुभव भएको हुदा नया प्रविधि सग तालमेल खान सकेको छैन। तसर्थ कर्मचारी नियुक्ति, क्षमता अभिवृद्धि तथा नया प्रविधिमा ज्ञान सिप तथा अनुभव हुने किसिमका कार्यक्रम ल्याइ कर्मचारीको मनोबल बढाउनु पर्दछ। भ्रष्टाचार निवारण गर्न देशको चरम महंगिलाइ मध्यनजर गर्दै कर्मचारीको सेवा सुविधामा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ। कृषि प्राविधिकहरूलाई देश विदेशका नयाँ प्रविधिसंग जानकार गराउनु पर्दछ।

५) विउविजन मल तथा सिंचाइको उपलब्धताको प्रत्याभूति गराउने

कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्ने उत्पादनका साधनहरू विउविजन, मल तथा सिंचाइको व्यवस्था तीनै तहका सरकारले समयमा नै सुनिश्चिता गर्नु पर्दछ। हरेक स्थानिय तहमा कम्तिमा २/३ वटा विउविजन उत्पादन गर्न सक्ने कृषक, कृषक समुह र कृषि सहकारीको विकास गर्नु पर्दछ। स्थानिय तथा रैथाने जातका विउविजनको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन हुने प्रकारका कार्यक्रम कृषकस्तरमा संचालन गर्नु पर्दछ। साथै उत्पादन बढाउने प्रकारका उन्नत तथा हाइब्रिड विउविजन पनि कृषकस्तरमा प्रयोगमा ल्याउनु पर्दछ। समयमा तथा आवश्यकता अनुसार बालीबस्तुमा सिंचाइको उपलब्धता भएमा १५ देखि २० प्रतिशत सम्म उत्पादनमा वृद्धि हुने अनुसन्धानको नतिजा छ तसर्थ सिंचाइ सम्बन्धिका प्रविधिको कृषकस्तरमा पहुच हुनु पर्दछ। जस्तै थोपा सिंचाइ, प्लाष्टिक पोखरी निर्माण, बलेसिको पानी संकलन, आशयकता अनुसार कुलेसो तथा नहरको निर्माण धेरै खेतियोग्य भएको जमिनमा वर्षभरि नै उपलब्धता हुनुपर्दछ। रासायनिक मलको परनिर्भरताको अन्त्य गर्न स्थानिय स्रोत साधनको प्रयोग तथा प्राङ्गारिक खेति प्रविधिबाट उत्पादन गर्न सक्ने प्रणालीको व्यवस्था गर्नु पर्दछ।

६) बजार तथा सहूलियत व्याजदरमा ऋणको व्यवस्था गर्ने

उत्पादन गरेर बजार खोज्ने कि, बजार खोजेर उत्पादन गर्ने भन्ने कुराको ज्ञान तथा अनुभव हाम्रो कृषकस्तरमा छैन तसर्थ हामी बजारलाई दोष दिने गर्दछौं। भारतबाट आएको तरकारी तथा फलफूल सबै हाम्रो बजारमा सर्वतत्र पाउछौं तर हाम्रो खेतबारीको एक मुठा साग विक्रि गर्न हामीलाई गाह्रो छ। पहिला हामी बजार खोजौं, हाम्रो बजारमा कुन तरकारी तथा फलफूल कुन समयमा कति माग हुन्छ भन्ने कुरा पत्ता लगाउ अनि सोही अनुसार उत्पादन गरौं। ताकी बजारको मागलाई पूर्ति गर्न सकौं। अर्को कुरा उत्पादन गर्दा कति खर्च भयो त्यसको अभिलेख राखौं र अब न्यूनतम प्रति एकाइ कतिमा विक्रि गर्दा फाइदा हुन्छ त्यो पनि पत्ता लगाउ। यो अभिलेख नराखदा, कम मूल्यमा विक्रि गर्नु पर्ने धेरै मूल्यमा विक्रि गरेको हुन्छौं र धेरै मूल्यमा विक्रि गर्नु पर्ने कम मूल्यमा विक्रि गरेका हुन्छौं जसले गर्दा कहिले घाटामा जान्छौं त कहिले मंहगो भएर ग्राहकले नै किन्दैन। सामान्य कृषकलाई पनि सहूलियत व्याजदरमा ऋण दिने व्यवस्था गर्नु पर्दछ। घडेरी भन्दा खेतियोग्य जमिनका आधारमा कृषकलाई ऋण दिने व्यवस्था सरकारले छिटो भन्दा छिटो गरोस। व्यवसायिक कृषक बन्ने कोसिश गरौं, १ रोपनीमा होइन २०/२५ रोपनीमा तरकारी तथा फलफूल लगाउ अनि पो राज्यको अनुदानको सहायता प्राप्त हुन्छ।

७) कृषकस्तरमा जनचेतना फैलाउन

कृषकस्तरमा पनि कृषि पेशा निर्वाहमुखी मात्र नभएर एक व्यवसायमुखी पेशा पनि हो भनेर बुझन अति नै आवश्यक

छ । तसर्थ कृषकहरू पनि व्यवसाय दर्ता तथा पान नम्बर लिनु पर्ने नीतिगत व्यवस्थामा संलग्न भइ व्यवसायमुखि कृषक बन्ने तिर अग्रसर हुनुपर्दछ । कृषि क्षेत्रका सेवा सुविधा लिन तथा प्राविधिक परामर्श लिन तीनै तहका कृषि कार्यालयमा पनि बेला बेलामा जाने गरौं । अनुदान पाएन भनेर सामाजिक संजालमा आलोचना गरेर केही हुदैन । कृषि क्षेत्रमा राज्यले गरेको लगानी बारेमा बुझ्न तथा त्यि लगानीको सदुपयोग गर्न कृषकहरू आफै पनि अग्रसर हुनु पर्दछ । हामी अझै निर्वाहमुखी खेति प्रणाली नै अपनाउदै छौं । व्यवसायिकमुखी खेति प्रणालीमा गए एउटा स्थानिय तहमा कम्तिमा १०/१२ जना कृषक भए उपभोक्ताको माग तथा आवश्यकता अनुसारको परिपूर्ति गर्न सकिन्छ ।

निष्कर्ष (Conclusion)

देशको प्रमुख पेशाको रूपमा स्थापित रहेको तथा हाम्रो पूर्वाहर्को पेशा, कृषि पेशाबाट नै हाम्रो देश समृद्धि बन्न सक्दछ । विभिन्न उद्योगहरू लाइ आवश्यक पर्ने कच्चा पर्दाथको उपलब्धता पनि कृषि क्षेत्रबाट नै परिपूर्ति गर्न सकिने हुदा, राष्ट्रलाइ धनि बनाउन र जनताको आयस्तरमा वृद्धि गर्न कृषि क्षेत्रको अहम भूमिका रहेको छ । तसर्थ कृषि क्षेत्रमा संलग्न हुने कृषक, कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरू सबैले आ आफ्नो क्षेत्रमा परिवर्तन गर्नका साथै विकास पनि गर्ने सोचका साथ अगाडी बढौं । निर्वाहमुखी होइन कि व्यवसायिकमुखी कृषक बन्ने कोशिस गरौं । तराईको मौसम तथा वेमौसम अनुसारको उत्पादनलाई पहाड र हिमालमा पुराउने र पहाड र हिमालको उत्पादनलाई तराईमा पुराउने प्रकारको कार्यक्रम तथा बजेट संचालन गर्नु पर्दछ । बजार खोजेर उत्पादन गर्ने, उत्पादन लागतको अध्ययन गरि उत्पादन गर्ने र प्रतिस्पर्धि कृषि व्यवसाय गर्ने, बजारको माग तथा आवश्यकताको पहिचान गरि उत्पादन गरे मात्र निर्वाहमुखि कृषिबाट व्यवसायिकमुखि कृषि पेशा स्थापित हुन्छ ।

सन्दर्भ (References)

- कृषि डायरी, २०८०
- कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालय, संक्षिप्त परिचय
- राष्ट्रिय योजना आयोग, पन्ध्रौं तथा सोह्रो योजना
- नेपालको वर्तमान संविधान २०७२

Seed Quality Control Centre, [Notified and denotified varieties till 2080-01-18](#)

विकास आयोजनाको कन्टिन्जेन्सी खर्च व्यवस्थापन

 विदुर पौडेल*

कार्यकारी सारांश

सार्वजनिक खरिद कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को अनुसूची-१ र १क. अनुसार प्रशासनिक कन्टिन्जेन्सी (निर्माण कार्यको वर्कचार्ज स्टाफ खर्च, सानातिना अन्य खर्च र परामर्श सेवा खरिदको कार्यालय व्यवस्थापन खर्च) वापत लागत अनुमानको ४ प्रतिशत खर्च गर्ने प्रावधान रहेको छ। यस सम्बन्धी स्पष्ट कार्यविधि नभएको, वार्षिक कार्यक्रम तर्जुमा गर्न असजिलो, सम्बन्धित शीर्षकमा विनियोजन एवम् खर्च नदेखिने, भुक्तानी गर्न, लेखा राख्न एवम् लेखापरीक्षण गर्न झन्झटिलो, अनियमितता हुन सक्ने सम्भावना रहेको र कतिपय बेरुजु समेत देखिएकोले यसको कार्यान्वयनमा जटिलता भईरहेको छ।

क्रियाकलापगत (Line Item) बजेट तर्जुमा गर्ने विधि र सरकारी खाता सूची (Chart of Accounts) अनुसार लेखाङ्कन एवम् प्रतिवेदन हुने गरी प्रशासनिक खर्चव्यवस्थापन गर्न आवश्यक रहेको छ। निर्माण कार्य तथा परामर्श सेवाको लागत अनुमान तयार गर्दा ४ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी खर्च वा कार्यालय व्यवस्थापन खर्च छुट्याउने व्यवस्थाको सट्टा आर्थिक संकेत वर्गीकरण, ब्याख्या अनुसार सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा बजेट विनियोजन गरेर आयोजना सञ्चालनको आवश्यक प्रशासनिक खर्च गर्दा दिगो व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ।

शब्दकुञ्जी:- अनुसूची, आर्थिक संकेत, कन्टिन्जेन्सी खर्च, लागत अनुमान, सार्वजनिक खरिद।

* शाखा अधिकृत, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, कोशी प्रदेश

पृष्ठभूमि

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को अनुसूची-१ मा निर्माण कार्यको लागत अनुमानको ढाँचामा वर्कचार्ज, स्टाफ खर्चमा जम्मा लागत अनुमानको २ प्रतिशत र सानातिना अन्य खर्चमा २ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी खर्च छुट्याउन सकिने व्यवस्था रहेको छ। वर्कचार्ज, स्टाफ खर्च, सानातिना अन्य खर्च र फिजिकल कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित मन्त्रालय वा केन्द्रीय निकायबाट कार्यविधि स्वीकृत गराई खर्च गर्नुपर्ने प्रावधान अनुसूची-१ को द्रष्टव्यमा लेखिएको छ।

यसैगरी उक्त नियमावलीको अनुसूची-१क. मा परामर्श सेवाको लागत अनुमानको ढाँचामा कार्यालयको व्यवस्थापन खर्चको लागि जम्मा लागत अनुमानको ४ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी खर्च छुट्याउन सकिने व्यवस्था रहेको छ। कार्यालय व्यवस्थापन खर्च गर्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित मन्त्रालय वा केन्द्रीय निकायबाट कार्यविधि स्वीकृत गराई सो अनुसार खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। मन्त्रालय/विभाग लगायत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका निकायहरूले कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्ने निर्देशिका वा कार्यविधि बनाई व्यवस्थित गर्ने प्रयास भएतापनि यसको उचित व्यवस्थापन हुन सकेको छैन।

निर्माण कार्य तथा परामर्श सेवा खरिदको कन्टिन्जेन्सी खर्चलाई व्यवस्थित गर्नका लागि प्रशासनिक खर्चशीर्षकमा नै पर्याप्त बजेट विनियोजन गर्ने र वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत गरी खर्च गर्न सकिन्छ। यसो गर्दा आयोजना/कार्यक्रमको बजेटबाट कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न तालुक मन्त्रालयको स्वीकृति लिइरहन परेन, खर्च गर्न, लेखा राख्न र प्रतिवेदन गर्न पनि सहज हुन्छ। निर्माण कार्य तथा परामर्श सेवा लागत अनुमान तयार गर्दा ४ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी खर्च वा कार्यालय व्यवस्थापन खर्च छुट्याउने सार्वजनिक खर्च नियमावली, २०६४ को अनुसूची-१ र १क.को व्यवस्थालाई हटाई एकीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४ अनुसार सम्बन्धित शीर्षकमा नै बजेट विनियोजन गरेर आयोजना/कार्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन एवम् आवश्यक प्रशासनिक खर्च गर्न सकिन्छ।

कन्टिन्जेन्सी खर्चको आवश्यकता र अभ्यास

विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने प्रावधिक तर्फका कार्यालयहरूमा कार्यालय सञ्चालन तथा प्रशासनिक खर्च, बोलपत्र सूचना प्रकाशन खर्च, सुपरभाइजर तथा अनुगमन मूल्याङ्कन खर्च लगायत आयोजना कार्यान्वयनमा आवश्यक खर्च गर्न कन्टिन्जेन्सीको व्यवस्था गरिएको हुनसक्छ। पहिलेको बजेट प्रणालीमा साधारण र विकास बजेट भनी वर्गीकरण थियो। अहिलेको जस्तो आर्थिक संकेत वर्गीकरण अनुसार विनियोजन थिएन, LMBIS प्रणाली थिएन। पहिले हरेक कार्यालयको आफ्नै कोष हुन्थ्यो, कार्यालयले बजेट बाँडफाँट गरेर खर्च गर्ने प्रचलन थियो, त्यसबेलाको कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न लागि लागत अनुमान तयार गर्दा यो व्यवस्था राखिएको होला। अहिले वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत गरी एकल खाता कोषबाट अनलाईन नै खर्चको भुक्तानी लगायत आर्थिक कार्यप्रणालीमा धेरै सुधार भक्यो। तर, कन्टिन्जेन्सी खर्चको पुरानो प्रावधान नै प्रचलनमा रहेको छ। आ.व. २०७०/७१ देखि चालु र पूँजीगत बजेटमा वर्गीकरण गरियो भने २०७४ साल देखि अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड (अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषको GFSM 2014) अनुसार एकीकृत आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण र व्याख्या लागू भयो। २०६४ सालको सार्वजनिक खरिद नियमावलीको (लागत अनुमान तयार गर्ने अनुसूची) पुरानो ढाँचा नै हालसम्म प्रयोग भईरहेको हुँदा समयसापेक्ष रूपमा यसलाई परिमार्जन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

यसैगरी बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ अनुसार कार्यक्रम र क्रियाकलापगत रूपमा बजेट तर्जुमा गर्ने, चालु र प्रशासनिक खर्चको बजेटलाई पनि क्रियाकलापगत रूपमा विनियोजन गरी वार्षिक विकास कार्यक्रममा समावेश गर्ने व्यवस्था गरेको छ। तर, पूँजीगतको विनियोजनबाट चालु प्रकृतिको खर्च हुने गरी कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्ने प्रावधान यथावत् नै रहेको छ, र एकमुष्ट ४ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी छुट्याएर खर्च गर्न पाइने पुरानो व्यवस्था कायम नै रहेको छ। त्यसैले नयाँ

आर्थिक संकेत वर्गीकरण र बजेट तर्जुमाको नयाँ प्रावधान लागू भएसँगै खरिद नियमावलीको अनुसूचीमा पनि संशोधन गरी कन्टिन्जेन्सीको प्रावधान हटाउनु पर्‍यो। तर, हालसम्म खर्चको वर्गीकरण र बजेट तर्जुमाको सिद्धान्त विपरित नै कन्टिन्जेन्सी खर्चको व्यवस्था कार्यान्वयन भईरहेको छ।

कन्टिन्जेन्सी खर्च व्यवस्थापनका प्रयासहरू

- कोशी प्रदेशको सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड र मितव्ययीता सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९ को दफा १९ मा आवश्यक नपर्नेमा कन्टिन्जेन्सी नछुट्याउने, कन्टिन्जेन्सी खर्चको सट्टा सम्बन्धित शीर्षकमा बजेट विनियोजन गरी खर्च गर्नुपर्ने प्रावधान उल्लेख रहेको छ। बजेट तर्जुमा गर्दा कार्यालयमा आवश्यक पर्ने चालू तथा प्रशासनिक खर्च, सवारी साधन, मेशिनरी औजार लगायतको खर्चमा तोकिएको, सम्बन्धित खर्चशीर्षकमा नै रकम विनियोजन गरी खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। साथै आर्थिक संकेत वर्गीकरण एवम् व्याख्या अनुसार सम्बन्धित शीर्षकबाट खर्च लेख्न सकिने कार्यको लागि र बजेट तर्जुमाकै बखतमा पूर्वानुमान वा विनियोजन गर्न सकिने खर्चको लागि आयोजनाको प्रशासनिक कन्टिन्जेन्सी रकम छुट्याउन र खर्च गर्न पाइने छैन भन्ने प्रावधान समेत रहेको छ। सम्बन्धित शीर्षकमा विनियोजन भएको रकमले अपुग भएमा वा बजेट तर्जुमाको बखत पूर्वानुमान गर्न नसकिएको कार्यमा मात्र कन्टिन्जेन्सीबाट खर्च गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ।
- कोशी प्रदेशको प्रदेश समपूरक अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ अनुसार २ प्रतिशत मात्र कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न पाउने प्रावधान रहेको छ।
- म.ले.प.फारम (कन्टिन्जेन्सी खर्चको अभिलेख राख्नको लागि) र C-GAS मा कन्टिन्जेन्सी खर्चको विवरण प्रविष्ट गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ।
- कन्टिन्जेन्सी खर्च सम्बन्धी निर्देशिका/कार्यविधिहरू (विभिन्न मन्त्रालय/विभाग/प्रदेश/स्थानीयको)
 - सार्वजनिक खरिदमा कन्टिन्जेन्सी रकम खर्चलाई व्यवस्थित गर्ने निर्देशिका, २०७४ नेपाल सरकार, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय:- कन्टिन्जेन्सीबाट सवारी साधन तथा हेभी उपकरण खरिद गर्न सडक डिभिजनले बढीमा २ प्रतिशत रकम सडक विभागमा पठाउने र विभागले साधन तथा मेशिनरी औजार खरिद गरी आवश्यकताको आधारमा मातहत कार्यालयमा पठाउने। यो निर्देशिकामा गरिएको वर्कचार्ज, स्टाफ खर्च, सानातिना अन्य खर्चको परिभाषामा सवारी साधन तथा हेभी उपकरण भनी उल्लेख नै गरेको छैन।
 - कन्टिन्जेन्सी रकम खर्च गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०७७ उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय- कन्टिन्जेन्सीबाट सवारी साधन तथा हेभी उपकरण खरिद गर्न कार्यालयले बढीमा १ प्रतिशत रकम विभागमा पठाउने। सो रकम खर्च गर्न योग्य कन्टिन्जेन्सी रकमको बढीमा चालिस प्रतिशत हुनेछ। सो रकमबाट आवश्यक मोटरसाइकल/स्कुटर तथा स-साना मेशिनरी औजार खरिद समेत गर्न सक्नेछन्।
 - कन्टिन्जेन्सी खर्च सम्बन्धी निर्देशिका, २०७७ भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय मधेश प्रदेश:- सवारी साधन तथा भारी उपकरण खरिद गर्न कम्तीमा १ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी रकम तालुक मन्त्रालयमा जम्मा गर्ने।
 - कन्टिन्जेन्सी रकम खर्च गर्ने कार्यविधि, २०७८ बागमती प्रदेश आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय:- मन्त्रालयले आयोजना सञ्चालन गर्ने निकायहरूलाई कन्टिन्जेन्सी रकमको २५ प्रतिशत रकम खर्च गर्ने सहमति प्रदान गर्ने। थप आवश्यक परेमा माग गर्न सक्ने।
 - काठमाडौं महानगरपालिका कन्टिन्जेन्सी रकम खर्च गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०८०- रु.१० लाख भन्दा बढी लागत भएका सबै योजनाहरूको लागि ३ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी रकमको व्यवस्था गर्ने।

प्रशासनिक कन्टिन्जेन्सीको कार्यान्वयन अवस्था

आयोजनाको लागत अनुमान तयार गर्दा कन्टिन्जेन्सी खर्चको समेत लागत अनुमान वा शीर्षक अनुसार अनुमान गरेर लागत स्टिमेटमै खुलाउनुपर्नेमा त्यसरी स्टिमेट गरेर खर्च हुने गरेको छैन। कतिपय तालुक निकायबाट कन्टिन्जेन्सी खर्चको कार्यक्रम स्वीकृत नगराई वा लागत अनुमान नै नगरी खर्च गरिरहेका छन्। एउटामात्र आयोजना सञ्चालन गर्ने कार्यालयले कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्दा सोही आयोजनासँग सम्बन्धित कार्यमा मात्र खर्च हुन्छ, लेखा राख्न पनि सजिलो हुन्छ। तर, धेरै वटा आयोजनाहरू सञ्चालन गर्ने कार्यालयले कन्टिन्जेन्सी खर्च सोही आयोजनासँग सम्बन्धित कार्यमा मात्र कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्ने गरी आयोजनाहरूको छुट्टै लेखा राख्न, जिन्सी अभिलेख र साधन/उपकरणको व्यवस्था गर्न झन्झटिलो र अव्यवहारिक हुन्छ। विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने कार्यालयहरूमा चालु तथा प्रशासनिक खर्चका शीर्षकमा बजेट विनियोजन गरिएको हुँदैन अथवा आर्थिक वर्षका सुरुका एक/दुई महिनालाई प्रशासनिक खर्च गर्नका लागि थोरै रकम मात्र विनियोजन गरिएको हुन्छ र बाँकी कन्टिन्जेन्सी खर्चबाट नै व्यहोर्ने गरिन्छ। भने कतिपय कार्यालयमा पर्याप्त विनियोजन गरिएको हुन्छ र कन्टिन्जेन्सीबाट पनि खर्च भईरहेको छ। आयोजनाको सुपरीवेक्षणको लागि खटाइने सुपरभाइजर कति राख्ने र कस्तो योग्यताभएकोलाई कहिलेसम्म खटाउने भन्ने स्पष्ट मापदण्ड नहुँदा डोर हाजिरीको करारमा अनावश्यक र सामान्य प्रावधिक ज्ञानसमेत नभएका जोसुकै व्यक्तिलाई खटाउने गरिएको पाइन्छ।

कन्टिन्जेन्सी खर्च अव्यवहारिक हुनुको कारणहरू देहायअनुसार रहेको छन्-

- सबै प्रकृतिको आयोजनालाई एउटै दर (४% वा २%)
- कन्टिन्जेन्सी खर्चको बजेट/कार्यक्रम पुनः बनाएर स्वीकृत गराउनुपर्ने झन्झट
- शीर्षकगत बजेट अनुगमन गर्न निश्चित मापदण्ड नभएको
- आवश्यक खर्चको पूर्वअनुमान गर्न नसकिने
- भुक्तानी अनुसार कन्टिन्जेन्सी कटौती गर्दा खर्च गर्न असहज
- लेखा राख्न झन्झटिलो
- आर्थिक वर्गीकरण अनुसार खर्च तथा वित्तीय विवरण प्राप्त नहुने,
- सुपरभाइजर राख्ने संख्या, अवधि र योग्यता नतोकिएको,
- बजेटमा दोहोरोपना (प्रशासनिक खर्चको लागि चालु खर्च शीर्षकमा पनि विनियोजन हुने र पूँजीगत खर्चबाट पनि कन्टिन्जेन्सी छुट्याएर प्रशासनिक खर्च गर्ने)
- अव्यवहारिक र कानूनसँग बाझिने (बजेट तर्जुमाको सिद्धान्त र आर्थिक संकेत वर्गीकरण ब्याख्या, सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को अनुसूची १ र प्रदेश समपूरक अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५)
- एकवर्ष भन्दा बढी अवधिको बहुवर्षीय ठेक्काको कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न र लेखा राख्न झन्झटिलो,
- ठेक्का सम्झौता भई बिल भुक्तानीको अनुपातमा मात्र कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। स्टिमेट तयारी, बोलपत्र सूचना प्रकाशन लगायतका खर्चहरू ठेक्का लागु अघि नै आवश्यक पर्ने हुँदा कार्यान्वयनमा अव्यवहारिक र झन्झटिलो रहेको छ।
- सबै शीर्षकमा पर्याप्त बजेट विनियोजन भएका र कन्टिन्जेन्सी आवश्यक नपर्ने निकायको निर्माण कार्य वा परामर्श सेवा खरिदको लागत स्टिमेट तयार गर्दा ४ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी नछुट्याई लागत अनुमान स्वीकृत गर्ने व्यवस्था नभएको।

निर्माण कार्य र परामर्श खर्चमा सबै आयोजना/कार्यक्रमको लागि ४ प्रतिशत नै खर्च हुन्छ भन्ने छैन। कार्यालयमा पर्याप्त बजेट विनियोजन भएको अवस्थामा अथवा कन्टिन्जेन्सी आवश्यक नपर्नेमा पनि लागत अनुमानमा छुट्याएर खर्च हुने गरेको छ। विकास आयोजनाको ठेक्का सम्झौतामा सिर्जित दायित्व भुक्तानी दिन रकम अपुग भईरहेको अवस्थामा पनि ४ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी खर्च छुट्याएर मात्र भुक्तानी दिने अनिवार्य व्यवस्थाले गर्दा विकास आयोजनाको लागि छुट्याएको बजेट पूर्ण रूपमा सदुपयोग हुन सकेको छैन।

कन्टिन्जेन्सी खर्च आयोजनासँग सम्बन्धित कार्यमा मात्र खर्च गर्नुपर्नेमा कतिपय निकायले आयोजनाको कार्य बाहेक अन्य कार्यमा, वार्षिक कार्यक्रममा स्वीकृत नभएको आयोजनामा समेत खर्च गर्ने गरेको पाइन्छ। कतिपय विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने कार्यालयहरूमा चालु एवम् प्रशासनिक खर्च शीर्षकमा पर्याप्त बजेट विनियोजन हुँदै आएको छ। तर सम्बन्धित शीर्षकमा पनि विनियोजन रहेको र कन्टिन्जेन्सी खर्च पनि हुने गरेकोले कतिपय खर्चमा दोहोरपन र आवश्यकता भन्दा बढी हुने गरेको छ। सरकारी निकायले कन्टिन्जेन्सी खर्च गरेको सन्दर्भमा धेरै प्रकारको बेरुजु औल्याएको समेत लेखापरीक्षण प्रतिवेदनहरूमा उल्लेख रहेको पाइन्छ।

आन्तरिक/अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा कन्टिन्जेन्सी खर्च सम्बन्धी बेरुजु

- महालेखापरीक्षकको छैटौँ वार्षिक प्रतिवेदन, २०८१ (कोशी प्रदेश)को खण्ड १ मा आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय अन्तर्गतको बुँदा नं.१८ (पेज नं.३५) मा कन्टिन्जेन्सी खर्च सम्बन्धमा उल्लेख भएको व्यहोरा देहायअनुसार रहेको छ:-

“कन्टिन्जेन्सी खर्च- सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० (७) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान अनुसूची-१ को ढाँचामा तयार गर्नुपर्ने, अनुसूचीमा लागत अनुमानमा वर्क चार्ज स्टाफ खर्चमा २ प्रतिशत र सानातिना अन्य खर्चमा २ प्रतिशत थप गर्न सकिने, कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्ने सन्दर्भमा सम्बन्धित मन्त्रालयबाट कार्यविधि स्वीकृत गराई गर्नुपर्नेमा प्रदेश सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड र मितव्ययीता सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९ को दफा १९ मा कन्टिन्जेन्सी रकम खर्च सम्बन्धी व्यवस्था छ। मन्त्रालयले यस वर्ष प्रदेश सरकारबाट यस्ता कन्टिन्जेन्सी खर्चबाट के कति खर्च भयो र सो को उपलब्धि के भयो सो सन्दर्भमा समीक्षा गरेको देखिएन। मन्त्रालयले आगामी दिनमा आयोजना तथा कार्यक्रमको लागि आवश्यक प्रशासनिक खर्च र अन्य सानातिना खर्चको लागि आवश्यक पर्ने बजेट एकीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण र व्याख्या अनुसारको खर्च शीर्षकमा विनियोजन गरी खर्च गर्ने गराउने र लागत अनुमानमा कन्टिन्जेन्सी खर्च समावेश गरी खर्च गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्नु पर्दछ।”

- मोटरसाइकल खरिद: पर्यटन विकास आयोजना कार्यालयले सार्वजनिक निर्माणतर्फको बजेटबाट ७ थान मोटरसाइकल खरिद गरी रु.१६ लाख ५० हजार खर्च गरेको छ। सार्वजनिक निर्माणको बजेट मोटरसाइकल खरिदमा खर्च गरेको नियमित देखिएन। (महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन २०७८ प्रदेश नं.१ पेज नं.३६)
- कन्टिन्जेन्सी वापत छुट्याएको रकम भन्दा बढी खर्च गरिएको, कन्टिन्जेन्सी खर्च योजना व्यवस्थापनमा खर्च हुनुपर्नेमा कार्यालयको दैनिक कार्यसञ्चालन तथा शीर्षकमा समेत खर्च हुने गरेको, कार्यालयले कन्टिन्जेन्सी खर्चबाट दुईथान मोटरसाइकल खरिद गरेकोमा सम्बन्धित मन्त्रालयको सहमति लिएको पाइएन (आ.व.२०७९/८० को आन्तरिक लेखापरीक्षणको एकीकृत प्रतिवेदन, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, कोशी प्रदेश)
- कन्टिन्जेन्सी खर्च- पालिकाले प्रदेश समपूरक अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ अनुसार २ प्रतिशत मात्र कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न पाइनेमा ३ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी खर्च गरेको छ। उक्त बढी रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा

फिर्ता गर्नुपर्ने। (पथरी शनिश्चरे नगरपालिका, मोरङको आ.व.२०७७/७८ को अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदन २०७९ पेज नं.७०)

- कन्टिन्जेन्सी खर्चको अभिलेख- सार्वजनिक खरिदमा कन्टिन्जेन्सी रकम खर्चलाई व्यवस्थित गर्ने निर्देशिका, २०७४ बमोजिम कन्टिन्जेन्सी खर्च जनाउँदा सम्बन्धित ठेक्काको नापी किताबमा खर्च प्रविष्ट गर्नुपर्ने र ठेक्कागत खर्चको अभिलेख राख्ने व्यवस्था गरे तापनि कार्यालयले सो अनुरूप अभिलेख राखेको पाइएन। स्वीकृत निर्देशिकाको पालना गर्नुपर्दछ। (माण्डवी गाउँपालिका, प्युठानको आ.व.२०७७/७८ को अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदन २०७९ पेज नं.१३)

रातो किताबमा विनियोजन नभएको (गैरबजेट) खर्च

एकीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४ मा सबै खर्चको लागि शीर्षकगत वर्गीकरण रहेको छ। सोही शीर्षकमा विनियोजन गरेर खर्च गर्ने गरिन्छ। कन्टिन्जेन्सी खर्चको कारण चालु खर्चको वास्तविक तथ्याङ्क प्राप्त हुन सकेको छैन। अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार खर्चको लेखाङ्कन, प्रतिवेदन र विश्लेषण/समीक्षा गर्ने कार्य यथार्थपरक हुन सकेको छैन। यसकारण विकास आयोजनाको प्रशासनिक लागत कति हो भन्ने हिसाब नै छैन। विकास आयोजना सञ्चालन गर्ने कार्यालयका कर्मचारीको तलब, भत्ता लगायतको खर्च र आयोजनाको प्रशासनिक खर्च पनि विकासको लागि नै खर्च हो। आर्थिक संकेत अनुसार चालु र पूँजीगत खर्चको शीर्षकमा वर्गीकरण भएपछि सोही अनुसार बजेट विनियोजन र खर्च गर्नु पर्नेमा त्यसो हुन सकेको छैन।

- प्रतिशत तोकेर खर्च गर्न पाउने गरी कार्यालयलाई तजबिजी अधिकार दिँदा बजेटको सिद्धान्त विपरित भईरहेको छ। कुनै शीर्षकमा बजेट विनियोजनको सीमाभित्र रहेर खर्च गर्नुपर्ने बाध्यता नहुँदा कार्यालयलाई फजुल र अनावश्यक खर्च बढेको छ।
- सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययीता कायम गर्ने सरकारको नीति रहेतापनि पूँजीगत बजेटबाट गरिने कन्टिन्जेन्सी खर्चलाई नियन्त्रण गर्ने गरी सरकारबाट कुनै निर्देशन/निर्देशिका नबनाएको हुँदा यस्तो खर्चमा मितव्ययीता कायम हुनसकेको छैन।
- बजेट तर्जुमाको कार्य मन्त्रालयबाट भई अर्थमन्त्रीद्वारा संसदमा पेश गरिन्छ, र सोको संसदले स्वीकृत दिएपछि मात्र खर्च गर्नुपर्ने मान्यता विपरित कन्टिन्जेन्सीको नाममा खर्च भईरहेको छ। संसदमा बजेट पेश हुँदा शीर्षकगत विनियोजन गरी रातो किताबमा विनियोजन हुनुपर्नेमा कन्टिन्जेन्सीबाट गरिने खर्चको शीर्षकगत रूपमा विनियोजन भएर रातो किताबमा आउँदैन।
- कन्टिन्जेन्सीबाट कुन कार्यमा वर्षभरी के कति खर्च गरियो भनी हिसाब निकाल्न मुस्किल हुन्छ। बहुवर्षीय आयोजनाको त धेरै वर्षसम्म खर्चहुँदा के कति प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी खर्च गरियो भनी अधिल्ला सबै वर्षहरूको स्रेस्ता पल्टाएर पनि हिसाब निकाल्न मुस्किल हुन्छ।
- लेखापरीक्षण गर्दा ४ प्रतिशत भन्दा बढी खर्च गरे नगरेको सम्म हेर्ने गरेको पाइन्छ। तर त्यस्तो खर्चको औचित्य, बील भर्पाई, पुष्ट्याई जस्ता कुराहरू नहेरी लेखापरीक्षण गरि दिनाले आर्थिक अनुशासन कायम गर्न चुनौती रहेको छ।
- सम्बन्धित कार्यालयले नै बजेट बाँडफाँट गरी खर्च गर्न पाउने हुँदा यसमा बजेटको सिद्धान्त अनुसार प्रस्ताव र स्वीकृत एवम् संसदीय निगरानी समेत नहुने हुँदा आर्थिक अनुशासन उल्लंघन हुने सम्भावना धेरै मात्रामा हुने देखिन्छ। अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र लेखापरीक्षण गर्न झन्झटिलो हुने भएकोले भ्रष्टाचार र अनियमितता

बढ्ने जोखिम रहेको छ। वार्षिक पूँजीगत खर्चको ४ प्रतिशत खर्च गैरबजेटरी रूपमा खर्च हुँदा यसबाट राज्य कोषको अबै रकम रातो किताबमा सम्बन्धित शीर्षकमा विनियोजन नभई खर्च हुने भएकोले यसलाई नियन्त्रण गर्न आवश्यक रहेको छ।

- खर्चशीर्षकमा विनियोजन भएको रकम तोकिएको कार्यमा बाहेक अन्यत्र खर्च गर्न मिल्दैन, यसबाट बजेट अनुशासन कायम गर्न र विनियोजनको सीमा भित्र प्रशासनिक खर्चलाई मितव्ययी बनाउन सकिन्छ। तर कन्टिन्जेन्सीबाट खर्च गर्दा कुनै पनि शीर्षकको लागि रकमको सीमा नहुने भएकोले सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययीता नहुने, फजुल खर्च बढ्ने र राज्यकोषमा भार थपिँदै जाने अवस्थालाई हटाउन आवश्यक रहेको छ।

कन्टिन्जेन्सीको प्रावधान हटाएर सम्बन्धित शीर्षकबाट खर्च गर्दा हुने फाइदाहरु:-

- बजेट तर्जुमा, खर्च, लेखाङ्कन, प्रतिवेदन, लेखापरीक्षण तथा अनुगमन/समीक्षा गर्न सहज हुने,
- आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रभावकारी हुने,
- आयोजना/कार्यक्रमको विनियोजित सबै बजेट सोही कार्यमा मात्र खर्च हुने,
- सरकारी आर्थिक विवरण वा खर्चको विवरणलाई यथार्थपरक बनाउन सकिने,
- प्रशासनिक र चालु खर्चको यथार्थपरक विनियोजन र खर्च देखिने,
- प्रशासनिक खर्चलाई न्यूनीकरण गर्न तथा मितव्ययीता कायम गर्न सकिने,
- बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमालाई पूर्वानुमानयोग्य बनाउन सहयोग पुग्ने,
- गैरबजेटरी खर्च नियन्त्रण हुने,
- बेरुजु न्यूनीकरण तथा आर्थिक अनुशासन प्रवर्द्धन हुने,
- सार्वजनिक कोषको सदुपयोग भई जनतामा सरकारप्रति सकारात्मक भावना जागृत हुने आदि।

कन्टिन्जेन्सी खर्च व्यवस्थाका लागि कानूनी तथा नीतिगत सुधार:-

- सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४को अनुसूची १ र १क. लाई संशोधन गर्ने। अनुसूची-१ को वर्कचार्ज, स्टाफ खर्च र सानातिना अन्य खर्चको प्रावधान र अनुसूची -१कको कार्यालय व्यवस्थापन खर्चको प्रावधान हटाउने वा खारेज गरेर नयाँ अनुसूची स्वीकृत गर्ने।
- लागत अनुमान स्विकृति र खरिद विधि छनौट गर्ने प्रयोजनको लागि प्रशासनिक कन्टिन्जेन्सी वा कार्यालय व्यवस्थापन खर्च बाहेकको कुल लागत अनुमानलाई मान्ने व्यवस्था गरिनुपर्ने।
- एकीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण तथा ब्याख्या, २०७४ मा परिमार्जन गरी आयोजनाको सुपरभाइजर (डोरहा-जिरिका प्राविधिक) को पारिश्रमिक, अन्य खर्चको लागि खर्च शीर्षक थप गर्ने वा भएकैमा ब्याख्या गरेर वर्कचार्ज, स्टाफ खर्च, सानातिना अन्य खर्च, कार्यालय व्यवस्थापन खर्चको लागि कन्टिन्जेन्सीबाट खर्च गर्न नपर्ने गरी बजेट विनियोजन गर्न र खर्च गर्न मिल्ने शीर्षकको व्यवस्था गर्ने।
- आयोजनामा सुपरिवेक्षक खटाउने मापदण्ड सम्बन्धित तालुक मन्त्रालय वा केन्द्रीय निकायले तयार गर्ने। आयोजनाको प्रकृति अनुसार सुपरभाइजर राख्न पाउने संख्या, योग्यता र कार्यगर्ने अवधि र निजको पारिश्रमिक सुविधाको विषयमा मापदण्डमा स्पष्ट व्यवस्था गरिनुपर्ने। सम्बन्धित विषयको प्राविधिक ज्ञान भएको, तालिम लिएको, अनुभव भएकोलाई सुपरभाइजर राख्ने व्यवस्था गर्ने।
- सो अनुसार सम्बन्धित अन्य कार्यविधि/निर्देशिका/दिग्दर्शनमा आवश्यक परिमार्जन/संशोधन वा खारेज गर्ने।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सबै निकायलाई कार्यान्वयनको लागि परिपत्र गर्ने।

- आगामी आ.व.को बजेट तर्जुमा गर्दा सम्बन्धित शीर्षकमै आवश्यक विनियोजन गर्ने।

तत्काल गर्न सकिने कार्यहरू:-

- सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को अनुसूची-१ र १क.मा वर्कचार्ज स्टाफ खर्च, साना तिना अन्य खर्च एवम् कार्यालय व्यवस्थापन खर्चको लागि ४ प्रतिशत छुट्याएर निर्माण कार्य वा परामर्श सेवा खरिदको लागत अनुमान तयार गर्ने व्यवस्था नहटाएसम्म लागत अनुमानमा कन्टिन्जेन्सी राखे पनि पूँजीगत खर्चको विनियोजनबाट कन्टिन्जेन्सी वापत प्रशासनिक खर्च नगर्ने।
- सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा विनियोजन गरी आवश्यक प्रशासनिक खर्च गर्ने। कुनै शीर्षकमा नपरेको सानातिना खर्च गर्न परेमा विविध खर्च (खर्च शीर्षक नं.२२७११) बाट पनि खर्च गर्ने गरी विनियोजन गर्न सकिन्छ।
- मेशिनरी औजार, फर्निचर, सवारी साधन खरिद लगायत आयोजनासम्बद्ध कार्यको कार्यालय व्यवस्थापन खर्चको लागि तोकिएको शीर्षकमा बजेट विनियोजन गरेर बजेट तर्जुमाकै बखत LMBIS/PLMBIS/SuTRA मा प्रविष्ट गरी वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने।
- एकीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण तथा व्याख्या, २०७४ मा आयोजनाको सुपरभाइजर (डोरहाजिरीमा खटाइने सुपरिवेक्षक) को लागि छुट्टै खर्चशीर्षकको व्यवस्था र व्याख्या नगरेसम्मको लागि खर्च शीर्षक २२४१९ (अन्य सेवा शुल्क) मा बजेट विनियोजन गरी भुक्तानी गर्न सकिन्छ।

निष्कर्ष

एकीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४ अनुसार सार्वजनिक खर्चलाई चालु, पूँजीगत, र वित्तीय व्यवस्थाको खर्च शीर्षकहरूमा वर्गीकरण गरिएको छ। प्रशासनिक खर्चका लागि चालु तर्फ तोकिएका शीर्षकबाट खर्च गर्न सकिने प्रकृतिका खर्चमा पनि पूँजीगत खर्चबाट कन्टिन्जेन्सीको रूपमा खर्च गर्दा वास्तविक प्रशासनिक खर्चमा कति बजेट विनियोजन भयो र कति खर्च गरियो भन्ने विवरण नदेखिने हुँदा वित्तीय प्रतिवेदनलाई विश्वसनीय र यथार्थपरक बनाउन पनि चालु खर्चको शीर्षकमा नै विनियोजन गरी विकास आयोजना सञ्चालन गर्न आवश्यक सबै प्रशासनिक खर्च गर्न सकिन्छ।

यसलाई व्यवस्थित गर्दा सार्वजनिक खर्च मितव्ययी हुने र आर्थिक अनुशासन प्रवर्द्धन गर्न सहयोग पुग्ने छ। कन्टिन्जेन्सी छुट्याउने व्यवस्थाको सट्टा सम्बन्धित शीर्षकमा बजेट विनियोजन गर्ने र बजेट तर्जुमाकै बखत कार्यक्रम स्वीकृत गरी खर्च गर्ने व्यवस्था कार्यान्वयन भएमा र त्यसबाट राम्रो नतिजा देखिएमा सो अभ्यासलाई अनुकरण गर्दै संघ, अन्य प्रदेश र स्थानीय तहका नियमावली/निर्देशिकामा पनि संशोधन भई यो राम्रो अभ्यासले देशभरकै कन्टिन्जेन्सी खर्च व्यवस्थित गर्ने अवसर समेत प्राप्त हुनेछ।

बजेट तर्जुमा गर्दा प्रशासनिक खर्च लगायत आगामी वर्षको लागि अनुमान गरी सम्बन्धित शीर्षकमा विनियोजन गर्ने गरिन्छ। कुनै प्रशासनिक खर्चमा विनियोजित बजेटले अपुग हुने भएमा र कुनैमा बढी भएमा रकमान्तर वा थप निकास गरेर आवश्यक बजेट व्यवस्था गरिन्छ। सोही अनुसार विकास आयोजना सञ्चालनमा समस्या नहुने गरी चालु खर्च शीर्षकबाट आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने र विनियोजित बजेटले अपुग हुने भएमा रकमान्तर वा थप निकास गरेर व्यवस्थापन गर्न सकिने भएकोले कन्टिन्जेन्सीको प्रावधानको सट्टा सम्बन्धित खर्चशीर्षकमा विनियोजन गर्दा विकास आयोजना कार्यान्वयनमा कुनै पनि समस्या हुँदैन। त्यसैले प्रशासनिक खर्चका सम्बन्धित शीर्षकमा आवश्यक बजेट विनियोजन गरेर खर्च गर्ने र कन्टिन्जेन्सीको प्रावधान पूर्ण रूपमा हटाएर एकरूपता कायम गर्ने गरी बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन गर्न सकेमा नै यसको दिगो रूपमा र उचित व्यवस्थापन हुने देखिन्छ।

सन्दर्भ सामग्री:

- सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ नेपाल कानून आयोग
- एकीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण र ब्याख्या, २०७४ महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
- महालेखा परीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनहरु
- सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड र मितव्ययीता सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९ प्रदेश राजपत्र
- आन्तरिक लेखापरीक्षणको एकीकृत प्रतिवेदन, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, कोशी प्रदेश
- विभिन्न मन्त्रालय/निकायका वेवसाइटहरु आदि।

सार्वजनिक नैरास्यता: सार्वजनिक प्रशासनको नविन चुनौति (Public Frustration: Novel challenge of Public Administration)

 दिनेश दुङ्गना*

लेखसार

प्रशासन दिन दिनको सरकार हो। सार्वजनिक मामिलाहरूको व्यवस्थापनमा प्रशासन अग्र भूमिकामा रहेको हुन्छ। समयक्रमसँगै सार्वजनिक प्रशासनका दायित्व एवं कर्तव्यहरूमा परिवर्तन आईरहेको छ। समाजको विकासको गती सँगै प्रशासनले आफ्नो कार्यशैलीमा परिवर्तन (Acclimatization) गर्दै जानुपर्दछ अन्यथा समाज र प्रशासन विच फासला सिर्जना हुन्छ। सार्वजनिक सुरक्षा, विकासको प्रवाह र सेवा प्रवाहमा अब्बल हुनु सार्वजनिक प्रशासनको सफलता हो। वर्तमान विश्व सन्दर्भमा आम नागरिकको खुसी (Public Happiness) नै समग्र राज्य प्रणालीको उद्देश्य हुन आएको छ। तसर्थ: सार्वजनिक खुसीका पुर्वाधारहरूको विकास गर्नु विश्वका राज्य संयन्त्रहरूको आगामी कार्यदिशा हुनुपर्दछ। सार्वजनिक खुसिको एक प्रमुख बाधाको रूपमा सार्वजनिक नैरास्यता (Public Frustration) लाई लिन सकिन्छ। यसै पृष्ठभूमिमा सार्वजनिक नैरास्यताको विश्वव्यापी चरित्र एवं नेपालको सन्दर्भलाई समेत दृश्यावलोकन गर्नका लागि यो लेखले एक आयाम थप्नेछ। सार्वजनिक नैरास्यतालाई प्रशासनको आँखाबाट नियाल्ने एउटा सानो प्रयासको रूपमा लिदै सार्वजनिक नैरास्यता र प्रशासन विचको सम्बन्धका थप पहलुहरू सार्वजनिक बहसमा आउन सक्नु।

Key Words: सार्वजनिक खुसि, सार्वजनिक नैरास्यता, प्रशासन, शासन

* अधिकृत(सातौं), मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, कोशी प्रदेश।

१. सार्वजनिक खुसी (Public Happiness):-

मानव जातीको एक प्रमुख विशेषता उ खुसिमा जीवन जिउन चाहन्छ। खुसी सापेक्षिक अवधारणा हो। एकै परिवेशमा पनि कुनै दुई व्यक्तिहरूमा खुसीको विद्यमानता फरक फरक हुन सक्दछ। व्यक्तिका दृष्टिकोण, सोच, मुल्य, मान्यता आदिमा विविधता हुने भएकोले हर मानिसका खुसी एवं दुखका मापदण्डहरू फरक फरक पर्दछन्।

खुसी यस्तो विषय हो, यसलाई परिभाषित गर्न कठिन कार्य हो त्यस्तै, मापन चुनैतिपूर्ण छ, खुसीको निरन्तरतामा पनि जटिल छ साथै अधिक संख्यामा खुसी कायम राख्न पनि चुनौतिका विषयहरू हुन्। मनोविज्ञानको क्षेत्रमा “सकारात्मक मनोवैज्ञानिक स्वास्थ्यपना” लाई खुसीका रूपमा लिने गरिन्छ। (Johada 1981) यस लेखमा खुसिका मनोवैज्ञानिक पक्षहरूका अतिरिक्त सार्वजनिक खुसीका विविध पाटाहरूको चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ।

सामूहिक खुसि भनेर के लाई बुझ्ने? कस्तो अवस्था सार्वजनिक खुसिको अवस्था हो भन्ने विषयलाई केही सामान्य आधारहरूबाट प्रस्ट्याउने प्रयास विगतदेखि नै हुँदै आईरहेको छ। समाज विकासमा मानव विकास अधिक खोजी गरिएको विषय हो। Quality of Life लाई सार्वजनिक खुसिको आधारको रूपमा हेर्न सकिन्छ तथापी यो नै पुर्ण भने हुँदैन। यद्यपी, गुणस्तरीय जीवनको अवस्थालाई सार्वजनिक खुसिको आधार लिन सकिन्छ। गुणस्तरीय जीवन लाई मापन गर्न विभिन्न सूचकहरूको विकास गरिएको छ। जसमा, प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ उत्पादन, सामाजिक सहयोग, स्वस्थ जन्म र स्वस्थ जीवनको अभिलाषा, जीवनमा छनौटको स्वतन्त्रता, उदारता र भ्रष्टाचारको अनुभूती मुख्य छन्।^१

सार्वजनिक खुसि केवल मनोवैज्ञानिक विषय मात्र नभएर विकास एवं शासन सँग सम्बन्धित हुन आएको छ। सार्वजनिक खुसि र शासन प्रशासन विचको सम्बन्धलाई उजागर गर्दै विकास एवं सेवा प्रवाहलाई राज्यको दायित्व मात्र नभएर नागरिकको खुसिको माध्यमको रूपमा लिनुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

२. सार्वजनिक नैराश्यता (Public Frustration)

व्यक्तिहरूका अपेक्षा लाई सामूहिक बनाउदै लैजादा सामूहिक अपेक्षाको सिर्जना हुन्छ। सामूहिक अपेक्षा नै सार्वजनिक नैराश्यताको प्रमुख कारण हो। अपेक्षा गरिएको वस्तु, सेवा वा चिज प्राप्त हुननसकेमा त्यहा आक्रोस पैदा हुन्छ। आक्रोश बढ्दै जाँदा नैराश्यता बढ्दछ यसरी सामूहिक अपेक्षाको प्राप्ति हुन नसक्दा सामूहिक नैराश्यता देखा पर्न जान्छ।

विकसित होस् वा अल्पविकसित वा विकसित जुनसुकै समाजमा पनि सामाजिक अपेक्षाहरू हुन्छन् चलाएमान समाजको विशेषता नै हो यो। भलै प्राथमिकता फरक पर्ने भएकोले अपेक्षा पनि फरक फरक हुन्छन्। हरेक समाजका हरेक अपेक्षा पुरा हुन्छन् भन्ने ग्यारेण्टि छैन। किनभने मानव ईच्छा असिमित छन्। यसै पृष्ठभूमिमा सार्वजनिक नैराश्यता जुनसुकै समाजमा विद्यमान रहन्छ। समय र परिवेशले समेत अपेक्षाहरूको स्तर निर्धारण हुन्छ। चाहे जस्तो होस् मानिसहरूका वैध अपेक्षाहरू पुरा गर्न समाज एवं समाजका अवयवहरू सकृय भएर लागिरेकै छन्।

प्रशासन प्रति समाजले अपेक्षा राख्दछ। अपेक्षा भविष्य उनमुख व्यक्तिपरक विश्वास र मनोवृत्ति हो जसमा विषयवस्तुको विस्तृत दायरा समेटिएको हुन्छ। (Following James (2009, p. 109) यसरी नागरिकले सरकार प्रति राखेका अपेक्षाहरूको पुरा भएमा वा पुरा हुने विश्वास रहेमा नागरिकहरूले सन्तुष्टिको अनुभूति गर्न सक्दछन अन्यथा नैराश्यता सिर्जना हुन्छ। खासगरि शासन व्यवस्थामा पारदर्शिताको कमी, Pork Barrel Politics, अत्यावश्यक सेवाको प्राथमिकिकरण नहुनु, सार्वजनिक सम्पतिको दुरुपयोग, नागरिक संलगता, अपनत्वको कमी आदिका कारणले सार्वजनिक नैराश्यता बढ्दछ।^२ तेहथुम जिल्लाका ४८९ जना सेवाग्राहीमा गरिएको सर्वेक्षणका आधारमा सेवाको सन्तुष्टीकरणका सम्बन्धमा राखिएको

^१ World Happiness Report, 2024

^२ fastercapital.com/keyword.policfrustration.html

विज्ञासामा ७९ प्रतिशतले सन्तुष्ट, १९ प्रतिशत आंशिक सन्तुष्ट र २ प्रतिशतले असन्तुष्ट भएको धारणा राखेको देखिएको छ। (सेवाग्रीही सन्तुष्टी सर्वेक्षण प्रतिवेदन, २०८० जिल्ला प्रशासन कार्यालय, तेह्रथुम)

३. सार्वजनिक नैराश्यताको विश्वव्यापी प्रवृत्ति (Global Trend of Public Frustration)

लोकतन्त्रको सुन्दर पक्षका रूपमा अभिव्यक्तिको स्वतन्त्रतालाई लिने गरिन्छ। शान्तिपूर्ण रूपमा आफ्ना अभिव्यक्तिहरू राख्न प्रजातान्त्रिक समाग अग्रसर हुनैपर्दछ। तथापि सार्वजनिक मामिलाहरूको दैनन्दिन व्यवस्थापनमा तल्लिन रहने सार्वजनिक प्रशासनले समयमै यस्ता मामिलाहरूको सम्बोधन गर्न सकेन भने यसले नागरिकहरूमा आक्रोस पैदा हुन्छ।

सन् २०२३ मा विश्वका विभिन्न ८३ देशहरूमा फरक फरक प्रकारका सार्वजनिक प्रदर्शनहरू भएका छन्। प्रदर्शनले नागरिकहरूको आक्रोसको प्रतिनिधित्व गर्दछ। प्रदर्शनको प्रवृत्ति हेर्दा विकसित देशहरूको तुलनामा विकासशिल र अल्पविकसित देशको संख्या अधिक रहेको छ। एसिया र यूरोपका देशहरूमा प्रदर्शन र आक्रोश व्यक्त गर्ने प्रवृत्ति बढ्दो देखिन्छ। विगत सात पाँच वर्षदेखि कुनैपनि प्रदर्शन नभएका डेनमार्क, नर्वे, स्वीडेन जस्ता सात देशमा समेत सार्वजनिक प्रदर्शन भएका छन्।^३ हंगेरीको शिक्षक आन्दोलन, छिमेकी बैंगलादेशमा भएको सरकार विरुद्धको प्रदर्शन, मोजम्बिक र नाईजेरियाको चुनावमा भएको जालसाजी विरुद्धको प्रदर्शन जस्ता प्रदर्शनले शासन व्यवस्था तथा सार्वजनिक नीति विरुद्धको आक्रोस ईङ्कित गर्दछन्।

भारतको किसान आन्दोलन, भारतकै मणीपुरको आरक्षण सम्बन्धि आन्दोलन, मूल्यवृद्धी विरुद्ध पाकिस्तान, पोर्चुगल एवं स्लोभानियामा भएका प्रदर्शन, सामाजिक सुरक्षालाई मुख्य मुद्दा बनाएर भएको हैटि र बुर्किनाफासोको प्रदर्शनले सामाजिक एवं आर्थिक आयामका कारण पैदा हुने आक्रोसले बढेको नैराश्यतालाई प्रतिबिम्बित गरेको छ।

विश्वव्यापी सन्दर्भमा हेर्दा नागरिक आक्रोसको समयवद्ध एवं उचित समाधानका लागि सबैभन्दा मुख्य भूमिकामा सार्वजनिक प्रशासन रहेको देखिन्छ। सम्भावित आक्रोशको लेखाडकन एवं अध्यावधिक जानकारी राख्ने र सम्बोधन गर्न प्रशासन चनाखो बन्नपर्दछ र बनिरहेकै पनि छ। विश्वव्यापिकरणको प्रभावका कारण अब सार्वजनिक मामिलाहरू केवल एक देशको सिमामा मात्र बाँधिएर रहन सक्ने अवस्था छैन। सूचना प्रविधिको विकासले सूचनाको खुला प्रवाह बढेको मात्र होइन सार्वजनिक आक्रोसको प्रावहको जोखिम पनि उत्तिकै रहेको छ। Misinformation भएमा सार्वजनिक नैराश्यता एक देशमा सिमित नभई विश्वमा नैराश्यताको महामारी फैलिन सक्दछ।

४. सहित्यको पुनरावलोकन:-

क. नेपालमा सार्वजनिक नैराश्यताको बर्तमान अवस्था:

विविधता युक्त नेपाली समाजमा खुसि र नैराश्यताको मानकहरूमा समेत विविधता देखिन्छ। नेपाली समाजमा विद्यमान आक्रोश लाई तथ्यगत रूपका केलाउनु पर्ने हुन्छ। सार्वजनिक सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा गुनासो गरी आक्रोस व्यक्त भएका समाचारहरू यहाँ दिनहुँजस्तै सुन्ने गरिन्छ। सार्वजनिक श्रोतको सदुपयोग हुने विश्वास कम हुँदै गईरहेको तथ्य भ्रष्टाचारका सम्बन्धमा परेको उजुरीको संख्या हेर्दा छर्लङ्ग हुन्छ। आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा प्राप्त उजुरीको संख्या २०९०५ रहेकोमा आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ को असार १७ गते सम्म २६०५३ उजुरी दर्ता भएको देखिन्छ।^४ अघिल्लो वर्षका तुलनामा उजुरीको संख्या बढ्दै जानु सरकारी श्रोतको सदुपयोग हुन्छ भन्ने विश्वास घट्दै जानुको संकेत हो।

^३ <https://carnegieendowment.org/posts/2023/12/protests-in-2023-widespread-citizen-anger-continues-with-sources-multiplying?lang=en>

^४ <https://ciaa.gov.np/retrieve> at 8.25 PM, 7/2/2024

आर्थिक कारणहरूले पैदा हुने आक्रोश तर्फ विचार गर्दा रोजगारी, ज्याला, सामाजिक सुरक्षा, उत्पादन, ज्याला, सामाजिक सुरक्षा, मूल्यवृद्धि मुख्य मुद्दाहरूको रूपमा देखा पर्दछन्। नेपालमा बेरोजगारी दर १२.६ प्रतिशत रहेको छ। उमेर समूह अनुसारको १५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहको बेरोजगारी दर २२.७ प्रतिशत रहेको छ।^५ यसबाट के प्रष्ट हुन्छ भने यूवाहरूले काम पाउन मुस्किल हुन्छ। बेरोजगारी नैराश्यताको प्रमुख कारणको रूपमा रहेको देखिन्छ। अझ दक्षिण एसियामा सबैभन्दा बढी बेरोजगारीको दर भएको देश नेपाल हो।^६ खर्च गर्ने क्षमताले समेत व्यक्तिको गुणस्तर मापन गर्न सकिन्छ। नेपालको औषत ज्याला दैनिक रु ५९९ रहेको छ। (नेपाल जीवनस्तर सर्भेक्षण पाँचौं, 2022-2023)

सन् १९९५/९६ मा विप्रेषण प्राप्त गर्ने घर परिवारको प्रतिशत २३.४ प्रतिशत रहेकोमा सन् २०२२/२०२३ मा आईपुगदा उक्त प्रतिशत नाटकिय ढंगले बढेर ७६.५ प्रतिशत हुन पुगेको छ। बुझ्न सकिन्छ कि यसले आर्थिक तनावलाई कम गर्न मद्दत मिलेको छ। तथापि नेपालीको औषत ज्याला र विप्रेषण प्राप्त गर्ने परिवारको विच सम्बन्ध स्थापित गर्ने हो भने विदेशिनु एक बाध्यता रहेको तथ्य उजागर हुन्छ। आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को पुष मसान्त सम्म ६३ लाख नेपालीले बैदेशिक रोजगारीमा जानका लागि श्रम स्विकृति लिएको बैदेशिक रोजगार विभागको तथ्यांकले देखाउदछ।

विश्वका १०८ देशका १९०६ विश्वविद्यालयहरूको स्तर निर्धारणमा नेपालको सबैभन्दा पुरानो विश्वविद्यालय त्रिभुवन विश्वविद्यालय १२००- १५०० भित्र पर्दछ।^७ यसबाट नेपालको उच्च शिक्षा विश्वस्तरमा कहाँ देखा पर्दछ भन्ने चित्रण हुन्छ। यसका कारण अध्ययनका लागि विदेशिनेहरूको संख्या पनि बढ्दै गईरहेका तथ्यहरू भेटिन्छन्। कोही व्यक्ति विदेशिनु केवल उ एकलै जानु होईन यसले हाम्रो सामाजिक संरचनाहरूमा समेत फरकपन ल्याएको छ।

सहकारी क्षेत्रमा भएका बचत हिनामिना तथा ठगिका समाचारहरू अब सामान्य बन्दै गईरहेका छन्। दुध बेचेर सहकारीमा पैसा जम्मा गरेका व्यक्तिहरू आन्दोलन गरिरहेका भिडियोहरू बग्नेलि देखिन्छन्। नेपाली समाजको आक्रोसलाई यस प्रकरणले समेत थप मलजल पुर्याईरहेको भन्दा अत्युक्ति हुनेछैन। प्रहरी एवं सम्बन्धित निकायहरूले सहकारी समस्याको समाधानमा काम गरिरहेको भएतापनि बचत फिर्ताको प्रतिशत सन्तोषजनक छैन।

समाजका हरेक बर्ग- मजदुर, रोजगारदाता, नागरिक समाज, विद्वत वर्ग आदिले समाजमा केही हुदैन भन्ने भाष्यलाई सहि हो भन्नतर्फ लागेका छन्। विश्व खुसि सुचकांकमा नेपाल १४३ देशमध्ये ९३ स्थानमा रहेको छ। छिमेकिहरूसँग तुलना गर्दा भारतको स्थान १२६ औँ स्थानमा, पाकिस्तान १०८ औँ स्थानमा, बंगलादेश १२९ औँ स्थानमा रहेको छ।

^५ नेपाल जीवनस्तर सर्भेक्षण पाँचौं, 2022-2023

^६ https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.1524.ZS?locations=8S&name_desc=false

^७ Times High Education World University Ranking 2024)

तालिका नं. १ दक्षिण एसियामा खुसि सुचकांक

सि.नं.	देश	सुखि सुचकांकमा स्थान	भ्रष्टाचार अनुभूति सुचकांक ^८	मुद्रास्फितिदर ^९ उपभोक्ता मूल्यमा (वार्षिक प्रतिशत)	औषत ज्याला प्रति महिना ^{१०} (कर पछि, अमेरिकि डलरमा)
१	नेपाल	९३	३५	७.१	२३३
३	पाकिस्तान	१०८	२९	३०.८	२७४
२	भारत	१२६	३९	५.६	१०९५
४	बंगलादेश	१२९	२४	९.९	२७५

माथिको तालिकाबाट खुसि र भ्रष्टाचार अनुभूति विच सकारात्मक सम्बन्ध भएको देखिन्छ। अधिकांश खुसि सुचकांकमा माथि भएको देशमा भ्रष्टाचार अनुभूति सुचकांक कम रहेको छ। यद्यपी मुद्रास्फिती सुचकांक र नैराश्यताको बारेमा सम्बन्ध देखाउन सकिएन। औषत ज्याला तथा सुखिको सम्बन्ध समेत उल्लेखनिय देखिएन।

तालिका नं. २ खुसि सूचकांकमा शिर्ष स्थानमा रहेका ५ देशको मानव विकास सूचकांकको स्थिती

सि.नं.	देश	खुसि सुचकांकको स्थान	मानव विकास सूचकांकमा स्थान
१	फिनल्याण्ड	१	१२
२	डेनमार्क	२	५
३	आईसल्याण्ड	३	३
४	स्वीडेन	४	५
५	ईजरायल	५	२५

श्रोत: विश्व सुखि प्रतिवेदन र मानव विकास प्रतिवेदन २०२३-२०२४ को सुचकांकका आधारमा लेखकद्वारा निर्मित
तालिका नं. ३ खुसि सूचकांकमा पुछारमा रहेका ५ देशको मानव विकास सूचकांकको स्थिती

सि.नं.	देश	खुसि सुचकांकको स्थान	मानव विकास सूचकांकमा स्थान
१	अफगानस्तान	१४३	१८२
२	लेवनान	१४२	१०९
३	लेसोथो	१४१	१६८
४	सयिरा लयोन	१४०	१८४
५	कंगो	१३९	१४९

श्रोत: विश्व सुखि प्रतिवेदन र मानव विकास प्रतिवेदन २०२३-२०२४ को सुचकांकका आधारमा लेखकद्वारा निर्मित

^८ https://images.transparencycdn.org/images/CPI2023_Map-plus-Index_EN.pdf

^९ www.data.worldbank.org

^{१०} https://www.numbeo.com/cost-of-living/region_prices_by_city?itemId=105®ion=142

माथिका दुई तालिमा तालिका नम्बर मा खुसि सुचकांकमा शिर्ष स्थानमा रहेका पाँच देश र तालिका नं ३ मा सुखि सुचकांकमा पुछारमा रहेका देशहरूको मानव विकास सुचकांक लाई राखिएको छ। प्रस्तुत तथ्यलाई विश्लेषण गर्दा सुखिमा शिर्ष रहेका देशहरूमा मानव विकास सूचकांक पनि उच्च नै रहेको देखिन्छ भने न्यून रहेका देशहरू मानव विकासमा समेत पछाडी नै परिरहेका छन्।

सार्वजनिक सेवामा विश्वभरीबाट प्रदान भएका सेवाहरूबि आफ्नो सरकारले दिएको सेवासँग तुलना गर्ने गरिएको छ। सूचना र संचार पुहँच बढेसँगै सांसारिक अक्षेक्षारूसँग नागरिक साक्षत्कार भएका छन् जसले गर्दा आफ्नो सरकारबाट उसको क्षमताको वास्तै नगरि आशा एवं अपेक्षा लिईन्छ। पुरा हुन नसकेमा नैराश्यता देखा पर्दछ। उदाहरणका लागि: नेपालमा सवारी चालक अनुमतिपत्र प्राप्त गर्नका लागि लाग्ने समय र भारत वा वंगलादेशमा लाग्ने समय तुलना गरी नेपालमा बढी समय लाग्यो भने नागरिक सेवामा स्वभावैले नैराश्यता छाँउछ।

समाजमा विद्यमान विभेदहरूका कारणले समेत आक्रोश पैदा हुन्छ। लैङ्गिक रूपले असमानता भएमा समाजमा एक किसिमको द्वन्द रहिरहन्छ। भाषिक, सांस्कृतिक आदि कारणले उत्पन्न हुने आक्रोसलाई पनि प्रशासन स्वयंले समाधानको पहल लिनुपर्ने हुन्छ। भर्खरै मात्र प्रकासित समाचार अनुसार आ.व. २०८१/०८२ को बजेटमा अमुक ४-५ जिल्लामा बजेटको ठुलो हिस्सा विनियोजन भएको छ। यसले क्षेत्रिय असन्तुलन र यसबाट उत्पन्न हुने नैराश्यता लाई प्रवर्द्धन गरेको छ।

५. नैराश्यताबाट सिर्जना हुने सार्वजनिक प्रशासनका सम्भावित चुनौतिहरू:

सरकारका नीतिहरूको प्रतिफल वितरण गर्ने संयन्त्र प्रशासन भएकोले यसले नागरिकहरूसँग दैनिक एवं सघन अन्तर्कृया गरिरहेकै हुन्छ। समाजको प्रवृत्तिको प्रतिविम्ब प्रशासनमा अवश्य देखापर्दछ। सार्वजनिक नैराश्यताका कारण देहायका चुनौतिहरू सम्भावित छन्:-

१. प्रतिभा पलायन भई देशमा क्षमतायुक्त जनशक्तिको अभाव (Brain Drain) हुन जान्छ। यसले दूरगामी प्रभाव पारिरहेको हुन्छ। देशका दिमागहरू तेज नभएमा देशको उभोगती मन्द अवश्य हुन्छ।
२. अविश्वासको संस्कृति बढ्दछ: नैराश्यताले नकारात्मक उर्जा सिर्जना गर्ने भएकोले केवल एक क्षेत्रमा मात्र होईन। उद्यम विकास, नवप्रवर्तन जस्ता क्षेत्रका साथै समग्र समाज अविश्वासको दुष्चक्रमा फस्दछ। राजस्व छुटका आन्दोलन, कर अवज्ञा आदि हुने सम्भावना बढेर जान्छ।
३. सरकारको सुरक्षा खर्च बढ्ने: नैराश्यताका कारण सरकारले सुरक्षाका क्षेत्रमा बढी खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ। सुरक्षा चुनौति थपिन जाँदा सामाजिक सद्भाव देखि आर्थिक विकासमा समेत असर देखा पर्दछ।
४. भिडमा आधारित नीति: नैराश्यताले गर्दा सही र गलत छुट्याउने र त्यही अनुसार नीतिहरूको तर्जुमा गर्ने भन्दा पनि भिडमा आधारित नीति तर्जुमा हुने हुदा प्रशासनले सहि बाटो पहिल्याउने कुरामा अलमल हुन्छ।
५. सार्वजनिक प्रशासनको अस्तित्व: प्रशासन यही समाजको उपज भएको कारणले गर्दा समाज गुणस्तरीय नहुनु भनेको प्रशासन पनि खस्कदै जानु हो। अन्ततः प्रशासनको भुमिका र अस्तित्व माथि नै प्रश्न उठ्न सक्दछ।

६. सार्वजनिक नैराश्यतालाई सार्वजनिक उर्जामा परिणत गर्नुपर्दछ:

आलोचनात्मक दृष्टिकोण नै सुधारको सुरुवाति हो। आक्रोशलाई समयमानै व्यवस्थापन गर्न सकेमा सकारात्मक उर्जाको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। जसका लागि सार्वजनिक प्रशासनले देहाय बमोजिम गर्नुपर्ने हुन्छ:

१. सार्वजनिक चासोको सामयीक सम्बोधन: प्रशासन Government of The Day भएकोले नागरिकका समस्याको समाधानको पहल थाल्ने, नेतृत्व लिने र सँग सँगै काम गर्ने कार्य गर्न सक्नुपर्दछ।

२. नागरिक अपेक्षाहरूको Mapping गर्ने: समाजमा परिवर्तित सन्दर्भमा के कस्ता अपेक्षाहरूको विकास भएको छ। यसलाई खुट्याई नयाँ नयाँ नीतिको आवश्यकता भएमा सरकारलाई ठिक समयमा सल्लाह दिने कार्य सार्वजनिक प्रशासनले गर्नुपर्दछ।
३. सेवा प्रवाहमा सुधार: नागरिकरूले प्राप्त गर्दै आईरहेको सेवालार्ई सुधार गरि नागरिकमैत्री बनाउदै लैजाने प्रमुख दायित्व प्रशासले निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ। नागरिक सरकार सम्बन्ध सुधारमा सार्वजनिक सेवा ठुलो हतियार हो।
४. सामूहिक स्वार्थको दायरा बढाउने: प्रशासन केवल एक वर्ग वा क्षेत्रको प्रतिनीधि होईन योत समग्र राष्ट्रको नीतिको पक्षधर हो। कुनै वर्ग एवं क्षेत्रको कठपुतलि बनेको आभाष नहुने गरि कार्य हुनुपर्दछ।
५. शासनका मानक स्थापित गर्ने: शासनको स्तर निर्धारण गरि सुधारका प्रयत्नहरूलाई निरन्तर राख्नका लागि शासनको मानक स्थापना गरि अन्तराष्ट्रिय स्तरको बनाउन प्रशासन हरसम्भव प्रयत्नरत हुनुपर्दछ।
६. क्षमता एवं सिपको विकास: विश्व चुनौतिलाई सामना गर्ने किसिको क्षमता भएको प्रशासन भएमा मात्र नागरिकका वर्तमान अपेक्षाहरूको पुरा गर्न सक्षम हुन्छ। यसले आफ्नो क्षमताको विकासमा निरन्तर काम गर्नुपर्नेछ।
७. साझा लक्ष्यमा एकिकृत गर्ने: समाजको लक्ष्यलाई राज्यको नीतिको रूपमा विकासित गर्दै लैजाने र उक्त लक्ष्यहरूको प्राप्तिमा समग्र समाजलाई एकतृत गर्ने कार्य प्रशासनले गर्न सक्दछ। यो विभाजित एवं पक्षधर हुनुभएन।
८. सरोकारवाला व्यवस्थापन: सरकारको कामका विविध सरोकारवाला देखापर्दछन् यस्ता सरोकारवालको व्यवस्थापन पनि प्रशासनको मुख्य अभिभारा हो। सरोकारवाला वा पक्ष विपक्ष विचमा तटस्थ भई उनिहरूको चासोको सम्बोधन गर्न प्रयास हुनुपर्दछ।

References

- अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको तेतिसौँ वार्षिक प्रतिवेदन, २०७९/८०, अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल काठामण्डौं।
- <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2024/world-ranking>
- Dealing With the Angry Public, Dr. Ted Perry, Associate Vice President, Ball State University.
- Public Happiness, Seven Jong Lee, Seoul National University Community Quality Life and Well Being, 2022, Spring Nature, Switzerland
- Frustration Aggression Theory, Johames Breuer, Malte Elson Germany.
- National Living Standard Survey IV, Nepal Statical Office, 2022-2-23
- www.worldbank.org
- <https://www.numbeo.com>
- UNDP (United Nations Development Programme). 2024. Human Development Report 2023-24: Breaking the gridlock: Reimagining cooperation in a polarized world. New York.

उत्पादनमा आधारित कृषि अनुदान प्रणाली (Production Based Agriculture Grants System-PBAGS)

 डिकेन्द्र सुवेदी*

१. कार्यकारी सारांश

नेपाल कृषि प्रधान देश हो। नेपालमा परापूर्व कालदेखि नै कृषि पेशालाई अवलम्बन गरिदै आइएको छ। नेपालमा विगतमा ८३ प्रतिशत भन्दा बढी मानिस कृषि पेशामा रहेकोमा हाल करिव ७४ प्रतिशत मानिस कृषि पेशामा आवद्ध रहेको देखिन्छ। यसरी यति ठूलो मात्रामा कृषि पेशामा आवद्ध भएतापनि न त कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा उल्लेख्य अभिवृद्धि भएको छ, न कृषि पेशा रोजगारीको आकर्षण बनेको छ, न उपभोक्ताले सरल मूल्यमा कृषि उत्पादन प्राप्त गरेका छन्, न त कृषि माथि राज्यको लगानी/खर्च कम भएको छ। यसरी कृषि पेशा नै यस्तो पेशा हो जसबाट मात्र मानव जीवनको अस्तित्वका लागि चाहिने दैनिक आहार प्राप्त हुन्छ। गास, वास, कापासको एक महत्वपूर्ण आधार हो। भोकमरीको अन्त्यको सुत्र हो। तथै यस्तो महत्वपूर्ण क्षेत्रको विकास, विस्तार र स्थायित्व अनिवार्य र अपरिहार्य छ। नेपाल सरकारबाट पनि सो कुरालाई आत्मसात गरेर नै हरेक वर्ष कृषि क्षेत्रमा कूल बजेटको ६ देखि ८ प्रतिशत रकम विनियोजन गर्दै खर्च समेत गर्दै आएको छ। कृषि क्षेत्रमा राज्यको लगानी ठूलो भएपनि अनुदान वितरण प्रणाली (अनुदान) प्रभावकारी हुन नसकेका कारणले नत कृषि उत्पादनमा प्रभावकारीता हासिल हुन सकेको छ न त कृषकको जन स्तरमा।

आम मानिसले यि प्रश्नहरू वारम्बार गर्ने गर्छन् नेपालमा कृषकले धेरै पटक वस्तुको बजार/मुल्य नपाएर वस्तु फाल्नु पर्ने अवस्थाको सामना गरी रहेका छन् किन ? हामी उत्पादन भएन भन्छौ तर उत्पादित वस्तुको संरक्षण गर्न किन सक्दैनौ ? उत्पादित वस्तुले बजार/मुल्य पाउदैन भने हामी के आधारमा उत्पादन बढाउ भन्छौ ? त्यसैले समस्या उत्पादनमा हैन समस्या वस्तुको मुल्य र बजारमा हो। राज्यले बजार सुनिश्चित गरिदिन सक्ने हो भने कृषकले जति पनि उत्पादन दिन सक्छन्।

* शाखाअधिकृत, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, कोशी प्रदेश

हाल प्रदान गरिदै आएको विद्यमान प्रकृत्यामा आधारित कृषि अनुदान प्रणालीमा सुधार गरी कृषि अनुदानलाई व्यवस्थित तथा दुरुपयोग र हिनामिना हुनबाट रोक्ने तथा कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वलाई बढाई आयात प्रतिस्थापन गर्ने, कृषि क्षेत्रमा आत्मनिर्भरता हासिल हुने, स्वरोजगारको अवस्था सृजना गर्ने र समग्र कृषि लाई वैज्ञानिक, व्यवस्थित र व्यवसायीकरण गर्ने उत्पादनमा आधारित कृषि अनुदान प्रणाली सम्बन्धी नवीन सोच प्रस्ताव प्रस्तुत गरिएको छ। यस सोचले हर तरहेले उत्पादनमा जोड दिएको छ भने उत्पादित वस्तुको मूल्य र बजारलाई राज्यले व्यवस्थापन र संरक्षण गर्नुपर्दछ भन्ने मान्यतामा आधारित रहेको छ। अतः यो कुनै पनि हर हिसावले उत्पादन हुनै पर्छउत्पादित वस्तुले बजार/मूल्य पाउनै पर्दछ भन्ने नतिजामा आधारित प्रणाली हो।

२. शब्दकुञ्जी

PBAGS, कृषक, डिजिटाइजेशन, e-market, न्यूनतम समर्थन मूल्य, घाटा अनुदान, उत्प्रेरणा अनुदान।

३. पृष्ठभूमी

कृषि क्षेत्रमा हरेक वर्ष सरकारबाट दिइदै आएको अनुदानको ठूलो हिस्सा वास्तविक कृषकको हातमा पुग्न नपाउने, वास्तविक साना कृषकले सो प्रकृत्या (फर्म दर्ता, प्रस्ताव तयारी आवेदन लगायत) पार गरी अनुदान लिन पनि नसक्ने, उत्पादित कृषि उपजले (आफ्नो लगानी, मेहनत र धैरता) पनि बजार/मूल्य नपाएर खेरजाने वा सडकमा फाल्नु पर्ने अवस्था रहेको छ भनेशक्ति केन्द्र सँग नजिक भएका तथा पहुच पुग्ने व्यक्ति/वर्गले यस्तो कृषि अनुदान कागजि प्रक्रिया पुर्याएर सजिलै प्राप्त गर्न सक्ने, अनुदान प्राप्त भएपछि कृषि पेशा नै छाडेर अलग हुने वा उत्पादनमा कुनै योगदान नगर्नेको सख्या ठूलो रहेको र यस सन्दर्भमा आम सरोकारवालाले चासो, गुनासो तथा आलोचना भई राखेको अवस्थामा विद्यमान कृषि अनुदान प्रणालीमा समस्या रहेको प्रस्ट बुझ्न सकिन्छ। वर्तमान कृषि अनुदान प्रणालीमा रहेका समस्याका केही प्रतिनिधि उदाहरण राष्ट्रिय पत्र पत्रिकामा छापिएका खबरहरुलाई अनुसुची एक मा राखिएको छ। यस अन्तर्गतका प्रमुख समस्याहरु निम्न वमोजिम रहेका छन्

माथिको चित्रमा किसानले मेहेनत, लगाव र धैरता गरेर वस्तु उत्पादन गरिसकेपछि बजार/मूल्य नपाएर आन्दोलन गर्नु पर्ने अवस्था रहेको देखिन्छ भने अर्को तर्फ त्यही कृषि उपज वस्तु अन्य देशबाट खरिद गरेर ल्याउनु पर्ने जस्तो

गर्दा आयात बढ्दो भई भुक्तानी सन्तुलनमा समेत प्रतिकूल असर परेको छ। म यहा किसानले वस्तुको मूल्य नपाएर गरेका आन्दोलनको केही प्रतिनिधि उदाहरण राख्छु। २८ मंसिर २०७६ देखि ८ पुससम्म चितवनका कुखुरा र चल्ला उत्पादकले एक्कासी 'चिक्सहोलीडे घोषणा गरे।नेपाल ह्याचरी उद्योगसंघको आह्वानमा ब्रोइलर र कोइलर जातको कुखुराको ६० लाख जिउँदा चल्ला नष्ट गर्ने १० दिने अभियान देश भर चल्यो। २०७६ चैतमा धादिङको बेनिघाटरोराड गाउँपालिका-५ विशालटारका किसान राजकुमार विसुरालले खेतको मुलाट्रयाक्टर लगाएर जोते। दुई महिना अघि लगाएको मुला बिक्न नसके पछि उनले ६ रोपनी जग्गाको मुला खेती अर्को बाली लगाउन भन्दै जोति दिए। २०७७ जेठमा चितवनका किसान लेभिन्डीबारीमा ट्रयाक्टर चलाए। पूर्वी चितवनको खैरहनी-१ का किसान वासुदेव देवकोटाले ७ कट्टामा लगाएको आफ्नो भिण्डी बारी नष्ट गरेका थिए। खैरहनीकै अर्का किसान कृष्णप्रसाद सापकोटाले पनि आफ्नो भिण्डीबारीमा ट्रयाक्टर चलाए। दूध बिक्री नभएपछि रूपन्देही, चितवन, इलाम, झापा लगायत जिल्लाका किसानले सडकमै दूध पोखे। दूध उत्पादनबाट नाफा नभएको, यसले विभिन्न समस्यामा पारेको भन्दै किसान दूध उत्पादन गर्नबाट निरुत्साहित भए। जसको प्रत्यक्ष असर इलामको गाई फार्ममा पर्यो, साताको तीन दिन मिल्क होलीडे भएपछि किसानहरूले गाई बिक्री गरेगोठहरू खाली भए। दूध उत्पादनमा देखिएको यो वितृष्णा बढ्दै र फैलिँदै दूधको राष्ट्रिय उत्पादन सम्मै पुग्यो। दूधमा आत्मनिर्भर नेपाल आर्थिक वर्ष २०७८/७९ सम्म आइपुग्दा दूध आयात गर्नुपर्ने अवस्थामा पुग्यो। आफ्नै माटोमा पसिना बगाएका किसानले धान थन्क्याउने ठाउँ नपाउँदा र उचित मूल्य नपाएका कारण सस्तोमा धान बेचिरहेकाबेला मुलुकले भने भारतबाट ६ महिनामा १८ अर्ब ६३ करोड रुपैयाँको धान चामल आयात गर्नु पर्यो। यस्तै चितवन, काभ्रे, सर्लाहीका किसानले मूल्य नपाएको भन्दै तरकारी फ्याँकेको बेला ४२ करोड रुपैयाँको १९ सय मेट्रिक टन हरियो तरकारी भारतबाट नेपाल भित्रियो आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा घमसान्तसम्म नेपालले भारतबाट ३ लाख ५७ हजार किलो गाँजर किनेको भन्सार विभागको विवरणमा उल्लेख छ। ५६ लाख ५८ हजार रुपैयाँको गाँजर भारतबाट नेपाल आउँदा चितवनका किसान भने आफूले उत्पादन गरेको गाँजर र काँक्रोले बजार नपाएको भन्दै सडकमा फ्याँकेर आन्दोलन गर्दै थिए। चितवनका किसानले ७ रुपैयाँमा बिक्री नभएर गोलभेंडा फ्याँकेको दिन स्याङ्जामा ५५ रुपैयाँ किलोमा गोलभेंडा बिक्री भइरहेको थियो भने काठमाडौँमा पनि गोलभेंडाको मूल्य ३० रुपैयाँ भन्दा माथि नै थियो। यसर्थ प्रमुख समस्या कृषकका लागि उत्पादन भन्दा पनि वस्तुको मुल्य र बजार हो। तसर्थ मुख्य समस्या बजार/मुल्य/नाफा हो। कृषकलाई मुल्य दिने हो, बजार दिने हो र नाफा दिने हो भने कृषक आफैँ उत्पेरित हुन्छन्। नाफामा जो कोही कार्य गर्न आउछ। नाफा हुने सुनिश्चित गर्न सकिएको खण्डमा निजी क्षेत्र आउछ। सक्षम निजी क्षेत्रलाई केही सपोर्ट गर्न पर्दैन सबै उसले लगानी गर्छ केवल बजार र एक निश्चित प्रतिशत नाफाको सुनिश्चित राज्यले गरिदिनु पर्दछ। हाल कार्यान्वयनमा रहेको प्रकृत्यामा आधारित कृषि अनुदान प्रणाली जसले कृषि उपज उत्पादनको आधारमा नभई उत्पादनमा सहयोग गर्ने प्रकृतिको रहेको हुँदा जसले प्रकृत्या पुरा गर्नसक्छ उसले अनुदान प्राप्त गर्दछन् प्रकृत्या पुरा गरी अनुदान प्राप्त गर्दैमा कृषि उत्पादन हुन्छ भन्ने हुँदैन। उत्पादन भयो भने पनि बजार चाहिन्छ बजार तर्फ हामी मौन छौं र अन्तत वस्तुले बजार नपाएर वस्तु फाल्नु पर्ने वा मध्यस्थ कर्तालाई सस्तो मुल्यमा बेच्नु पर्ने वाध्यता आउछ भने अर्कोतिर पहुँचयोग्य/टाठाबाठा/गैर तथा टुरिष्ट कृषकले अनुदान प्राप्त गर्ने गरेको जसले कृषि उत्पादनमा योगदान नै नहुने गरेको भनि आलोचना यत्र तत्र सर्वत्र सुन्न पाइन्छ। अतः यसै परिपेक्षमा कृषकलाई बजार र नाफाको वातावरण सृजना गराउने दायित्व सरकार/राज्यको हो यदी कृषककले वस्तु उत्पादन गरे भने सो वस्तु खेर जान दिनु हुँदैन राज्यले खरिद गरेर भए पनि उनिहरूको मुल्य र नाफामा हास आउन नदिने वातावरण सृजना गर्ने हो भने कृषक सदैव नाफाको लागि उत्पेरित भएर उत्पादन दिइ राख्छ भन्ने मान्यतामा आधारित नवीन सोय यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ।

४. नविन सोच आइडियाको व्यहोरा:

उत्पादनमा आधारित कृषि अनुदान प्रणाली। यो प्रणाली नामबाट नै प्रस्ट छ कि अनुदान प्राप्त गर्न कृषकले उत्पादन नै गरेको हुन पर्दछ। अर्थात अन्तिम उत्पादन नगर्ने वा नतिजा प्राप्त नगर्ने ले अनुदान पाउदैन भन्ने प्रणाली हो। उत्पादनमा आधारित अनुदान प्रणालीको प्रमुख उद्देश्य के हो भने कृषि उत्पादन बढाउने नै हो। यदि कृषि उत्पादनले उचित मुल्य पाउछ, कृषकले उचित नाफा पाउछ भने कृषि उत्पादन बढ्छ बढ्छ यसमा दुई मत छैन। जस्तै उदाहरणको लागि अलैचि प्रतिमन एक लाख हुदा अलैचिको उत्पादन पनि उच्च नै थियो। धेरै जसो व्यक्तिहरूले धानखेति मासेर अलैचि लगाए। तर अलैचिको मुल्यमा गिरावट आयो कृषककले अझ भनौं अलैचिले बजार नै पाएन सबै कृषक अलैचि खेतिबाट पलायन भए। यही दुरावस्था टमाटर लगायतका नेपालका कृषि उत्पादनले झेलनु पर्यो। नेपालको टमाटर सडकभरी फालिए भारतको टमाटर उच्च मूल्यमा बजार विक्रि भई रहयो। तसर्थ उत्पादन भएको वस्तुलाई सरकारको संरक्षणको आवश्यकता छ। सरकारी अनुदान यसरी बजार निर्माण गर्ने ठाउँमा खर्च हुन जरुरी छ। सरकारले वस्तु वितरणको च्यानल निर्माण गर्ने कार्य गर्नु पर्ने हुन्छ। एकठाउँ विक्रि नभएको वस्तु अर्को ठाउँमा उच्च मूल्यमा खरिद गर्नु पर्ने अवस्था छ। तसर्थ सरकारले डिजिटाइजेशनको माध्यमबाट कुन वस्तु काहाँ कहिले कति मात्रामा उत्पादन तथा पुर्ति हुने वाला छ र कुन वस्तुको माग काहा छ सो वस्तुलाई कसरी च्यानलाइज गर्ने भन्नेका कार्य गरिदिनु पर्दछ। निश्चित मूल्यमा वस्तु विक्रि हुन्छ भन्नेमा कृषक ढुक्क हुन सके जति पनि कृषककले उत्पादन दिन्छन भन्ने मान्यता यस सोचपत्रको रहेको छ।

यसका लागि सरकारले कृषि क्षेत्रमा नेपालमा उत्पादन हुने सम्भाव्य सबै वस्तुहरूको न्यूनतम समर्थन मूल्य तोक्ने। समर्थन मूल्यमा कृषकको उत्पादनका साधनको लागत र नाफा समावेश हुने गरी तोक्ने। कृषिमा डिजिटाइजेशन गर्ने र कृषि e-market हरु स्थापना गर्ने। मोबायल एप लगायतका माध्यमबाट कृषकले वस्तु उत्पादनको स्थिति इ-बजारमा राखेछन अर्कोतिर आवश्यक पर्ने क्रेताले इ- बजारमा आफ्नो डिमान्ड राखे छन् डिमाण्ड र सप्लाई सन्तुलन भई वस्तु क्रय विक्रय हुन्छ। अतः यस प्रणाली अन्तर्गत अन्तिम उत्पादन गरेका कृषकहरूका लागि तपसिल बमोजिमको दुई वटा परिस्थितिमा आउछ:

१) उत्पादन गरी माग र पूर्तिका आधारमा चलेको बजारमा आफ्नो वस्तु विक्रि गर्न सक्षम कृषक,

२) उत्पादन गरेका तर बजार मुल्य प्राप्त गर्न नसकी अर्थात वस्तु विक्रि गर्ने बजार नै प्राप्त गर्न नसक्ने कृषक।

यस प्रणालीमा प्रकरण नं. १ अन्तरगतका कृषकलाई राज्यले कुनै अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्दैन केवल उनिहरूको उत्प्रेरणका कायम भइ रहोस भन्नका लागि सानो मात्रामा उत्प्रेरण अनुदान उपलब्ध गराए पुग्छ किनभने यस्तो कृषकले आफ्नो उत्पादित वस्तुको विक्रि गर्न आफै सक्षम छ उसले न्यूनतम समर्थन मुल्य भन्दा माथि वस्तु विक्रि गर्न सफल भएको छ। उसले नाफा प्राप्त गरिरहेको अवस्था छ। उ नाफामा काम गर्न चाहान्छ। तर प्रकरण नं. २ अन्तरगतका कृषकहरूका लागि राज्यले अनुदानको प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था आउछ। कित निजको वस्तु विक्रिको वातावरण सृजना गरिदिनु पर्छ कि निजले उत्पादन गरेको वस्तु खरिद गरिदिनु पर्छ ताकी निजले वस्तु विक्रि नहुने भयो भन्ने डरले आफ्नो उत्पादन रोक्ने स्थिति नआवोस। अतः न्यूनतम समर्थन मूल्य भन्दा कम मूल्यमा वस्तु विक्रि गर्नु पर्ने अवस्था आएका कृषकको कृषि उपजलाई अनुदानमा खरिद गरी विक्रि गर्ने वातावरण मिलाउने जसले गर्दा उत्पादित वस्तु उपभोक्ताका सम्म पनि पुग्यो र उत्पादित वस्तु खेर जाने स्थिति पनि आएन। यहा राज्यले घाट उत्पादनको प्रयोग गर्नु पर्छ।

यस प्रणालीमा कृषकले अनिवार्य विल विजक जारी गरेको हुन पर्ने छ। विल वढीमा २ वा ३ सृङ्खलासम्म वा वढीमा कति सृङ्खला सम्म जाने हो सो राज्यले निर्धारण गरिदिनु पर्दछ। सोही जारी गरेको विल विजकको आधारमा घाटा

अनुदान र उत्प्रेरण अनुदान प्रदान गर्नु पर्दछ।

वस्तुको माग र आपूर्तिका आधारमा निर्धारित मुल्यमा वस्तु विक्रि गर्दा पनि कृषकलाई घाट हुने अवस्था वा सरकारले तोकेको न्यूनतम समर्थन मुल्य भन्दा कम मूल्यमा वस्तु विक्रि गर्नु पर्ने अवस्थामा घाट अनुदान प्रयोग गर्न सकिन्छ भने कृषकले कूल ग्राहास्थ उत्पादनमा पुर्याएको योगदानलाई आधार मानेर सो को निश्चित मापदण्ड र आधारमा कृषकलाई उत्प्रेरित गर्न उत्प्रेरण अनुदान प्रदान गर्न सकिन्छ।

माथि उल्लिखित प्रकरण (१) बमोजिमका कृषकको हकमा घाट अनुदान नहुन पनि सक्छ भने प्रकरण (२) बमोजिमका कृषकहरूको हकमा घाटा अनुदान अनिवार्य हुन्छ। जस्तो उदाहरणको लागि राज्यले प्रति के जि मनसुली धानको समर्थन मुल्य रु ५० कायम गरेको छ तर कृषकले माग र आपूर्तिका आधारमा स्वतन्त्र रूपमा वजारमा प्रति के जि रु ८० का दरले धान विक्रि गर्न सक्षम हुन्छ भने उसलाई घाटा अनुदान दिन पर्दैन तर धान उत्पादन गरेर पनि विक्रि गर्न नसक्ने कृषकको न्यूनतम समर्थन मुल्यमा राज्यले अनुदानद्वारा खरिद गरिदिनु पर्दछ ता कि कृषकले वस्तु उत्पादन गर्छो भने विक्रि हुन्छ भन्ने कुरामा विश्वस्त हुन। यसरी उल्लिखित दुई परिस्थितिका कृषकलाई वस्तुको उत्पादन भए पश्चात अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्दछ। जसका लागि राज्यबाट गर्नु पर्ने पुर्व शर्तहरू:

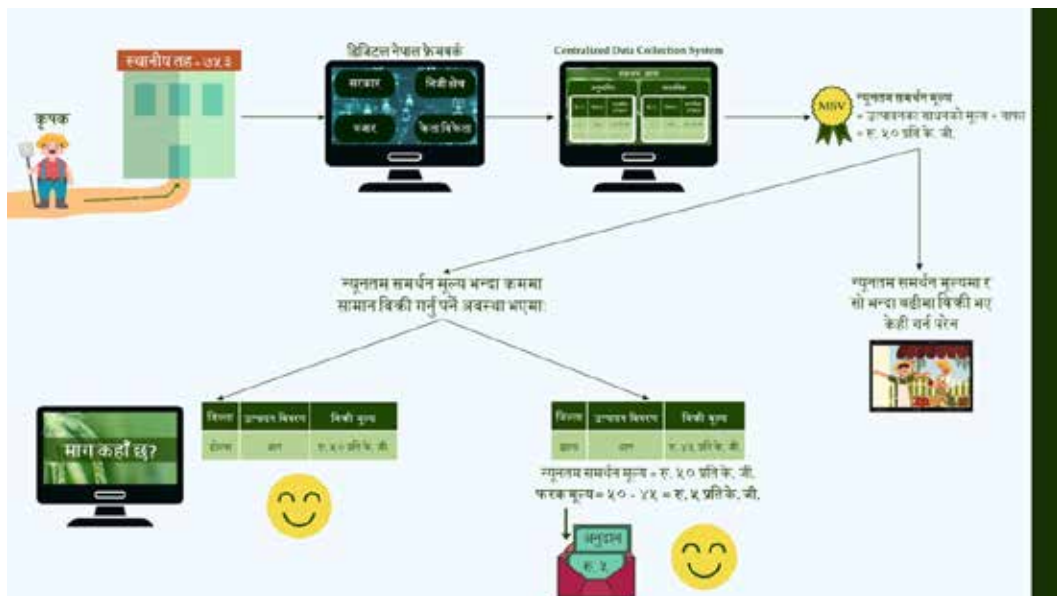
- १) अनुदानको व्यवस्था
- २) पूर्वाधार विकास
- ३) वजार निर्माण/विक्रि वितरणको प्रबन्ध
- ४) आयातमा प्रतिबन्ध/व्यवस्थापन
- ५) कानूननिर्माणरकानूनकोप्रभावकारीकार्यान्वयन

नवीन सोचको SWOT Analysis

शक्ति (Strength)	कमजोरी (Weakness)
<ul style="list-style-type: none"> ➤ प्रयास कृषि भूमी: ➤ कृषकमा तत्परता: नेपालमा रहेका जनसंख्यको ६२ प्रतिशत परिवार कृषक रहेका छन्। ➤ कृषिमा विविधता ➤ कृषिमा प्रविधि भित्रिएको छ 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ पाहाडी भूभागमा परम्परागत कृषि ➤ तराईमा खेतियोग्य जमिनको अतिक्रमण
अवसर (Opportunities)	चुनौति (Threat)
<ul style="list-style-type: none"> ➤ जनसंख्या ➤ वस्तुको माग अर्थात वस्तुमा आत्मनिर्भर हुन नसक्नु ➤ कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि हुन्छ। ➤ उत्पादनको आधारमा अनुदान प्राप्त हुने हुदा वास्तविक कृषक वा जो वास्तवमा उत्पादन कर्ता हुन्छ उसले अनुदान प्राप्त गर्दछ जसले गर्दा अनुदानको सही सदुपयोग हुनेछ। ➤ कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई नेपाल कृषि प्रधान देश नेपालको नारा कायम गर्न सकिन्छ। ➤ कृषि उत्पादनमा वृद्धि हुने हुदा आयात रोकि निर्यात अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ। ➤ निर्यात अभिवृद्धि भई भूतानी सन्तुलनमा सहयोग पुग्नेछ। ➤ उपभोक्तालाई सरल मूल्यमा छनौटको अवसर सहित उपभोग्य वस्तु प्राप्त गर्ने अवसर मिल्नेछ। 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ यथास्थितिलाई समातेर परिवर्तन गर्न नचाहाने सोच नै प्रमुख चुनौति हो। ➤ नयाँ कानून निर्माण तथा विद्यमान कानूनमा संशोधन गर्ने कार्य पनि जटिल बन्न सक्छ। ➤ विश्वव्यापीकरणको अवस्थामा वस्तु आयातलाई रोक्ने कार्य अथवा आफ्नो उत्पादन लाई प्राथमिकता दिने कार्य पनि जटिल बन्न सक्छ। (विशेषगरी भारतबाट आउने कृषि आयातलाई रोक्ने कार्य) ➤ जलवयु परिवर्तनको असर

५ नवीन सोच आइडियाको कार्यान्वयनको मौलिक विधि:

- स्थानीयतह मार्फत कृषि क्षेत्रको डिजिटाइजेशन सुरु गर्ने: डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क २०७६ ले नेपालमा ८ वटा क्षेत्रको पहिचान गरेको छ जसमा कृषि क्षेत्र पनि एक महत्वपूर्ण क्षेत्रको रूपमा राखेको छ । त्यसैले कृषि क्षेत्रको डिजिटाइजेशन गरी इ-वजार, मोबायल एप हरुको निर्माण गरी कृषकले घर बसेरै आफ्नो उत्पादन इ-वजारमा राख्न पाउने र क्रेताले पनि खरिद गर्न पाउने व्यवस्था मिलाउने
- Centralized Data Collection System बनाउने: देश भरिकै कृषि उत्पादन र मागको स्थिति देखिने गरी विश्लेषण गर्न सकिने गरिको Centralized Data Collection System बनाउने। जसको माध्यमबाट राज्यलाई कुन वस्तु कहिले कति मात्रामा कहा उत्पादन हुँदैछ भन्ने सम्पूर्ण जानकारी हुन्छ कुन वस्तु काहा माग छ काहा आवश्यक छ भन्ने कुराको समेत जानकारी हुन्छ जसले गर्दा उत्पादित वस्तुको वितरण योजना बनाउन सूचना उपलब्ध हुन्छ।
- बस्तुको न्यूनतम समर्थन मूल्य तोक्ने: उत्पादन लागत र एक निश्चित प्रतिशत नाफा समावेश गरी कृषकको उत्पादनमा न्यूनतम समर्थन मूल्य तोकिदिने।
- घाटा अनुदान: वस्तु उत्पादन भइ स्वतन्त्र वजारमा विक्रिका लागि प्रस्तुत हुँदा वस्तु विक्रि हुन सक्ने अवस्था नआएमा घाटा अनुदान प्रयोग गरी कृषकको उत्पादन खरिद गरिदिने अथवा घाट अनुदानको प्रयोग गरी अन्य माग हुने ठाउँमा वस्तुलाई वितरण गर्न सहयोग गर्ने। वा न्यूनतम समर्थन मूल्य भन्दा कममा विक्रि गर्नु पर्ने लाई फरक रकम घाटा अनुदानको रूपमा कृषकलाई उपलब्ध गराउने।
- उत्प्रेरणा अनुदान: सामान्यतया न्यूनतम मूल्य भन्दा माथि वस्तु विक्रि गर्ने कृषक तथा उत्पादकलाई केही गर्न पर्दैन किनभने उसले नाफामा काम गरिरहेको हुन्छ तर निजको उत्प्रेरणालाई कायम राख्न र थप उत्साहित बनाउन निश्चित आधार र मापदण्ड बनाई सानो रकम उत्प्रेरणा अनुदान को रूपमा उपलब्ध गराउने।

यसरी नवीन सोचलाई Prototype को रूपमा यस प्रकार देखाउन सकिन्छ।

माथिको चित्रमा १३७ वटै स्थानीय तहका कृषक, वजार क्रेता विक्रेता निजी क्षेत्रलाई डिजिटल सिस्टमबाटको

माध्यमबाट एउटा प्ल्याटफर्ममा जोडिएको छ। उक्त प्ल्याटफर्मको माध्यमबाट कृषकले आफ्नो कृषि उत्पादन सम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी विवरण दिई जानु हुनेछ। सो विवरण १३७ स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार, नेपाल सरकार र क्रेता विक्रेतालाई जानकारी हुन्छ। कतिपय उत्पादन माग र पुर्तिको आधारमा त्यही स्वतन्त्र रूपमा किनबेच तथा अर्डर हुनेछन। राज्यले तोकेको न्युनतम मूल्यमा वस्तु विक्रि गर्न नसक्ने उत्पादकको बारेमा अग्रिम जानकारी डिजिटाइजेसन सिस्टमबाट जानकारी प्राप्त हुनेछ। अतः यसरी न्यूनतम समर्थन मूल्यमा उत्पादित वस्तु विक्रि गर्न नसक्ने कृषकको लागि राज्यले घाटा अनुदानको औजार प्रयोग गर्नु पर्दछ। जस्तै टमाटरको समर्थन मूल्य सरकारले रु ६० तोकेको छ। कृषकले वस्तु उत्पादन गरी बजारमा विक्रि गर्दा माग र पुर्तिका आधारमा बजार सञ्चालन हुने भएकाले माग बढी भएको बेला टमाटरको मूल्य ६० वा सो भन्दा बढी हुन सक्छ भने माग कम पुर्ति बढी भएको बेला टमाटरको मूल्य ६० वा सो भन्दा कम पनि हुन सक्छ। ६० भन्दा बढी मा बेच्ने कृषकलाई घाटा अनुदान उपलब्ध गराउनुपर्दैन किनकी न्यूनतम समर्थन मूल्यमा उसको नाफा पनि समेटिएको हुन्छ र उसले न्यूनतम मूल्य भन्दा बढी मूल्यमा विक्रि गरेको हुन्छ तर ६० भन्दा कम मूल्यमा विक्रि गर्ने विक्रेतालाई घाटा हुने हुँदा उसलाई कित फरक मूल्य वरावर घाटा अनुदान उपलब्ध गराउनु कित घाटा अनुदान प्रयोग गरी राज्यले खरिद गरिदिनु पर्छ कि विक्रिहुने वातावरण तयार गरी दिनु पर्छ। यसरी यस सोचले उत्पादनमा जोड दिन्छ। उत्पादन भएको सामग्री खेर जानु हुँदैन भन्नेमा जोड दिन्छ। कृषकलाई बजार मूल्य र नाफा दिनु पर्छ भन्नेमा जोड दिन्छ। तपसिल बमबजिमको कार्ययोजनानुसार कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ।

कार्यान्वयनकार्य योजना

क्रियाकलाप	जिम्मेवार स्थाय	सहयोगी निकाय	समय	लागत	उपलब्धि सूचक
<ul style="list-style-type: none"> नीति मस्यौदा छलफल स्वीकृति 	कृषि मन्त्रालय	प्र. म. कार्यालय, कृषि मन्त्रालय, सचिवालय, आयोग, निजी क्षेत्र, कृषक	६ महिना	२ लाख	<ul style="list-style-type: none"> ३ महिनामा नीति मस्यौदा ४ महिनामा छलफल ६ महिनामा स्वीकृति
<ul style="list-style-type: none"> CDCS (Centralized Data Collection System) 		प्र. म. कार्यालय, कृषि मन्त्रालय, सचिवालय, आयोग, निजी क्षेत्र, स्थानीय तह	३ महिना	५ लाख	<ul style="list-style-type: none"> १ महिनामा मस्यौदा २ महिनामा छलफल ३ महिनामा स्वीकृति

जोखिम/ चुनौती

राजनीतिक अस्थिर भई नीति प्रभावित वन्न सक्ने, सबै स्थानीय तहमा कर्मचारी प्रयाप्त नहुन सक्छन

Road Map

६. निष्कर्ष

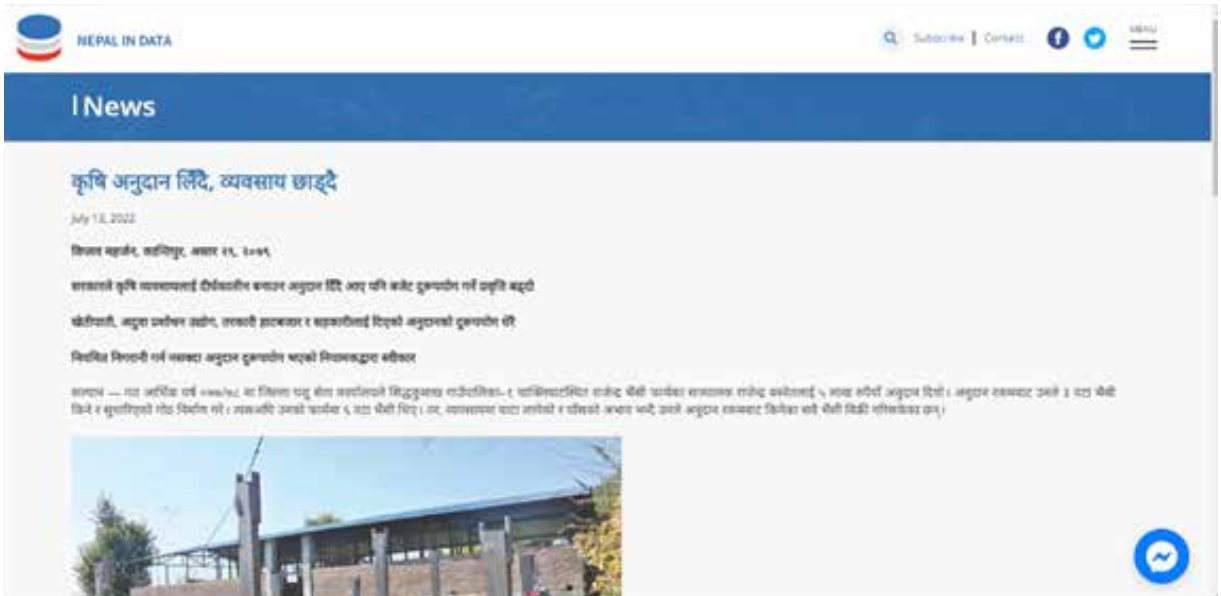
“राज्यबाट बजार/मूल्यको सुनिश्चितता ► कृषक उत्प्रेरित (सामान विक्रम भन्ने डर हुदैन) ► कृषि उत्पादन ► कृषि उत्पादनमा आत्म निर्भर ► स्वरोजगार ► भूमिको उपयोग ► आयात प्रतिस्थापन ► लक्ष प्राप्त”

अन्तमा कृषकलाई बजार, मूल्य र नाफा प्राप्त हुने वातावरण सृजना गरौं कृषकले वस्तु उत्पादन गर्नेछन्। एकपल्ट लगानी गरेको कृषकले बजार नपाएर व्यापारमा घाटा खानु पर्यो भने उ कदापी त्यो कृषि पेशामा फर्कने छैन। कृषि पेशा अन्य पेशा जस्तो आफैमा सजिलो पनि छैन लगानी त चाहिन्छ नै लगानिक अतिरिक्त धेरै मेहेनत धैर्यता र प्रकृतिको साथ समेत चाहिन्छ। यि सबै गरेर वस्तु उत्पादन गरेर बजारमा प्रस्तुत गर्दा पनि वस्तु विक्रि नहुने अवस्थाको सृजना हुनुनै हाम्रो दुरावस्था हो। कृषकको लागि यो दुर्भाग्य हो। तसर्थ यस्तो अवस्थाको अन्त्य गर्न राज्यपक्ष, निजी क्षेत्र र आम नागरिकले आ आफ्नो ठाउँबाट महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नु अति आवश्यक छ। कृषक फ्रेण्डली कृषि नीति र कृषकको विक्रि सुनिश्चित आवश्यक छ। कृषकलाई सदा सर्वदा खुसी राख्न सकिनेमा खाद्यान्नको अभाव भई भोकमरी लाग्ने अवस्थाको अन्त्य गर्न त सकिन्छनै साथ साथै कृषिमा आत्मनिर्भर भई रोजगारी सृजना, आयात विस्थापन, भुक्तानी सन्तुलन समेतका कार्य गर्न सकिन्छ।

संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट आर्थिक वर्ष २०७९/०८० मा सञ्चालित प्रतिभा डवलीमा दश

उत्कृष्ट स्थानमा पर्न सफल नवीन सोचमा आधारित लेख

अनुसूचि-१

onlinekhabar

21

- होमपेज
- समाचार
- विज्ञापन
- जीवनशैली
- सूचना प्रविधि
- मनीसञ्चन
- प्रवास
- खेलकुद

THIS NEW YEAR ENJOY THE BEST DEALS WITH **BAJAJ** 25% DISCOUNT RS 10000 SIDE SHIRT CASH DISCOUNT **LOVED 70 COUNTRIES**

कृषि अनुदानमा काखापाखा गरिएको किसानको गुनासो

२३ वैशाख २०७९, विहीवार

नागरिक

आजको पत्रिका

अहिले चर्चामा #दूरसञ्चार ऐन संशोधन विधेयक #रवि तामिछाने #सन्दिप तामिछाने #एमाले #कांग्रेस #माओवादी

अर्थ

अनुदान वितरणमा विभेद गरेको किसानहरुको गुनासो

References

दुङ्गाना, न. (फाल्गुन १९, २०७९). कृषकले बजार नपाएर किन रुनू पर्छ ? बजार हैन प्रणाली नभएर. अनलाइन खबर, १.

विडारी, स. (२०७९). कृषि अनुदानमा काखा पाखा गरिएको किसानको गुनासो. अनलाइन खबर, १.

सरकार, ने. (२०७२). नेपालको संविधान. काठमाडौं नेपाल.

सरकार, ने. (२०७८). कृषि गणना.

सरकार, ने. (२०८१). नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम, २०८०/८१ र २०८१/८२. काठमाडौं: नेपाल सरकार

राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१

कृषि व्यवसाय प्रवृद्धन नीति, २०६३

बजेट वक्तव्य, २०८०/०८१

सञ्चार क्षेत्रमा प्रदेश सरकार

 बिक्रम लुईटेल*

२०७४ साल मंसिरमा भएको प्रदेश र संघीय निर्वाचनको परिणामसँगै प्रदेशमा सरकार गठन र त्यसको प्रक्रिया एवम् सञ्चालन कस्तो हुन्छ भन्ने कौतुहलता आम नागरिकमा रहेको थियो। सञ्चारकर्मी भएका नाताले यसका विषयमा जानकारी राख्नु र आम नागरिकलाई जानकारी दिनु आफैमा कठिन काम थियो। किनकि पहिलो चोटी प्रदेश संरचनाको अभ्यास भइरहेको थियो। दलहरूका छिनछिनका गतिविधि, सांसदहरूका शपथ, मन्त्रालयहरूको गठन, मन्त्रालयहरूको अवस्था, कर्मचारीको व्यवस्थापन यावत विषयमा जानकारी राख्नुपर्ने थियो। हरेक विषय नयाँ बन्थे। दलका नेता चयन हुनेदेखि मुख्यमन्त्रीका नियुक्तिसम्मका विषयसमेत नयाँ थियो र आम नागरिकले बडो उत्साहका साथ यसलाई हेरेका थिए।

संस्थापक मुख्यमन्त्री शेरधन राई हरेक भाषणमा पिकांमा बसेर प्रदेशको सरकारको सुरुवात गरेको कुरा अहिले पनि बोलिरहनु भएको छ। यसरी हेर्दा प्रदेश सरकार कस्तो कठिन अवस्थाबाट आएको थियो भन्ने महशुस गर्न सकिन्छ। प्रदेश सरकार २०७४ साल फाल्गुन ३ गते निर्माण भएसँगै २०७५ सालको वैशाखमा १ अर्ब २ करोडको बजेट आयो। यहाँबाट सुरु भएको प्रदेश सरकार अहिलेसम्म आइपुगेको छ। प्रदेश सरकारका विषयमा यावत आलोचनाहरू सुनिन्छन्। खास गरेर सरकारले केही काम गरेन भन्ने गरेको गुनासो छ। तर, हामीले त्यस्ता विषयहरूलाई एउटा एउटा क्षेत्र छुट्याएर हेर्ने हो भने प्रदेश सरकारले गरेका काम धेरै देखिन्छन्। जुन कामलाई सरकारले प्रचारप्रसारमा ल्याउन सकिरहेको छैन। यही सन्दर्भमा मैले कोशी प्रदेश सरकार स्थापना भएदेखि सञ्चार क्षेत्रमा गर्न खोजेका कामलाई कोट्याउने प्रयत्न गरेको छु। यसबाट पनि हामीलाई के थाहा हुन्छ भने प्रदेश सरकारले यो सानो क्षेत्रमा त उल्लेख्य काम गरेको छ भने अरुतिर के गरिरहेको होला ? हामी सहजै अनुमान लगाउन सक्छौं।

* कोशी प्रदेशका माननीय मुख्यमन्त्रीज्यूको प्रेस सल्लाहकार एवम् पत्रकार महासंघ कोशीका संस्थापक अध्यक्ष

पूर्वाधारको क्षेत्रमा: २०७४ साल फागुन ३ गते प्रदेश सरकार बनेपछि २०७५ सालमा नेपाल पत्रकार महासंघ पनि प्रदेश संरचनामा प्रवेश गर्‍यो । यो प्रवेशसँगै पत्रकार महासंघ र प्रदेश सरकारबीच समन्वय र आपसी सहयोगको कामहरू अघि बढ्न थाल्यो । पत्रकार महासंघले सरकारको खबरदारीसँगै पूर्वाधार क्षेत्रमा सहयोग लिने काम पनि गर्‍यो । नेपाल पत्रकार महासंघ प्रदेश समितिको आफ्नै भवन निर्माणमा सरकारले सहयोग गरेर पत्रकारसँग पूर्वाधार क्षेत्रमा सहकार्यको हात बढाएको थियो । प्रदेश सरकारको आफ्नो संरचनाहरू नभइरहेको परिपेक्षमा यो सहयोग एउटा महत्वपूर्ण थियो । प्रदेश सरकारले कोशी प्रदेशका सबै जिल्ला शाखाको पूर्वाधार निर्माणमा सहयोग गरेको छ । झापा, पाँचथर, ताप्लेजुङ, भोजपुर, उदयपुर, ओखलढुंगागायतका जिल्लामा पहिलो चरणमै भवन निर्माणमा सहयोग गर्‍यो । कोशी प्रदेशका १४ वटा जिल्लामध्ये १२ वटा जिल्लामा कुनै न कुनै रूपमा ठूलो रकम पत्रकार महासंघको भवन निर्माणमा सहयोग गरेको छ । यो वर्षमात्रै सोलुखुम्बु, खोटाङ, संखुवासभामा २० लाख रुपैयाँका दरले रकम छुट्याएको छ । थप भद्रपुरको प्रेस क्लब, उर्लाबारीको सञ्चार क्लबलाई पनि यस वर्ष केही रकम विनियोजन भएको छ । पत्रकार महासंघलाई पूर्वाधार र प्रविधिमैत्री बनाउन सरकारले गरेको काम अरु प्रदेशभन्दा उदाहरणीय नै छ ।

तालिमको क्षेत्रमा: पत्रकारहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न महिला पत्रकारहरू र पछाडी पारिएका पत्रकारहरू साथै सञ्चार क्षेत्रमा क्रियाशिल सक्रिय पत्रकारहरूका लागि पनि सरकारले सहकार्य र सिधै तालिमहरू सञ्चालन गरेको छ । इलाम, धनकुटा, तेह्रथुमगायतका जिल्लाहरूमा तालिम सञ्चालन गरेको छ । यो कामले कुनै न कुनैरूपमा सहकार्यको वातावरण बनाएको छ । हरेक वर्ष तालिमका क्षेत्रमा कामहरू भइरहेका छन् । तर, ती पर्याप्त नभएपनि उत्साहका लागि सहयोगी नै छन् ।

संस्थागत विकासमा: पत्रकारिता क्षेत्रको संस्थागत विकासका लागि पनि यहाँ क्रियाशिल पत्रकार महासंघ, प्रेस चौतरी, प्रेस युनियन, प्रेस सेन्टर, आदिवासी जनजाति पत्रकार महासंघ, नारी सञ्चार गृह, सञ्चारिक समूहगायतका संस्थाहरूलाई संस्थागत विकास र क्षमता विकासका लागि प्रदेश सरकारले मन्त्रालयबाट कुनै न कुनैबाट रूपमा सहकार्य र सहयोग गरेको छ ।

अग्रजहरूको सम्मानको क्षेत्रमा: २०७५ सालदेखि नै कोशी प्रदेशमा २५ वर्षभन्दा माथिका क्रियाशिल र पत्रकारितामा योगदान दिएका अग्रज पत्रकारहरूलाई पत्रकार महासंघको समन्वयमा एक लाख राशीको पुरस्कार दिइने गरेको छ । पत्रकारिता दिवसको अवसर पारेर हरेक वर्ष बैशाख २४ गते सरकारले पुरस्कार वितरण गर्दै आएको छ । यो कार्यक्रमले प्रदेशका अग्रज पत्रकारहरूप्रतिको सरकारको स्नेह भाव देखिन्छ ।

सुरक्षा कोषको क्षेत्रमा: तत्कालीन आन्तरिक मामिला तथा कानूनमन्त्री तथा अहिलेका मुख्यमन्त्री माननीय हिक्मतकुमार कार्कीको पहलमा प्रादेशिक सञ्चार प्रतिष्ठान निर्माण गरी पत्रकार सुरक्षा कोषको व्यवस्था गरिएको थियो । त्यो कोषबाट विरामी पर्दा वा अष्ठ्यारोमा परेका पत्रकारलाई सहयोग गर्ने नीति लिइएको थियो । २०७८ सालमा सरकार परिवर्तन भएसँगै यो संरचना खारेज गरियो । जसले एउटा महत्वपूर्ण पत्रकारिता क्षेत्रको काम हट्यो । र आगामी दिनमा प्रदेश सरकारले पत्रकारिता क्षेत्रको कानून ल्याएर यस्तो कामलाई अगाडी बढाउन प्राथमिकता दिने तयारी गरेको छ ।

संचारगृहको सहयोग कार्यक्रम: २०७४ सालमा मुख्यमन्त्री शेरधन राई बनेपछि प्रदेशमा भएका रेडियोहरूलाई मुख्यमन्त्री जनता कार्यक्रममार्फत थोरै भएपनि सहयोग गर्ने अभियान सुरु गरिएको थियो । यो २०७८ सालमा गठबन्धन सरकार बनेलगत्तै नेपालको राजनीतिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा योगदान गरेका रेडियोहरूलाई दिने सहयोग कटौती गरियो ।

र अहिले पनि यो चालु हुन सकेको छैन । रेडियोहरूलाई सहयोग गर्न यस्तो कार्यक्रम बनाउने तयारी सरकारको देखिन्छ ।

कोभिडमा प्रदेश सरकार: कोभिड महामारी चलिरहेको बेला पत्रकार महासंघमार्फत प्रदेश सरकारले प्रदेशका अनलाईन, रेडियो, टेलिभिजनहरूलाई थोरै रकम भएपनि सहयोग गरेर राहत प्रदान गरेको थियो । हरेक महामारीमा प्रदेश सरकार मिडियाको पक्षमा उभिएको देखिन्छ ।

संसदीय पत्रकारलाई सहयोग: प्रदेश सरकारले हरेक वर्ष बजेट ल्याउँदा कोशी प्रदेशसभा मार्फत संसदीय पत्रकारहरूलाई सहयोग गर्नका लागि बजेट छुट्याउन सुरु गरेको छ । हुन त यो वर्ष प्रत्येक पत्रकार महासंघका जिल्ला शाखालाई पनि तीन लाख रुपैयाँका दरले सरकारले बजेट छुट्याएको छ ।

अबको गन्तव्य: प्रदेश सरकारले आगामी दिनमा प्रदेशका सञ्चारमाध्यम र पत्रकारहरूलाई सहयोग, समर्थन र प्रवर्धन गर्न कानून ल्याउनुपर्ने जरुरी छ । साथै समानुपातिक विज्ञापन नीति बनाएर काम गर्न सके फलदायी हुन्छ । श्रमजिवी पत्रकारहरूको क्षमता अभिवृद्धि पनि अबको दायित्वभित्र पर्छ ।

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

बैशाख २०८१ नेपाल संवत् १९८४ APR-MAY 2024

आइत SUN	सोम MON	मंगल TUE	बुध WED	विही THU	शुक्र FRI	शनि SAT
पंचमी ३० 12	षष्ठी ३१ 13	विवाह गुरुद्वि: ६, ७ गते प्रबोध गुरुद्वि: ६ गते	दोकान खोल्ने १, १४ गते	अग्नी जुने गुरुद्वि: २, ४, ६, ८, ९, ११ गते	शुभ अन्नप्रसन ३, १४, २१, २८ गते	पंचमी १ APR 13
षष्ठी २ सिस्वा पर्व 14	सप्तमी ३ 15	अष्टमी ४ 16	नवमी ५ 17	दशमी ६ 18	एकादशी ७ 19	द्वादशी ८ 20
त्रयोदशी ९ 21	चतुर्दशी १० 22	पूर्णिमा ११ 23	प्रतिपदा १२ 24	प्रतिपदा १३ 25	प्रतिपदा १४ 26	तृतीया १५ 27
चतुर्थी १६ 28	पंचमी १७ 29	सप्तमी १८ 30	अष्टमी १९ MAY 1	नवमी २० 2	दशमी २१ 3	एकादशी २२ सर्विसी एकादशी 4
द्वादशी २३ 5	त्रयोदशी २४ 6	चतुर्दशी २५ 7	मातातिथि औंसी २६ आमा तिथि 8	प्रतिपदा २७ 9	द्वितीया २८ 10	चतुर्थी २९ 11

जेठ २०८१ नेपाल संवत् १९८४ MAY-JUNE 2024

आइत SUN	सोम MON	मंगल TUE	बुध WED	विही THU	शुक्र FRI	शनि SAT
शुभ अन्नप्रसन १७ गते	षष्ठी १ MAY 14	सप्तमी २ 15	अष्टमी ३ 16	नवमी ४ 17	दशमी ५ 18	द्वादशी ६ 19
एकादशी ७ मौनी एकादशी	द्वादशी ८ 20	त्रयोदशी ९ 21	चतुर्दशी १० 22	पूर्णिमा ११ उत्तमिष्ठ मौनव्रतद्वयको 23	प्रतिपदा १२ 24	द्वितीया १३ 25
तृतीया १४ 26	चतुर्थी १५ 27	पंचमी १६ रामनवमि 28	षष्ठी १७ 29	सप्तमी १८ 30	अष्टमी १९ 31	नवमी २० JUNE 1
एकादशी २१ द्विपु एकादशी	द्वादशी २२ 3	त्रयोदशी २३ 4	चतुर्दशी २४ 5	पूर्णिमा २५ 6	प्रतिपदा २६ 7	द्वितीया २७ 8
तृतीया २८ 9	चतुर्थी २९ 10	पंचमी ३० 11	षष्ठी ३१ 12	सप्तमी ३२ 13	अष्टमी ३३ 14	

असार २०८१ नेपाल संवत् १९८४ JUNE-JULY 2024

आइत SUN	सोम MON	मंगल TUE	बुध WED	विही THU	शुक्र FRI	शनि SAT
अष्टमी ३० 14	नवमी ३१ 15	विवाह गुरुद्वि: २७, २८, ३०, ३१ गते	शुभ अन्नप्रसन १०, १२, १९, गते	रुद्र जुने गुरुद्वि: २७, २८, २९, ३१ गते	दोकान खोल्ने २८ गते	नवमी १ JUNE 15
दशमी २ 16	एकादशी ३ 17	द्वादशी ४ 18	द्वादशी ५ 19	त्रयोदशी ६ 20	चतुर्दशी ७ 21	पूर्णिमा ८ 22
प्रतिपदा/द्वितीया ९ 23	तृतीया १० 24	चतुर्थी ११ 25	पंचमी १२ 26	षष्ठी १३ 27	सप्तमी १४ 28	अष्टमी १५ सि बिराहा बि 29
नवमी १६ 30	दशमी १७ JULY 1	एकादशी १८ 2	द्वादशी १९ 3	त्रयोदशी २० 4	चतुर्दशी २१ 5	पूर्णिमा २२ 6
द्वितीया २३ 7	तृतीया २४ 8	चतुर्थी २५ 9	पंचमी २६ 10	षष्ठी २७ 11	सप्तमी २८ 12	अष्टमी २९ मानु जन्मी 13

श्रावण २०८१ नेपाल संवत् १९८४ JULY-AUG 2024

आइत SUN	सोम MON	मंगल TUE	बुध WED	विही THU	शुक्र FRI	शनि SAT
अग्नी जुने गुरुद्वि: २७, २८, २९, ३१, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३, ४४, ४५, ४६, ४७, ४८, ४९, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६० गते	दशमी १ JULY 16	एकादशी २ 17	द्वादशी ३ 18	त्रयोदशी ४ 19	चतुर्दशी ५ 20	पूर्णिमा ६ 21
गुरुपूर्णिमा ७ 22	प्रतिपदा ८ 23	द्वितीया ९ 24	तृतीया १० 25	चतुर्थी ११ 26	पंचमी १२ 27	सप्तमी १३ 28
अष्टमी १४ 29	नवमी १५ 30	दशमी १६ 31	एकादशी १७ AUG 1	द्वादशी १८ 2	त्रयोदशी १९ 3	चतुर्दशी २० 4
पूर्णिमा २१ 5	प्रतिपदा २२ 6	द्वितीया २३ 7	तृतीया २४ 8	चतुर्थी २५ 9	पंचमी २६ 10	षष्ठी २७ 11
सप्तमी २८ 12	अष्टमी २९ 13	नवमी ३० 14	दशमी ३१ 15	एकादशी ३२ 16	द्वादशी ३३ 17	

मदौ २०८१ नेपाल संवत् १९८४ AUG-SEP 2024

आइत SUN	सोम MON	मंगल TUE	बुध WED	विही THU	शुक्र FRI	शनि SAT
द्वादशी ३० 15	त्रयोदशी ३१ 16	शुभ अन्नप्रसन ४, १२, २१, ३१ गते	अग्नी जुने गुरुद्वि: २, ४, ६, ८, ९, ११, १३, १५, १७, २०, २२, २४, २६, २८, २९, ३१ गते	रुद्र जुने गुरुद्वि: १, २, ४, ६, ८, ९, ११, १३, १५, १७, २०, २२, २४, २६, २८, २९, ३१ गते	दोकान खोल्ने २८, २९, ३१ गते	त्रयोदशी १ AUG 17
चतुर्दशी २ 18	जन्तेपूर्णिमा ३ रक्षा बन्धन 19	प्रतिपदा ४ नाई जन्मा 20	द्वितीया ५ 21	तृतीया ६ 22	चतुर्थी ७ 23	पंचमी ८ 24
षष्ठी ९ 25	सप्तमी १० श्री कथा अन्तर्गतको 26	अष्टमी ११ रथ यात्रा 27	दशमी १२ 28	एकादशी १३ अन्न एकादशी 29	द्वादशी १४ 30	त्रयोदशी १५ 31
चतुर्दशी १६ SEP 1	पंचमी १७ कुशेऔंसी 2	षष्ठी १८ मौनमा जन्मी 3	प्रतिपदा १९ 4	द्वितीया २० दर खाने दिन 5	तृतीया २१ सिद्धिमा ६ गते 6	चतुर्थी २२ विजयतिथि 7
चतुर्दशी २३ 8	षष्ठी २४ 9	सप्तमी २५ 10	अष्टमी २६ 11	नवमी २७ 12	दशमी २८ 13	एकादशी २९ सिद्धिमा १४ गते 14

असोज २०८१ नेपाल संवत् १९८४ SEP-OCT 2024

आइत SUN	सोम MON	मंगल TUE	बुध WED	विही THU	शुक्र FRI	शनि SAT
पंचमी ६ 22	षष्ठी ७ 23	सप्तमी ८ 24	अष्टमी ९ 25	नवमी १० 26	दशमी ११ 27	एकादशी १२ 28
द्वादशी १३ 29	त्रयोदशी १४ 30	चतुर्दशी १५ OCT 1	पूर्णिमा १६ 2	प्रतिपदा १७ 3	द्वितीया १८ 4	तृतीया १९ 5
चतुर्थी २० 6	पंचमी २१ 7	षष्ठी २२ 8	सप्तमी २३ 9	अष्टमी २४ 10	नवमी २५ 11	दशमी २६ 12
एकादशी २७ 13	द्वादशी २८ 14	त्रयोदशी २९ 15	चतुर्दशी ३० 16	शुभ अन्नप्रसन ४, १२, २१, ३१ गते	अग्नी जुने गुरुद्वि: २, ४, ६, ८, ९, ११, १३, १५, १७, २०, २२, २४, २६, २८, २९, ३१ गते	रुद्र जुने गुरुद्वि: १, २, ४, ६, ८, ९, ११, १३, १५, १७, २०, २२, २४, २६, २८, २९, ३१ गते

कार्तिक २०८१

नेपाल सम्वत् १९४४/४५

OCT-NOV 2024

Calendar grid for Kartik 2081 (Oct-Nov 2024) with days of the week (SUN-SAT) and dates. Includes festival markers like 'शुभ अन्नप्रसन' and 'पूणिमा'.

मंसिर २०८१

नेपाल सम्वत् १९४५

NOV-DEC 2024

Calendar grid for Mंसिर 2081 (Nov-Dec 2024) with days of the week (SUN-SAT) and dates. Includes festival markers like 'पूणिमा' and 'विवाह मुहूर्त'.

पुस २०८१

नेपाल सम्वत् १९४५

DEC-2024/JAN-2025

Calendar grid for Pus 2081 (Dec 2024-Jan 2025) with days of the week (SUN-SAT) and dates. Includes festival markers like 'प्रतिपदा' and 'शुभ अन्नप्रसन'.

माघ २०८१

नेपाल सम्वत् १९४५

JAN-FEB 2025

Calendar grid for Magh 2081 (Jan-Feb 2025) with days of the week (SUN-SAT) and dates. Includes festival markers like 'प्रतिपदा' and 'शुभ अन्नप्रसन'.

फागुन २०८१

नेपाल सम्वत् १९४५

FEB-MAR 2025

Calendar grid for Fagun 2081 (Feb-Mar 2025) with days of the week (SUN-SAT) and dates. Includes festival markers like 'विवाह मुहूर्त' and 'शुभ अन्नप्रसन'.

चैत्र २०८१

नेपाल सम्वत् १९४५

MAR-APR 2025

Calendar grid for Chaitra 2081 (Mar-Apr 2025) with days of the week (SUN-SAT) and dates. Includes festival markers like 'प्रतिपदा' and 'शुभ अन्नप्रसन'.

प्रदेश राजपत्र

कोशी प्रदेश सरकारद्वारा प्रकाशित

खण्ड ७) विराटनगर, नेपाल, चैत्र ९ गते, २०८० साल (अतिरिक्ताङ्क ३२)

भाग ३

प्रदेश सरकार

कोशी प्रदेश

विराटनगर, नेपाल

आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयको

सूचना

नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयबाट नेपाल राजपत्रमा मिति २०८०।१०।२९ को संख्या ५४ मा प्रकाशित विक्रम संम्वत् २०८१ साल वैशाख १ गतेदेखि चैत्र मसान्तसम्म एक वर्ष भरिमा सबै सरकारी कार्यालय तथा सार्वजनिक निकायको लागि जारी विदाका अतिरिक्त कोशी प्रदेश भरिमा सबै सरकारी

खण्ड ६) अतिरिक्ताङ्क ३२ प्रदेश राजपत्र भाग ३ मिति २०८०।१२।०९

कार्यालय तथा सार्वजनिक निकायको लागि देहाय बमोजिमको सार्वजनिक एवम् पर्व विदाहरू थप गरी यो सूचना प्रकाशन गरिएको छ ।

देहाय :-

क्र.सं.	मिति	पर्वको नाम	कैफियत
१	२०८१ साल बैशाख २ गते	सिरुवा पर्व	झापा, मोरङ, सुनसरी र उदयपुर जिल्ला मात्र ।
२	२०८१ साल भाद्र ११ गते	राधाकृष्ण रथयात्रा	
३	२०८१ साल भाद्र २३ गते	श्री ऋषि पञ्चमी	महिला कर्मचारीहरूलाई मात्र ।
४	२०८१ साल कार्तिक २३ गते	छठ पर्व समापन	
५	२०८१ साल कार्तिक २५ गते	फाल्गुनन्द जयन्ती	

निर्णय मिति : २०८०।१२।०९

आज्ञाले,
लक्ष्मी प्रसाद पौडेल
प्रदेश सचिव

२

प्रदेश सरकार, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, कोशी प्रदेश, बिराटनगरमा मुद्रित ।

website:- moial.koshi.gov.np

कोशी प्रदेश सरकारबाट जारी भएका कानूनहरूको विवरण

क्र.सं.	ऐन/नियम/गठन आदेश/कार्यविधि/निर्देशिका/मापदण्डको नाम	प्रमाणिकरण मिति
१	प्रदेश नं. एक विनियोजन ऐन, २०७४	२०७५/०१/१०
२	सार्वजनिक लिखत प्रमाणिकरण (कार्यविधि) ऐन, २०७५	२०७५/०१/२०
३	गाउँ सभा र नगर सभा सञ्चालन कार्यविधि ऐन, २०७४	२०७५/०१/२०
४	कोशी प्रदेश आकस्मिक कोष सञ्चालन ऐन, २०७५	२०७५/०२/११
५	जिल्ला सभा सञ्चालन (कार्यविधि) ऐन, २०७५	२०७५/०२/११
६	मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य, अधिकार र सेवाका अन्य शर्त सम्बन्धी ऐन, २०७५	२०७५/०२/०९
७	मुख्यमन्त्री र मन्त्रीको पारिश्रमिक तथा सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५	२०७५/०२/१३
८	प्रदेश सभाको पदाधिकारी तथा सदस्यको पारिश्रमिक र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५	२०७५/०२/१३
९	गाउँ तथा नगर सभाका सदस्यहरूको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५	२०७५/०२/१३
१०	जिल्ला सभा र जिल्ला समन्वय समितिका सदस्यहरूको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५	२०७५/०२/१३
११	प्रदेश रेडियो, एफ.एम. र टेलिभिजन प्रसारण सम्बन्धी ऐन, २०७५	२०७५/०४/२५
१२	प्रदेश विनियोजन ऐन, २०७५	२०७५/०३/२१
१३	आर्थिक ऐन, २०७५	२०७५/०३/२१
१४	अन्तर प्रदेश बासिन्दाको समान सुरक्षा, व्यवहार र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५	२०७५/०५/१४
१५	जिल्ला सभा ऐन, २०७५	२०७५/०५/१४
१६	विपद् व्यवस्थापन ऐन, २०७५,	२०७५/०६/१४
१७	सामाजिक विकास संस्था ऐन, २०७५	२०७५/०६/१४
१८	प्रशासकीय कार्यविधि (नियमित गर्ने) ऐन, २०७५	२०७५/०६/१४
१९	कोशी प्रदेश प्रदेश वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७५	२०७५/०६/१९
२०	कोशी प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व सम्बन्धी ऐन २०७५	२०७५/०७/३०
२१	प्रदेश घरेलु हिंसा सम्बन्धी ऐन, २०७५	२०७५/०७/१४
२२	प्रदेश सिंचाई ऐन, २०७५	२०७५/०७/२८
२३	प्रदेश सभा सचिवालय ऐन, २०७६	२०७६/०१/०८
२४	प्रदेश सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन, २०७५	२०७६/०१/२६
२५	प्रदेश खेलकुद ऐन, २०७५	२०७६/०१/२७
२६	वृहत विराट विकास क्षेत्र सम्बन्धी ऐन, २०७६	२०७६/०१/१७
२७	प्रदेश भवन ऐन, २०७६	२०७६/०५/१५
२८	प्रदेश विद्युत ऐन, २०७६	२०७६/०५/२६
२९	प्रदेश सहकारी ऐन, २०७५	२०७६/०५/३०
३०	मनमोहन प्राविधिक विश्वविद्यालय ऐन, २०७५	२०७६/०६/१६

३१	पर्यटन विकास ऐन, २०७६	२०७६/०४/१२
३२	प्रदेश लोक सेवा आयोग ऐन, २०७६	२०७६/०५/१७
३३	सार्वजनिक निजी सहकारी साझेदारी तथा लगानी प्राधिकरण ऐन, २०७६	२०७६/०६/०७
३४	जाँचबुझ तथा अनुसन्धान आयोग ऐन, २०७६	२०७६/०४/२३
३५	प्रदेश स्वायत्त संस्था गठन ऐन, २०७६	२०७६/०५/१७
३६	अर्थिक ऐन, २०७६	२०७६/०३/२३
३७	प्रदेश विनियोजन ऐन, २०७६	२०७६/०३/२३
३८	प्रदेश सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०७६	२०७६/०६/०५
३९	कोशी प्रदेश प्रदेश वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६	२०७६/१२/२०
४०	प्रदेश आर्थिक ऐन, २०७५	२०७७/०३/१८
४१	प्रदेश विनियोजन ऐन, २०७७	२०७७/०३/१८
४२	प्रदेश प्रहरी ऐन, २०७७	२०७७/०४/१८
४३	कोशी प्रदेश प्रदेश वन ऐन, २०७७	२०७७/०४/१८
४४	कोशी प्रदेश बालबालिका संरक्षण ऐन, २०७७	२०७७/०४/२५
४५	प्रदेश औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७७	२०७७/०४/२५
४६	प्रदेश सार्वजनिक सडक ऐन, २०७७	२०७७/०४/२५
४७	कोशी प्रदेश निजी तथा सझेदारी फर्म दर्ता ऐन, २०७७	२०७७/०४/२५
४८	कोशी प्रदेश जनस्वास्थ्य ऐन, २०७७	२०७७/०४/२५
४९	प्रदेश आर्थिक ऐन, २०७८	२०७८/०३/२८
५०	प्रदेश विनियोजन ऐन, २०७८	२०७८/०३/२८
५१	प्रदेश कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन अनुदान सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन, २०७७	२०७८/०५/१०
५२	प्रदेश आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७८	२०७८/१२/२३
५३	प्रदेश विनियोजन ऐन, २०७९	२०७९/०३/२१
५४	प्रदेश आर्थिक ऐन, २०७९	२०७९/०३/२१
५५	प्रदेश अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण प्रतिष्ठान ऐन, २०७८	२०७९/०४/३०
५६	प्रदेश प्रज्ञा प्रतिष्ठान ऐन, २०७९	२०७९/०५/२७
५७	प्रदेश निजामती सेवा ऐन, २०७९	२०७९/११/१५
५८	केही प्रदेश ऐनलारड संशोधन गर्ने ऐन, २०७९	२०७९/११/१५
५९	प्रचलित प्रदेश ऐनमा प्रदेशको नाम संशोधन गर्न बनेको ऐन, २०७९	०२/३१/२०८०
६०	कोशी प्रदेश आर्थिक ऐन, २०८०	२०८०/०८/१५
६१	कोशी प्रदेश विनियोजन ऐन, २०८०	२०८०/०८/१५
६२	कोशी प्रदेश सामयिक राजश्व संकलन सम्बन्धी ऐन, २०८०	२०८०/०९/२२

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

६३	स्थानीय सरकारी सेवा (गठन तथा सञ्चालन) ऐन, २०८०	२०८०/०९/२२
६४	कोशी प्रदेश विनियोजन ऐन, २०८१	२०८०/०३/१३
६५	कोशी प्रदेश आर्थिक ऐन, २०८१	२०८०/०३/१३
६६	प्रदेश सभा नियमावली, २०७४	२०७४/१२/०८
६७	प्रदेश आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०७५	२०७५/०७/१४
६८	सामाजिक विकास संस्था नियमावली, २०७५	२०७५/१२/२७
६९	प्रदेश घरेलु हिंसा सम्बन्धी नियमावली, २०७६	२०७६/०२/०५
७०	प्रदेश बजार अनुगमन नियमावली, २०७६	२०७६/०५/१५
७१	मुख्यमन्त्री ग्रामीण सडक सुधार आयोजना (संचालन) नियमावली, २०७६	२०७६/०६/१५
७२	प्रदेश खेलकुद नियमावली, २०७६	२०७६/०६/१५
७३	प्रदेश रेडियो, एफ.एम. र टेलिभिजन प्रसारण सम्बन्धी नियमावली, २०७६	२०७६/११/२९
७४	प्रदेश सहकारी नियमावली, २०७६	२०७६/११/२९
७५	सार्वजनिक-निजी साझेदारी कार्यक्रम कार्यान्वयन नियमावली, २०७६	२०७७/०१/११
७६	मुख्यमन्त्री युवा उद्यमशीलता विकास कोष (सञ्चालन) नियमावली, २०७६	२०७७/०१/११
७७	सार्वजनिक निजी सहकारी साझेदारी तथा लगानी प्राधिकरण नियमावली, २०७७	२०७७/०२/०५
७८	प्रदेश सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०७७	२०७७/०२/२१
७९	कटहरी फलफूल तथा तरकारी थोक बजार सञ्चालन नियमावली, २०७७	२०७७/०३/३०
८०	पर्यटन विकास नियमावली, २०७७	२०७७/०४/०८
८१	कोशी प्रदेश वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७	२०७७/०४/०८
८२	प्रदेश सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०७७	२०७७/०५/३०
८३	प्रदेश सवारी तथा यातायात व्यवस्था नियमावली, २०७७	२०७७/०९/१२
८४	मुख्य न्यायाधिवक्ताको काम, कर्तव्य, अधिकार र सेवाका अन्य शर्त सम्बन्धी नियमावली, २०७८	२०७८/०१/२२
८५	कोशी प्रदेश निजी तथा साझेदारी फर्म दर्ता नियमावली, २०७८	२०७८/०३/२३
८६	प्रदेश निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विकास कार्यक्रम (सञ्चालन) नियमावली, २०७८ र प्रदेश निर्वाचन क्षेत्र विशेष कार्यक्रम (सञ्चालन) नियमावली, २०७८ लार्ड खारेज गर्ने नियमावली, २०७८	२०७८/०८/०९
८७	प्रदेश पर्यटन बोर्ड नियमावली, २०७८ खारेज गर्ने नियमावली, २०७८	२०७८/०८/०९
८८	प्रदेश कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन अनुदान नियमावली, २०७८	२०७८/११/१३
८९	प्रदेश सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७९	२०७९/१०/०६
९०	प्रदेश सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०७९	२०७९/१०/०६
९१	प्रदेश आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७९	२०७९/१२/२९
९२	प्रदेश औद्योगिक व्यवसाय नियमावली, २०८०	२०८०/०९/०१
९३	कोशी प्रदेश बालबालिका संरक्षण नियमावली, २०८०	२०८०/१०/०६

९४	कोशी प्रदेश वन नियमावली, २०८०	२०८०/११/२६
९५	प्रदेश योजना आयोग (गठन तथा कार्य संचालन) आदेश, २०७५	२०७५/०७/१४
९६	केचना-कञ्चनजंघा पर्यटन विकास समिति (गठन) आदेश, २०८१	२०८१/०३/३०
९७	पाथिभरा क्षेत्र विकास समिति (गठन) आदेश, २०८१	२०८१/०३/३०
९८	वृहत्तर वराहक्षेत्र विकास समिति (गठन) आदेश, २०८१	२०८१/०३/३०
९९	हलेसी महादेवस्थान विकास समिति (गठन) आदेश, २०८१	२०८१/०३/३०
१००	प्रदेश मन्त्रिपरिषद् कार्यविधि, २०७५	२०७५/०१/१४
१०१	प्रदेश समपुरक अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५	२०७५/०७/११
१०२	प्रदेश विशेष अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५	२०७५/०७/११
१०३	प्रदेश विकास स्वयंसेवक परिचालन कार्यविधि, २०७५	२०७५/०७/१४
१०४	सगरमाथा टिन्स क्लब (एस.टि.सी) (संचालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०७५	२०७५/१०/०२
१०५	जनता आवास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५	२०७५/१०/२९
१०६	प्रदेश राजपत्र प्रकाशन कार्यविधि, २०७५	२०७५/१२/२७
१०७	विपद् व्यवस्थापन कोष (संचालन) कार्यविधि, २०७५	२०७५/१२/२७
१०८	प्रदेश सेवाका कर्मचारी पदस्थापना तथा सरुवा सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६	२०७६/०१/१७
१०९	सेवा करारमा ईन्जिनियर तथा सब-ईन्जिनियर छनौट सम्बन्धी कार्यविधि कार्यविधि, २०७६	२०७६/०१/१७
११०	सगरमाथा टिन्स क्लब (एसटीसी) विउ कोष स्थापना तथा संचालन कार्यविधि, २०७६	२०७६/०३/१३
१११	सेवा करारमा कृषि अधिकृत, प्राविधिक सहायक र नायव प्राविधिक छनौट सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६	२०७६/०४/१५
११२	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको प्रदेश स्तरीय समिति गठन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६	२०७६/०४/१५
११३	विद्यालय नर्सिङ्ग कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६	२०७६/०६/१५
११४	प्रदेश स्वास्थ्य कर्मचारी करार कार्यविधि, २०७६	२०७६/०६/१५
११५	प्रदेशस्तरीय पर्यटन प्रवर्द्धन समितिको संचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६	२०७६/०८/२४
११६	स्वास्थ्य शिविर (सञ्चालन) कार्यविधि, २०७६	२०७६/०९/२१
११७	धनकुटा औद्योगिक ग्राम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६	२०७६/११/२९
११८	प्रदेश स्वास्थ्य विमा संयोजन समिति गठन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६	२०७६/१२/०५
११९	कोशी प्रदेश कोरोना जनसुरक्षा कोष (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०७६	२०७६/१२/११
१२०	होमस्टे सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७७	२०७७/०४/०८
१२१	सामाजिक विकास मन्त्रालय योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७८	२०७८/०५/०३
१२२	स्वचालित विद्युतीय कार्यालय प्रणाली (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०७८	२०७८/०७/१४
१२३	कानून तर्जुमा तथा सुझाव समिति (गठन तथा सञ्चालन) कार्यविधि, २०७८	२०७८/०७/१४
१२४	वित्तीय सुशासन जोखिम मूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७८	२०७८/१०/२३
१२५	अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन तथा समन्वय सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८	२०७८/१२/०९

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

१२६	स्मृति प्रतिष्ठान, फाउण्डेशन र अध्ययन केन्द्रलारइ अनुदान रकम प्रदान गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७८	२०७८/१२/२१
१२७	अस्पताल भवन निर्माण पूर्व अनुमती सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९	२०७८/०३/२१
१२८	जनतासँग मुख्यमन्त्री कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७९	२०७९/०४/१०
१२९	हामी स्वयमसेवी अभियान (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०७९	२०७९/०४/१०
१३०	संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९	२०७९/०४/३०
१३१	निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विशेष कार्यक्रम (सञ्चालन) कार्यविधि, २०७९	२०७९/०४/३०
१३२	कर्मचारी प्रोत्साहन कार्यविधि, २०७९	२०७९/०४/३०
१३३	विशेषज्ञ चिकित्सक प्रोत्साहन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९	२०७९/०४/३०
१३४	राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिताको लागि प्रदेशस्तरीय तयारी सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९	२०७९/०५/१२
१३५	जनयुद्ध, दोस्रो जनआन्दोलन, मधेश आन्दोलन र आदिवासी जनजाती आन्दोलनका क्रममा सहादत प्राप्त गर्ने परिवालारइ रकम उपलब्ध गराउने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९	२०७९/०५/३१
१३६	अनुदान तथा सहायता सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९	२०७९/०५/३१
१३७	श्रष्टा सम्मान सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९	२०७९/०५/३१
१३८	भूमिहिन, गरिब र सुकुम्बासी वर्ग उत्थान सहयोग तथा तालिम सञ्चालन गर्ने कार्यविधि, २०७९	२०७९/०५/३१
१३९	सहकारी क्षेत्रमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने कार्यविधि, २०७९	२०७९/०५/३१
१४०	पत्रकारिता छात्रवृत्ति सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९	२०७९/०५/३१
१४१	निजामती आवासीय विद्यालय (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) कार्यविधि, २०७९	२०७९/०५/३१
१४२	स्वास्थ्यकर्मी करार सेवा सम्बन्धी कार्यविधि, २०७९	२०७९/०५/३१
१४३	सार्वजनिक सुनुवाई, सार्वजनिक लेखापरीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण कार्यविधि, २०७९	२०७९/०९/०५
१४४	मुख्यमन्त्री अत्यावश्यक सेवा केन्द्र (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०७९	२०७९/१२/०१
१४५	विशिष्ट व्यक्तिहरुको सुरक्षामा खटिने सुरक्षाकर्मीहरुलारइ पोसाक सुविधा प्रदान गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०८०	२०८०/०२/०५
१४६	प्रदेशस्तरीय आयोजना छुनौट तथा वर्गीकरण सम्बन्धी कार्यविधि, २०८०	२०८०/०२/२४
१४७	प्रदेश आयोजना बैंक व्यवस्थापन कार्यविधि, २०८०	२०८०/०२/२४
१४८	खाजा खर्च सम्बन्धि कार्यविधि, २०८०	२०८०/०५/३१
१४९	शैलजा आचार्य हृदयरोग केन्द्र सञ्चालन कार्यविधि, २०८०	२०८०/०९/११
१५०	कोशी प्रदेश आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्यविधि, २०८०	२०८०/११/२६
१५१	वेरुजु न्यूनिकरण तथा फछ्यौट सम्बन्धी कार्यविधि, २०८०	२०८०/१२/०९
१५२	प्रदेश उत्कृष्ट महिला उद्यमी/महिला लघु उद्यमी पुरस्कार वितरण कार्यविधि, २०८०	२०८०/१२/०९
१५३	कोशी प्रदेश आर्थिक सहायता सम्बन्धी कार्यविधि, २०८०	२०८०/१२/२६
१५४	कोशी प्रदेश विपन्न तथा सुकुम्बासीहरुलारइ जग्गा खरिदमा ब्याज अनुदान कार्यक्रम (सञ्चालन) कार्यविधि, २०८०	२०८०/१२/२६
१५५	फोहोर मैला व्यवस्थापन रणनीतिक साझेदारी कार्यविधि, २०८०	२०८१/०१/२१

१५६	लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण परीक्षण कार्यविधि, २०८१	२०८१/०३/३०
१५७	योजना पहिचान, छनौट तथा कार्यान्वय प्रक्रिया निर्देशिका २०७५	२०७५/०२/०९
१५८	भेटेरिनरी नियम निर्देशिका, २०७५	२०७५/१०/०२
१५९	विद्यालय शिक्षाको शैक्षिक गुणस्तर सुधार निर्देशिका, २०७६	२०७६/०२/१६
१६०	स्वस्थ जिवन प्रवर्द्धन कार्यक्रम निर्देशिका, २०७६	२०७६/०३/०९
१६१	प्रदेश श्रम सल्लाहकार परिषद् गठन सम्बन्धी निर्देशिका, २०७६	२०७६/०४/१५
१६२	अपाङ्गता रोकथाम तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रम(सञ्चालन) निर्देशिका, २०७६	२०७६/०४/२८
१६३	कोरोना प्रभावित गरिब पहिचान तथा राहत वितरण निर्देशिका, २०७६	२०७७/०९/०३
१६४	कोशी अस्पताल कोभिड १९ उपचार केन्द्र (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) निर्देशिका, २०७७	२०७७/०९/१९
१६५	कृषि व्यवसाय राहत कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७७	२०७७/०२/०५
१६६	क्रिशोरी सशक्तीकरण कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७९	२०७९/०९/१६
१६७	मुख्यमन्त्री ड्यासबोर्ड सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७९	२०७९/०४/३०
१६८	सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड र मितव्ययिता सम्बन्धी निर्देशिका, २०७९	२०७९/०४/३०
१६९	नेपाल व्यावसायिक योग्यता प्रणाली कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७९	२०७९/१२/२२
१७०	प्रदेश किताबखाना (कार्यसञ्चालन) निर्देशिका, २०८०	२०८०/१०/२९
१७१	सुरक्षित आप्रवासनका लागि आप्रवासी श्रोत केन्द्र (सहायता कक्ष) (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) सम्बन्धी निर्देशिका, २०८०	२०८०/११/२३
१७२	कर्मचारीको स्वतः बढुवा तथा तह वृद्धि सम्बन्धी निर्देशिका, २०८०	२०८०/१२/२६
१७३	लागु औषध नियन्त्रण, सचेतना प्रवर्द्धन, मानव बेचबिखन एवम् पुर्स्थापना केन्द्रसँग सहकार्य र अनुदान वितरण कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०८०	२०८०/१२/२६
१७४	कोशी प्रदेश गुनासो व्यवस्थापन निर्देशिका, २०८१	२०८१/०४/०९
१७५	विपद् खोज उद्धार तथा राहत वितरण मापदण्ड, २०७६	२०७६/०२/२९
१७६	आयोजनाको वहुवर्षिय ठेक्का सहमति सम्बन्धी मापदण्ड, २०८०	२०८०/१२/२६

महत्वपूर्ण सम्पर्क विवरण

प्रदेश प्रमुखको कार्यालय			
क्र.सं.	नाम	पद	सम्पर्क नं.
१	पशुुराम खापुड	प्रदेश प्रमुख	०२१४२१८२७
२	अमृत बहादुर खापुड	प्रदेश प्रमुख स्वकीय सचिव	९८५१२५४०५४

प्रादेशिक मन्त्रालय/सचिवालय/आयोग				
क्र.सं.	सचिवालय/मन्त्रालय/आयोग	सम्पर्क नं.	ईमेल ठेगाना	वेबसाइट
१	प्रदेश सभा सचिवालय	०२१-४४०६१४, ०२१-५२५९९८	१sachibalaya@gmail.com	https://pradeshsabha.koshi.gov.np/
२	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	०२१-४७५१६६	info.ocmcm@p1.gov.np	https://ocmcm.koshi.gov.np/
३	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	०२१-४०३०४९	info.moeap@nepal.gov.np	https://moeap.koshi.gov.np/
४	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	०२१-४७००८३	mopid.province1@gmail.com	https://mopid.koshi.gov.np/
५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	०२१-५९०६७२	moialprov1@gmail.com	https://moial.koshi.gov.np/
६	स्वास्थ्य मन्त्रालय	०२१-५९०६७२	info.moh@p1.gov.np	https://moh.koshi.gov.np/
७	खानेपानी, सिंचाइ तथा उर्जा मन्त्रालय	०२१-५९०७९१ / ५९०७९२	mowsiep1@gmail.com	https://mowsie.koshi.gov.np/
८	सामाजिक विकास मन्त्रालय	०२१-५३६१८४	mosdprov1@gmail.com	https://mosd.koshi.gov.np/
९	उद्योग, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	०२१-४७०१५८	molmacbiratnagar@gmail.com	https://moiac.koshi.gov.np/
१०	पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	०२१-४०३०४९	moitfepradesh1@gmail.com	https://motfe.koshi.gov.np/
११	प्रदेश लोक सेवा आयोग	०२१-४२२०७५	koshipsc@gmail.com	https://psc.koshi.gov.np/
१२	प्रदेश योजना आयोग	०२१-४७०३७६	info.ppc@p1.gov.np	https://ppc.koshi.gov.np/

कोशी प्रदेश सभा सदस्य नामावली					
क्र.सं.	पूरा नाम थर (नागरिकता अनुसार)	जिल्ला	निर्वाचन क्षेत्र	सम्पर्क नं.	राजनीतिक दल
१	अमृत कुमार अर्याल	मोरङ	५(२)	९८५२०२४३३३	नेपाली कांग्रेस
२	अम्बर बहादुर विष्ट	झापा		९८४२६३०९९८	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
३	इन्दिरा थापा	धनकुटा		९८५१०६१२३०	नेपाली कांग्रेस
४	इन्द्र मणी पराजुली	धनकुटा	१(२)	९८५२०२०२७०	नेकपा (एमाले)
५	इस्राईल मन्सुरी	सुनसरी	४(२)	९८५२०४०००६	नेपाली कांग्रेस
६	ईन्द्र बहादुर आडवो	पाँचथर	१(२)	९८५२६८०७००	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
७	उद्धव थापा	झापा		९८५२६७२७४५	नेपाली कांग्रेस
८	उमाकान्त गौतम	मोरङ	१(१)	९८५२६८३५१२	नेकपा (एमाले)
९	एकराज कार्की	झापा	२(१)	९८५२६७१५९०	नेकपा (एमाले)
१०	कमल प्रसाद जवेगु	पाँचथर	१(१)	९८५२६६१२००	नेकपा (एकीकृत समाजवादी)
११	कमला थापा मगर	झापा		९८६२६८७५९३	नेकपा (एमाले)
१२	कमला दर्नाल	तेह्रथुम		९८५२०६०६८५	नेकपा (एमाले)
१३	किशोर चन्द्र दुलाल	तेह्रथुम	१(१)	९८४२४७१४७७	नेकपा (एमाले)
१४	केदार कार्की	मोरङ	६(२)	९८५२०२९७६४	नेपाली कांग्रेस
१५	खगेन सिङ हाङगाम	ताप्लेजुङ	१(२)	९८४२६६०४४५	नेपाली कांग्रेस
१६	खगेश्वरी पौड्याल	ईलाम		९८५२६८१७८५	नेपाली कांग्रेस
१७	खङ्ग बहादुर वस्नेत	मोरङ	१(२)	९८४२०२६४४७	नेकपा (एमाले)
१८	खिनु लडवा [लिम्बू]	इलाम	१(१)	९८४२६३६३९७	नेकपा (एकीकृत समाजवादी)
१९	गणेश प्रसाद उप्रेती	मोरङ	२(१)	९८५२०२३५४२	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
२०	गयानन्द मण्डल गनगाई	मोरङ	५(१)	९८५२०२९०८४	नेपाली कांग्रेस
२१	गितादेवी रेग्मी	उदयपुर		९८५२८३५१२६	नेकपा (एमाले)
२२	गितारानी महतो	मोरङ		९८६२०५२८९१	नेकपा (एमाले)
२३	गीता तिम्सीना	मोरङ		९८४२११४३९०	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
२४	गोपाल तामाङ्ग	झापा	१(१)	९८५२६६२५१७	नेपाली कांग्रेस
२५	गोपाल बहादुर विश्वकर्मा	झापा		९८१४०५८९१५	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
२६	गोम्बु शेर्पा	सोलुखुम्बु	१(१)	९८५२८५१२४५	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
२७	गोविन्द गिरी	इलाम	२(१)	९७६२६१६२०६	नेपाली कांग्रेस

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

२८	छबिलाल चुडाल	झापा	३(२)	१८५११९५००१	नेकपा (एमाले)
२९	जय प्रकाश चौधरी	मोरङ	४(१)	१८४२१५१२४७	नेकपा(एमाले)
३०	जिवन आचार्य	मोरङ	६(१)	१८५११४२०४१	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
३१	ज्ञानेन्द्र सुवेदी	मोरङ	३(२)	१८५२०२३९७१	नेकपा (एमाले)
३२	डोल्मा तामाङ	सोलुखुम्बु		१८५१२७५०८७	नेपाली कांग्रेस
३३	तारा देवी ढकाल	झापा		१८५२६७५७५०	नेकपा (एमाले)
३४	तिल कुमार मेन्याङवो [लिम्बु]	ताप्लेजुङ	१(१)	१८४२६६०७८०	नेकपा (एमाले)
३५	तिलचन पाठक	झापा	२(२)	१५५२६७४८१२	नेकपा (एमाले)
३६	दुर्गा प्रसाद चापागाई	तेह्रथुम	१(२)	१८५२०४८१७५	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
३७	नम्वर लाल धिमाल	झापा		१८४२६५८६५९	नेकपा (एमाले)
३८	नारायण बहादुर मगर	उदयपुर	२(१)	१८४२८२४२६७	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
३९	निरन राई	धनकुटा	१(१)	१८५२०५००२२	नेकपा (एमाले)
४०	निरा देवी खनाल	सुनसरी		१८४२०७१८४२	नेकपा (एमाले)
४१	निर्मला लिम्बु	ताप्लेजुङ		१८४२७४३८५५	जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल
४२	नीमसरी राजवंशी	झापा		१८१५०५६६९३	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
४३	नुरशदी वेगम	मोरङ		१८४९५०७४१२	नेकपा (एमाले)
४४	पाँच कर्ण राई	खोटाङ	१(१)	१८४१३१६२५६	नेकपा (एमाले)
४५	प्रदिप कुमार सुनुवार	ओखलढुंगा	१(१)	१८५११९७९००	नेपाली कांग्रेस
४६	प्रेमराज थाम्सुहाङ	पाँचथर		१८४९२०१८८८	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
४७	बन्दना झागर	झापा		१८४२६६६८७५	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
४८	बाबुराम गौतम	ओखलढुंगा	१(२)	१८५१००५९११	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
४९	बुद्धि कुमार राजभण्डारी	सोलुखुम्बु	१(२)	१८४१३२७५०७	नेकपा (एमाले)
५०	भक्ति प्रसाद सिटौला	झापा	४(२)	१८५२६७९६३६	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
५१	भीम पराजुली	मोरङ	४(२)	१८५२०२२६४६	नेपाली कांग्रेस
५२	भुपेन्द्र राई	खोटाङ	१(२)	१८५१२४७१६६	नेपाली कांग्रेस
५३	भुमी प्रसाद राजवंशी	झापा	३(१)	१८६०४९६५६८	नेपाली कांग्रेस
५४	ममता तामाङ मगर	सुनसरी		१८५१३२२१५५	नेपाली कांग्रेस
५५	मान बहादुर लिम्बु	मोरङ	३(१)	१८४२०४५६६६	नेपाली कांग्रेस
५६	मालती कुमारी लिम्बु	मोरङ		१८४२०४६७४५	नेकपा (एमाले)

५७	मिना श्रेष्ठ	सुनसरी		९८५१०४०९२७	नेकपा (एमाले)
५८	मैया श्रेष्ठ	पाँचथर		९८५११७०३३७	नेपाली कांग्रेस
५९	मोहन महर्जन	झापा		९८५२६२१९८३	नेपाली कांग्रेस
६०	यसोदा कायस्थ	सुनसरी		९८४२०५२३३३	नेकपा (एमाले)
६१	रमेश कुमार बस्नेत	सुनसरी	१(१)	९८५२०६०२५५	नेकपा (एमाले)
६२	राजन किराँती	उदयपुर	१(१)	९८४२८९१६१४	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
६३	राजेन्द्र कार्की	संखुवासभा	१(१)	९८५२०९९५५०	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
६४	राजेन्द्र कुमार राई	भोजपुर	१(१)	९८५१०५४३३४	नेकपा (एकीकृत समाजवादी)
६५	राधाकृष्ण खनाल	झापा	४(१)	९८४२६३४६३६	नेकपा (एमाले)
६६	राम कुमार खत्री	उदयपुर	२(२)	९८४२०३१५५३	नेपाली कांग्रेस
६७	राम प्रसाद महतो	सुनसरी	२(२)	९८५२०६१५००	नेकपा (एमाले)
६८	राम बहादुर मगर	इलाम	२(२)	९८४४६९२३०३	नेकपा (एमाले)
६९	रामदेव यादव	सुनसरी	३(२)	९८५२०७१८२१	नेकपा (एमाले)
७०	रेवती रमण भण्डारी	सुनसरी	२(१)	९८५२०४८४९९	नेकपा (एमाले)
७१	रोहित बहादुर कार्की	सुनसरी	३(१)	९८४२०७७१६४	नेकपा (एमाले)
७२	लखि कुमारी गणेश	झापा		९८२४९०१८०८	नेपाली कांग्रेस
७३	ललिता कुमारी चौधरी	मोरङ		९८४४४४९२७९	नेकपा (एमाले)
७४	लिला कुमारी राई	उदयपुर		९८०३६९१८२२	नेपाली कांग्रेस
७५	लिला बल्लभ अधिकारी	मोरङ	२(२)	९८५२०३५१११	नेकपा (एमाले)
७६	विजय कुमार राई	सुनसरी	१(२)	९८५१०८५८८७	नेकपा (एमाले)
७७	विदुर कुमार लिथेप	संखुवासभा	१(२)	९८५२०५१४८८	नेकपा (एमाले)
७८	विद्या चाम्लिङ राई	मोरङ		९८५२०२८८३४	नेकपा (एकीकृत समाजवादी)
७९	विनोद राई	भोजपुर	१(२)	९८५१०४३०३७	नेपाली कांग्रेस
८०	शम्शेर राई	इलाम	१(२)	९८६२६९८२७८	नेपाली कांग्रेस
८१	शीला दीक्षित कार्की	मोरङ		९८४२०२१८९४	नेकपा (एमाले)
८२	शोभा चेम्जोङ	मोरङ		९८४२०३१०३०	नेपाली कांग्रेस
८३	सदानन्द मण्डल	सुनसरी	४(१)	९८४२०२२४७९	नेपाली कांग्रेस
८४	सपना दर्जी	सुनसरी		९८१२३८४७२४	नेकपा (माओवादी केन्द्र)
८५	सविना बजगाई	झापा	१(२)	९८४२७१०१६५	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी
८६	सम्झना तामाङ थाम्सुहाङ्ग	उदयपुर		९८६२९३६३६०	नेकपा (माओवादी केन्द्र)

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

८७	सिर्जना राई	भोजपुर		९८४२११५५३३	नेकपा (एमाले)
८८	सुनिता कुमारी गुरुङ्ग	सुनसरी		९८५२०७०८४६	नेपाली कांग्रेस
८९	सुनिता गच्छदार (चौधरी)	सुनसरी		९८४२०८५९९९	नेपाली कांग्रेस
९०	सृजना दनुवार	उदयपुर		९८५२८३५९९४	नेकपा (एमाले)
९१	हिक्मत कुमार कार्की	झापा	५(१)	९८५१०२३०९५	नेकपा (एमाले)
९२	हिमाल कार्की	उदयपुर	१(२)	९८५२८३११६५	नेपाली कांग्रेस
९३	होम बहादुर थापा	झापा	५(२)	९८५२६७६१७६	नेकपा (एमाले)

प्रदेश सभा सचिवालय

क्र.सं.	नाम	पद	सम्पर्क नं.
१	अम्बर बहादुर विष्ट	सभामुख	९८४२६३०९९८
२	सृजना दनुवार	उपसभामुख	९८५२८३५९९४
३	गोपाल प्रसाद पराजुली	सचिव	९८५१११०१८०

माननीय मुख्यमन्त्री, मन्त्री तथा राज्यमन्त्रीहरु

क्र. सं.	नाम	पद	मन्त्रालय	सम्पर्क नं.
१	मा. हिक्मत कुमार कार्की	मुख्यमन्त्री	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९८५१०२३०९५
२	मा. हिक्मत कुमार कार्की	मन्त्री	उद्योग, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	९८५१०२३०९५
३	मा. राम बहादुर मगर	मन्त्री	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	९८४४६९२३०३
४	मा. राजेन्द्र कार्की	मन्त्री	स्वास्थ्य मन्त्रालय	९८५२०९९५५०
५	मा. पाँच कर्ण राई	मन्त्री	सामाजिक विकास मन्त्रालय	९८४१३१६२५६
६	मा. एकराज कार्की	मन्त्री	खानेपानी, सिंचाई तथा ऊर्जा मन्त्रालय	९८५२६७१५९०
७	मा. गणेश प्रसाद उप्रेती	मन्त्री	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	९८५२०२३५४२
८	मा. नारायण बहादुर मगर	मन्त्री	पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	९८५२८२४२६७
९	मा. लिला बल्लभ अधिकारी	मन्त्री	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	९८५२०३५१११
१०	मा. सिर्जना राई	राज्यमन्त्री	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९८४२११५५३३
११	मा. बन्दना झागर	राज्यमन्त्री	पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	९८४२६६६८७५

प्रमुख सचिव तथा प्रदेश सचिवहरु				
क्र. सं.	नाम थर	पद	मन्त्रालय/कार्यालय/आयोग	सम्पर्क नं.
१	श्री केदारनाथ शर्मा	प्रमुख सचिव	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९८५२०४४४४४
२	श्री गोपाल प्रसाद पराजुली	प्रदेश सचिव	प्रदेश सभा सचिवालय	९८५१११०१८०
३	श्री बट्टी कुमार कार्की	प्रदेश सचिव	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९८५२०६८००१
४	श्री बिष्णु प्रसाद पौडेल	प्रदेश सचिव	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९८४१७३१०२०
५	श्री ओमप्रकाश पराजुली	नि.प्रदेश सचिव	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय	९८४२०७०३७७
६	डा. राधिका थपलिया	प्रदेश सचिव	स्वास्थ्य मन्त्रालय	९८५२०२१०९५
७	श्री प्रदिप बान्तवा	प्रदेश सचिव	खानेपानी, सिंचाई तथा ऊर्जा मन्त्रालय	९८५१११४४४३
८	डा. लेखराज दाहाल	प्रदेश सचिव	उद्योग, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	९८५२०२२८४१
९	श्री अशोक कुमार साह	प्रदेश सचिव	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	९८४१७५२१४७
१०	श्री श्याम प्रसाद भण्डारी	प्रदेश सचिव	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	९८५२०२२७६८
११	श्री विशाल घिमिरे	प्रदेश सचिव	पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	९८४३१५१२२२
१२	श्री लक्ष्मी प्रसाद भट्टराई	प्रदेश सचिव	सामाजिक विकास मन्त्रालय	९८५२०३९२०७
१३	श्री कमल बहादुर थापा	नि.प्रदेश सचिव	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	९८४१२९२४७२
१४	श्री तीर्थप्रसाद धिताल	प्रदेश सचिव	प्रदेश लोकसेवा आयोग	९८५२०५८२२२
१५	श्री मिमांस अधिकारी	प्रदेश सचिव	प्रदेश योजना आयोग	९८५११००८८९

प्रदेश लोकसेवा आयोग			
क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं.
१	महेन्द्रप्रसाद गुरागाई	मा.अध्यक्ष	९८५१११२२४४
२	टीकादत्त राई	मा.सदस्य	९८४२०२२१४५
३	सजना दाहाल	मा.सदस्य	९८५२०३३६८६

प्रदेश योजना आयोग			
क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं.
१	डा. राजेन्द्र अधिकारी	उपाध्यक्ष	९८५२६७३४६९
२	डा. सिताराम बस्नेत	सदस्य	९८४३१०५१३८
३	श्री भवानी प्रसाद बराल	सदस्य	९८४२०५५८७१

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

४	श्री किशोर कुमार राई	सदस्य	९८५२०४९५०७
५	श्री नमिता न्यौपाने	सदस्य	९८५२०२२१२९
६	श्री मिमांस अधिकारी	सदस्य -सचिव	९८५२०३०४३४

मुख्य न्यायाधिवक्ताको कार्यालय

क्र.स.	नाम	पद	सम्पर्क नं.
१	नारायण वस्ती	मुख्य न्यायाधिवक्ता	९८५२०७०९०७
२	राजेन्द्र बहादुर बस्नेत	उप-न्यायाधिवक्ता	९८५२०७०६२८

जिल्ला समन्वय समितिको सम्पर्क नम्बरहरु

क्र.स.	जिल्ला	सम्पर्क नं.
१	ताप्लेजुङ	०२४४६०१४३
२	पाँचथर	०२४५२०१४४
३	इलाम	०२७५२००५२
४	झापा	०२३४५५०३४
५	मोरङ	०२१५२२००७
६	सुनसरी	०२५५६०१०५
७	उदयपुर	०३५४२०१४४
८	भोजपुर	०२९४२०१४३
९	धनकुटा	०२६५२०७९१
१०	संखुवासभा	०२९५६०२४६
११	खोटाङ	०३६४२०१२०
१२	सोलुखुम्बु	०३८५२०३४१
१३	ओखलढुंगा	०३७५२०१४३
१४	तेह्रथुम	०२६४६०१४४

प्रमुख जिल्ला अधिकारीहरुको सम्पर्क नम्बरहरु

क्र.स.	जिल्ला	सम्पर्क नं.
१	ताप्लेजुङ	९८५२६३७७७७
२	पाँचथर	९८५२६२७७७७
३	इलाम	९८५२६०७७७७

४	झापा	९८५२६१७७७७
५	मोरङ	९८५२०५७७७७
६	सुनसरी	९८५२०८७७७७
७	धनकुटा	९८५२०३७७७७
८	तेह्रथुम	९८५२०९७७७७
९	भोजपुर	९८५२०१७७७७
१०	संखुवासभा	९८५२०७७७७७
११	सोलुखुम्बु	९८५२८२७७७७
१२	खोटाङ	९८५२८०७७७७
१३	ओखलढुङ्गा	९८५२८७७७७७
१४	उदयपुर	९८५२८१७७७७

शसस्त्र प्रहरी बल नेपाल		
१	क्षेत्रिय बर्कशप पकली सुनसरी(सलकपुर)	९८५१२७२२७८
२	स.प्र.बल नं.१ हेक्वा श्रीअन्तु इलाम	९८५१०४५०६३
३	स.प्र.बल नेपाल नं २ गण हेक्वा झापा	९८५१२५८६२०
४	स.प्र.बल नेपाल नं ३ गण हेक्वा कंकालिनी मोरङ	९८५१२५९३४२
५	स.प्र.बल नेपाल नं ४ गण हेक्वा सुनसरी	९८४७८२५५९४
६	स.प्र.बल नेपाल नं ५ गण हेक्वा त्रियुगा उदयपुर	९८५१२७२२१०
७	स.प्र.बल नेपाल नं १ गुल्म हेक्वा कंचनजंघा	९८६९३०९१६२
८	स.प्र.बल नेपाल नं २ गुल्म हेक्वा हिमसिखर	९८५११६०४६१
९	स.प्र.बल नेपाल नं ६ गुल्म हेक्वा छिन्ताङ	९८५१२६५५५५
१०	स.प्र.बल नेपाल नं ३ गुल्म हेक्वा म्याङलुङ	९८५१२५९२६७
११	स.प्र.बल नेपाल नं ४ गुल्म हेक्वा अरुण	९८६०६२१७४७
१२	स.प्र.बल नेपाल नं ५ गुल्म हेक्वा टक्सार	९८४१३०८१७६
१३	स.प्र.बल नेपाल नं ७ गुल्म हेक्वा हलेसी	९८५१२५८४७१
१४	स.प्र.बल नेपाल नं ८ गुल्म हेक्वा (रा.भु.सु.) झापा	९८५१२७२२२१
१५	स.प्र.बल नेपाल नं ९ गुल्म हेक्वा (रा.भु.सु.) मोरङ	०२१४३६२९९
१६	स.प्र.बल नेपाल नं १० गुल्म हेक्वा (औ.सु.) मोरङ	९८५१२७२२५०
१७	स.प्र.बल नेपाल नं ११ गुल्म हेक्वा (औ.सु.) झापा	९८५१२७२०३७
१८	स.प्र.बल नेपाल नं १२ गुल्म हेक्वा (रा.चु.नी.) सुनसरी	०२५५८५९९३

कोशी दर्पण

वर्ष: १, अङ्क: १, २०८१

१९	स.प्र.बल नेपाल आश्रित गुल्म ओखलढुंगा	०३७५२०६४२
२०	स.प्र.बल नेपाल आश्रित गुल्म सोलु	०३८५२०१०१

जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरूका सम्पर्क नम्बर			
क्र.स	जिल्ला प्रहरी कार्यालय	कार्यालयको सम्पर्क	कार्यालय प्रमुख
१	झापा	०२३४५५०८५	९८५२६१५५५५
२	इलाम	०२७५२००२४	९८५२६०५५५५
३	पाँचथर	०२४५२०२४९	९८५२६२५५५५
४	ताप्लेजुङ	०२४४६०२४०	९८५२६३५५५५
५	मोरङ	०२१४६२१५८	९८५२००५५५५
६	सुनसरी	०२५५६०७२८	९८५२०८५५५५
७	भोजपुर	०२९४२०१५०	९८५२०१५५५५
८	संखुवासभा	०२९५६०११५	९८५२०७५५५५
९	धनकुटा	०२६५२०१५५	९८५२०३५५५५
१०	तेह्रथुम	०२६४६०१२९	९८५२०९५५५५
११	उदयपुर	०३५४२०२१५	९८५२८१५५५५
१२	खोटाङ	०३६४२०१२१	९८५२८०५५५५
१३	ओखलढुंगा	०३७५२०१७५	९८५२८७५५५५
१४	सोलुखुम्बु	०३८५२०१९९	९८५२८२५५५५
१५	कन्ट्रोल	१००	—

जिल्ला ट्राफिक प्रहरी कार्यालयहरू		
सि.नं.	जिल्ला	सम्पर्क
१	मोरङ	९८५२०९११०२
२	सुनसरी	९८५२०५९२०५
३	झापा	९८५२६८२२९९
४	इलाम	९८६२७७३७९७
५	उदयपुर	९८५२८३७५१२
६	धनकुटा	९८६२१९५६७४
७	तेह्रथुम	९८५२०६०३०७

८	पाँचथर	९८५२६८४७७०
९	ताप्लेजुङ	९८५२६६०७७६
१०	खोटाङ	९८४२१३८६४१
११	सोलुखुम्बु	९८४२१६५५३३
१२	ओखलढुंगा	३७५२०१९९
१३	संखुवासभा	९८५२०७५५५५
१४	भोजपुर	२९४२०१५०
१५	कन्ट्रोल	१०३

“सुशासित, खुसी, आर्थिक रुपले गतिशील र समुन्नत प्रदेश”

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
कोशी प्रदेश, विराटनगर